



TOKAT GAZİ OSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

XVI. YÜZYIL OSMANLI FETVA LİTERATÜRÜNDE
TALÂKLA İLGİLİ MESELELER VE DEĞERLENDİRİLMESİ (İBN
KEMAL VE EBUSSUÛD EFENDİ’NİN FETVALARI
BAĞLAMINDA)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kübra YENTİR

Danışman

Prof. Dr. Ahmet İNANIR

TOKAT-2025

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Prof. Dr. Ahmet İNANIR danışmanlığında hazırlamış olduğum **“XVI. Yüzyıl Osmanlı Fetva Literatüründe Talâkla İlgili Meseleler Ve Değerlendirilmesi (İbn Kemal Ve Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Bağlamında)”** adlı Yüksek Lisans tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

20/11/2024

Kübra YENTİR

JÜRİ KABUL VE ONAY

Kübra YENTİR tarafından hazırlanan “**XVI. Yüzyıl Osmanlı Fetva Literatüründe Talâkla İlgili Meseleler Ve Değerlendirilmesi (İbn Kemal Ve Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Bağlamında)**” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 20.11.2024 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı/İslam Hukuk Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri	Üyeleri	(Unvanı,	Adı	Soyadı)
İmzası				
Üye	: Prof. Dr. Halis DEMİR (Başkan)			
Üye	: Prof. Dr. Ahmet İNANIR (Danışman)			
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Muharrem YILMAZ			

ONAY

...../...../.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ÖN SÖZ

Aile, insan neslinin devamını sağlayan toplumu oluşturan en küçük yapıdır. İlk insan Hz. Âdem'den (a.s.) günümüze kadar aile kavramından söz etmek mümkündür. İslam dini, aile ve evlilik kavramlarına büyük önem vermekte, evliliğin kolaylaştırılması ve teşvik edilmesini öğütlemektedir. Ancak bazı durumlarda evliliğin devam ettirilmesi mümkün olmamaktadır.

Talâk, evlilik akdinin tek taraflı olarak sonra erdiğini ifade eden kavramdır. Allah Teâlâ'nın hoş karşılamadığı bir durum olsa da haram da kılmadığı bir eylem olan talâk, sağlıklı, huzursuz ve mutsuz olup birbirleriyle düzgün iletişim kuramayan, birbirini anlamayan çiftler için çıkış kapısı olarak görülebilir. Ancak boşama safhasına gelmeden önce evliliği kurtarabilmenin imkânını araştırmak adına arabulucu, akli selim kişi veya kişilerin çiftlerle görüşüp sorunların aşılabilmesi için çözüm önerilerinde bulunması hoş görülen bir durumdur.

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin XVI. asırda ileri gelen âlimlerinden İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi'nin talâk ile ilgili fetvaları araştırılmıştır. Çalışma giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin konusu ve sınırlılıkları, amacı ve önemi, kaynakları ve tezde sık geçecek olan kavramlara, Osmanlı Devleti hukuk sisteminin temel özelliklerine, İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi'nin hayatına yer verilmektedir. Birinci bölümde, talâk kelimesinin sözlük ve terim anlamları, talâkın meşruiyeti ve çeşitleri, talâk dışında evliliği sona erdiren durumlar, talâkın doğurduğu sonuçlar; ikinci bölümde de İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi'nin talâk ile ilgili fetvaları incelenmektedir. Sonuç kısmında ise araştırmada ulaşılan sonuçlara yer verilmektedir.

Son olarak yüksek lisans eğitimimin başından itibaren ilgi, yardım ve desteğini hep hissettiğim kıymetli tez danışmanım Prof. Dr. Ahmet İNANIR hocama, tez savunma jürimde yer alıp görüş ve önerileriyle katkıda bulunan Prof. Dr. Halis DEMİR ve Dr. Öğr. Üyesi Muharrem YILMAZ hocalarıma, eğitim-öğretim hayatım boyunca üzerimde emeği olan tüm hocalarıma teşekkür ederim.

Ayrıca maddi-manevi yardımlarını esirgemeyen, bugünlere gelmeme vesile olan ve her türlü fedakârlıkta bulunan annem ve babama, bana hep destek olan ablalarım ve enişterime, dualarıyla bana destek olan büyüklerime teşekkür ederim.

ÖZET

XVI. YÜZYIL OSMANLI FETVA LİTERATÜRÜNDE TALÂKLA İLGİLİ MESELELER VE DEĞERLENDİRİLMESİ (İBN KEMAL VE EBUSSUÛD EFENDİ’NİN FETVALARI BAĞLAMINDA)

Yentir, Kübra

Yüksek Lisans, İslam Hukuku Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet İnanır

Kasım 2024, x + 154 sayfa

Aile müessesesi, toplumun temel yapı taşlarından biri olup İslam dini, aile kurumuna büyük bir önem vermiş bu sebepten dolayı da evliliği teşvik etmiştir. İslam dini aile kurumunu sevgi, saygı, merhamet, hoşgörü ve adalet gibi temel değerler üzerine inşa etmiştir. Bu temeller üzerine kurulan evlilikler genellikle sürdürülebilir olsa da, zaman zaman karı-koca arasında çıkan sorunlar evliliğin idamesini zorlaştırmaktadır. Aile birliğinin bozulması, İslam dinince hoş karşılanmayan bir durumdur; bu nedenle İslam hukukunda, talâk öncesinde aile birliğinin sağlıklı, huzurlu ve mutlu bir şekilde devam etmesi için çeşitli önlemler alınması gerektiği vurgulanmıştır. Talâk, son çare olarak kabul edilmiştir.

Talâk, nikâh akdinin belli lafızlarla hemen ya da gelecekte tek taraflı olarak ortadan kaldırılmasıdır. Talâk, geçmişten günümüze güncelliğini kaybetmeyen bir konudur. Bu tez çalışmasında Osmanlı Devleti’nin XVI. asırda öne çıkan şeyhülislamlardan İbn Kemal ve Ebuussuûd Efendi’nin talâkla ilgili fetvalarına yer verilmiş ve talâk sorunlarına getirdikleri çözümler değerlendirilmiştir. İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi, talâk konusundaki meselelerin çözümünde önceki fetvaları dikkate alarak genellikle Hanefî fukahasının ictehadlarını benimsemiş olup bazı durumlarda diğer mezhep fukahasının ictehadlarına göre de hüküm verdikleri görülmüştür. Sonuç olarak iki şeyhülislamın da yaşadıkları dönemin siyasi ve sosyal yapısını göz önünde bulundurarak evlilikleri idame ettirme yönünde fetva vermeye çalıştıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Fetva, Talâk, İbn Kemal, Ebussuûd Efendi

ABSTRACT**ISSUES RELATED TO TALĀQ IN THE XVIth CENTURY OTTOMAN FATWA LITERATURE AND THEIR EVALUATION: A STUDY OF THE FATWAS OF İBN KEMĀL AND EBUSSUÛD EFENDİ**

Yentir, Kübra

Master's Thesis, Department of Islamic Law

Advisor: Prof. Dr. Ahmet İnanır

November 2024, x + 154 pages

The family is one of the fundamental building blocks of society, and Islam places great importance on the institution of marriage, encouraging its practice. The Islamic conception of the family is built on core values such as love, respect, mercy, tolerance, and justice. Marriages based on these values are generally sustainable, but occasional conflicts between spouses can make the continuation of the marriage challenging. The disintegration of the family unit is not viewed favorably in Islam; therefore, Islamic law emphasizes the necessity of taking various measures to ensure the healthy, peaceful, and harmonious continuation of the family before resorting to divorce. Talaq is considered a last resort.

Talaq refers to the unilateral dissolution of the marriage contract, either immediately or in the future, through specific verbal declarations. This issue remains relevant from the past to the present. This thesis examines the fatwas of prominent Ottoman Şeyhülislams in the 16th century, specifically İbn Kemal and Ebussuûd Efendi, regarding talaq and evaluates the solutions they proposed for related issues. In resolving matters concerning talaq, both İbn Kemal and Ebussuûd Efendi generally adhered to the ijtihad of the Hanafi scholars, taking previous fatwas into account. However, in certain cases, they also based their rulings on the ijtihad of scholars from other Islamic schools. Ultimately, both Şeyhülislams sought to issue fatwas that aimed to preserve the family and promote marital stability, considering the political and social context of their time.

Key Words: Islamic Law, Fatwa, Talaq, İbn Kemal, Ebussuûd Efendi



İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ETİK SÖZLEŞME	i
JÜRİ KABUL VE ONAY.....	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLO LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ.....	1
1. ÇALIŞMANIN KONUSU VE SINIRLARI	1
2. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ	2
3. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI	3
4. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
4.1. Şeyhülislam.....	4
4.2. Müftü	5
4.3. Fetva.....	6
4.4. Mezhep.....	7
4.5. Şer’i ve Örfi Hukuk	9
4.6. İbn Kemal’in Hayatı (ö. 940/1534).....	12
4.7. Ebussuûd Efendi Efendi’un Hayatı (ö. 982/1574).....	15
BÖLÜM 1: İSLAM HUKUKUNDA TALÂK	17
1.1. TALÂK	17
1.2. TALÂKIN MEŞRUIYETİ.....	17
1.2.1. Talâkın Meşruiyetine Kur’an-ı Kerim’den Deliller.....	17
1.2.2. Talâkın Meşruiyetine Sünnet-i Seniyyeden Deliller.....	19
1.2.3. Talâkın Meşruiyetine İcma ve Aklî Deliller	20

1.3. TALÂK ÇEŞİTLERİ	21
1.3.1. Evliliğe Dönüş Açısından Nikâhı İptal Edip Yeni Bir Akde İhtiyaç Duyup Duymaması Açısından Talâk.....	21
1.3.1.1. Ric'i Talâk	21
1.3.1.2. Bâin Talâk.....	22
1.3.1.2.1. Beynûnet-i Suğra	22
1.3.1.2.1. Beynûnet-i Kübra.....	22
1.3.2. Kur'an ve Sünnet Bağlamında Talâk.....	23
1.3.2.1. Sünni Talâk.....	23
1.3.2.2. Bid'i Talâk	24
1.3.3. Hemen Sonuç Doğurması Bakımından Talâk	24
1.3.3.1. Müneccez Talâk.....	24
1.3.3.2. Muzâf Talâk.....	25
1.3.3.3. Muallak Talâk	25
1.4. TALÂK DIŞINDA EVLİLİĞİ SONA ERDİREN DURUMLAR.....	26
1.4.1. İlâ	26
1.4.2. Zihar.....	27
1.4.3. Liân (Mülâane)	28
1.4.4. Muhâlea	29
1.4.5. Fesih.....	30
1.4.6. Tefrik	31
1.4.7. Tefvîz-i Talâk	33
1.5. TALÂKIN DOĞURDUĞU SONUÇLAR.....	33
1.5.1. Nafaka.....	33
1.5.2. İddet	34
1.5.3. Hidâne.....	36
1.5.4. Mehir.....	37
BÖLÜM 2: İBN KEMAL VE EBUSSUÛD EFENDİ EFENDİ'UN TALÂK İLE İLGİLİ FETVALARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	39
2.1. EVLİLİĞİ DEVAM ETTİREN HALLER.....	39
2.2. EVLİLİĞİ SONLANDIRAN HALLER	64
2.2.1. Ric'i Talâk	69

2.2.2. Bâin Talâk.....	75
2.3. TEFRİK.....	99
2.4. MUHÂLEA.....	114
2.5. TAHLİL/HÛLLE	121
2.6. ÎLÂ	128
2.7. LİÂN/MÛLÂANE	130
2.8. TEFVÎZ-İ TALÂK.....	131
2.9. FESİH.....	133
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	142
KAYNAKÇA.....	145
ÖZ GEÇMİŞ	154

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1. İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi Efendi Efendi'nin Talakla İlgili Fetvaları 140



KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: Bin/İbn
b.y.	: Basım yeri yok
bkz.	: Bakınız
c.c.	: Celle Celâlühü
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
md.	: Madde
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
r.a.	: Radıyallahu anh
Rsl.	: Risale
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Slm. Ktp.	: Süleymaniye Kütüphanesi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
ts.	: Yayın tarihi yok/Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
yy.	: Yüzyıl
y.y.	: Yayıncı yok

GİRİŞ

İnsan canlı bir varlıktır. Her canlı doğar, büyür, gelişir, ürer ve nihayetinde ölür. İnsanın meşru dairede geleceğini devam ettirmesi İslam dini hududunda aile kavramı ile gerçekleştirilmektedir. Aile toplumun en küçük yapısı olup İslam dini aileye çok büyük ehemmiyet vermektedir. İslam dini aile müessesesinin oluşturulmasını teşvik edip kolaylaştırırken, diğer taraftan aile kavramını ortadan kaldıran talâk meselesini de o derecede zorlaştırmıştır. Ancak zaruri hallerde de aile kavramının sonlandırılması icap etmektedir. İslam dini bunu belirli kurallara bağlamıştır.

Talâk, genel olarak belirli lafızları söyleyerek hemen ya da gelecek bir zamanda tek taraflı olarak nikâh akdinin sonlandırılması anlamına gelmektedir. Hadis-i şeriflerde en kötü helalin talâk olduğunu, Allah'ın (c.c.) gazabını celp ettiği beyan edilmiştir.¹ Diğer taraftan nikâh akdi ise teşvik edilmiştir.² Bu araştırmada toplumun en canlı yapısı olan aile kavramını ortadan kaldıran talâk, incelenmeye çalışılmıştır.

1. ÇALIŞMANIN KONUSU VE SINIRLARI

Osmanlı Devleti siyasi, sosyal ve askeri açıdan XVI. yüzyılda en parlak dönemlerini yaşamıştır. Fetihlerle beraber Osmanlı Devleti'nin siyasi sınırları genişletilmiş, farklı dini ve etnik toplumlarla kaynaşmalar meydana gelmiştir. Böylece sosyal ve hukuki anlamda birçok mesele ortaya çıkmıştır. Bu meseleler Osmanlı hukukunda, güncellemeyi zorunlu hale getirmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılında meşhur şeyhülislamı İbn Kemal (ö. 940/1534) ve Ebussuûd Efendi (ö. 982/1574) fetvalarıyla öne geçmiştir.

Osmanlı Devleti kendinden evvelki devlet geleneğine bağlı kalarak devlet hukuk sisteminde Hanefî mezhebinin görüşlerini kabul etmiş ve mahkemelerinde bu fetvalara göre hüküm vermiştir. XVI. yüzyıl İslam hukukçularının en belirgin özelliği istikrar

¹ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889) Ebû Dâvûd, *Sunenu Ebî Dâvûd*, nşr. 'Adil Muhammed, 'Ammâr 'Abbâs (Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1436/2015), "Talâk", 3 (No. 2178).

² *Kur'an-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altıntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), Nûr, 24/32; er-Rûm, 30/21; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî (ö.256/870) Buḥârî, *el-Câmi'u'l-Musnedu's-Şâḥîhu'l-Muḥtaşar*, nşr. Muhammed Zuheyr en-Nâsir (Beyrut: Dâru Tâvḳî'n-Necât, 1422), "Nikâh", 3; "Savm", 10; Ebû'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî (ö.261/875) Müslim, *el-Musnedu's-Şâḥîhu'l-Muḥtaşar bi Nakli'l-'Adl 'ani'l-'Adl ilâ Resûlillâh*, nşr. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî (Beyrut: Dâru 'İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.), "Nikâh", 1; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni (ö. 273/887) İbn Mâce, *es-Sünen*, nşr. Şu'ayb el-'Arna'ût, 'Adil Murşid, Muhammed Kâmil Karabelli, 'Abdullaṭîf Ḥarezûllâh (Dâru'r-Risâleti'l-'Âlemiyye, 2009), "Nikâh", 1 (No. 1846); "Nikâh", 1.

döneminde yaşamış olmalarıdır. Bu süreçte, anlaşmazlıkların çözülmesinde şer'i deliller yerine daha evvel verilen fetvalar dikkate alınarak sorunlar giderilmeye çalışılmış ve bu yönde fetva verilmiştir.

Bu çalışmada XVI. yüzyıl Osmanlı âlimlerinden İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi'nin fetvaları bağlamında günümüzün en önemli sorunlarından birisi olan talâkla ilgili meseleler değerlendirilmektedir. Bu çerçevede ilk bölümde talâk ve çeşitleri, talâk dışında evliliği sona erdiren durumlar, talâkın doğurduğu sonuçlar konusuna kısaca yer verilecektir. İkinci bölümde ise İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi'nin talâkla alakalı fetvaları değerlendirilecektir.

2. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu tez çalışmasında, Osmanlı Devleti'nin siyasi, askeri ve ictimâî yönden en parlak dönemlerinden biri olan XVI. yüzyılda karşılaşılan ailevi sorunlardan biri olan talâk konusu, o dönemin ileri gelen şeyhülislamlarından İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi'nin fetvaları bağlamında değerlendirilecektir.

Günümüz aile yapısında bozulmalar çoğalmakta ve boşanma oranları hızla artmaktadır. Bu süreç, hem aile yapısında hem de toplumda geri dönüşü olmayan olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Bu tezde, İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi'ye ait talâk fetvalarını ihtiva eden mecmualar incelenerek Osmanlı döneminde talâk hükümlerinin verilme usul ve esasları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu incelemenin, günümüz boşanma meselelerinin tarihsel arka planını aydınlatmaya ve ilgili literatüre katkı sağlamaya yönelik bir temel oluşturması amaçlanmaktadır. Bu çalışma, talâk hükümlerinin İslam hukuku çerçevesinde nasıl uygulandığını, zaman içerisinde nasıl değiştiğini ve aile yapısındaki değişimlerle nasıl ilişkilendirilebileceğini değerlendirmektedir. Böylece, geçmişteki fetvaların, o dönem toplum yapısı ve talâk üzerindeki etkilerini anlayarak, günümüzdeki talâk meselelerine ışık tutması amaçlanmaktadır. Bu tez, hem İslam hukuku hem de modern toplum açısından önemli çıkarımlar sunarak, talâk ve aile hukuku üzerine yapılan çalışmalara katkı sağlamayı hedeflemektedir. Ayrıca, aile yapısındaki değişim ve talâkın önlenmesi adına geçmişteki hukuki yaklaşımlardan alınacak derslerin günümüze nasıl uyarlanabileceğine dair önerilerde bulunulması amaçlanmaktadır.

3. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI

İslam hukukunun kaynakları “edille-i şer’iyye” adıyla maruf olup “Kur’an, sünnet, icmâ ve kıyas-ı fukahâ” olarak sınıflandırılmaktadır. Talâk bahsi fıkhi bir terim olup Kur’an-ı Kerim’de önemine binaen ayrı bir sûre adı olmakla beraber birden fazla sûrede (Bakara, Nisâ, Ahzâb, Nûr, Mümtehdine, Talâk, Mücâdele Sûresi) geçmektedir. Kütüb-i Sitte (Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim’in (ö. 261/875) Sahih’leri; İbni Mâce (ö. 273/887), Ebi Davud (ö. 275/889), Tirmizî (ö. 279/892) ve Nesâî’nin (ö. 303/915) Sünen’leri adıyla meşhur olan sahih hadis kaynaklarında talâk bahsi münferit bir bab/kitap olarak ele alınmıştır. Bu tez çalışması kapsamında hadis kaynaklarından Kütüb-i Sitte esas alınmıştır.

Fıkıh âlimleri tarafından yazılan eserlerde talâk konusuna ayrıca bir bölüm açılmış olup talâkla ilgili meseleler ilgili bölümde verilmiştir. Serahsî’nin (ö. 483/1090 [?]) el-Mebsût, Mergînânî’nin (ö. 593/1197) el-Hidâye, İbn Rüşd’ün (ö. 595/1198) Bidâyetü’l-Müctehid, Mevsilî’nin (ö. 683/1284) el-İhtiyâr, İbrâhîm Halebî’nin (ö. 956/1549) Mülteka el-Ebhur, İbn Abidin’in (ö. 1252/1836) Reddû’l-muhtâr kitapları bunlardan birkaçına örnek olarak verilebilir.

İbn Kemal’in fetva mecmualarından Mecmûatü’l Fetâvâ, Süleymaniye Kütüphanesi (Slm. Ktp.), Atıf Efendi, 2835; Fetâvây-ı Kemalpaşazâde, Slm. Ktp., Carullah, 971; Dar’ül-Mesnevi, 118; Hacı Mahmut Efendi, 1224; Süleymaniye, 862 ve Fetâvây-ı İbn Kemal, Nuruosmaniye Kütüphanesi, 1967 isimli yazma eserlerden yararlanılmıştır. Ahmet İnanır’ın “İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Osmanlı’da İslâm Hukuku” adlı doktora tezinden, “İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Osmanlı’da İslâm Hukuku” ve “Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı Hayatı” adlı kitaplarından istifade edilmiştir.

Ebussuûd Efendi’nin fetva mecmualarından Mecmûatü’l-fetâvâ, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 187; Fetâvâ Ebussuûd, Slm. Ktp., İsmihan Sultan, 216; 241; Mecmûa, Slm. Ktp., Esad Efendi, 3341; 3729; 3735; 3783; Mecmûatü’l-fetâvâ (Şukka), Slm. Ktp., Şehit Ali Paşa, 2867; 2868; Şeyhülislâm Ankaravî Mehmet Efendi, Fetâvâ-yı Ankaravî, Slm. Ktp., Aşir Efendi, 134; Pîr Mehmed Üskübî, Fetâvâ-yı Üskübî, Slm. Ktp., Aşir Efendi, 133; Esad Efendi, 1094 ve Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi, Fetâvâ Ali Efendi, Slm. Ktp. Esad Efendi, 1067, 1082; Aşir Efendi, 138 isimli yazma

eserlerden yararlanılmıştır. Ertuğrul Düzdağ'ın “Ebussuûd Efendi'nin Fetvâları Işığında 16. Asır Türk Hayatı” kitabı ve Pehlül Düzenli'nin “Osmanlı hukukçusu Ebussuûd Efendi ve Fetvaları” adlı doktora tezi ve “Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi ve Fetvâları” kitabından, Ahmet Akgüngüz'ün “Şeyhü'l-İslâm Ebüssu'ûd Efendi Fetvaları (Fetâvây-ı Ebüssu'ûd Efendi)” adlı kitabından, Abdullah Demir ve Ramazan Günay'ın Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Fetava-yı Ebussuûd” adlı kitabından yararlanılmıştır.

4. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde çalışmanın ileri kısımlarında birçok yerde geçecek kavramlardan bahsedilecektir. Bu tez çalışmasında iki şeyhülislamdan (İbn Kemal, Ebussuûd Efendi) bahsedileceği için bu kavramlar çalışmada önemli yer tutmaktadır. Şeyhülislam ve müftüler, kendilerine gelen problemlere çözüm üretmeye çalışmışlardır. Çözüm üretme esnasında mezheplerdeki görüşlerden yararlandığı için görüş farklılıklarının sebebinin müctehidlerin metotlarının farklılığından kaynaklandığının bilinmesi dolayısıyla mezhep kavramının doğru anlaşılması, konunun kavranması bakımından önem arz etmektedir. Mezhep içerisinde birden fazla görüş/ictihad olmasına rağmen fetvaya esas müftâ bih görüşten yararlanmışlar ancak sorunları çözüme kavuşturmak adına bazı durumlarda diğer görüşlerden de istifade etmişlerdir. Şeyhülislam ve müftülerin, önlerine gelen sorunlara çözüm üretirken mezhep görüşlerinden yararlanıp vermiş oldukları hükümlere fetva denilmektedir. Fetva, kişilerin durumuna, zamana, şartlara vs. göre değişebileceği için aynı konuda birden fazla görüşün olması normaldir. Tarihî kaynakları okuyacak, bu alana ilgisi olup araştırma yapan ve yapmayı düşünen kişilerin bu bağlamda temel kavramları bilmesi önem arz ettiğinden tez içerisinde sıklıkla geçecek kelimelere burada genel olarak yer verilecektir.

4.1. Şeyhülislam

Şeyhülisamlık, ulema ehli içerisinde en kıdemlisidir ve Osmanlı Devleti zamanında dini bir müessese olarak faaliyete geçmiştir.³

İlk zamanlarda toplum içindeki anlaşmazlıkları ilmi bilgi ve erdemle çözebilen en saygın kişiye verilen bir ünvan olan şeyhülisamlık, müftü ve kadılar ile ilmiye mensuplarının başvurduğu resmi bir makam olarak nitelendirilmiş, daha sonra sadece

³ Mehmet İpşirli, “Şeyhülislâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/91.

padişah tarafından iftâ makamından atanan kişiye yönelik bir ünvan olarak kabul görmüştür.

Osmanlı Devleti tarihinde 129 şeyhülislam görev almıştır.⁴ Şeyhülislamlık Osmanlı Devleti ile dini bir kimliğe sahip hale gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde şeyhülislamlık müessesesinin kurulma tarihinde ve ilk şeyhülislamın kim olduğunda ihtilaf olmakla beraber müftülük ve şeyhülislamlığın başlangıcı 828/1425 yılında Molla Fenârî'nin Bursa müftülüğüne atanmasıyla gerçekleştiği yaygın olarak kabul görmüştür. Bu dönemdeki şeyhülislamlık müessesesi genel mahiyette İstanbul müftülüğü için kullanılmış XVI. yy. siyasî değişimin etkisiyle daha önemli hale gelmiştir. Şeyhülislamlık müessesine müftilenâm, meşîhat-ı İslâmiyye de denilmiştir.⁵

XVI. yüzyılda bürokratik değişimle şeyhüislamların idari görevleri artmış Dîvân-ı Hümayun'un bir üyesi olmamasına rağmen padişahlar ve vezir-i âzamlar şeyhülislamın görüşüne daha da artar bir hal üzere başvurmuştur.⁶ Ebussuûd Efendi zamanından itibaren kadı, müftü ve müderrislerin tayin ve azil işlemleriyle de şeyhülislam ilgilenmeye başlamıştır.⁷ Şeyhülislamlığın protokolde ilmiye sınıfının en üst dini merci olmasında XVI. yüzyıl şeyhüislamlarından Zenbilli Ali Efendi, İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi'nin önemli katkıları olmuştur.⁸

4.2. Müftü

Osmanlı Devleti'nde müftülük ve kadılık iki ayrı kurum olarak var olmuştur; XVI. yüzyılın ortalarına kadar nadiren birleşmişlerdir. Ancak bu zamandan itibaren müftüler ilmiye sınıfının lideri olarak kabul edilip, müderrisler ve mevâlî olarak bilinen kadılar da onların yönetimine dâhil edilmiştir. Daha sonra, umumî olarak bilinen şeyhülislam dışında, vilayet, sancak ve kazalarda halkın dini suallerini yanıtlayan müftülükler kurulmuş Osmanlı Devleti'nde de Selçuklular zamanındaki gibi müftülük,

⁴ Şükrü Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 [Türk Hukuk Tarihi Sayısı] (2005), 249; Ferhat Koca Osmanlı Devleti tarihinde 124 tane şeyhülislamın görev yaptığını ifade eder. Bkz. Ferhat Koca, "Fetvahâne", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/497.

⁵ İpşirli, "Şeyhülislâm", 39/91.

⁶ İpşirli, "Şeyhülislâm", 39/94.

⁷ Davut Dursun, *Yönetim-Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1992), 266; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 179; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), "Şeyhu'l-İslâm", 526.

⁸ Cahid Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri* (İstanbul: İrfan Yayınları, 1976), 53; Dursun, *Yönetim-Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*, 233; İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 177.

bir müderrisin ek görevi olarak sürdürülmüştür.⁹ Şeyhülislamlık, ulemânın en başında yer almakta ve Rumeli ve Anadolu kazaskerleri ile en önemli sekiz şehrin kadıları, en üst pâyeli ulemâ olarak tanımlanmaktadır. Her hükümdarın tahta çıkışı, şeyhülislam başkanlığında üst düzey ulemâ tarafından onaylanan bir biat yemini ile gerçekleşir. Müftülükler ise kasaba ve kazâ da yer alan hiyerarşi de daha alt düzeyde bulunan grup olsa da bu düzeyden şeyhülislamlığa kadar yükselebilmeleri mümkündür.¹⁰ Taşrayı yönetmede yetkisi olmayan müftülerin, ilmî yeterliliğe sahip olanlarının fetva vermesi mümkündür ve müftüler, taşrada kadının yardımcısı/danışmanı olarak görev yapmışlardır.¹¹ Müftülerin fetva ve hüküm konusunda faydalanması amacıyla kaleme alınan Mühimmat'ül-Müftî, İbn Kemal'e ait bir eserdir.

Müftülerin atama vb. memuriyet işlemleri sonraki dönemlerde şeyhülislamlık tarafından yürütülmüştür. Müftüler, geçimlerini verdikleri fetvalardan aldıkları ücretle sağlamışlardır ve ulemâ sınıfına mensup oldukları için vergi verme gibi mükellefiyetleri bulunmamaktadır.¹²

4.3. Fetva

Sözlükte sorulan bir soruya verilen cevap olarak nitelendirilen fetvanın (fütva), terim anlamı sorulan herhangi bir şer'î soruya fakihin yazılı ya da sözlü olarak cevaplandırması ve bir hükme karar vermesidir.¹³ Fetvanın çoğulu “fetâvâ, fetâvî”dir. Soru soran kişiye “müsteftî (sâil)”, sorulan soruya “istiftâ (suâl)”, sorulan sorunu beyan etmeye veya şifai ya da yazılı olarak cevaplandırmaya “iftâ”, fetvayı veren, hükmü açıklayan kişiye “müftî (müftü)” denir.¹⁴

Bir olay/durum hakkında ortaya çıkan muhtelif görüşler içerisinde fetva vermek amacıyla tercih edilen görüşe “müftâ-bih”, sâilin fetva isterken ve müftünün fetva verirken uymaları gereken kurallara “âdâbü'l-müftî (âdâbü'l-fetvâ, resmü'l-müftî)”, sorulan bir meseleye yönelik fikhî görüşler içerisinde fetva açısından daha uygun

⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, 174.

¹⁰ Dursun, *Yönetim-Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*, 264-265.

¹¹ Ahmet İnanır, *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslam Hukuku* (Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2015), 65.

¹² Dursun, *Yönetim-Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*, 266; Ahmet İnanır, *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslam Hukuku* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 70.

¹³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.), “Fetva”, 1/246; Fahrettin Atar, “Fetva”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/486.

¹⁴ Bilmen, “Fetva”, 1/246; Atar, “Fetva”, 12/486.

bulunan ifadeler “alâmâtü’l-iftâ (alâmâtü’l-fetvâ)” olarak tanımlanmaktadır.¹⁵

Geçmişten geleceğe her toplumda din alanında ihtisas yapmış, insanlara yön verecek, dini hükümleri aslî kaynaklardan yararlanarak ifade edip insanlara ışık tutacak kişilere ihtiyaç vardır ve Kur’ân-ı Kerimde, toplumu uyarıcı her kesimden bir grup olması, dini anlamda bilen kişilerin olup insanları uyarması istenmiştir.¹⁶

Allah (c.c.) helal ve haramları belirlemiş ancak mübah dairesini ise geniş tutmuştur. Mübah daire içerisinde müctehidler, ictihadlarını Kur’an ve sünnetin emirleri doğrultusunda ortaya koyarlardı. Müftüler ise gelen suâlin durumuna ve müsteftînin olayı anlatmasına göre olayları şartları içerisinde değerlendirip fetva verirlerdi.

4.4. Mezhep

Mezhep kelimesi Arapça gitmek fiili olan zehâb kökünden ismi mekân, ismi zaman sigalarından türetilerek gidilen yol, varılacak menzil manalarına gelen bir kelimedir. İbn Manzur’a göre mezhep ise kendisine inanılan ve ardından gidilen şey olarak tanımlanmıştır.¹⁷ İstilahta mezhep ise, İslam dininde bir meselenin dayandığı şer’i hükümleri bulmada ve bunlardan hüküm çıkarmada mütehasıs ve kabul görülen âlimlerin ortaya koyduğu görüşler bütünü veya uyguladıkları sistem olarak tanımlanabilir. İslam tarihi boyunca mezhepler için ‘fırka’, ‘nihle’, ‘makalat’ gibi aynı anlama gelen farklı ifadeler de kullanılmıştır.¹⁸ Kur’an-ı Kerim’de z-h-b kökü farklı sigalarla elliden fazla yerde geçmesine rağmen doğrudan mezhep kelimesi olarak değil ama aynı anlamda kullanılan “fırka” ifadesi geçmektedir. Rasulullah (a.s.) ümmetinin düşeceği durumu “fırka” kelimesi ile beyan buyurmuştur.¹⁹

İslam dininde mezhepler temel olarak iman esaslarını inceleyen itikadî mezhepler ve fıkhi meseleleri inceleyen amelî mezhepler olmak üzere genel olarak iki kısımda incelenebilir. Bir ulema görüşünün mezhep olabilmesi için sağlam bir yönteminin olması ve görüşleri itibariyle bütünlük ifade etmesi gerekmektedir. İslam tarihi boyunca birçok itikadî ve amelî mezhep ortaya çıkmasına rağmen yöntemlerinin

¹⁵ Bilmen, “Fetva”, 1/246; Atar, “Fetva”, 12/486; Osmanlı Devleti’nde fetva literatürü ile ilgili bilgi sahibi olmak için bkz. Özen, “Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü”.

¹⁶ “et-Tevbe”, 9/122.

¹⁷ Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711/1311) İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (İran: Edebi’l-havza, 1405/1984), “zehebe”, 1/393-394.

¹⁸ İlyas Üzümlü, “Mezhep”, *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/526.

¹⁹ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre (Yezîd) (ö. 279/892) Tirmizî, *el-Câmi’u’l-Kebîr*, nşr. ‘İsmâ Mûsâ Hâdî (el-Cubeyl: Dâru’s-Şiddîk, 1433/2012), “İman”, 18; İbn Mâce, “Fiten”, 17.

temelleri zayıf olması hasebiyle veya görüşlerinin tutarlı olmaması nedeniyle günümüze kadar ulaşmamışlardır. Mezheplerin ortaya çıkmasında temel olarak naslar ve nasları anlama yönünden ortaya çıkan farklılık olsa da yaşanan dönemin siyasi, sosyal ve kültürel etkileri de mezhebin ortaya çıkmasında ve görüşlerin teşekkülünde etkili olmuştur. Din ile ilgili her dini grup mezhep olarak ifade edilmemiş güncel dini gruplar genel olarak zümre, hizip, hareket, ekol, cemaat vs. gibi kavramlarla ifade edilmiştir.

Diğer taraftan mezhepler “Ehl-i Sünnet” ve “Ehl-i Bid’at” olmak üzere iki grup olarak tasnif edilmiş ve ehl-i sünnet genel olarak Hz. Muhammed (s.a.v.) ve ashabının yolundan gidenler için kullanılmış, ehl-i bid’at ise Rasulullah’ın (a.s.)“kim bizim bu işimizde yeni bir şey ortaya koyarsa bizden değildir”²⁰ diye zemmettiği Sünnet-i Seniyye’den ayrılan grup için ifade edilmiştir. İtikadi mezheplerden Eş’âriyye ve Mâturîdiyye mezhepleri Ehl-i Sünnet olarak adlandırılmış, bunlar dışındaki itikadi mezhepler ise Ehl-i Bid’at olarak nitelendirilmiştir. Ameli mezheplerde ise Hanefî, Şafîî, Hanbelî ve Mâlikî mezhepleri Ehl-i Sünnet mezhepleri olarak adlandırılmıştır.

Mezheplerin ortaya çıkmasıyla birlikte Türkler arasında yaygın olarak kabul edilen Hanefî mezhebi olmuştur. Hanefî mezhebinin yaygın olmasında reis-i cumhur veya baş kadı anlamına gelen kâdîlkudât makamındaki yetkililerin belirli bir mezhebe mensup olup genellikle kendi mezheplerinden kadıları atamaları, mezheplerin belirli bölgelerde yoğunlaşmasında ve insanların o mezhepleri benimsemesinde önemli etkiye sahip olmuştur. Bir diğer etken olarak mezhebi öğreten öğreticilerin insanları etki altına alma gücü, dili kullanma, ikna etmedeki gücü ve üsluplarının etkileyiciliği de sayılabilir.²¹ Bu etkilerin sonucu olarak Hanefî mezhebi Ortadoğu, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin geneli, Kafkasya bölgesi, Hint-Pakistan bölgesi, Arnavutluk, Bosna Hersek vs.²²; Mâlikî mezhebi Fas, Tunus, Cezayir, Libya Mısır’ın kuzey bölgesini içine alan kuzey Afrika bölgesi ve Endülüs’te²³; Şafîî mezhebi Ortadoğu, Endonezya, Malezya, Hindistan, Filistin vs.²⁴; Hanbelî mezhebi Körfez ülkeleri, Irak, Kuveyt, Bahreyn, Suudi Arabistan ve kısmen de Suriye’yi içine alan Arap yarımadasında

²⁰ Buḥârî, “Sulh”, 5; Müslim, “Akdiye”, 17-18; İbn Mâce, “Mukaddime”, 2.

²¹ Mehmet Âkif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2018), 89.

²² Saffet Köse, *İslam Mezhepleri II Fıkhî Mezhepler* (İstanbul: Yazıgen Yayıncılık, 2016), 97,113.

²³ Köse, *İslam Mezhepleri II Fıkhî Mezhepler*, 123,132; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 89.

²⁴ Köse, *İslam Mezhepleri II Fıkhî Mezhepler*, 135,143; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 89.

yayılmıştır.²⁵

Osmanlı Devleti'nde kadıların fetva verirken mezheplerin görüşlerinden yararlanmasında zaman içerisinde değişiklikler olmuştur. Fetva verirken ilk başlarda ihtiyaç halinde diğer mezheplerin görüşlerine başvurmada tolerans gösterilirken sonraki zamanlarda tek mezhebe bağlılığa doğru gitmiştir. Gereksinim duyulduğunda diğer mezheplerden yararlanma XVI. yy.'a kadar devam etmiştir. Hanefi mezhebine göre fetva ve hüküm verme zorunluluğu XVI. yy.'ın ortalarından itibaren başlamıştır. Mezhep taassubunun yapılması sadece diğer mezheplerle sınırlı kalmamış mezhep içi ihtihadların benimsenmesinde de etkili olmuştur. Mezhep içi ihtihadlarda sıralama Ebu Hanife, Ebu Yusuf, İmam Muhammed şeklinde gitmiştir. Eğer bir konuda Ebu Hanife'nin görüşü varsa ilk olarak o benimsenirdi. Ebu Hanife'den bir görüş sâdır olmamış ise Ebu Yusuf benimsenir, ondan da nakil bulunmuyor ise İmam Muhammed'in görüşüne yer verilirdi. İmam Muhammed'den nakil bulunmuyor ise İmam Züfer ve Hasan b. Ziyad'ın görüşlerine başvurulurdu. Burada kadılar Hanefi mezhebindeki en sahih görüşe göre hüküm vermekle görevliydi. Burada sıralamanın dışına çıkıp hâkim olan görüşten (esahh-ı akvâl) başka bir görüşe göre ya da diğer mezheplerin görüşlerine göre hüküm vermek tamamen yasak değil ise de padişahın iznine tâbi olunmuştu.²⁶

4.5. Şer'i ve Örfi Hukuk

Osmanlı Devleti'nde hukuk sistemi iki temel üzerine inşâ edilmiştir. Bunlardan ilki İslam dini temelli şer'i hukuk, diğeri ise Türk örf, adet, gelenek ve görenekleri temelli örfi hukuktur. Osmanlı'da aile, miras borçlar vb. gibi konularda şer'i hukukun örfi hukuka göre daha baskın olduğu görülürken; idari, ceza, vergi vb. konularda örfi hukukun daha baskın olduğu görülmektedir. Şer'i hukukun serbest bıraktığı durumlarda genel olarak örfi hukuk kararları uygulanmıştır.²⁷

Örfi hukuk, ilk Türk toplumuyla birlikte şekillenen ve tarih boyunca Türk toplumlarında nesilden nesile gelişerek aktarılan hakan ya da padişaha büyük yetkiler veren bir hukuk sistemidir.²⁸ Hakan ya da padişahlara büyük yetkiler verirken aynı

²⁵ Köse, *İslam Mezhepleri II Fıkhî Mezhepler*, 151; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 89.

²⁶ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 90-91; Hasan Tahsin Fendoğlu, *İslam ve Osmanlı Anayasa Hukukunda Yargı Bağımsızlığı* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1996), 109-111.

²⁷ Mehmet Âkif Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014), 16.

²⁸ Fendoğlu, *İslam ve Osmanlı Anayasa Hukukunda Yargı Bağımsızlığı*, 156.

zamanda önemli işlerin istişare edildiği bir toy meclisi oluşturulmuştur. Alınan kararlarda dini inanışın etkisi büyüktür. Dini inanışın serbest bırakıldığı durumlarda örfi hukuk devreye girmiştir.²⁹ Osmanlı Devleti ile birlikte örfi hukuk, en gelişmiş halini almıştır. Hem sınırlarının genişlemesi hem de birden çok kültür, medeniyet ve dini inanışları bir arada barındırması Osmanlı Devleti'nde örfi hukukun en gelişmiş düzeye gelmesine sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde yürütmenin başı padişah'tı. Padişah devletin ve milletin geleceği için alınacak kararlardan sorumlu ve bizzatihi bu durumu kendisi yönetirdi. Yasama açısından padişahın sınırsız yetkisi bulunmamaktaydı. Osmanlı Devleti'nde yargı sistemi ise tamamen adalet üzerine tesis edilmişti.³⁰ Padişah kadılık şartlarına haiz olması durumunda yargılamanın başında bulunmaktaydı. Kadıların yargılama yetkisi padişah tarafından verilmekteydi. Fatih Sultan Mehmet zamanına kadar Dîvân-ı Hümayun'a yani yargılamanın en üst seviyesine padişah başkanlık yapmaktaydı. Bu kurumun verdiği kararlar şeyhülislamın onayından geçtikten sonra infaz işlemleri gerçekleştirilirdi.³¹

Osmanlı Devleti hem şer'i hukuku hem de örfi hukuku birbirinden ayırmamış ve mümkün olduğu sürece birbirleriyle etkileşim içerisinde süreci yönetmişlerdir. Bu durumun en belirgin örneği XVI. asra kadar nişancı olabilme şartlarından medrese mezunu olma ve İslam Hukuku eğitim tahsili görme şartının uygulanmasıdır. Diğer taraftan Dîvân-ı Hümayun'da şer'i hukukun temsilcileri olan Anadolu ve Rumeli kazaskerlerinin bulunması da şer'i hukukla örfi hukukun bir arada yürütüldüğünün önemli bir örneğidir.³² Osmanlı Devleti'nde hükümler mahkemeler aracılığıyla verilmekteydi.

Osmanlı'da mahkemeler kadı tarafından yönetilmekteydi. Görev ve sorumlulukları açısından mahkemeler birbirinden ayrılmaktadır. Bunlar; kadı mahkemeleri, dîvân-ı hümayun, cuma dîvânı, kazasker mahkemesi ve diğer mahkemelerdir.

²⁹ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 71.

³⁰ Mehmet Emin Ertürk, *Muhammed Sürûri'nin Ahkâmı't-Talâk Adli Eseriyle Hukûk-ı Aile Kararnamesi'nin Mukayesesi* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 16.

³¹ Halil Cin - Ahmed Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1995), 225-226.

³² Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 74.

Kadı Mahkemeleri; Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan kişiler arasındaki problemlerin çözme yetkisi padişaha verilmiştir. Ancak zamanla devlet nüfusunun artması, sınırların genişlemesi gibi durumlardan dolayı padişah yetki paylaşımına gitmiş ve yetkilerinin bir kısmını kaza, sancak ve eyaletlerde kendisi tarafından atanan kadıya teslim etmiştir.

Kadı, medrese mezunu ve medresede bazı özel dersleri almakla yükümlü, devleti temsil eden, insanlar arasındaki problemleri şer'i fetvalara göre çözüme kavuşturan padişah tarafından görevlendirilen ve insani bir takım özelliklere sahip olması beklenen yargı mensubudur.³³ Kadılar genellikle belirli bir zaman dilimi için bölgelerde görevlendirilirdi.³⁴ Görev yerlerinde mülki amirlerden bağımsız bir şekilde çalışırlardı. En temel görevleri bulundukları yerin düzenini tesis etmektir. Kadıların görevlerini ifa etmede müfti, nâib, kâtib vb. gibi ünvana sahip kişiler kadıya yardımcı olmaktaydı.³⁵

Dîvân-ı Hümâyûn: İlk olarak Osmanlı padişahlarından Orhan Bey zamanında oluşturulmuş, padişahın başkanlık yaptığı kadıların verdiği kararların temyiz edildiği en üst mahkeme olarak tanımlanabilir.³⁶ Kadıların kararlarına itiraz sonucunda bu mahkeme devreye girmektedir. Bu mahkeme kadıların verdiği kararı bozabilir, onayabilir ya da tekrar mahkeme edilmesi için eş değer bir mahkemeye yönlendirme yetkisine sahiptir. Bu mahkemelerde kişilerin dil, din, ırk vb. bakılmaksızın karar hükme bağlanılır.³⁷ Orhan Bey zamanında hayata geçen bu kurul Fatih Sultan Mehmet zamanında vezir-i âzam'a devredilmiştir.³⁸

Cuma Dîvânı: İlk zamanlarda her gün olan ancak zamanla sadece Cuma günleri yapılan Dîvân-ı Hümâyûn'dan sonra ikinci derece davalara bakan, padişahında bizatihi

³³ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku: Adalet ve Mülk* (İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2008), 368; Fahrettin Atar, "Kadı", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/66; Erdoğan, "Kâdî", 283.

³⁴ Ekinci, *Osmanlı Hukuku: Adalet ve Mülk*, 369-370; İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı* (İstanbul: Kronik Kitap, 2017), 13.

³⁵ Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, 48-56; Ekinci, *Osmanlı Hukuku: Adalet ve Mülk*, 375-378.

³⁶ Cin - Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 238.

³⁷ Fendoğlu, *İslam ve Osmanlı Anayasa Hukukunda Yargı Bağımsızlığı*, 148.

³⁸ Cin - Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 238.

katıldığı mahkemelerdir.³⁹ Cuma günleri sabah namazından sonra başlanılan dîvâna huzur murâfa'ası da denilmiş olup tanzimat döneminde bu dîvân kaldırılmıştır.⁴⁰

Kazasker Mahkemesi: Bu mahkemelerin temeli Abbasîlere dayanmaktadır.⁴¹ Ordu içerisinde meydana gelen anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak için oluşturulan mahkemedir. Osmanlı Devleti askerî kökenli bir devlet sistemi olduğu için askerî mahkeme başkanı olan kadılar kazasker olarak adlandırılır⁴² ve şeyhülislamdan sonra yargıda en yetkili ikinci kişi konumundadırlar. Osmanlı'da askerî yargı Rumeli ve Anadolu kazaskerliği olmak üzere ikiye ayrılarak yönetilmekle beraber Rumeli kazaskeri, Anadolu kazaskerinden daha üstündür ve terfi aldıklarında şeyhülislam olurlar.⁴³

Diğer Mahkemeler: Osmanlı Devleti'nde yargılama sistemi olarak yukarıda bahsedilen mahkemeler dışında bazı özel mahkemeler bulunmaktaydı. Bunlardan bazıları mali konular için defterdarların kurmuş olduğu mahkemeler⁴⁴, taşrada beylerbeyi ve sancakbeylerinin kurmuş olduğu mahkemeler, Hz. Muhammed (sav)'in soyundan gelenler için nakibü'l-eşrafların kurup yönettiği mahkemelerdir.⁴⁵

4.6. İbn Kemal'in Hayatı (ö. 940/1534)

Osmanlı Devleti'nin yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden biri olan İbn Kemal'in asıl adı Ahmed b. Süleyman b. Kemal⁴⁶ olmakla beraber dedesi Kemal Paşa, Sultan II. Bayezid'e lalalık yapması hasebiyle ona izafe edilerek Kemalpaşazâde, İbn Kemal veya Kemalpaşaoğlu diye de bilinir.⁴⁷ Bunun yanında “Şemseddin, Şeyhülislâm, Müftî'l-enam, Müftî's-sekaleyn, Muallim-i evvel, İbn Sina'yı Rûm” lakaplarıyla da bilinmesine

³⁹ Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*, 41; Ekinci, *Osmanlı Hukuku: Adalet ve Mülk*, 378-379; Fendoğlu, *İslam ve Osmanlı Anayasa Hukukunda Yargı Bağımsızlığı*, 149-150.

⁴⁰ Erdoğan, “Cuma Divanı”, 79; “Huzur Murâfa'ası” 206.

⁴¹ Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*, 42.

⁴² Mehmet İpşirli, “Kazasker”, *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/140.

⁴³ Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*, 42-43; Ekinci, *Osmanlı Hukuku: Adalet ve Mülk*, 379; Erdoğan, “Kazasker”, 299.

⁴⁴ Mübahat S. Kütükoğlu, “Defterdar”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/94-96.

⁴⁵ Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*, 43; Ekinci, *Osmanlı Hukuku: Adalet ve Mülk*, 379.

⁴⁶ İnanır, *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslâm Hukuku*, 13; Ahmet İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2011), 33.

⁴⁷ Necdet Öztürk - Murat Yıldız, *İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları Osmanlı Tarihçileri* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2013), 62; Şerafettin Turan, “Kemalpaşazâde”, *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/238.

ve kendisinden bahsedilmesine rağmen “İbn Kemal” ve “Kemalpaşazâde” ünvanları ile tanınmaktadır.⁴⁸

15 Mayıs 1469 (3 Zilkade 873) doğumlu olan İbn Kemal’in doğduğu şehir muhtelif eserlerde farklı farklı zikredilmektedir. Bazı eserler Edirneli,⁴⁹ bazıları Amasyalı,⁵⁰ bazıları da Tokatlı olduğunu ifade etmektedir.⁵¹ Tokat doğumlu olup Edirne asıllı olduklarını söyleyen Bursalı Mehmed Tahir’e karşı İsmet Parmaksızoglu ise Edirne’de büyümesi fikrinin yanlıgı olduğunu ailesinin Tokatlı olduğunu ifade etmektedir. İki çocuğu bulunan İbn Kemal’in İbrahim Çelebi adında erkek evladı, Safiye Hatun adında da kız evladı vardır.

Üç padişah - II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman-döneminde de hayatta olup onların sevgi ve saygısını kazanan İbn Kemal’in, ailesi hem ümera hem de ulema sınıfından olup, kendisinin de eğitim tahsili son derece ileri seviyededir. Bir süre askeri sınıfta görev yaptıktan sonra ilmiye sınıfına geçiş yapar. Tefsir, hadis, fıkıh, edebiyat gibi çeşitli alanlarda eserler vermiş olan müelliflerin bazılarından Farşça eserler okumuştur. Fıkıh konularında Molla Lütü’den ders alan İbn Kemal, çeşitli ilimlerde farklı âlimlerden ders almıştır.

Genç yaşlarından itibaren İbn Kemal, “Sa’deddin Teftâzânî” ve “Seyyid Şerif Cürcânî” gibi âlimlerle karşılaştırılmış ve Osmanlı uleması içinde “el-Muallimü’l Evvel” olarak anılmıştır. Ebussuûd Efendi ise “el-Muallimü’s-Sânî” olarak bilinir. İbn Kemal, birçok medresede ve önemli pozisyonlarda görev yapmış, devrin öncü âlimlerinden biri kabul edilmektedir.⁵² Askerlik kariyerini sonlandırıp geçtiğı ilmiye

⁴⁸ İnandır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 33.

⁴⁹ Mecdî Mehmed Efendi, *Şekâik-i Nu’maniye Ve Zeyilleri - (Hadaiku’ş-Şekâik)*, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 1/381; Süleyman Sâdeddin (ö. 1202/1788) Müstakimzâde, *Devhatü’l-Meşâyih* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978), 16; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1308/1890), 1/197; İbn Kemal, *Tevârih-i Âli Osman: VII. Defter*, haz. Şerafettin Turan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 9-10; M. Ali Yekta Saraç, *Şeyhülislâm Kemalpaşazâde* (İstanbul: Risale Yayınları, 1995), 16.

⁵⁰ Hüseyin Hüsâmeddin Yasar, *Amasya Tarihi* (İstanbul: Dersaadet, 1327-1330), 1/220; Saraç, *Şeyhülislâm Kemalpaşazâde*, 16-17.

⁵¹ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333/1915), 1/223; Saraç, *Şeyhülislâm Kemalpaşazâde*, 16.

⁵² İbn Kemal ile ilgili yapılan çalışmalar için bkz. Halis Demir - Kemal Çatılı, “İbn Kemal Üzerine Yapılan İlmi Çalışmalar”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2019), 151-178.

sınıfından sonra devletin çeşitli kademelerinde ilerleyerek müderrislik, kadılık, kazaskerlik ve şeyhülislamlik gibi görevler üstlenmiştir.⁵³

Fahreddin Râzî ekolünü benimsemiş olan İbn Âbidin, Celâleddîn es-Suyûtî ile onu karşılaştırmış ve onun meseleleri anlama yeteneği, tartışma ve akıl yürütme becerileri açısından Suyûtî'den daha üst düzeyde olduğunu belirtmiştir. Hatta Suyûtî'nin Mısır'da ne ise, İbn Kemal'in de Rum diyarında odur, demiştir. Ebussuûd Efendi ise onun için "Rabbanî bir âlim, bilgi sahibi, Rum diyarının faziletlisi, tüm ilimlerde en üstünü, doğunun ve batının öğretmeni, insanların ve cinlerin fetvası" demiştir.⁵⁴

İbn Kemal, sadece hadis, tefsir, kelim,⁵⁵ fıkıh gibi dini ilimlerde eser vermemiş aynı zamanda tarih, felsefe, dil ve tıp alanlarında da önemli eserler ortaya koymuştur.⁵⁶ Bu yönüyle geniş bir disiplinler arası bilgi donanımına sahip bir şahsiyettir. İlimdeki derin bilgisi ve yazdığı eserler sayesinde, Osmanlı'nın ilim ve kültür hayatında 16. yüzyılın ilk yarısının en önemli temsilcilerinden olduğu kabul edilmektedir. Taşköprizâde'nin ifadesiyle, "O, geçmiş nesillerin anlatılmasını unutturmuş, ilmin temel direklerini yeniden inşa etmiştir. İlimde sağlam bir dağ gibiydi." sözleri, onun ilmi yeteneğine dikkat çekmek için kullanılmıştır.⁵⁷

İbn Kemal, yazdığı fetvalarda çok tartışılan konulara değinmiş ve hatta bu konularla ilgili ayrıntılı risalelere yer vermiştir. Bu çalışmalarda, Kızılbaşların tekfir edilmesi, Muhyiddin İbn Ârabî'nin durumu, raks ve devrana ait dinî hükümler, Hz. Peygamber'in anne-babasının ahiretteki durumu, Hubmesihiciler hadisesi gibi önemli birçok farklı konunun varlığı dikkat çekmektedir. Kemalpaşazâde 940/1534 yılında hayatını kaybetmiştir. Dımaşk Camii'nde hem kendisi hem de vefatı aynı döneme denk gelen hocası Hatipzâde adına gıyâbî cenaze namazı kılınmıştır.⁵⁸

⁵³ Turan, "Kemalpaşazâde", 25/238-239.

⁵⁴ Faruk Mergen, *İbn Kemal Paşa'nın "Risâle Li Hakkı'z-Zenâdika" Adlı Eseri Bağlamında Râfıza Ve Zındıklara İlişkin Görüşleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 37.

⁵⁵ İlyas Çelebi, "Kemalpaşazâde", *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/242-244.

⁵⁶ İlyas Çelebi, "Kemalpaşazâde", *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/245-247.

⁵⁷ Ahmed Efendi(ö. 968/1561) Taşköprizâde, *eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâ'i'd-devleti'l-Osmâniyye* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2000), 227.

⁵⁸ Mergen, *İbn Kemal Paşa'nın "Risâle Li Hakkı'z-Zenâdika" Adlı Eseri Bağlamında Râfıza Ve Zındıklara İlişkin Görüşleri*, 38.

4.7. Ebussuûd Efendi'nin Hayatı (ö. 982/1574)

Ebussuûd Efendi 'nin doğum yeri ve zamanı hakkında çeşitli kaynaklarda muhtelif bilgiler yer almaktadır. Doğum yerini İstanbul civarındaki Müderris Köyü veya Sultan Selim civarındaki babası adına yapılmış olan tekkedir, diyenler olduğu gibi kendi vakfiyesinde "İskilip'te doğdu" ifadesini Baysun daha güvenilir bulmaktadır. Doğum tarihi ise genel kabule göre 17 Safer 896 (30 Aralık 1490)'dır.⁵⁹

Bazı kaynaklar, Ebussuûd Efendi'nin ismini Muhammed, Mehmed olarak kullanmış olsalar da İsmail Paşa, doğrusunun "Ahmed" olduğunu belirtmiştir. Nisbesi "el-İskilîbî" ve "el-Îmâdî" olan Ebussuûd Efendi'nin lakapları arasında "Sultânü'l-müfessirîn, mukaddimetü ceysi'l-müteahhirîn, sâhibü'l'fetâvâ, Hoca Çelebî, hüve'd-dinü ve'd-dünyâ, hüve'l-lafzu ve'l-ma'nâ, hüve'l-gâyetü'l-kusvâ, hüve'z-zirvetü'l-ulyâ, müfti'l-enâm, müfni'l-bide'i ve'l-âsâm, sâhibü ezyâli'l-ifdâli ve'l-is'âd, sâhibü'lirsâd" bulunmaktadır.⁶⁰

Babası, II. Bayezid ile özel bir ilişkisi olan ve "hünkâr şeyhi" olarak tanınan Şeyh Yavsi Muhyiddin Muhammed el-İskilîbî'dir. Dedesi Mustafa Îmâdüddîn, annesi ise Sultan Hatun'dur. Sultan Hatun, bazı kaynaklarda göre Ali Kuşçu'nun kız kardeşi olarak geçerken, bazılarında ise kızı olarak geçmektedir. Dedesi Mustafa el-Îmâd da Ali Kuşçu'nun kardeşidir.⁶¹ Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi, Müeyyedzâde'nin kızı Zeyneb Hatun ile evlenmiştir.⁶² Ebussuûd Efendi'nin altı evladı vardır. Bunlardan ikisi kız, dördü ise erkektir. Kız evlatlarının isimleri, Kerime ve Hatice; erkek evlatlarının isimleri ise Mahmut, Mehmet, Şemsettin Ahmet ve Mustafa'dır.⁶³

İlk eğitimini babasından alan Ebussuûd Efendi, bazı kaynakların aktardığına göre İbn Kemâl'den de ders almıştır.⁶⁴ Dört padişah döneminde - Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murat- yaşamış olan Ebussuûd Efendi müderrislik, kadılık, kazaskerlik ve şeyhülislamlık gibi birçok vazifede bulunmuştur.

⁵⁹ Abdullah Aydemir, *Ebussuûd Efendi* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989), 1; M. Câvid Baysun, "Ebussu'ûd Efendi", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993), 4/92; Pehlul Düzenli, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi ve Fetvâları* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2012), 37; Hilal Özey, *Ebüssu'ûd Efendi* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2022), 75-76.

⁶⁰ Pehlul Düzenli, *Osmanlı Hukukçusu Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Ve Fetvâları* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 21-22.

⁶¹ Ahmet Akgündüz, DİA, "Ebüssuûd Efendi", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/365.

⁶² Düzenli, *Osmanlı Hukukçusu Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Ve Fetvâları*, 23-34.

⁶³ Abdullah Aydemir, "Ebussu'ûd Efendi", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 12/2 (1973), 102.

⁶⁴ Şemsettin Sâmî, *Kamusu'l-A'lâm* (İstanbul: Mîhrân Matbaası, 1889), 1/722; Aydemir, *Ebussuûd Efendi*, 1.

Ebussuûd Efendi, sadece fıkıh, tefsir, tasavvuf gibi dini ilimlerde eser vermemiş aynı zamanda dil, edebiyat gibi alanlarda da eserler ortaya koymuştur.⁶⁵

Ebussuûd Efendi, yaşamı süresince politikanın içinde olmayı tercih etmemiş, politika içinde yer almak için yetkisini kullanma gibi bir çabası da olmayıp aksine çıkarılan kanunları dini ahkâma göre düzenlemiştir.⁶⁶

Ebussuûd Efendi, 5 Cemâziyelevvel 982 (23 Ağustos 1574) yılında vefat etmiştir. Kabri Eyüp Sultan Camii yakınındaki kendisinin yaptırdığı mektebin hazîresindedir. Vefatının ardından Haremeyn’de de gıyabî cenaze namazı kılınmış ve kendisine çokça mersiye yazılmıştır.⁶⁷

⁶⁵ Detaylı bilgi için bkz. Pehlul Düzenli, “Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi: Bibliyografik Bir Değerlendirme”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005), 441-475.

⁶⁶ Aydemir, *Ebussuûd Efendi*, 2-3.

⁶⁷ Akgündüz, DİA, “Ebussuûd Efendi”, 10/369; Ahmed Akgündüz, *Şeyhü'l-İslâm Ebüssu'ûd Efendi Fetvaları (Fetâvây-ı Ebüssu'ûd Efendi)* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2018), 20; Düzenli, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi ve Fetvâları*, 50; Abdullah Demir - Ramazan Günay, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin Fetvaları Fetava-yı Ebussuud* (İstanbul: SD Yayınevi, 2020), 22.

BÖLÜM 1: İSLAM HUKUKUNDA TALÂK

Bu bölümde talâk kelimesinin lügat ve ıstılah anlamından bahsedilecek ardından talâkın meşruiyeti konusuna değinilecek sonra talâkın çeşitlerine ve talâk dışında evliliği sona erdirecek durumlara yer verilip son olarak talâkın doğurduğu sonuçlardan bahsedilecektir.

1.1. TALÂK

Köken itibari ile Arapça boşama anlamında kullanılan tatlık (تطليق) kelimesinden gelen talâk (طلاق) sözcüğünün lügat anlamı; bir şeyi serbest bırakmak, salıvermek, bir şeyin bağıni çözmek, bir bağı çözüp bağı olanı salmak gibi anlamlara gelir.⁶⁸

Fıkıh ıstılahında ise talâk, nikâh akdinin belli lafızlarla hemen ya da gelecekte tek taraflı olarak izale edilmesi, ortadan kaldırılmasıdır.⁶⁹ Talâk da belli lafızlardan kasıt, sarıh lafızlarla kinayeli lafızlardır. Sarıh lafızlar, boşama amacıyla kullanılan, söylendiği takdirde talâktan bahsedildiği anlaşılan açık lafızlardır. Kinayeli lafızlar ise manaya delalet etmesinin ancak sözü söyleyen kişinin niyetini söylemesiyle anlaşılan lafızlardır. Söylenen kinayeli lafızda boşama kastedilmişse talâk meydana gelir ancak sözü söyleyen boşama niyeti ile söylemediyse talâk vukû bulmaz.⁷⁰

1.2. TALÂKIN MEŞRUIYETİ

Talâk; kitap, sünnet, icmâ ve aklî deliller ile sabittir.⁷¹

1.2.1. Talâkın Meşruiyetine Kur'an-ı Kerim'den Deliller

Kur'an-ı Kerim'de Allah (c.c.) yaklaşık otuz üç ayette bizlere talâkla ilgili bilgi verip sistematik oluşturmuş ve karı-koca arasında boşanmaya varmadan yapılabilecek durumlardan bahsetmiştir. Bu bölümde bu ayetlerden birkaç tanesi verilecektir.

⁶⁸ İbn Manzûr, "Talâk", 10/226-227; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu* (İstanbul: Eser Yayınları, 1997), "Talâk", 5/207; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed (ö. 817/1415) Fîrûzâbâdî, *el-Kamusu'l-Muhit* (Beyrut: y.y., 1987), "Talâk", 1167; Hayreddin Karaman - Bekir Topaloğlu, *Yeni Kamus* (İstanbul: y.y., 1987), "Talâk"; Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) İsfahânî, *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2010), "Talâk", 639.

⁶⁹ Ebü Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed (ö. 855/1451) Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye* (Beyrut: y.y., 1990), 5/4; Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî (ö. 861/1457) İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadîr* (Beyrut: y.y., ts.), 3/325; Erdoğan, "Talâk", 542.

⁷⁰ İmran Karaca Teke, *Sünnette Boşanma* (Uşak: Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 3.

⁷¹ Alâüddîn Ebü Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed (ö. 587/1191) Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i' fî tertibi's-şerâ'i'*, thk. Ali Muhammed Muavvaz, Adil Ahmed Abdülmevcut (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 4/182.

Evlilik birlikteliği kesin bir şekilde bitmeden önce boşanma safhasına gelmeden karı-koca arasını düzeltebilecek düşüncelerine değer verilen kişiler devreye girip karı-koca arasını iyileştirmeye çalışabilir. Allah (c.c.),

“Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır. Şüphesiz Allah, hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdardır.”⁷² buyurmuştur.

Ayette de buyrulduğu üzere Allah (c.c.) boşamayı mümkün kılsa da çiftler boşanmadan önce aralarının düzeltilmesi, buna çabalanması hoş karşılanmıştır.

“Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah’a karşı gelmekten sakının. Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah’ın sınırlarıdır. Kim Allah’ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur. Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.”⁷³

Ayette ifade edildiği gibi eğer boşama yoluna gidilecekse de boşamanın kadınların tuhr dönemi içerisinde olmasını Allah (c.c.) buyurmuştur. Kadınları hayız oldukları dönemde boşamak uygun görülmemiş ve boşama buna göre sünni ve bid’i olarak ikiye ayrılmıştır. Kadınlar iddetlerini beklerken dikkatli olmaları, zaruret olmadığı müddetçe evlerinde beklemeleri istenmiştir.

“(Dönüş yapılabilir) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmaktır. (Evlilikte) tarafların Allah’ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz. Eğer onlar Allah’ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Allah’ın koyduğu sınırları kim aşarsa, onlar zalimlerin ta kendileridir.”⁷⁴

Erkeğin üç boşama ehliyeti olduğundan dönüş yapılabilir boşamanın iki sefer olduğu eğer üçüncü boşama da gerçekleşirse geri dönülemeyeceği ayette ifade edilmiştir.

“Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman, ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın. Bunu

⁷² en-Nisâ, 4/34.

⁷³ Talâk, 65/1.

⁷⁴ el-Bakara, 2/229.

kim yaparsa kendine zulmetmiş olur. Sakın Allah'ın âyetlerini eğlenceye almayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini, size öğüt vermek için indirdiği Kitab'ı ve hikmeti hatırlayın. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”⁷⁵

Ayette boşamadan sonra işlerin zorlaştırılmaması, çiftlerin birbirinin hakkına girmemesi Allah'ın (c.c.) sınırlarına göre davranılması gerektiği ifade edilmiştir.

“Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz.”⁷⁶ (Bu koca da) onu boşadığı takdirde, onlar (kadın ile ilk kocası) Allah'ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar Allah'ın, anlayan bir toplum için açıkladığı ölçüleridir.”⁷⁷

Ayette kadının ilk kocasına dönmesinin tahlil yöntemi ile mümkün olabileceği ifade edilmiştir.

Yukarıda verilen birkaç ayetten de anlaşıldığı üzere talâk, Kur'an-ı Kerim'de meşru görülen bir durumdur. Eşler birbirinden ayrılacağı zaman Allah'ın (c.c.) sınırlarına riayet etmeleri, çiftlerin birbirine zulmetmeden birbirinin haklarını gözeterek boşanmaları istenmiştir.

1.2.2. Talâkın Meşruiyetine Sünnet-i Seniyyeden Deliller

Rasulullah (a.s) talâkla alakalı pek çok hadis söylemiştir. Burada birkaç tanesinin verilmesi kâfi görülmektedir.

“Rasulullah, Hafsa'yı boşadı sonra geri döndü.”⁷⁸ Hadisten Hz. Peygamberin (a.s.) eşini boşadığını ve boşanan eşi geri dönülebildiği anlaşılmaktadır.⁷⁹

Abdullah b. Ömer (r.a.) hanımını hayızlı iken boşamıştır. Bu durumu babası Hz. Ömer (r.a.), Hz. Peygambere (a.s.) anlatınca;

“Ona emret, hanımına dönsün. Kadın temizleninceye kadar yanında tutsun. Sonra tekrar hayız olup temizleninceye kadar beklesin. Kadın temizlenince boşamak isterse, temastan

⁷⁵ el-Bakara, 2/231.

⁷⁶ Bkz. *Kur'an-ı Kerim Meâli*, 45“Üçüncü boşamadan sonra kadının başka bir erkekle yapacağı evlilik sürekli birlikte olmak, aile hayatını sürdürmek niyeti ile yapılmış olmalı, hiçbir plan ve hesaba dayalı olmamalıdır. Eski eşi ile yeniden evlenme imkânı bulmak amacı ile anlaşmalı evlilik yapmak onunla yeniden evlenebilme yolunu açmaz. Bu tür girişimlerde bulunanlar Peygamberimiz tarafından şiddetle kınanmıştır. Üçüncü defa boşanan kadının eski eşi ile evlenebilmesi için yapılan bir evliliğin sona ermesi ve kadının iddet süresini doldurması gerekir.”

⁷⁷ el-Bakara, 2/230.

⁷⁸ Ebû Dâvûd, *Sunenu Ebî Dâvûd*, “Talâk”, 36-38; İbn Mâce, “Talâk”, 1.

⁷⁹ Erkeğin boşadığı eşi dönebilmesinin belirli şartları vardır. Bunlar ileriki konularda bahsedilecektir.

önce boşasın. İşte bu, aziz ve celil olan Allah'ın (boşama hususunda) emir buyurduğu iddetir.”⁸⁰ buyurmuştur.

Hadisten Hz. peygamberin (a.s.) boşamaya değil boşamanın zamanına karşı çıktığı anlaşılr.

“Nikâhtan önce talâk yoktur.”⁸¹ Çiftlerin boşanabilmesi/ boşama durumunun olabilmesi için ilk önce evli olmaları gerekmektedir. Hadiste bu konuya değinilmiştir.

“Cenab-ı Hakk'ın gazabını en çok celbeden helal, talâktır.”⁸² “Allah'ın helal kıldığı şeylerden O'na en sevimsiz olanı talâktır.”⁸³ Bu iki hadisten de boşamanın helal görülse de son çare olarak başvurulması gereken Allah'ın (c.c.) hoşlanmadığı bir fiil olduğu bahsedilmiştir.

1.2.3. Talâkın Meşruiyetine İcma ve Akf Deliller

Hz. Peygamberin (a.s.) dar-ı bekâya irtihalinden sonra boşamanın lüzumlu olduğu durumlarda talâkın gerçekleşebileceği düşüncesinde İslam âlimleri görüş birliği içerisinde. ⁸⁴ Boşama ehliyetine erkeğin sahip olması durumuna karşı da hiçbir İslam âlimi olumsuz bir fikirde bulunmamış bu da talâk hakkının erkekte olduğu düşüncesinde İslam âlimlerini görüş birliğinde olduğunun göstergesidir. ⁸⁵

Akıl da sürekli kavga, gürültü içinde olan birbirine zulmeden çiftlerin evliliklerinin devam etmesinin her iki taraf içinde yıpratıcı olması maddi ve manevi zarar boyutuna gelebileceği düşüncesindedir. Evliliğin sonlandırılması hoş karşılanmasa da taraflar mutluluktan ziyade huzursuzluk, sıkıntı, dert içerisindeyse evliliği sonlandırmak daha uygun görülmektedir.

⁸⁰ Buḥârî, “Talâk”, 1, 3, 44, 45; Müslim, “Talâk”, 1, 14; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 4; İbn Mâce, “Talâk”, 2, 3; Tirmizî, “Talâk”, 1; Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali (ö. 303/915) Nesâ’î, *el-Muctebâ mine’s-Sunen es-Sunenu’s-Şuğrâ*, nşr. ‘Abdulfettâh Ebû Ğudde (Halep: Mektebetu’l-Maṭbû’âtî’l-İslâmiyye, 1406/1986), “Talâk”, 1, 3, 5.

⁸¹ Buḥârî, “Talâk”, 8.

⁸² Ebû Dâvûd, “Talâk”, 3.

⁸³ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 3; İbn Mâce, “Talâk”, 1.

⁸⁴ Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed (ö. 483/1090 [?]) Serahsî, *el-Mebsûṭ*, nşr. Ḥalîl Muḥyiddîn el-Meyyis (Beyrut: Dâr al-İḥyâ’i’t-Turâşî’l-‘Arabî, 1414/1993), 6/2-3; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî (ö. 1252/1836) İbn Âbidîn, *Reddû’l-muḥtâr ‘ale’d-Dürri’l-muḥtâr* (Beyrut: Darûl Fikr, 2000), 2/571; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh (ö. 671/1273) Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmî’l-Kur’an* (Beyrut: Daru’l- Kütübü’l-İlmiyye, 1985), 71.

⁸⁵ Abdülkerîm Zeydân, *el-Mufasssal fî Ahkâmî’l-Mer’e ve’l-Beyti’l-Müslim fî’ş-Şerî’ati’l-İslâmiyye* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1993), 7/357; Murat Osmanoglu, *Nazari Ve Uygulamalı Yönleriyle İslam Hukukunda Üç Talâk* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 21.

1.3. TALÂK ÇEŞİTLERİ

Talâk, evliliğe dönüş açısından yeni bir akde ihtiyaç olup olmaması açısından, Kur'an ve Sünnet bağlamında ve hemen sonuç doğurması bakımından kısımlara ayrılır.⁸⁶

1.3.1. Evliliğe Dönüş Açısından Nikâhı İptal Edip Yeni Bir Akde İhtiyaç Duyup Duymaması Açısından Talâk

Hanefî mezhebine göre talâk lafzının sarîh ve kinayeli olması ile halvet-i sahihanın gerçekleşip gerçekleşmemesi durumuna göre talâkın çeşidi de değişir. Sarîh lafız; söylenildiğinde anlamı muhkem, açık olan ve tekrar açıklamaya ihtiyaç duyulmayan sözlerdir. Kinayeli lafız ise müphem, kapalı olan ve açıklamaya ihtiyaç duyulan sözlerdir. Kinayeli lafız söyleyen bir koca talâkı kastetmiş olma ihtimali olduğu gibi kastetmeme ihtimali de vardır. Bu sebeple açıklamaya ihtiyaç duyar. Lafızların durumu talâkın çeşidini de değiştirir. Bunlar “Ric’i Talâk” ve “Bâin Talâk” diye ikiye ayrılır.

1.3.1.1. Ric’i Talâk

Arapça da رجع fiili geri dönmek, geri gelmek, vazgeçmek anlamlarına gelmektedir. Ric’i talâk ise sarîh lafızla boşama eylemini gerçekleştiren kocanın, karısına dönmesini ifade etmektir. Ric’i talâk, boşama eylemi gerçekleştikten sonra kocanın sözlü ya da fiili bir lafız veya hareketle yeni bir nikâh akdine ve mehire ihtiyaç duymadan iddet süresi içerisinde karısına geri dönmesidir.

Boşamanın ric’i olabilmesi için;

- Zifafın gerçekleşmiş olması,
- Birinci veya ikinci boşama olması ve
- Hanefî mezhebince sarîh lafızlarla yapılması gerekir.

Örneğin; “Boş ol”, “Boşsun” gibi. Koca, karısının iddet süresi içerisinde geri dönmezse bu boşama bâin talâka dönüşür.⁸⁷

Ric’i talâkta kadının iddeti bitene kadar evlilik hükmen devam ediyor kabul edilir. Bu sebepten kadın iddeti bitene kadar kocasının evinde sükna hakkına sahiptir. Mehrin muacceliyet kazanması da iddetin bitmesi ile olur.⁸⁸

⁸⁶ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1991), 1/303.

⁸⁷ Halil İbrahim Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 195-196.

Kocanın karısını boşama için üç talâk hakkı vardır. Ric'i talâk ile boşamasında da bir hakkını kullanmış olur. Ric'i talâk ancak birinci ve ikinci boşama için söz konusudur.

1.3.1.2. Bâin Talâk

Kocanın boşadığı karısına yeni bir akit ve mehirle dönebilmesini sağlayan boşama türüne bâin talâk denir. Bâin talâkta koca, ric'i talâktaki gibi boşadığı eşine iddet süresi içerisinde dönemez. Kocanın boşadığı eşine dönmesi için kadının bu duruma rıza göstermesi, yeni bir nikâh akdi yapılması ve mehir belirlenmesi gerekir. Boşamanın bâin olabilmesi şu durumlarda gerçekleşir.

- Nikâh akdinden sonra cimâ ve halveti sahiha gerçekleşmeden boşamış olması
- Boşamada kinayeli veya mübalağalı ve şiddet içeren sözler kullanılmış olması⁸⁹
- Kadının isteği ve kocanın bir menfaat karşılığı rıza göstermesiyle boşamanın gerçekleşmesi (muhâlea)
- Boşamanın mahkeme yoluyla yapılması⁹⁰
- Kocanın boşamada üçüncü talâk hakkını kullanmasıdır.⁹¹

Bâin talâkı ikiye ayırabiliriz.

1.3.1.2.1. Beynûnet-i Suğra

Beynûnet-i suğra küçük ayrılık anlamına gelmektedir. Erkeğin boşadığı karısına karşılıklı rızaya dayanarak yeni bir nikâh akdi yapılması ve mehir belirlenmesiyle dönebileceği boşama türüdür. Talâkın beynûnet-i suğra olabilmesi için birinci veya ikinci talâk hakkının kullanılmış olması gerekir.

1.3.1.2.1. Beynûnet-i Kübra

Beynûnet-i kübra büyük ayrılık anlamına gelmektedir. Üç talâk hakkının kullanılmasıyla vukû bulan boşamaya denir. Taraflar yeni bir nikâhla bir araya gelemeyeceğinden dolayı beynûnet-i kat'iyye de denmiştir.⁹² Üçüncü talâkla boşanan kadının, boşadığı kocasına dönebilmesi için başka bir erkekle evlenmesi şarttır.(hülle)

⁸⁸ Saffet Köse, "Aile Hukuku", *İslam Hukuku*, ed. Talip Türcan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2019), 337.

⁸⁹ Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî (ö. 593/1197) Mergînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, nşr. Tallâl Yûsuf (Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Turâsi'l-'Arabî, 2002), 2/435; İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm (ö. 956/1549) Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, nşr. Halîl 'İmrân el-Manşûr (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1419/1998), 1/34.

⁹⁰ Acar, *Ana Hatları ile İslâm Aile Hukuku*, 198.

⁹¹ Hayreddin Karaman, *Ana Hatları ile İslâm Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 2/115.

⁹² Orhan Çeker, "Beynûnet", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/80.

Bu evliliğin ise boşama veya ölümle sona ermesi halinde ilk kocasına dönmesi mümkündür.⁹³

“İkinciden sonra koca eşini bir daha boşarsa, bundan sonra kadın, boşayandan başka bir koca ile evlenmedikçe ona helâl olmaz. İkinci koca da onu boşarsa, birinci kocası ile bu kadının, Allah’ın kurallarına riayet edecekleri kanaatine varırlarsa, tekrar evlilik hayatına dönmelerinde bir sakınca yoktur. Bunlar Allah’ın kurallarıdır, bilmek isteyenler için onları açıklamaktadır.”⁹⁴

1.3.2. Kur’an ve Sünnet Bağlamında Talâk

Müslüman kimse hayatının her anında dinin emirlerine uygun yaşamaya gayret etmelidir.

Talâk da yapıldığı zamana ve durumlara istinaden Kur’an-ı Kerim ve sünnet-i seniyyeye uygun olup olmamasına göre ikiye ayrılır. Bunlar Sünni ve Bid’i talâktır.

1.3.2.1. Sünni Talâk

İslam dini talâk hakkını erkeğe vermekle birlikte bu hakkı, öfke anı gibi fevri davranışlardan korumak ve aile birliğinin devamını sağlamak için bazı önlemler almıştır. Bu önlemlerden biri de Kur’an ve sünnete uygun boşama olan sünni talâktır. Sünni talâk, sünnete uygun olan boşama şeklidir. Kur’an-ı Kerim’de “Ey peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek (temizlik halinde) boşayın ve iddeti sayın...”⁹⁵ buyrulmuştur. Ayetten hareketle boşamanın kadının temizlik sürecinde olması sünni talâk olmasının şartındandır.

Boşamanın sünni olabilmesi için;

- Kadının hayız gördüğü süre içerisinde olmaması
- Cinsel birliktelik yaşanmamış tuhr süresinde olması
- Erkeğin tek talâkla boşamış olması gerekir.⁹⁶

Hanefî mezhebinde sünni talâk, hasen ve ahsen olmak üzere ikiye ayrılır.

Hasen talâk, erkeğin karısını cinsel birliktelik yaşamadığı tuhr sürecinde tek talâkla boşaması ve kadının iddeti içinde tuhr döneminde cinsel birliktelik yaşamadan diğer talâk haklarını da kullanmasıdır.⁹⁷

⁹³ Çeker, “Beynûnet”, 6/80.

⁹⁴ el-Bakara, 2/230.

⁹⁵ et-Talâk, 65/1.

⁹⁶ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/435.

Ahsen talâk ise erkeğin karısını cinsel birliktelik yaşamadığı tuhr sürecinde tek talâkla boşaması ve kadının iddeti içinde diğer talâk haklarını kullanmadan kadının iddetinin bitmesidir.⁹⁸

1.3.2.2. Bid'i Talâk

Kadının hayız gördüğü süre içerisinde yahut nifaslı olduğu süre zarfında veya tuhr süresinde cinsel birliktelik yaşadıktan sonra yapılan boşama sünnete aykırı olan bid'i talâktır. Erkeğin kadını aynı tuhr süresi içerisinde tek seferden fazla boşaması da bid'i talâk kabul edilir. Sünnete uygun olmayan boşama yapan kişi âsi olmuş kabul edilir.

Sünnete aykırı olan boşamanın yasak olup bu fiili işleyenin asi olacağı ancak yaptığı boşamanın da geçerli olacağı üzerinde ittifak vardır.⁹⁹ Allah Teâlâ'nın (c.c.) ayette buyurduğu üzere;

“Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik halinde) boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'a karşı gelmekten sakının. Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa şüphesiz kendine zulmetmiş olur. Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.”¹⁰⁰ Sınırlarını aşıp asi olmamızı ve kendimize zulmetmemizi istemez.

1.3.3. Hemen Sonuç Doğurması Bakımından Talâk

Talâk sözcüklerinin söylenmesi bazı şeylere bağlanarak söylenebilir. Bu da talâkın hemen sonuç doğurması veya doğurmamasına göre üçe ayrılır. Bunlar müneccez talâk, muzâf talâk ve muallak talâktır.

1.2.3.1. Müneccez Talâk

Bu tür boşama şekli, kocanın karısına söylediğinde boşamanın anında gerçekleştiği talâk türüdür. Mesela koca, karısına “seni boşadım”, “sen boşsun”, “boş ol” gibi talâkı ifade eden kalıplar kullandığında boşama gerçekleşmiş olur. Bu durumda, boşamanın geçerli sayılabilmesi için kocanın talâk ehliyetine haiz olması gerekirken kadının da boşamaya mahal olması ve talâkla ilgili diğer şartların yerine getirilmiş

⁹⁷ Serahsi, *el-Mebsûf*, 6/4-5.

⁹⁸ Serahsi, *el-Mebsûf*, 6/3-4.

⁹⁹ Halil İbrahim Acar, “Talâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/499.

¹⁰⁰ et-Talâk, 65/1.

olması gerekir. Boşamanın ağızdan sözlü olarak ifade edilmesiyle talâk derhal gerçekleşir ve sonuçları ortaya çıkar.¹⁰¹

1.2.3.2. *Muzâf Talâk*

Bu tür boşamada, boşamanın zamanı ileriki bir tarihtir. Mesela koca, karısına “2025 yılında boşsun”, “Mart ayının 15. gününde boşsun” “haftaya pazartesi boşsun” gibi gelecek zamana dair ibareler kullandığında ibareyi ilgilendiren ilk tarihte boşama vukû bulmuş olur. Mesela koca, karısına haftaya pazartesi boşsun dese o günü takip eden ilk pazartesi gününde sabah fecrin doğuşuyla talâk gerçekleşmiş olur. 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi’nde “Talâkın zamanı istikbale izafesi sahihtir” ibaresi yer almaktadır.¹⁰² Boşamanın geçerli sayılabilmesi için kocanın talâk ehliyetine haiz olması gerekirken kadının da boşamaya mahal olması gerekir.¹⁰³

1.2.3.3. *Muallak Talâk*

Muallak talâk ise kocanın, karısının veya başka bir kişinin gerçekleştireceği veya gerçekleştirmeyeceği bir eyleme veya olayın vukû bulmasına bağlı olarak verilen bir boşama şeklidir. Mesela koca, karısına “benden izin almadan hanemizden ayrılırsan boşsun”, “sigara içersen boşsun”, “ filan memlekete seyahat edersen boş ol” demesi gibi durumlarda koca talâkı bir koşula bağlar.

Bu tarzda yapılan koşula bağlı boşama fıkıhçıların çoğunluğuna göre geçerli boşama türüdür. Bu durumda ileri sürülen şart gerçekleşirse talâk vukû bulmuş olur ancak ileri sürülen şart gerçekleşmemişse talâk vukû bulmaz.

Kocanın ileri sürdüğü şart imkânsız bir durumsa talâk geçerli olmaz.¹⁰⁴ Mesela koca, karısına “filan yerden filan yere ışınlanırsan boş ol”, “güneşi ikiye yararsan boş ol” gibi ifadeler söylese bile bu olaylar gerçekleşemeyeceği için talâk vukû bulmaz.

Talâk içeren ifade inşallah kelimesiyle birlikte Allah’ın (c.c.) dilemesine bağlanarak söylenirse Hanefilere göre geçersiz olur, talâk vukû bulmaz.

¹⁰¹ Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ Ebû Zehre, *el-Ahvâlü’s-şahşiyye* (Kahire: Dâru’l-Fikri’l-Arabî, 1957), 297; Zeydân, *el-Mufasssal*, 7/463; Vehbe Zuhayli, *el- Fıkhü’l-İslâmî ve Edilletühû* (Dımaşk: Dâru’l-Fikr, 2014), 7/442.

¹⁰² Bkz. *Hukûk-ı Aile Kararnâmesi*, 1917, md. (madde) 107.

¹⁰³ Zuhayli, *el- Fıkh*, 7/442.

¹⁰⁴ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-şanâ’i*, 4/66; Zuhayli, *el- Fıkh*, 7/445.

1.4. TALÂK DIŞINDA EVLİLİĞİ SONA ERDİREN DURUMLAR

Talâk dışında evliliği sona erdiren bazı uygulamalar vardır. Bu kısımda îlâ, zihar, mülâane (liân), muhâlea, fesih, tefrik ve tefvîz-i talâktır. Bu kısımda kısaca bu konulardan bahsedilecektir.

1.4.1. Îlâ

Sözlükte yemin etmek gibi anlamlara gelen îlâ¹⁰⁵, kocanın karısıyla cima yapmaması üzerine yemin etmesi demektir.¹⁰⁶ Diğer ifade ile kocanın karısı ile cimada bulunmayı yemin, adak veya ağır bir şarta bağlama gibi bir yöntemle yasaklamasıdır.¹⁰⁷ Koca, karısına “Allah’a yemin olsun ki sana yaklaşmayacağım” veya “Allah’a and olsun ki dört ay sana yaklaşmayacağım” derse bu takdirde koca karısına îlâ yapmış olur.¹⁰⁸ Yeminde bulunan kocaya “mûlî”, cimada bulunmayacağına dair yemin ettiği karısına ise “mûlâ minhâ” denir. Îlâ süreyle kayıtlı olup olmama durumuna göre üçe ayrılır.¹⁰⁹

Îlâyı Muvakkat: Belirli bir süre ile sınırlanan îlâyâ denir. Burada dört ay, bir yıl vb. gibi bir süre verilir.

Îlâyı Müebbed: Bir daha hiç yaklaşmamak üzere yapılan îlâdır.

Îlâyı Meçhul: Süre verilmeyen îlâdır. Burada mûlî, îlâ yaparken dört ay vb. gibi bir süre de, ebedi olarak dönmeyeceğine dair bir ifade de kullanmadığından îlâyı meçhul olur.¹¹⁰

Îlâ, cahiliye dönemi boşama türüdür ve koca îlâ yaptığında boşama hemen gerçekleşir.¹¹¹ Cahiliye döneminde koca karısını zor duruma düşürmek için îlâ yöntemini kullanıp istediği kadar süre belirleyebiliyordu. İslam dininde ise Allah (c.c) îlâyı süre ile kayıt altına almıştır. Îlâyı yapan kocanın boşanması hemen değil dört ay bekleme süresinden sonra gerçekleşir.¹¹² Allah (c.c.) "Eşlerine yaklaşmamaya yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır. Eğer (bu süre içinde) dönerlerse, şüphesiz

¹⁰⁵ Fîrûzâbâdî, “îlâ”, 1260.

¹⁰⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 7/19.

¹⁰⁷ Hamdi Döndüren, “Îlâ”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 22/61.

¹⁰⁸ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/ 264-265.

¹⁰⁹ Erdoğan, “Îlâ”, 244.

¹¹⁰ Erdoğan, “Îlâ”, 244.

¹¹¹ Gülnihal Yılmaz, *İslam Aile Hukukunda Fesih, Talak ve Tefrik İlişkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 23.

¹¹² Serahsî, *el-Mebsût*, 6/267; Serahsî, *el-Mebsût*, 7/21,23; Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/264-265; Kâsânî, *Bedâ’i’u’ş-şanâ’i’*, 4/380.

Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”¹¹³ buyurur. Dört aylık süre içerisinde yemininden dönerse yemin kefareti öder.¹¹⁴ Eğer dört ay süre içerisinde koca yemininden dönmezse süre sonunda kadın kocasından Hanefî mezhebine göre bir bâin talâk ile boşanmış olur.

Hadis-i şerifte; “Resûlullah eşlerine îlâ yaptı ve kendisine helâli haram kıldı. Arkasından da haramı helâl yaptı ve yeminden dolayı kefareti verdi”¹¹⁵ peygamberimizin (a.s.) de îlâ yaptığı geçmektedir.

1.4.2. Zihar

Sırt anlamına gelen zihar kelimesi terim olarak erkeğin karısını kendisine nikâh düşmeyecek bir yakınının bedeni veya bir uzvuna benzeterek karısını kendisine haram kılmasıdır. Zihar yapan kocaya “müzâhir”, zihar yaptığı karısına “müzâher minhâ”, kendisine benzetilen kadına ise “müzâher bihâ” denir.¹¹⁶ Erkek karısını aralarında evlenme engeli bulunan bir kadının bedenine ya da karın, baldır vb. gibi mahrem bir uzvuna benzeterek bir yönüyle boşama yöntemi uygular. Bu uygulama İslam öncesinde bir nevi boşama sayılır.¹¹⁷

Koca, karısına “sen bana anamın sırtı gibisin” şeklinde bir ifade kullanarak cahiliye döneminde karısını kendisine ebedi olarak haram kılardı. Allah Teâlâ (c.c.), kocayı bu noktada uyararak karısının, annesi olmadığını ayette belirtmiştir.¹¹⁸ İslam dini ise zihar yapan kocanın, karısına dönmesine imkân sağlamıştır. Zihardan dönme işini kefarete bağlamıştır. Ayette, Allah (c.c.) “Kadınlarından zihar yaparak ayrılıp sonra da söylediklerinden dönecek olanlar, eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce, bir köle azat etmelidirler...”¹¹⁹ buyurmaktadır.

¹¹³ el-Bakara, 2/226.

¹¹⁴ bkz. “Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bu durumda yeminin keffareti, ailenize yedirdiğinizin orta hâllisinden on yoksulu doyurmak, yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Kim (bu imkânı) bulamazsa, onun keffareti üç gün oruç tutmaktır. İşte yemin ettiğiniz vâkit yeminlerinizin keffareti budur. Yeminlerinizi tutun. Allah, size âyetlerini işte böyle açıklıyor ki şükredesiniz.” el-Mâide, 5/89.

¹¹⁵ Buḥârî, “Nikâh”, 91, 92; Tirmizî, “Talâk”, 21; Nesâ’î, “Talâk”, 32.

¹¹⁶ Bilmen, “Zihar”, 2/310.

¹¹⁷ Ebü’l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd (ö. 683/1284) Mevslî, *el-İhtiyâr li-ta’lîl-i-Muhtâr* (Beyrut: Darür Risaletül Alemiyye, 1430/2009), 3/226-227.

¹¹⁸ el-Mücâdele, 58/2.

¹¹⁹ el-Mücâdele, 58/3.

Diğer ayette ise “Kim (köle azat etme imkânı) bulamazsa, eşine dokunmadan önce ard arda iki ay oruç tutmalıdır. Kimin de buna gücü yetmezse altmış fakiri doyurmalıdır...”¹²⁰ buyrulur.

Ayette buyrulduğu üzere koca, zihar yaptığı karısına dönmek için ilk şart olarak kefareti yerine getirmelidir. Kefareti yerine getirinceye kadar zihar yaptığı karısı kendisine haram olur. Kefarete ise ayette geçtiği üzere sıralama önemlidir. Sıralama ise ilk önce “köle azat etmek” tir. Buna güç yetirilemediği takdirde “iki ay peş peşe oruç tutmak” tir. Buna da güç yetiremezse “altmış fakiri doyurmak” tir.

1.4.3. Liân (Mülâane)

La'n kelimesi lügatte kovmak, Allah'ın rahmetinden uzaklaştırmak gibi anlamlara gelirken liân (mülâane) kelimesi ise lanetleşmek manasına gelir.¹²¹ Terim anlam olarak fıkıhta kullanım şekli ise kocanın, karısının zina yaptığını öne sürmesi veya çocuğun kendinden olmadığını öne sürerek bu iddiasını dört şahitle kanıtlayamaması durumunda karşılıklı olarak hâkim huzurunda yeminleşmeleridir.¹²² Bu yeminleşme erkekten başlar ve erkek kendisinin doğru sözlü kimselerden olduğuna dair dört sefer yemin eder. Beşinci seferde ise eğer yalancı kimselerden ise Allah'ın (c.c.) lanetini kendi üzerine diler.¹²³ Erkek yemin ettikten sonra sıra kadına gelir. Kadın ise kocasının yalancılardan olduğuna kendisinin masum olduğuna dair dört sefer yemin eder. Beşinci seferde ise eğer yalan sözlü kimselerden ise Allah'ın (c.c.) lanetinin kendisi üzerine olmasını ister.¹²⁴

Mülâane, kadına zina isnadında kullanılan bir yöntemdir. Zina suçlaması kadın tarafından yapılırsa yani kadın kocasının zina yaptığını iddia ederse bu durumda liâna başvurulmaz. Kadın zina isnadını dört şahitle kanıtlayamazsa kazf haddine uğratılır.¹²⁵

Hanefiler'e göre liân şahitlik olarak kabul edilmiştir. Bu yeminleşme bir şahitlik olarak görüldüğü için karı-kocadan her ikisinin de şahitliğe haiz olmaları gerekir. Şahitlik için her ikisinde de aranan şartlar ise Müslüman, akıl ve bâliğ olan, hür,

¹²⁰ el-Mücâdele, 58/4.

¹²¹ Bilmen, “Liân”, 2/325.

¹²² Bilmen, “Liân”, 2/325; Erdoğan, “Liân”, 327.

¹²³ Nûr, 24/6-7.

¹²⁴ Nûr, 24/8-9.

¹²⁵ Mehmet Âkif Aydın, “Liân”, *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/172.

konusabilen veya ifade ettiği anlaşılan, iftiradan dolayı kazf¹²⁶ cezasına uğramamış kişiler olması gerekir.

1.4.4. Muhâlea

Arapça’da soymak, çıkarmak anlamında kullanılan kelime, kökeni hul’ sözcüğünden türetilmiştir. İslam hukukunda talâk erkeğe verilmiş bir ehliyettir. Istılahta muhâlea, kadının erkeğe bir mal vererek veya mehir almayarak veya çocukların nafakasını kendisinin üstleneceğine ikna ederek anlaşmaya dayalı olarak nikâh akdinin sonlandırılması manasında kullanılan bir terimdir.¹²⁷ Bu kelimenin kullanılmasının sebebi, Kur’an-ı Kerim’de “eşlerin birbirlerinin örtüsü”¹²⁸ olduğuna atıf yapılarak nikâh akdinin bozulmasını, nikâh elbisesinin çıkarılmasına benzetilmesidir. Muhâleanın meşruiyeti “Kur’an”¹²⁹, “sünnet” ve “icmâ” ile sabittir.¹³⁰

İlk dönem Hanefî ulemalarından Muhammed eş-Şeybânî (ö. 189/805), Serahsî (ö. 483/1090 [?]) ve Kâsânî (ö. 587/1191) yayınladıkları eserlerde müstakil olarak muhâleadan bahsetmeyip doğrudan hul’ hükümlerinden bahsetmişlerdir.¹³¹ Yine erken dönem fukaralarından Kudûrî (ö. 428/1037), kadının boşanmak maksadıyla eşine fidyeye vermesi, eşinin de bu fidyeyi kabul etmesi ve nikâh akdini sonlandırması olarak hul’u tanımlamıştır.¹³² Bâbertî (ö. 786/1384) muhâleayı hul’ kelimesiyle nikâh akdinin sonlandırılması amacıyla kadından bir bedel alınması şeklinde tanımlamaktadır.¹³³ İbn Nüceym (ö. 970/1563) ise “kadının kabulüne bağlı olarak nikâh akdinin sonlandırılması” olarak tanımlamıştır.¹³⁴

Eşler arasında karşılıklı rızaya dayalı talâk için “sulh”, “fidye” ve “mübârae” gibi kavramlarda hul’ yerine kullanılmıştır. Bunlardan ilkinde kadın mehrin bir kısmını

¹²⁶ Muhsan olan kişiye zina isnadında bulunmaktır. Bakınız (bkz.) Hamza Aktan, “Kazf”, *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2002).

¹²⁷ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/270-271.

¹²⁸ el-Bakara 2/187.

¹²⁹ el-Bakara 2/229; en-Nisâ 4/19.

¹³⁰ Mücahit Gökaş, *Muhâleanın Hukuki Niteliği* (İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 21-28.

¹³¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî (ö. 189/805) Şeybânî, *el-Asl*, thk. Mehmet Boynukalın (Beyrut: Dâru İbn Hâzım, 2012), 4/549; Serahsî, *el-Mebsûr*, 6/171; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-şanâ’i*, 3/151.

¹³² Ebû’l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed (ö. 428/1037) Kudûrî, *el-Muhtaşar*, thk. Kâmil Muhammed (Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1997), 163.

¹³³ Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî el-Mısırî (ö. 786/1384) Bâbertî, *el-İnâye şerhu’l-Hidâye* (Mısır: Şeriketu Mektebe, 1970), 4/211.

¹³⁴ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî (ö. 970/1563) İbn Nüceym, *el-Baḥrû’r-râ’ik şerhu Kenzi’d-dekâ’ik* (Dâru’l-Kitâbi’l-İslâmî, ts.), 4/77.

kocasına vermesi gerekirken, ikincisinde mehrin çoğunu kadının kocasına vermesi, sonuncusunda ise mehrin tamamını kocasına vermesi gerekir.¹³⁵

1.4.5. Fesih

"Fesih" terimi, lügat anlamıyla "zayıflık, bilgisizlik, eklemen yerinden çıkması, bozmak, ayırmak, zihinsel veya bedensel zayıflık, sarığı çözmek, elbiseyi çıkarmak" gibi çeşitli manaları kapsar.¹³⁶ Kur'an'da köken itibarıyla bu kavrama özgü bir terim bulunmamaktadır. Hadislerde fesih kelimesi geçse de, genellikle lügat anlamıyla kullanılmıştır. Fıkıh terimi olarak ise fesih, bir anlaşmanın veya hukuki bağın iradi olarak sonlandırılmasını ifade eder.

İlk dönem Hanefî eserlerinden itibaren fesih teriminin akitlerin sona erdirilmesini ifade etmek için kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu kavram, yaygın bir şekilde kullanılmış olmasına rağmen, ilk eserlerde genellikle detaylı bir şekilde tanımlanmamış, çoğu eserde sadece "akdin kaldırılması" ifadesiyle geçirilmiştir. Ancak bu ifade, birçok yerde ikâle, hul', talâk gibi durumlar için de kullanılmıştır. Hanefîlerin ilk dönemlerine ait tespit edebildiğimiz tanımlardan biri Kudûrî tarafından yapılmıştır; ona göre, "Fesih, akdin hiç var olmamışçasına kaldırılmasıdır."¹³⁷ Bir buçuk asır sonra Kâsânî ve Burhâneddin el-Buhârî ise feshi "mevcut olan akdi aslından kaldırmak" şeklinde tanımlamış, feshin bir başka yönüne vurgu yaparak, meydana gelmiş olan akitlerde geçerli olduğuna dikkat çekmiştir¹³⁸. Sonraki dönemlerde de "mevcut" kaydı olmaksızın benzer tanımlara rastlamak mümkündür. Ancak bahsi geçen tanımlar çoğunlukla kavramı tanıtmak yerine hükmün gerekçesini açıklamak amacıyla zikredilmiştir. Eşbâh ve nezâir türü eserlerde "akit bağının çözülmesi" şeklinde tarif edilen fesih kavramı¹³⁹, Mecelle'de¹⁴⁰ de akitlerin taraflarca veya hâkim kararıyla sona

¹³⁵ Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî (ö. 595/1198) İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2004), 3/89.

¹³⁶ İbn Manzûr, "fesih", 3/44; Fîrûzâbâdî, "fesih", 1/257.

¹³⁷ Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed (ö. 428/1037) Kudûrî, *et-Tecrîd*, nşr. Muhammed Ahmed Sirâc, Ali Cuma Muhammed (Kahire: Dâru's- Selâm, 1424), 9/4750; Zahide Keskin, *Hanefî Fesih Teorisi (Borçlar Hukuku Özelinde)* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 30.

¹³⁸ Kâsânî, *Bedâ'î u's-şanâ'î*, 5/536; 7/182.

¹³⁹ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî (ö. 970/1563) İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, nşr. Zekerîyyâ Umeyrât (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419), 292; Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi (ö. 771/1370) Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvaz (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411), 1/234; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî (ö. 911/1505) Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fî kavâ'id ve furû'î fıkhi's-Şâfi'iyye* (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411), 2/34.

erdirilmesini ifade etmek için kullanılmıştır ancak burada da detaylı bir tanım bulunmamaktadır. Fesih kavramının klasik kaynaklarda tanımlanmamış olması bazıları tarafından eksiklik olarak algılsa da, aslında böyle bir eksiklik olarak nitelendirilmemelidir. Zira bazen başka kavramlar için bilindik bir şey olduğu ve ayrıntılı bir tanıma gerek duyulmadığı düşünüldüğünde, fesih için de aynı yaklaşımın benimsendiği söylenebilir.¹⁴¹

Akdin durumuna göre fesih sebepleri değişmekle beraber konumuz olan talâk meselesinde ise nikâhın feshi, evlilik birliğinin nikâh akdi sırasında var olan veya daha sonra ortaya çıkan bir eksiklik sebebiyle sona erdirilmesidir. Örneğin, şahitsiz evlenme veya eşlerden birinin irtidat etmesi durumlarında fesih gündeme gelebilir. Bununla birlikte, evliliği sonlandıran bazı sebeplerin fesih mi yoksa talâk mı olarak kabul edileceği fıkıh âlimleri arasında tartışmalıdır. Fesih evliliği hemen sonlandırırken, talâk ric'î veya bâin şekillerine göre farklı sonuçlar doğurabilir; fesih, talâk sayısını etkilemez. Diğer yandan, fâsid nikâhın erkek tarafından sona erdirilmesine Hanefiler "mütareke" terimini kullanmışlardır.¹⁴²

Fıkıh kitaplarında kullanılan “talâk olmayan ayrılık”, “evlilik bağı kesilir”, “aralarında nikâh yoktur” gibi ifadeler fesih söylenmeden feshi kasteden ifadelerdir.¹⁴³ Hanefiler, nikâhı لازم bir akit olarak gördüklerinden dolayı muhayyerlik kabul etmemiş bazı haller dışında feshin geçerli olmadığını benimsemişlerdir.¹⁴⁴

Evlilikte fesih ve tefrikin hükmü hâkim kararıyla belirlenir. Bu iki kavram için yetki kullanımı hâkimdedir. Mehir eksikliği, buluş çağı vs. gibi takdir ve tahkike muhtaç durumlarda hâkimin kararı olmadan fesih işlemi gerçekleşmez. Hürmet-i müsahere, yakın akrabalık vs. gibi takdir ve tahkike gerek olmayan, genel olarak bilinen bozukluklarda ise fesih hâkimin kararına bağlı olmaksızın derhal gerçekleşir.¹⁴⁵

1.4.6. Tefrik

Tefrik terimi, lügatte paylaşmak, bölüştürmek, ayırmak gibi anlamlara gelir. Hukuk terimi olarak ise kadının talebi üzere hâkimin belirli bir sebep dolayısıyla eşleri

¹⁴⁰ bkz. Ahmed Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2013), 57 (madde 23, 31), 59 (md. 56), 63 (md. 100), 89 (md. 191), 96.

¹⁴¹ Keskin, *Hanefî Fesih Teorisi (Borçlar Hukuku Özelinde)*, 30.

¹⁴² Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/349.

¹⁴³ Yılmaz, *İslam Aile Hukukunda Fesih, Talak ve Tefrik İlişkisi*, 37-38.

¹⁴⁴ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 5/62; 6/200; Bilmen, "Nikâh-ı fasid", 2/6.

¹⁴⁵ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/349.

ayırması anlamına geldiğinden “kazâî boşanma” olarak da adlandırılmaktadır. Bu sebeple tefrik, adlî bir ayrılıktır.¹⁴⁶

Evliliğin sona erme şekilleri hukuk sistemlerinde tarihten günümüze farklılık göstermiştir. İslam aile hukukunu ele alan eserlerde çeşitli uygulamalar açıklanmıştır. İslam hukukunda kocanın boşama hakkı bulunmasına rağmen, hakemler, mahkemeler ve belirli şartlar altında kadın veya üçüncü bir kişi de boşama yetkisine sahip olabilir. Talâk başlığı altında, boşamada asıl söz sahibinin genellikle koca olduğu ancak belirli şartlar altında kadın veya üçüncü kişilerin de boşama yapabildiği belirtilmiştir. Bu nedenle, eşler arasındaki ayrılıkta tek bir yöntem benimsenmemiştir.

İslam'da tefrik uygulaması, Hz. Peygamber ve halifeler döneminden itibaren varlığını korumuştur. Hz. Muhammed'in (s.a.v) liân uygulaması¹⁴⁷ ve Hz. Ömer'in (r.a.) evlilikle ilgili kararları¹⁴⁸ gibi örnekler, üst merci tarafından eşler arasında ayrılık sağlandığına dair kanıtlardır. Klasik fıkıh kaynaklarında tefrik terimine yer verilmiş olmakla birlikte, çağdaş İslam hukukçuları tarafından "hâkim kararıyla veya yargı yoluyla ayrılık" şeklinde eşler arası ayrılığı ele alan ayrı bir başlık altında detaylandırılmıştır. Bu sebeple, klasik fıkıh eserlerinde tefrik ile ilgili konuların dağınık olarak işlendiği gözlemlenmektedir.¹⁴⁹

Karı ve koca arasındaki ayrılıkta talâk, fesih ve tefrik durumu düşünüldüğünde tefrik ayrı bir yöntem olmayıp boşamayı hâkimin yapmasıdır. Boşamayı hâkimin yapması da fesih mi talâk mı diye mezheplerde tartışılmış bunu bazıları fesih sayıp kocanın talâk hakkını düşürmezken Hanefilerin de içinde bulunduğu grup tefriki kocanın boşamasına benzeterek bir bâin talâk kabul etmiş ve erkeğin talâk hakkını düştüğünü ifade etmişlerdir.¹⁵⁰

Tefrik gerektiren durumlar mezheplerce tartışılmış ve tefriki gerektirecek durumları en aza indirgeyenler Hanefiler olmuştur. Hanefilere göre “cinsel kusurlar ve hastalık”, “liân”, “kefâet ve bulug muhayyerliği”, “karı ve kocadan birinin ihtida ederek

¹⁴⁶ Halil İbrahim Acar, “Tefrik”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/277.

¹⁴⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhih*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), “Talâk”, 3; Müslim, *el-Musnedu's-Şâhihu'l-Muhtasar bi Nakli'l-Adl 'ani'l-Adl ilâ Resûlillâh*, “Liân”, 1.

¹⁴⁸ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i*, 3/587.

¹⁴⁹ İbrahim Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslâm Hukukunda Boşanma* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 141.

¹⁵⁰ Acar, “Tefrik”, 40/278.

Müslüman olması ve karşı tarafa da müslüman olmasını teklif etme”¹⁵¹ gibi durumlar tefrik sebepleri arasında gösterildiğinden bu gibi durumlarda hâkime başvurulması halinde gerekli araştırmalar yapıldıktan sonra hâkimin nikâhı sona erdirebileceği kabul edilir.

1.4.7. Tefvîz-i Talâk

Lügatte "bir işi başkasına havale etmek" anlamına gelen tefvîz terimi, Osmanlı hukukunda "bir gayrimenkulün tasarruf hakkını belirli bir bedel karşılığında birine devretmek" anlamına gelir. Bu durumda sadece tasarruf ve intifâ yetkisi verilir. Fıkıhta özellikle nikâh ve talâk gibi konularda bir kişinin kendi hukuki yetkisini başkasına kullanma izni vermesini ifade eder.

Talâk durumunda, kocanın boşama yetkisini eşine veya başka birine devretmesine "tefvîzü't-talâk" denir. Bu yetkinin devredildiği kişi ise "müfevvez/müfevveza" olarak adlandırılır. Fıkıh âlimleri talâkta tefvîzin câiz olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Hz. Peygamber'in, eşlerine istedikleri takdirde kendilerini serbest bırakacağını belirten ayet, bu konudaki deliller arasında yer alır.¹⁵² Nikâh akdinin yapılması sırasında tefvîz şartı öne sürülebildiği gibi evlilik devam ederken koca da tefvîz yetkisini kullanabilir. Tefvîz, kocanın talâk haklarını ortadan kaldırmaz veya azaltmaz. Kadın tefvîz hakkını kullandıktan sonra talâktan dönemez. Kadının bu hakkı kullanmadan önce erkeğin verdiği yetkiyi geri alıp alamayacağı ise tartışmalıdır. Tefvîz işlemini talâk yetkisinin devredilmesi olarak gören Hanefîlere göre, tefvîzde bulunan kişi yetkisinden geri dönemez.

1.5. TALÂKIN DOĞURDUĞU SONUÇLAR

Kadın ve erkek hayatlarını birleştirmeyi düşünüp evlenmeye karar verdiklerinde genellikle ömür boyu birlikteliği düşünerek yola çıkarlar. Bazen bu yolda anlaşmazlıklar olur ve boşanma ile sonuçlanabilir. Boşanma bazı sonuçları da beraberinde getirmektedir. Nakafa, iddet, hidane ve mehir bunlardandır.

1.5.1. Nafaka

Sözlükte, harcamak, tüketmek gibi manalara gelen infak mastarından türeyen kelime azık, ihtiyaçların karşılanması maksadıyla harcanan para vb. maddî değerler

¹⁵¹ Yılmaz, *İslam Aile Hukukunda Fesih, Talâk ve Tefrik İlişkisi*, 81.

¹⁵² el-Ahzâb 33/28-29; Buḥârî, "Talâk", 5.

anlamına gelen nafaka, ıstılahta ise giyecek (kisve), yiyecek (taam), mesken (sükna) ile bunlara dâhil olan şeylerden ibaret olduğu şeklinde geçmiştir.¹⁵³ Örfte ise genel olarak yiyecek şeklinde bilinir.

İslam dini evin nafakasını sağlamakta erkeği sorumlu kılmıştır. Erkek, sahih nikâh akdinden sonra karısının nafakasını temin etmekle sorumludur. Kocanın fakir, zengin, hasta veya kendisinden kaynaklanan bir kusurunun olması nafaka mükellefiyetini etkilememektedir. Nafakanın birden fazla çeşitleri olmakla beraber bu kısımında konumuzla alakalı olan nafaka çeşitlerinden bahsedilecektir.

Kadın, nafaka hakkının düşmesine sebep olabilecek bir davranış yapmadığı sürece boşandıktan sonra iddet süresi içerisinde nafaka alabilmektedir. Ric'î talâkla iddet bekleyen kadının nafakasını fakihler evli kadınla aynı görmüşlerdir. Bâin talâkla boşanmış kadının nafakasında hamile olup olmama durumuna göre farklı görüşler bulunmakla beraber Hanefîler, kadının hamilelik durumuna bakılmaksızın nafaka ve sükna hakkına sahip olduğu görüşündedir.¹⁵⁴

Kocanın ölümü durumunda karısının hamile olup olmaması fark etmeksizin kadın nafaka hakkına sahip değildir. Hanefilere göre ölüm iddeti bekleyen kadın kocasının hakkı olduğu için değil şer'in hakkı olduğundan beklediği için nafaka hakkına sahip olamaz.

1.5.2. İddet

Sözlükte, iddet kelimesi saymak, sayılan şeyin miktarı veya adet anlamına gelir.¹⁵⁵ İslam hukukunda ise bu terim, evliliğin sona ermesi durumunda evliliğin etkilerinin ortadan kalkması için beklenmesi gereken dini süreyi ifade eder. Bu süre tamamlanmadan, kadın ne başka biriyle ne de boşandığı eşiyle evlenebilir. Bundan sebep, iddet boşamanın sonuçları arasında yer almaktadır.¹⁵⁶ İddet bekleyen kadına “mu'tedde”,¹⁵⁷ iddet beklemeye ise “i'tidâd” denir.¹⁵⁸

¹⁵³ Bilmen, “Nafaka”, 2/444; İbn Manzûr, “Nafaka”, 10/357.

¹⁵⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/201.

¹⁵⁵ İbn Manzûr, “İddet”, 3/281-283.

¹⁵⁶ Hatice Boyalı Gürpınar, *İslam Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Nafaka Ve Sükna Hakkı* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 1.

¹⁵⁷ Erdoğan, “İddet”, 229.

¹⁵⁸ Erdoğan, “i'tidâd”, 274.

Hanefî ulemalarından Kasâni iddeti “evlilik akdi veya yatağın izini yok etmek için tanınan süredir.” şeklinde tanımlamıştır.¹⁵⁹

Ömer Nasuhi Bilmen ise “İddet; vefat veya mufarekatten sonra baki kalan nikâh asarının inkızası için şer’an muayyen olan bir ecel (bir müddet) demektir ki, bu müddet nihayet bulmadıkça zevce veya zevce başkasıyla ve bazı ahvalde birbiriyle tekrar evlenemezler. ” şeklinde tanımlamıştır.¹⁶⁰

İddet, taraflara nafaka ve mesken sağlama, nesep belirleme ve mirasçılık gibi hak ve sorumluluklar yükler. Bu nedenle, kadının iddet bekleme süresi boşama, ölüm gibi durumlara göre farklılık göstermektedir.

Nikâh kıyıldıktan sonra cimâ veya sahih halvet olmadan gerçekleşen boşanmalarda kadının iddet süresi beklemesi gerekmez. Bu durumda olan kadınlar boşandıktan sonra herhangi bir süre beklemeden istediği kişiyle evlilik yapabilir.¹⁶¹

Küçük olup hayız görmeyen veya hayızdan kesilen kadının iddeti: Kadınlar hayız görmeden önce evlenip boşanacak olsalar üç ay iddet beklerler. Üç ayın sonunda iddeti bittiğinden dolayı evlilik yapabilir. İleri yaşlara gelip hayızdan kesilen kadınlar için de hüküm aynıdır. Onların da üç ay iddet beklemeleri gerekir, sürenin sonunda dilerse yeni bir evlilik yapabilir.¹⁶²

Hamile kadının iddeti: Hamile olan kadınların iddeti çocuğun dünyaya gelip doğumun gerçekleşmesiyle son bulur.¹⁶³

Hiz. Ömer’den (r.a.) rivayetle “Kocası henüz musalla taşıdayken kadının doğum yapmasıyla, iddeti bitmiş, evlenmesi helal olmuştur.”¹⁶⁴ Bu durumda kocanın ölümü ile doğum arası çok yakın olsa bile doğumun gerçekleşmesiyle iddet sona erer.

Erkeğin ölmesi ile sona eren evlilik iddeti: Evli olan çiftlerden kocanın ölmesi durumunda kadın eğer hamile değilse dört ay on gün iddet bekler.¹⁶⁵

¹⁵⁹ Kâsânî, *Bedâ’i ‘u’s-şanâ’i*, 4/414.

¹⁶⁰ Bilmen, “iddet”, 2/368.

¹⁶¹ Bkz. el-Ahzâb, 33/49.

¹⁶² Bkz. et-Talâk, 65/4.

¹⁶³ Bkz. et-Talâk, 65/4.

¹⁶⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs (ö. 204/820) Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, ts.), 5/324.

¹⁶⁵ Bkz. el-Bakara, 2/234.

Ric'i talâkla boşanan kadın iddet beklerken kocası vefat ederse ric'i talâk iddeti biter o zamandan itibaren ölüm iddeti bekler ancak bâin talâkla boşama da hüküm farklıdır. Bâin talâk iddeti bekleyen kadının kendisini boşayan kocası ölse bile kadın bâin talâk iddet süresine devam eder.¹⁶⁶

Hamile olmayıp hayız gören kadının boşandığında iddeti üç kurû' beklemektir.¹⁶⁷ Kurû' kelimesi Arapçada hem hayız hem de tuhr dönemini ifade eden bir kavramdır. Hanefîlere göre, kurû' kelimesi hayızı ifade eder. Hanefîler boşanan ve hamile olmayan kadının iddeti için üç hayız dönemi beklemesi gerektiğini ifade etmiştir. Boşama eğer sünni değil de bid'i talâk ise yani kadının hayızlı döneminde boşama olduysa kadının o hayız dönemi iddetten sayılmaz sonraki üç hayız dönemi iddet olarak sayılır.¹⁶⁸

1.5.3. Hidâne

Fıkıhta, küçük veya küçük olmasa bile zihni ve bedeni rahatsızlığı olan çocukların bakımı, korunması ve terbiye edilmesi anlamına gelen hidâne evlilik birlikteliği devam ettiği müddetçe anne ve babanın ortak mükellefiyetidir.¹⁶⁹ Evliliğin, boşanma veya ölüm sebebiyle sonlanması sonucu çocuğun bakım ve terbiyesi ile kimin ilgileneceği konusu gündeme gelir.

Küçük çocukların velâyetinde en çok söz hakkı olan kişi annedir. Anne, yeni bir evlilik yapmadığı müddetçe veya çocukla evlenme engeli bulunan biriyle evlenmedikçe hidâne hakkı ilk olarak kendisindedir. Çocuk, başkalarının bakımına ve korumasına ihtiyaç hissetmeyeceği süreye kadar annesi bakımına devam eder. Eğer anne, evladına yabancı bir kişiyle evlilik yaparsa bu durum çocuğun aleyhine olması sebebiyle anne, hidâne hakkını kaybeder.

Çocuğun annesi, bakımını üstlenemeyecek bir durumda veya çocuğun bakım hakkını bazı sebeplerden dolayı kaybetti veya da vefat etti ise hidâne hakkı annenin kadın akrabalarına verilir.

Hanefîler, hidâne hakkında sırasıyla anneanne, babaanne, kız kardeş (anne-baba bir, anne bir, baba bir) anne baba bir kız kardeşlerin kızları, anne bir kız kardeşlerin

¹⁶⁶ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, 299.

¹⁶⁷ Bkz. el-Bakara, 2/228.

¹⁶⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/40; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, 4/310-311.

¹⁶⁹ Bilmen, "Hidâne", 2/425.

kızları, teyzeler, erkek kardeşin kızları, halalar, annenin teyzeleri, babaların teyzeleri, annenin halaları ve babanın halalarını gözetmektedir.¹⁷⁰

Hanefilere göre asabeden gerekli şartları sağlayan biri yoksa bu bakım hakkı annenin babası, anne bir erkek kardeş ve erkek evlatları, anne bir amca, öz dayı, baba bir dayı ve anne bir dayı gibi mahrem olan akrabalarından sırayla şartları taşıyan kişiye geçer.¹⁷¹

Küçük çocuğun bakım ve terbiyesi Hanefiler göre doğumla başlar ve başkalarının hizmet ve korumasına ihtiyaç duymayacağı yeme, içme ve giyinme gibi kişisel ihtiyaçlarını kendisinin giderebileceği zamana kadar devam eder. Bu süre erkeklerde yedi-dokuz iken kız çocuklarında buluşa erme olması kız çocuklarının kadınların ahlak ve adabını öğrenmesi ihtiyacı sebebiyledir. Ancak çocukların hidanesi anne veya nene dışında kimsede ise bu durumda dokuz yaşına kadar orada kalıp sonra babaya verilir. Çocuklar buluşa erip zihni olgunluğa erdiklerinde anne ve babadan hangisini tercih ederse onunla kalmaya devam eder.¹⁷²

1.5.4. Mehir

Mehir, erkeğin sahih bir evlilikle ya da fâsid bir nikâh sonrası cinsi münasebetin meydana gelmesiyle karısına vermesi gereken kadının hakkı olan bir maldır. Kadın hakkından feragat etmediği sürece erkek kadının belirlediği miktarı belirlenen süreye kadar ödemek zorundadır. Mehir, erkeğin karısına karşı bir borcudur.

Hanefiler mehrin alt litimini on dirhem olarak belirlemişlerdir. Mehrin üst sınırı olamamakla beraber erkek tarafını ödeme sıkıntısına girdirecek bir meblağ yerine makul bir fiyat belirlenmesi Rasulullah'ın (a.s.) hadisine¹⁷³ daha uygun olandır.

Mehir, mehr-i müsemma ve mehr-i misil olarak ikiye ayrılır. Mehr-i müsemma, akit esnasında taraflarca üzerinde görüş birliğine varılan veya akit sonrasında tarafların rızasıyla belirlenen mehirdir ve kendi içerisinde mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel olmak üzere ikiye ayrılır. Mehr-i muaccel de erkek mehri nikâh kıyılır kıyılmaz ödemesi gerekmektedir. Burada o beldenin örfündeki ödeme şekline de uyularak ödenebilir. Mehr-i müeccel ise, ileri tarihli örneğin üç yıl, beş yıl içinde ödenmesi

¹⁷⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/132.

¹⁷¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/133.

¹⁷² Serahsî, *el-Mebsût*, 5/135.

¹⁷³ "Nikâhın en hayırlısı kolay olanıdır." Ebû Dâvûd, "Nikâh", 32.

şeklinde anlaşılan veya süresi belirlenmeyen mehir türüdür. Süresi belirlenmediği sürece mehrin verilmesi ya boşanma ya da ölümle aciliyet kazanır.

Nikâh akdi esnasında belirlenmeyen veya hiç mehir ödenmeyeceği kararlaştırılmış veya mehir olamayacak malın mehir olarak belirlenmesi gibi bir sebeple hükümsüz sayılmışsa evlenen kadına mehr-i misil kadının kişisel özellikleri, mali durumu ve sosyal itibarı bakımından denk baba tarafından akraba olan kadınların (kız kardeş, hala gibi) mehir ortalamaları şer'an tayin edilmiş olur. Böyle bir yakını yoksa yabancı kişiye bakılır veya hâkim takdir hakkını kullanabilir. Mehrin belirlenmesinde kadının nikâh anındaki özellikleri (güzellik, dindarlık, zenginlik gibi) dikkate alınır.¹⁷⁴

Mehri olarak mehr-i misil gereken her durumda zıfâf veya halvet-i sahiha olmadan önce ayrılık gerçekleşmişse kadına mut'a vermek Hanefilere göre vacip, diğer durumlarda müstehaptır. Mut'a ise bir gömlek, bir başörtü, bir dış kıyafetten oluşan üç parça elbisedir. Mut'anı miktarı mehr-i misilin yarısından fazla, bir koyun değerinden de fazla olamaz ancak koca fazlasını teberrü olarak verebilir.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/140;6/99.

¹⁷⁵ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, 306.

BÖLÜM 2: İBN KEMAL ve EBUSSUÛD EFENDİ’NİN TALÂK İLE İLGİLİ FETVALARI ve DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi’nin talâk ve talâk dışında evliliği sona erdiren durumlarla alakalı fetvaları tespit edilerek değerlendirmeye çalışılacaktır.

İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi’nin fetvaları incelendiğinde, Osmanlı toplumunda talâkın gerçekleşip gerçekleşmediği meselesi, belirli söz ve davranışlarla ilişkilendirilmiş ve bu konu toplumda büyük bir merak uyandırmıştır. İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi, bu konuları fetvalarında detaylı bir biçimde açıklamıştır. Özellikle üç talâkın toplumda sıklıkla ve kolay bir şekilde kullanıldığı, bu durumun ailevî ve hukukî sorunlara neden olduğu gözlemlenmiştir. Bu meselenin toplumsal bir soruna dönüşmesiyle birlikte, “hile-i şer’iyye” (İslam hukukunda yasak olan şeyleri şeklen meşru hale getirmek) konusu gündeme gelmiştir. Bu bağlamda, kocanın mahkeme kararını beklemeden tek taraflı irade beyanına dayanarak evlilik akdine son verebilmesinin etkili olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷⁶

2.1. EVLİLİĞİ DEVAM ETTİREN HALLER

Toplumda bulunan tüm fertlerin dini bilgisi aynı düzeyde değildir. Bazı insanlar dini sorumluluklarına karşı daha hassas davranıp öğrenme gayretinde olurken bazı insanların hassasiyeti daha az olabilmektedir. Talâk konusu da sadece kişiyi değil aileyi de alâkadar edip dolayısıyla toplumu da ilgilendirmektedir. Talâk ile ilgili fetvalar ele alınırken “böyle olursa talâk vâki olur mu” şeklindeki ibareler de talâk konusunu ilgilendirdiği için bu başlıkta ele alınmıştır.

İslam hukukunda Hanefî ulemanın sarhoş kişinin boşaması konusunda iki görüşü vardır. Fıkıhçılar mübah yolla sarhoş olup talâk veren kimsenin talâkının gerçekleşmeyeceği düşüncesinde fikir birliği içerisinde. Haram yolla sarhoş olan kişinin talâk verdiğinde talâkının gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinde ise ihtilaf olup iki görüş vardır. Hanefî ulemanın çoğunluğu haram yolla sarhoş olan kişinin talâkını geçerli kabul eder. Bunun sebebi de haram yolla sarhoş olan kişiyi, Allah’ın (c.c.) yasakladığı fiili yaptığından ötürü cezalandırma olarak görülmüştür. Hanefî fıkıhçılardan Tahâvî ve Kerhî ise sarhoş kimsenin helal ya da haram yolla sarhoş

¹⁷⁶ İnanır, *İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Osmanlı’da İslâm Hukuku*, 160.

olduğuna bakılmaksızın yaptığı boşamanın geçersiz olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁷ İmam Muhammed “içki içmeye zorlananın sarhoşken yaptığı talâk gerçekleşmez ve hadd uygulanmaz” görüşündedir ve İbn Kemal mezhepte fetvanın bu görüşe göre verildiğini söylemiştir.¹⁷⁸ İbn Kemal, o dönem toplumunda içki imal ve kullanımının fazla olduğu düşünüldüğünde aile birliğini korumak maksatlı sarhoşun boşamasını geçerli saymamıştır. Çünkü sarhoşun boşamasını geçerli saymak sadece ona değil aile birlikteliğine de zarar vermektir. Nitekim ileri tarihteki Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi maddesinde de İbn Kemal’in fetvası gibi helal-haram yoldan ayrımı yapılmaksızın sarhoşun boşaması müteber görülmemiştir.¹⁷⁹

(1) “Mesele: Zeyd, mest laya’kılken “Kâfirdim, Müslüman oldum.” dese, dediğine şahitler şehâdet etseler, şer’an avratını tefrik lazım olur mu? Cevap: Olmaz.”¹⁸⁰

(2) “Mesele: Zeyd, bu sûrette ayıkken dese, şer’an ne lazım olur? Cevap: Tecdid-i nikâh lazım olur.”¹⁸¹

Bu fetva hem sarhoşluk bahsi hem de mürtedlik bahsi açısından değerlendirilebilir. Ancak iki fetva birlikte değerlendirildiğinde vurgunun sarhoş ve ayık olma üzerine yapılmasından dolayı sarhoşluk açısından değerlendirilmesi daha uygun olacaktır. Nitekim ilkinde sarhoşluk durumundan dolayı tefrik olmaması yönünde fetva verilirken, diğerinde ise ayık olma durumundan dolayı nikâh yenilenmesi yönünde fetva verilmiştir.

(3) “Mesele: Zeyd benc yiyüb ve boza içüb akli zâil iken avretin üç talâk boşasa talâkına itibâr olunur mu? Cevap: Yeri göği bilmez idi ise olunmaz. Ebussuûd.”¹⁸²

¹⁷⁷ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/299-300; Zekiyyüddin Şaban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: TDV Yayınları, 1990), 247-248.

¹⁷⁸ İbn Kemal, *Mühimmâtü’l-Müftî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Çorlulu Ali Paşa, 280), 26a-b, 188b.

¹⁷⁹ *Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, md. 104.

¹⁸⁰ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Darü’l-Mesnevi, 118), 43b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 971), 8b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, 1224), 133a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (İstanbul: Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 1967), 41a; İnânır, *İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Osmanlı’da İslâm Hukuku*, 164.

¹⁸¹ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü’l-Mesnevi, 118), 43b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 41a; İnânır, *İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Osmanlı’da İslâm Hukuku*, 164.

¹⁸² Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 187, 42a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İsmihan Sultan, 216), 118a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İsmihan Sultan, 241), 69b; M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983), 45.

Bu fetvada benc ve boza gibi daha önce açıkladığımız mübah yolla sarhoş edici maddelerden kaynaklanan sorhoşluk durumundan dolayı Ebussuûd, kişinin ne söylediğini bilmeyecek durumda ise talakın gerçekleşmeyeceği yönünde fetva vermiştir.

Kocanın, karısına kendisine haram olan “anne”, “abla” gibi kişilere benzetici ifadeler söylemesi boşama niyeti olmadığı takdirde talâka neden olmaz.¹⁸³

(4) “Mesele: Zeyd, avratına “Kızım.” dese, boş olur mu? Cevap: Olmaz.”¹⁸⁴

İbn Kemal, kişinin kendisine haram olan kaynanası, kaynatası, kayını vb. gibi kişileri şehvetle öpmesinin nikâhını etkilememekle birlikte ta’zir suçu gerektirdiğini belirtmiştir.

(5) “Mesele: Zeyd, kaynanasını öpse veya Hind kaynını öpse, şer’an ne lazım olur? Cevap: Ta’zir lazım olur, şehvetle öpecek.”¹⁸⁵

Livata, Allah (c.c.) haram kıldığı bir fiildir. Livata fiilini yapan kişi günahkâr olur. Damat ve kaynata arasında eşcinsel birliktelik olması gelin ve damat arasındaki nikâhı etkilemez. İbn Kemal de Ebussuûd Efendi de böyle fetva vermiştir. İbn Kemal bu fiili işlemenin ta’zir suçu olduğu yönünde fetva verip Kanunnâme’de de buna göre hüküm vermiştir.¹⁸⁶

(6) “Mesele: Kaynata güveynisine livata etse, kızı boş olur mu? Cevap: Olmaz.”¹⁸⁷

(7) “Mesele: Zeyd üvey oğlu Amr’a livâta ettiği bi hasebi’ş-şer’ sâbit olsa zevcesine talâk vâki olur mu? Cevap: Olmaz. Livâta ile hürmet-i musâhara sâbit olmaz. Kavl-i muhtâr üzerine. Ebussuûd.”¹⁸⁸

İslam’da, cinsel ilişkinin yalnızca bir erkek ve bir kadın arasında, evlilik içinde, karşılıklı rıza ile gerçekleşmesine izin verilmiş olup, aksi durumlar (zina) büyük günah olarak belirtilmiştir. Bu fiili işleyenler günahkâr sayılmış olup, suçu sabit görülenler için had cezası uygulanır. Ancak bu durum nikaha zarar vermez.

¹⁸³ İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 37b.

¹⁸⁴ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 7b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 70.

¹⁸⁵ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü’l-Mesnevi, 118), 32a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 38a; “...Zeyd’den kızını şehvetle öpecek.” İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 7b-8a; “...şehvet nazarıyla olucak...” İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 131b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 70.

¹⁸⁶ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri Ve Hukukî Tahlilleri* (İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990-2016), 4/298.

¹⁸⁷ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü’l-Mesnevi, 118), 39b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 7b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 131b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 37b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 70.

¹⁸⁸ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 39a.

(8) “Mesele: Zeyd ile Amr birbirlerine hatunlarımızı değışelum senin hatunun benim olsun, benim hatunum senin olsun dediklerinden sonra Zeyd zevcesi Hind’e seni Amr’ın hatunu ile değışdim râziye olur musun dedikde Hind de Zeyd’e senin râzi olduğıun bende râziyeyin dese avratı boş olur mu? Cevap: Değışdim dedikde talâk niyet etmeyüb müşâvere tariki ile dedi ise olmaz. Ebussuûd.”¹⁸⁹

Kinaye, şiddet ifade eden lafızlarda niyet, kocanın karısını boşamak olmadığı sürece talâk gerçekleşmez. Çünkü önceki konularda da bahsedildiğı üzere burada söylenilen ifadenin başka anlam içermesi durumu da söz konusudur. Talâkın gerçekleşmesi için kocanın talâk niyetiyle söylemesi ve söylediğinde talâk sayılabilecek lafızlar olması gerekir.

(9) “Mesele: Zeyd, zevcesi Hind ile çekişmekte, “Hind, der var yıkıl git.” deyip lakin talâk niyet eylemese, Hind mübâyin olmuş olur mu? Cevap: Olmaz.”¹⁹⁰

(10) “Mesele: Zeyd, zevcesi Hind’e “İradetin elinde olsun.” deyip Hind dahi ol mecliste Zeyd ancak “Gönlün bilir.” deyip gayri nesne söylemese Hind, Zeyd’den mübâyin olur mu? Cevap: Olmaz.”¹⁹¹

(11) “Mesele: Zeyd’in zevcesi Hind, Zeyd ile çekişip Zeyd, Hind’e “iradetin elinde olsun” dese, mezkûr Hind hemen ol hinde ayrılıp “Ben kendimi boşadım.” diye çıkıp gitse, vardığı yerde mesele bulup “Boşandım.” dese, şer’an boş olur mu? Cevap: Olmaz.”¹⁹²

İbn Kemal, “Benim nâibinim sana üç talâk boş olsun.”, bir kadınla evlenip sonrasında “her evli olduğıum kadın üç kez boş olsun” şeklinde söylenen cümleleri hüküm ifade etmeyen manasız lafız olarak gördüğünden boşamanın sonuç doğurmayıp gerçekleşmeyeceğini söylemiştir.¹⁹³

(12) “Mesele: Zeyd avratına “Benim nâibinim sana üç talâk boş olsun.” dese, şer’an talâk vâkî olur mu? Cevap: Vâkî olmaz, sukût-u mühmeledir.”¹⁹⁴

Kocanın yapılması mümkün olmayan şeyi söyleyip şart koşarak yoksa boş olursun şeklinde ifadelerde bulunması talâkı geçerli kılmaz. Çünkü yapılması mümkün

¹⁸⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 44b.

¹⁹⁰ İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 42b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 69.

¹⁹¹ İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 42a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 69-70.

¹⁹² İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 39b-40a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 7b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 131b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 73.

¹⁹³ İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 42a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 40a-b.

¹⁹⁴ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 40a-b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 70.

olmayan ya da karşılaştırılması abes olan sözleri söyleyip boşamak talâkı gerçekleştirmez.¹⁹⁵

(13) “Mesele: Ay bedir olduğu zamanda Zeyd avratına “Sen eğer aydan güzel değilsen üç talâk boş ol.” dese, şer’an boş olur mu? Cevap: Olmaz.”¹⁹⁶

Erkeklerin sünnet olması (hitân) hem dinen istenen bir eylemdir hem de sağlık açısından erkekler için faydalı olan bir durumdur. Hz. Muhammed (s.a.v.) sünnet olmayı fitrattan olan eylemler içinde saymıştır.¹⁹⁷ Hanefiler, hitânın müekked sünnet olduğunu mazeretsiz terk edilmemesi gerektiğini söyler. Erkeklerin sünnet olması İslam’ın şiarı olmasından dolayı genellikle erkekler küçük yaşta sünnet edilir. Ancak ihtida eden erkeklerin veya küçük yaşta sünnet olmamış erkeklerin, sünnet olmaları yaş itibariyle ileriki zamana kalmış olsa da sünnet olmaları gerekir. Bu durumdaki erkeğin sünnet olması ona psikolojik, fizyolojik veya sağlık olarak sıkıntı verecekse sünnet olmayabilir.¹⁹⁸

(14) “Mesele: Zeyd, sünnetsiz olup Hind’e nikâhlanıp Hind’den oğlanı olsa, şer’an nikâhına zarar gelir mi? Cevap: Gelmez.”¹⁹⁹

İki kişi arasında yazım noktasında münakaşa çıkıp “benim dediğim gibi yazılır yoksa karım boş olsun mu” dese diğeri “olsun” dese bu şekilde çıkan tartışmada durum Ebussuûd Efendi’ye sorulduğunda, yazıda asl olanın kanuni hat üzere yazılması olduğunu belirtmiş ancak o zamanın kâtiplerinin uygulama farklılığını dile getirerek adetlerince uygun olmadığı sürece talâkın da geçerli olmayacağı yönünde hüküm vermiştir.

(15) “Mesele: Zeyd eyledi azm-i bekâ-i emr-i han ile deyû tarih deyicek Amr bekâ emr-i han ya ile yazılır bekâ-yı emr-i hân böyle yazılmak gerek deyû nizâ edüb deseki avratın üç talâk boş olsun mu caiz değil ise dese Zeyd dese ki terkidir manya helal vermez caiz değil ise olsun dese elbette ya ile yazılıb Zeyd’in avratı boş olur mu? Cevap: Asl-ı kanun-i hatt muktezâsı ile yazılmaktır amma zamane katibleri hemze ile iktifâ edegelmüşlerdir. Anlar adetlerince caiz değil dedi ise boş olmaz. Ebussuûd.”²⁰⁰

¹⁹⁵ Kâsânî, *Bedâ’i’u’ş-şanâ’i’*, 4/66; Zuhayli, *el-Fıkh*, 7/445.

¹⁹⁶ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü’l-Mesnevi, 118), 40b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 131b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 37b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 70.

¹⁹⁷ Buhârî, “Libâs”, 63, 64; “İstizân”, 51; Müslim, “Tahâre”, 49.

¹⁹⁸ Serahsî, *el-Mebsûr*, 10/156; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, 6/751.

¹⁹⁹ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü’l-Mesnevi, 118), 39b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 7b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 37b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 70.

²⁰⁰ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 221b.

Koca, karısının cariyesini “azad ettirsem ya da sattırırsam karım benden üç talâk boş olsun” şeklinde şartlı boşamada bulunur da karısı, cariyesiyle kocası arasında münasebet olması sebebiyle kocasından gizli kendi cariyesini satarsa, kocası da sonradan öğrendiğinde engel olamasa dahi talâk vâki olmaz.

(16) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’in câriyesi (Zeyneb’e)²⁰¹ eğer seni sattırırsam veyahud (emanete)²⁰² kodurursam (veyahud)²⁰³ azad ettirsem Hind benden üç talâk boş olsun dedikde Zeyneb’in Zeyd ile muâamelesi olduğuna binaen Hind-i mezkure Zeyneb’i Zeyd bî haber iken satsa boş olur mu? Cevap: Zeyd men’a sa’y edüb men edemedi ise olmaz. Ebussuûd.”²⁰⁴

Köy halkı iki kişiye, “her yıl imama sekiz kilo buğday vermeyip eve varıp söyleştikleri takdirde karılarının üç talâk boş olacağı” üzere yemin ettirseler söz konusu iki kişi, o yıl buğdayları verip ertesi yıl da, altı kilo buğday verip iki kiloyu da verelim şeklinde evlerinde söyleşseler bu durumda talâkın vukû bulması Ebussuûd Efendi’ye sorulduğunda vermemekden kasıtın buğdayı vermekten imtina etmek düşüncesi olduğundan ve bu iki kişinin niyeti de kalan iki kiloyu vermek olduğu için talâkın gerçekleşmeyeceğini belirtmiştir.

(17) “Mesele: Bir karye halkı Zeyd ile Amr’a eğer imama ikigöz ايكىگوز her yıl cümle sekiz kile buğday vermezsenüz evinize varub söyleşürsenüz avratınız üç talâk boş olsun mu deyu yemin ettirirseler ol sekiz kile buğdayı verüb küllîsi / gelesi كليس yıl dahi altı kilesin verüb iki kile dahi verelüm verirler iken evlerine varub söyleşürseler avratları boş olur mu? Cevap: Vermezsenüz demeden muradları vermekten imtinâ edersenüz vermeği kabul etmezsenüz demek olıcak olmaz. Ebussuûd.”²⁰⁵

Evliliği kurtarmak için bazen hile-i şer’iyye yoluna gidilmiştir. Söylenilen ya da şart koşulan durum ne ise ifade edildiği şekilde değil de hile-i şer’iyye ile çözüme kavuşturularak yapıldığında şart koşulan talâkı gerçekleştirmez. Serahsi, hile konusundaki görüşünü şu şekilde ifade etmektedir: “İmam-ı Azam’dan nakledilen hükümlere göre hile, çoğunluk âlime göre meşru kabul edilmiştir. Ancak bunun caiz olmadığını iddia edenler, kitap ve sünnet bilgileri sınırlı olan dar görüşlü kişilerden başkası değildir.”²⁰⁶

(18) “Mesele: Halı ve minder dahi döşekdir deyu vukû-i talâka hâkim hükm eylese nafiz olur mu? Cevap: Nafiz olmaz üzerinde döşekde yatub gibi andan tasarruf etmiş değil ise bir

²⁰¹ “Zeyneb’i” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 66b.

²⁰² Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 66b.

²⁰³ “veya” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 66b.

²⁰⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 47a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 66b.

²⁰⁵ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 66b-67a.

²⁰⁶ Serahsî, *el-Mebsûf*, 30/209.

dahi uçkur çözersem deyu şart etdikden sonra tonsuz iken tasarruf eylese yahud donun deliğinden tasarruf eylese talâk vâki olmaz. Ebussuûd.”²⁰⁷

(19) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e eğer seninle bir döşeğe girüb yatarsam üç talâk boş ol dedikden sonra Zeyd Hind ile bir döşeğe girmeden halı üzerinde ya minder üzerinde tasarruf etmekle Hind Zeyd’den boş olur mu? Cevap: Olmaz. Döşeğe girmek gerek. Bu surette halı ve minder üzerinde dahi döşekdir deyu vukû-i talâka hâkim hükm eylese nâfiz olur mu? Cevap: Nâfiz olmaz. Minder üzerinde döşekde yatur gibi yatub tasarruf etmiş değil ise sana bir dahi uçkurum çözersem deyu şart etdikden sonra donsuz iken tasarruf etse yahud donunun deliğünden tasarruf etse talâk vâki olmaz. Ebussuûd.”²⁰⁸

(20) “Mesele: Zeyd zevci Hind’e eğer seninle bir döşeğe girip yatarsam üç talâk benden boş ol dediğinden sonra. Zeyd Hind’i bir döşeğe girmeden halı üzerinde yahud minder üzerinde etmekle Hind Zeydden üç talâk boş olur mu? Cevap: Olmaz ebedi döşeğe girmek gerektir. Ebussuûd.”²⁰⁹

Yukarıdaki fetvalar incelendiğinde, o dönem toplumunda “döşek, uçkur çözme” gibi toplumda yaygın olarak kullanılan ifadeleri talak mevzusunda yaygın anlamından ziyade gerçek anlamlarını kabul ederek, gerçek anlamlarının vuku bulmadığı durumlarda talak gerçekleşmez.

(21) “Mesele: Zeyd Amr’a kız verirsem avratım üç talâk boş olsun dese ba’dehû vermek isteyince nice etmek gerek? Cevap: Kendi karışmayub mehmâ emken men’ edüb kızı sâir akrabası vericek nesne olmaz. Avratın bâin talâk boş olub ba’de’l-iddet kızı verirse dahi nesne olmaz. Ebussuûd.”²¹⁰

Bu fetva incelendiğinde, evliliği devam ettirme yollarının arandığı, bu durumun da gerçekleşmeyeceği durumda ise, bain talak yoluyla üç talakın engellendiği görülmektedir.

(22) “Mesele: Ehl-i örf taifesi Zeyd’in bir mikdar akçesin alub ba’de zaman da’vâ eylemeyeceğine talâk-ı selaseye yemîn verse ba’dehu da’vâ eylemek istedikde ne vechile da’vâ eylemek gerekdir. Talâk-ı selase vâki olmayacak? Cevap: سلطاني اخذ من رجل مالا ظلما فحلفه ان لا يخاصمه في المال الذي اخذ منه قالوا الحيلة في ذلك ان يخاصم عنه غيره بغير امره وصاحب المال يذهب معهما الى القاضي ثم يقول المظلوم للقاضي قد حلفني بكذا وكذا لا يخاصم بنفسه فيأمره القاضي برد المال عليه. Diğer cevap: Zeyd ehl-i örfi kendi müteallikatından Amr ile bile meclis-i şer’a getirüb ehl-i örf akçesin alub taleb etmemeğe şart ettirirken hikâye edicek hâkim Amr’ı müddeî nasb edüb akçesin alıverir talâk dahi lâzım olmaz. Ebussuûd.”²¹¹

(23) “Mesele: Ehl-i örf Zeyd’in zulmen bir mikdar akçesin alub ba’de zaman da’vâ eyleyecek talâk-ı selâseye yemin verse ba’dehû da’vâ eylemek istedikde ne vechile da’vâ eylemek gerekdir ki talâk-ı selâse vâki olmaya? Cevap: Zeyd ehl-i örfi kendi müteallakâtından Amr ile bi lâ meclis-i şer’a getirüb ehl-i örf akçesin alub taleb etmemeğe

²⁰⁷ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 130a.

²⁰⁸ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 71b.

²⁰⁹ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 129b-130a; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 51.

²¹⁰ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 37b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 47a, 65b; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 50.

²¹¹ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 47b.

şart ettirdüğün hikâyet edicek hâkim Amr'ı müddei nasb edüb akçesin alıverir talâk dahi lazım olmaz. Ebussuûd.”²¹²

Bu fetva incelendiğinde, devlet memurları tarafından bir kişinin bir miktar parasını aldıktan sonra, o kişinin, o parayı talep etmeyeceğine dair üç talak üzerine yemin ettirilmesi durumunda, o kişi sonradan dava açmak istediğinde ise dava sürecinin talaksız gerçekleşmesi için iki çözüm önerisi getirilmiştir. İlkinde ilgili kişinin izni olmadan başka birisi tarafından dava açılması, ikincisinde ise devlet memuru taifesinden birisinin mahkemeye getirilerek olayın anlattırılması durumunda talakın gerçekleşmeyeceği yönünde fetva verilmiştir.

(24) “Mesele: Zeyd Amr ile bir meclisde otururken bir hınzır kaçsa Zeyd dese ki bu hınzıra yetişemez isem avratım üç talâk fetvâsız boş olsun dese halen hınzıra yetişmese şer'an Zeyd'in avratı üç talâk boş olur mu? beyân buyurılıb müsab ola. Cevap: Bir mescidde namaz kılınub biri Kur'ân-ı Azim kıraat edüb بسم الله الرحمن الرحيم deyince biri gitmek istedikde Zeyd komayub eteğine yapışsa heman hınzıra yapışmak gibi olur. Avratı nikâhdan düşüb boş olmaz. Ketebehu Ebussuûd el-Hakir ufiye anhu.”²¹³

Bu fetva incelendiğinde, söylenilen lafzın gerçek anlamından ziyâde mecazî anlamı kabul edilerek üç talakın geçersiz sayılması yönünde fetva verilmiştir.

(25) “Mesele: Zeyd Amr'dan karz akçe istedikde Amr vermemek için üç talâk şartlayın deyicek Zeyd imdi sen sükût eyle ben kendim alayın deyüb Amr'ın sanduğun açub biraz akçe alub Amr men'a kadir iken etmese var al demeyüb ve nefsi-i emirde şartı dahi olmadığı takdirce zevci üç talâk boş olur mu? Cevap: Kalbinden aldığına rızası olmayub karih olıcak olmaz. Ebussuûd.”²¹⁴

Bir kişi kendisinden borç isteyen kişiye borç vermemek için üç talaka şartlı olduğunu öne sürse, borç almak isteyen kişi de gidip kendi eliyle para alsın, diğer kişi de buna engel olmadığı takdirde üç talakın vuku olup olmadığı Ebussuûd Efendi'ye sorulduğunda; borç vermek istemeyen kişinin kalben rızasının olmadığı durumda talakın gerçekleşmeyeceği yönünde fetva verdiği görülmektedir. Bu fetvada hem borç verenin hem de borç isteyen hile-i şer'iyeye yoluna gittiği görülmektedir.

(26) “Mesele: Zeyd طالق فیهی طالق dese کما قبلتھا فضولیا فیهی طالق dese Zeyd'e milk-i nikâh ne tarîk ile olur? Cevap: İki taraftan fuzili akd olunub Zeyd evvel kabul edüb avret sonra kabul edicek olur. Ebussuûd.”²¹⁵

(27) “Mesele: Zeyd eğer nikâhla avret alırsam her cima ettikçe benden üç talâk boş olsun dedikden sonra Hind'i nikâhla alsın amma cima etmese hükm-i şer'i şerîf nedir? Cevap: Boşayub fuzûlî nikâh olunub fi'ili ile kabul edicek boş olmaz cima etmekle. Ebussuûd.”²¹⁶

²¹² Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 86a; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 139.

²¹³ Ebussuûd, *Mecmûa* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 3729), 66b.

²¹⁴ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 129b.

²¹⁵ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 48a.

Bu fetvalar incelendiğinde, fuzuli nikâh meselesinin gündeme geldiği görülmektedir. Fuzuli nikâh Hanefî ulemasına göre, tarafların velisi haricindeki kişiler tarafından tarafların izni ve bilgisi olmaksızın kıyılan nikâhtır. Bu nikâh askıda olup tarafların onayları ile geçerli olmaktadır. Hanefî uleması bu nikâh akdini sonradan verilen onay başlangıçtaki izin hükmünde kabul etmiştir.²¹⁷

Talak yetkisi islamda erkeğe verilmiş bir haktır. Ancak kadınlar belirli bir bedel karşılığında kocasının kendisini boşamasını talep edebilir. Bu durum muhâlea olarak adlandırılır.

(28) “Mesele: Hind zevci Zeyd'e bana verdiği vereyin beni boş dedikde müseccel olub Zeyd talâk vermese Hind Zeyd'den boş olur mu? Beyân buyurulub müsâb oluna. Cevap: - Allah-u a'lem- : Talâk vermeyicek olmaz. Ketebehû Ebussuûd el-hakîr ufiye anhu.”²¹⁸

Bu fetva incelendiğinde, muhâlea ile ilgili bir fetva olarak değerlendirilse de fetvanın evliliği devam ettirmesi açısından bu bölümde değerlendirilmiştir.

Talâk kime verilmişse onun için geçerli olur. Bir kimsenin yüzüne başkasının adını vererek yapılan talâk o kişi için vukû bulmaz.

(29) “Mesele: İki avratı olan Zeyd zevcesi Hind ile çekişüb zevcesi Zeyneb muvâcehesinde üç talâk Hind'e üç talâk benden boş ol dese (Zeyneb'e)²¹⁹ talâk vâkî olur mu? Cevap: Olmaz. Ebussuûd.”²²⁰

Hastalıktan akıllı yerinde olmayıp karısına talâk veren kocanın boşaması geçerli olmaz. Boşamanın geçerli olması için kocanın, akıllı yerinde ve iradeli halde talâk vermesi gerekir. Serahsi, fikhî meselelerde, deliliğin ve akıl sağlığının hukukî işlemler üzerindeki etkisini tartışırken, akıl sağlığı bozulmuş (deliliği olan) bir kişinin boşama hakkının geçerli olmadığını belirtmiştir. Bunun temel gerekçesi, boşama işleminin kişinin akıl ve irade özgürlüğüne dayalı bir eylem olmasıdır. Akıl sağlığı yerinde olmayan bir kişi, iradesini doğru şekilde kullanamadığı için yapılan boşama işlemi de geçersiz kabul edilir.²²¹

²¹⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 47a, 62b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 131b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 84b.

²¹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/23.

²¹⁸ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, 2867), 61a.

²¹⁹ “Zeyneb'e dahi” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 65a.

²²⁰ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 42a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 117b-118a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 65a.

²²¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/170.

(30) “Mesele: Sar’â zahmetine mübtelâ olan Zeyd (masrû’un sar’â halinde)²²² avretin boşayub ifâke buldukdan sonra asla boşadüğundan haberi olmasa avreti boş olur mu? Cevap: Olmaz. Akli olmayacak. Ebussuûd.”²²³

(31) “Mesele: Zeyd hasta yaturken akli (kah kah gelmek)²²⁴ sadedinde iken zevcesi Hind’i (üç talâk)²²⁵ boşasa (talâk)²²⁶ vâk’i olur mu? Cevap: Eğer ol vâkit akli gittüğü vâkit idi ise olmaz. Eğer akli yok idüğü malum olmayub amma akli (muhtel)²²⁷ ve kelimâtı karışuk idi ise talâk verdüğü vakıta kelimâtının sahîhi çok (idi ise)²²⁸ vâk’i olmaz. Ebussuûd.”²²⁹

(32) “Mesele: Zeyd’e cünûn galebe edüb zevcesi Hind’e talâk verse talâk (vâki’ midir?)²³⁰ Cevap: (Değildir.)²³¹ Ebussuûd.²³² Bu sûretde Zeyd (cünûni)²³³ mu’tâd olub ol vakıta (mecnûn)²³⁴ idim bilmezdim deyû yemîn edicek tasdik olunur mu? Cevap: Olunur. Eğer hîn-i talâk da akli var idüğüne beyyine olmaz ise. Ebussuûd.”²³⁵

Rüyada karısıyla münakaşa edip talâk veren kocanın gerçekte boşaması geçerli olmaz.

(33) “Mesele: Zeyd düşünde (zevcesi)²³⁶ ile çekişüb Hind’e benden üç talâk boş ol dese boş olur mu? Cevap: Uyanıkla demekden sakınsun. Ebussuûd.”²³⁷

Kocanın talâk verirken inşallah lafzını eklemesiyle talâk gerçekleşmez. Koca, insanların korkusundan karısına talâk verse ancak kendi duyacağı şekilde inşallah lafzını eklese talâk gerçekleşmez. Ancak insanlar, inşallah dediğini duymadığı için kadın da boşandığı düşüncesiyle başka biriyle evlenebilir. Bu durumda başkasıyla evlenmeden inşallah ile boşadığını söylerse evlilikleri devam eder ancak başkasıyla evlendikten sonra söylerse sözüne itibar edilmez.

²²² “masrû’ken” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 118a; “masrû’luki halinde” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 69b.

²²³ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 42a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 118a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 69b.

²²⁴ “kâh gelüb kâh gitmek” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 87b.

²²⁵ “talâk-ı selâse” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 87b.

²²⁶ (Parantez içi metin yok) Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 87b.

²²⁷ (Parantez içi metin yok) Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 87b.

²²⁸ “çok ise vâkidir. Eğer babana söylediği çok ise” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 87b.

²²⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 53b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 87b.

²³⁰ “vaki olur mu?” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 69b.

²³¹ “olmaz” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 69b.

²³² Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 42a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 118a; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 45.

²³³ (Parantez içi metin yok) Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 69b.

²³⁴ “cünûn” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 69b.

²³⁵ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 42a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 118a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 69b.

²³⁶ “zevcesi Hind” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 65a.

²³⁷ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 42a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 117b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 65a; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 45.

(34) “Mesele: Zeyd ehl-i örf havfından avratın üç talâk nefsi (işidicek)²³⁸ mikdarı inşâallâh ile boşasa Hind’e talâk-ı selase vâk’i olur mu? Cevap: Olmaz. Ebussuûd. Bu sûretde Mesele: (Zeyd’e)²³⁹ Amr-ı nâib Hind’i boşdur deyû hükm ettikten sonra (nikâhlandırır)²⁴⁰ Amr’a ne lâzım olur? Cevap: Zeyd inşâallâh dedügin evvelden beyân etmeyüb Hind Bekr’e vardıkdan sonra söyledi ise sözüne itibar yokdur. Gerçek olsa evvelden beyân olurdu. Ebussuûd.”²⁴¹

(35) “Mesele: Zeyd zevci Hind’e inşâallah bâin talâk boş ol demekle şer’an Hind’e talâk vâki olur mu? Beyân buyurulub müsâb oluna. Cevap: -Allah-u a’lem- Olmaz. Ketebehû Ebussuûd el-hakîr ufiye anhu.”²⁴²

(36) “Mesele: Zeyd-i ümmi inşâ’allah avratım üç talâk boş olsun dese inşâ’allah demenin ma’nâsın bilmese talâk vâki’ olur mu? Cevap: Olmaz ma’nâsın bilmek lâzım değildir. Ebussuûd.”²⁴³

(37) “Mesele: Zeyd كلما –i şer’iyyenin mehfumi üzerime olsun deyû şart eden kimesneye asla evlenmek caiz değildir demek itikâdî üzere kendüse dahi falan hususi edicek olursa كلما-i şer’iyyenin mehfumi üzerime olsun ya bana lâzım olsun deyû şart edüb ba’dehu ol hususu eylese Zeyd avret nikâhlanmak caiz midir yoksa fuzûlî nikâh olunub fi’li ile kabul eylemek lâzım olur mu? Cevap: كلما’nın medhuli ve cezası zikr olunmadın طالق امرأه فی طالق mucebince ana icra eylemek olmaz ol sözi diyen asla evlenmek caiz değildir itikad eylemek müfid olmaz ibaretten ol manaya müsâid olmayıcak avratına ben senden boş olayın deyüb talâk niyyet eylese vâk’i olmaz istisna ile vukû-i talâka mu’tekid olub ikâ’a niyyete boş ol inşâallâh demekle boş olmaz. Ebussuûd.”²⁴⁴

Koca, hac farz değilken “hacca gitmezsem karım üç talâk boş olsun” diye söyleyip zaman tayin etmezse, ömrünün herhangi bir vaktinde hacca gitmesi yeterli olup karısı da boş olmaz.

(38) “Mesele: Zeyd hac farz değil iken hac gitmez isem avratım üç talâk boş olsun dese ol yıl hacca gitmese talâk-ı selâse vâki olur mu? Cevap: Zaman ta’yîn etmedi ise ve mertebe-i hâlden o yıl getmek fehîm olunmadı ise ne zamanda giderse câizdir. Ebussuûd.”²⁴⁵

Gerçekte doğru olmayan bir şey kitapta geçtiği zaman koca, “bu yalandır, yalan değil ise karım üç talâk boş olsun” demekle karısını boşamış olmaz.

(39) “Mesele: Zeyd esnâ-i kelâmında ‘tavşan ve sırtlan bir yıl erkek ve bir yıl dişi olurlarmış, Kemâleddin Demîrî Hayâtü’l-hayevân’da böyle zikr eder ve tavşan (emrinde) Sahibü’l-Kâmilden bazı kelâm nakl edip kelâmını teyid eder. Sırtlan emrinde Rebî’ul-Ebrâr’da Kazvîni Acâyibü’l-Mahlûkât’da ve İbnü’s-Salâh Aristo’dan böyle nakl eder’ deyû kelâmını teyid eder dedikte; Amr ‘Ne ihtimaldir dünyada bu ola ve bu söz gerçek ola; bir canavar bir yıl erkek olup bir yıl dişi olmak mümkün değildir. Baştan Kemâleddin dedikleri ne kişidir onun sözüne ne i’tibar Hayâtü’l-hayevân’da yazdığı hep yalandır inanmazım’

²³⁸ “istimâ’ edicek” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 84a.

²³⁹ (Parantez içi metin yok) Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 84a.

²⁴⁰ “Bekr’e nikahlandırır” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 84a.

²⁴¹ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 51b-52a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 84a.

²⁴² Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, 2868), 141b.

²⁴³ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 51b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 83b-84a; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 44.

²⁴⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 52a.

²⁴⁵ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 36a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 45a-b.

dedikten sonra ‘eğer Kemâleddin’in bu sözleri mu’teber ise yalan değil ise avretim üç talâk boş olsun dese şer’an Amr’a ne lâzım olur? Cevap: Avreti boş olmaz. Amma hep yalandır dememek lâzım olur. Ol kitapta ahbârı sâdika vardır. Ebussuûd.”²⁴⁶

Kemâleddin Demîrî (ö. 808/1405), 14. yüzyılda yaşamış ünlü bir Arap bilgini ve şairidir. En bilinen eseri "Hayâtü'l-hayevan" (Hayvanların Hayatı), hayvanların doğası, özellikleri ve davranışları hakkında kapsamlı bir çalışmadır. İslam dünyasında doğa tarihi üzerine yazılmış önemli bir başvuru kaynağı olan bu eser, sadece biyolojik bilgilerin ötesinde, hayvanların İslam kültüründeki dini ve sembolik anlamlarını da ele alır. "Hayâtü'l-hayevân", hem bilimsel hem de edebi açıdan önemli bir katkı sağlayarak Orta Çağ İslam literatüründe iz bırakan eserlerden biridir.²⁴⁷

Koca, karısına sunduğu şartın olmaması durumuna talâkı şart etse ve şart ettiği şeyi ispat edemese bu durum Ebussuûd Efendi’ye sorulduğunda şartında ısrar edip vazgeçmezse talâkın gerçekleşmeyeceğini belirtmiştir.

(40) “Mesele: Zeyd gazaba gelüb benden üç talâk boş ol oğlun yumurcak çıkarsun eğer falan nesne zayı olmadı ise deyub zayı olduğun isbat eyleyemese ne lâzım olur? Cevap: Mademki zayı oldu demek üzerine musırr olub asla dönmeye talâk vâk’i olmaz. Ebussuûd.”²⁴⁸

İki kişi aralarında konuşurken “biri sen şöyle dedin dese, öbürü demedim deyip ikisi de bu durumu karılarını üç talâk boşamaya bağlasa” bu durum Ebussuûd Efendi’ye sorulduğunda ikisinin dediği de ispatlanamazsa ve ikisi de söylediklerinde ısrarcı olup vazgeçmezse talâkın ikisi için de gerçekleşmeyeceği yönünde fetva vermiştir.

(41) “Mesele: Zeyd Amr’a sen şöyle dedin deyüb Amr demedim eğer dedim ise avratım üç talâk boş olsun deyüb Zeyd eğer demedin ise avratım üç talâk boş olsun dese Amr’ın dediği sabit olmayacak mezbûrların avratları nice olur? Cevap: Beyyine ya ikrâr ile sabit olmayacak Amr’ın ki boş olmaz sözünün üzerine musırr (olursa)²⁴⁹ dönmez ise Zeyd’in ki dahi boş olmaz. Ebussuûd.”²⁵⁰

Bir kişinin hacca gidecek parası varken, diğer iki kişiden biri “evlen, evlenmek hacca gitmekten evla değilse avratım boş olsun” dese diğeri ise “hacca git, hacca gitmek evlenmekten evla değilse avratım boş olsun” dese bu durum Ebussuûd Efendi’ye sorulduğunda hacca gidecek parası olan kişi, evlenmediği takdirde harama düşmesi kuvvetle muhtemelse hacca gitsin diyenin karısı boş olur, ancak hacca gitmesi daha

²⁴⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 68a; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 183.

²⁴⁷ Cevat İzgi, “Demîrî”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/152-153.

²⁴⁸ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 50a.

²⁴⁹ “olub” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 74b.

²⁵⁰ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 46b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 74b.

gerekli ise evlensin diyenin karısı boş olur, der. Eğer parası olanın hali belli değilse ve diğer iki kişi de söylediklerinde ısrarcı ise ikisinin karısı için de talâk vukû bulmaz.

(42) “Mesele: Zeyd Hacc'a kudret mikdârı mal tahsîl edüb gitmek istedikde Amr Zeyd'e ‘malını tezevvüce harc eyle avratım boş olsun. Eğer tezevvüc hacca gitmekden evlâ değilse’ dediği mukâbilde Bekr dahi ‘avratım boş olsun eğer hacca varmak tezevvücden evlâ değil ise’ dese kankisinin avratı boş olur? Cevap: Zeyd şedîdüş-şeyn kimesne olub tezevvüci te'hîr ettiği takdirce fücûra düşmek mütevakka ise Bekr'in ki boşdur, Asla devâi-i nikâhdan nesnesi olmayub tezevvüc ettiği takdirce dahi hüsn-i mu'âşeret mutasavver olmayub ve haccım fevâtı dahi gâlib belki muhakkak ise Amr'ın boşdur hâlî mültebis ise ikisinin de boşluğuna hükm olunmaz. Mâdemki sözlerinin üzerine mukırr olalar. Ebussuûd.”²⁵¹

Mükâtebe, İslam hukukunda kölelerin hürriyetlerine kavuşabilmeleri amacıyla, kölenin belirli bir bedel karşılığında efendisine ödeme yapmayı taahhüt ettiği bir sözleşme olup Kur'an-ı Kerim'de bu konu ile ilgili ayet bulunmaktadır.²⁵² Bu uygulama, kölelerin özgürlüklerini elde etmelerini teşvik eden ve İslam'ın köleliği aşamalı olarak kaldırmayı hedefleyen adalet temelli düzenlemelerinden biridir.²⁵³ Ebussuûd Efendi'nin mükatebe ile ilgili fetvaları, kölelerin haklarını korumayı ve özgürlüklerini teşvik etmeyi amaçlayan bir anlayışa dayanmaktadır. Ancak, bu fetvalar aynı zamanda dönemin toplumsal ve ekonomik şartlarını da göz önünde bulundurmuştur. Mükatebe, kölelerin özgürlüklerine ulaşmaları için bir yol sunarken, bu sürecin adil ve dengeli bir şekilde işlemesi gerektiği Ebussuûd Efendi'nin fetvalarındaki ana temalardan biridir.

(43) “Mesele: Zeyd hizmet üzerine kitâbete kestiği kuluna câriyesini nikâhla vermiş olup sonra kul hizmetin tamam edip azad olduktan sonra câriyeye talâk verdirmeye lâzım mıdır yoksa azad olup kul hür olmakla câriye kuldan mutalâka olur mu, beyan? Cevap: Boş olmaz menkûhasıdır ve cebr ile talâk verdirilmez. Ebussuûd.”²⁵⁴

Hanefî mezhebine göre mümeyyiz çocuk, iyiyi kötüyü ayırt edebilen, eylemlerinin sonuçlarını kavrayabilen ve belirli bir zihinsel olgunluğa ulaşmış bireydir. Serahsî'nin el-Mebsût adlı eserinde bu kavram, çocuğun akıl yaşı ile ergenlik yaşı arasında olup, bağımsız iradeye sahip olduğu, faydalı ve zararlı şeyler arasındaki farkı anlayabildiği bir dönem olarak tanımlanır.²⁵⁵ Temyiz çağı genellikle yedi yaş olarak

²⁵¹ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 36b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 45b; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 64.

²⁵² “Nur”, 24/33.

²⁵³ Sevgi Gül Akyılmaz, “İslam Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi ile İlgili Düzenlemeler ve Tanzimat Fermanı'nın İlanından Sonra Kölelilik Müessesesi”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 9/1-2 (ts.), 213-238.

²⁵⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 174a-b; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 125.

²⁵⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 11/86;14/74.

belirtmekle birlikte, çocuğun zihinsel gelişimine bağlı olarak bu yaş sınırı değişebilir.²⁵⁶ Mümeyyiz çocuğun ticari tasarrufları, velisinin izniyle geçerli kabul edilirken, tamamen zararlı işlemler izinsiz sahih sayılmaz.²⁵⁷ Ayrıca, dinî sorumluluk açısından, ibadetleri öğrenmeye başlaması teşvik edilir, ancak bu ibadetler farz hükmünde değildir.²⁵⁸ Baliğ olmayan kocanın talâkı geçersizdir:

(44) “Mesele: Zeyd oğlu Amr-ı sağır Hind’i nikâhlandırdıktan sonra mezbûr Amr sağır iken Hind’e talâk verse talâkı vâki olur mu? Cevap: Olmaz. Ebussuûd.”²⁵⁹

Koca, “karısına cima lafzıyla küfür sözlerde bulunsa, bu durumda koca kâfir olup karısı boş olmuş olur mu” şeklinde Ebussuûd Efendi’ye sorulduğunda kocanın kâfir olmayıp boşanmanın gerçekleşmediğini ve kocaya ta’zir cezası gerektiğini belirtmiş ve bu yönde hüküm vermiştir.

(45) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e cima lafzıyla ağzına söğse kâfir olup avratı boş olur mu? Cevap: Olmaz. Ta’zîr lâzımdır. Ebussuûd.”²⁶⁰

Koca, karısına “bir daha senin üzerine evlenmezsem benden üç talâk boş ol” dese ancak süre belirtme kadının ya da kocanın ömrünün sonuna kadar talâk vukû bulmaz. “Eğer içinde şüphe kalmasını istemezse düşük mehir ile işe yaramaz birini nikâhlayıp halvet olmadan talâk versin” yönünde Ebussuûd Efendi fetva vermiştir.

(46) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e eğer senin üzerine bir dahi evlenmez isem sen benden üç talâk boş ol dese şart ne vechile bozulur? Cevap: Evlenmeğe zaman tayin etmedi ise Zeyd’in yahud Hind’in ahir ömrüne dek talâk vâki olmaz. Eğer şüphe kalmamak murad ederse bir işe yaramaz mekrûheyi ednâ mehr ile nikâhlanub yine talâk versin halvet olmadan. Ebussuûd.”²⁶¹

Koca başka bir şehre vb. gideceği zaman boşama kastıyla “şu kadar süre gelmezsem iraden elinde olsun” dese, kadın o süre geldiğinde kendini boşayabilir ancak boşamazsa sonraki zamanlarda kendini boşamak istese bile talâk gerçekleşmez.

(47) “Mesele: Zeyd âhar yere gider oldukda (zevcesi)²⁶² Hind’e altı aya dek gelmez isem irâdetin elinde olsun deyüb gidüb dört yıl geçüb gelmeyecek Hind nefsinin boşamak ile Zeyd’den boş olur mu? Cevap: Olmaz. Altı ay tamam oldukda kâdiredir. Ebussuûd.”²⁶³

²⁵⁶ Serahsî, *el-Mebsûât*, 1/237.

²⁵⁷ Serahsî, *el-Mebsûât*, 12/58.

²⁵⁸ Serahsî, *el-Mebsûât*, 1/239.

²⁵⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 42a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 118a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 65a.

²⁶⁰ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 69b.

²⁶¹ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 65b-66a.

²⁶² “zevci” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 87a.

²⁶³ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 60b-61a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 130b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 87a; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 44.

Kişi, yanındaki kişiye “yarın filan yerde benimle görüşmeye gelmezsen avradın üç talâk boş olsun mu” deyip o kişi de “gelmezsem avradım üç talâk boş olsun” dese ertesi gün de belirledikleri yere gitse karısına talâk vâki olmaz.

(48) “Mesele: Zeyd Amr'a yarın falan mevzide benim ile mülâkî olmaz isen avretin üç talâk boş olsun mu deyüb olduğu yarın sana zikr olunan mevzi'de mülâkî olmazsım avratım üç talâk boş olsun dese zikr olan mevzi'de ta'yîn olunan günde mülâkî olsa Şer'an talâk vâki olur mu? Beyân buyurulub müsâb oluna. Cevap: -Allah-u a'lem- Olmaz. Ketebehû Ebussuûd el-hakîr ufiye anhu.”²⁶⁴

Kişi bulunduğu evden yalnızca taşınmayı şart koşsa ve “taşınmazsam karım üç talâk boş olsun” dese, o evden taşınıp belli bir süre sonra o eve geri dönüp taşınsa bile sadece taşınmayı şart kıldığından dolayı talâk vukû bulmaz.

(49) “Mesele: Zeyd eğer sâkin olduğum evden göçmez isem zevcim üç talâk boş olsun deyüb ba'dehû göçüb gidüb ba'de zamân yine gelse talâk vâki olur mu? Cevap: Olmaz mahza göçmeği şart etdi ise. Ebussuûd.”²⁶⁵

Kişi, arkadaşına “seni oturduğün evden/odadan çıkarmazsam karım üç talâk boş olsun” dese ama süre belirtmese bu durumda herhangi bir vâkitte arkadaşını çıkarması talâkın vukû bulmaması için yeterlidir.

(50) “Mesele: Bir vakıf evlerde icâre ile sâkin olan Zeyd'i Amr eğer seni sâkin olduğün evden çıkarmaz isem avratım Hind benden üç talâk boş olsun dese Zeyd'i Amr çıkarmağa kadir olmaduğu takdirce talâk vâki olur mu? Cevap: Zaman ta'yîn etmedi ise ne vâkit gerekse çıkaracak şart bilinür. Ebussuûd.”²⁶⁶

Kişi, boşamayı bir şeye şart kılmış ve o şart gerçekleşmemişse boşama vukû bulmaz. Bir kişi ev yapan birisi için “bina yapılırken gidersem karım boş olsun” dese, bina yapıp bittikten sonra gittiği takdirde talâk gerçekleşmez. Boşamayı güç yetirecek bir eyleme bağladığında da güç yetiremezse boşama gerçekleşmez.

(51) “Mesele: Zeyd ev binâ ederken Amr eğer ben Zeyd'in binâsı üzerine varursam hâtum boş olsun deyüb Zeyd evi tamam ettikten sonra varsa yine hâtum boş düşer mi? Beyân buyurulub müsâb oluna. Cevap: -Allah-u a'lem- : Binâ olunur iken varır isem dedi ise düşmez. Ketebehû Ebussuûd el-hakîr ufiye anhu.”²⁶⁷

(52) “Mesele: Zeyd-i ehl-i örf Amr'a Bekr'i falan gün falan mevziye getirmez isen zevcin üç talâk boş olsun mu deyu şart verdikten sonra Amr bezl-i mechûd eyleyüb Bekr firâr eyleyüb yahud inkiyâd etmeyüb zaman-ı mev'ûd murûr eyleyüb Amr mekân-ı ma'hûde Bekr'i getürmeğe kadir olmasa zevcesine talâk-ı merkûm vâki olur mu? Cevap: Kadir olub getürmezsen dedi ise olmaz. Ebussuûd.”²⁶⁸

²⁶⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehit Ali Paşa, 2867), 76b.

²⁶⁵ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 65b.

²⁶⁶ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 129a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 73b-74a.

²⁶⁷ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehit Ali Paşa, 2868), 139a.

²⁶⁸ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 68a-b.

Koca, karısını boşamaya bir şeyleri şart etse aradan belli bir zaman geçtikten sonra karısı o şartları yapsa ama koca şart etmedim diye yemin etse ve şart ettiğine bir delil olmasa talâk gerçekleşmez.

(53) “Mesele: Zeyd (zevcesi)²⁶⁹ Hind’e göçüb ev ile valide yanına varırsam üç talâk boş ol dedikde mezbûr şartı (unuddum)²⁷⁰ deyû bir kağıd yazub evinin divarına yapıştırdıktan sonra ba’de zaman hacca gider oldukda Hind mezbûre-i hamama ve düğüne varmakdan ve nâmahreme görünmekden men edüb tenbîhen unutma deyû bunları dahi mezbûr (kağıdın bir tarafına)²⁷¹ yazub gittikde Hind Zeyd’in kendüyi men’an yazdugi nesneleri işlemekle Zeyd mezbûrları şart etmedim deyû yemin ederken Hind’e talâk vâki olur mu? Cevap: Olmaz. Şart ettiği sabit olmayacak. Ebussuûd.”²⁷²

Koca, karısının rızası olmadan kendisinin bizzat başka bir kadına nikâh kıymasını talâka şartlarsa sonra da bir vekil aracılığıyla başka bir kadını nikâhlarsa veya fuzûlî nikâh yapsa kendi nikâhlanmadığı için ilk hanımı boş olmaz.

(54) “Mesele: Zeyd Hind’e nikâh eyledikte eğer Hind’in rızası olmadan ben kendim avret alırsam yâhud câriye iştirâ edersem Hind benden boş olsun dese ba’dehu Zeyd fuzûlî nikâh ile Fâtımayı alsa yahud Zeyd’in vekili edirse ya câriye alırsa Hind boş olur mu? Cevap: Bizzat (almak)²⁷³ üzerine şart etti ise olmaz. Ebussuûd.”²⁷⁴

Kişi başkası üzerindeki hakkından için “onu talep edersem karım boş olsun” dese sonrasında onu kendisi talep ederse karısı boş olur ancak bir vekil aracılığıyla talep ederse karısına talâk vâki olmaz. Koca, kullandığı lafızda talep edersem dediği için vekil talep ettiğinde kendi söylememiş olur.

(55) “Mesele: Zeyd Amr’a olan hakkımı talep edersem avratım boş olsun deyub ba’dehu talep eylese talâk vâki olur mu? Cevap: Kendi talep eylese olur vekil talep eylese olmaz. Ebussuûd.”²⁷⁵

Kadın, kocasının kendisine “ihtiyarın elinde olsun dediğini sonra da kendini boşadığını” söylese, koca ise karısına “ihtiyarın elinde olsun” diye söylemediğini ifade etse, “karısının yeminiyle söyledikleri geçerli olur mu” diye Ebussuûd Efendi’ye sorulduğunda geçerli olmayıp talâkın vâki olmadığını belirtmiştir.

²⁶⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 44b-45a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 79b.

²⁷⁰ “unutma” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 79b; “unutma deyû” Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 54.

²⁷¹ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 79b.

²⁷² Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 44b-45a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 79b; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 54.

²⁷³ “kendi almak” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 62b-63a.

²⁷⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 50a; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 40.

²⁷⁵ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 48a.

(56) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind bana ihtiyârın elinde olsun dedin ben dahi talâk ihtiyâr ettim dedikde Zeyd-i mezbûr inkâr eylese Hind (yemîniyle)²⁷⁶ tasdik olunur mu? Cevap: Olunmaz. Ebussuûd.”²⁷⁷

Hanefî fıkhında niyet ve ifadeye önem verilmiştir. "Aarak" genel olarak alkollü bir içecek türü olsa da, "hamr" terimiyle her zaman birebir eşdeğer değildir. Şartın gerçekleşmesi, söz konusu içeceğin "arak" olarak içilmesiyle mümkün olur; başka bir tür içeceğin (hamr) tüketilmesi bu şartı yerine getirmez. Hanefî fıkhında, kişinin sözünde geçen ifadeler açık bir şekilde niyetine veya lafzına uygun olmalıdır. Şartın bu ifadeye dayalı olarak gerçekleşmemesi nedeniyle, talak da vaki olmaz.²⁷⁸

(57) “Mesele: Zeyd min ba’d şurb-i arak edersem avratım üç talâk boş olsun dese sonra şurb-i hamr etse talâk vâk’i olur mu? Cevap: Şartı ırka etmiş vâk’i olmaz. Gerçi arak hamrdir amma her hamr ırk değildir ki şart mutahakkak ola. Ebussuûd rahimehullah.”²⁷⁹

(58) “Mesele: Zeyd hamr içerse avratım (üç talâk)²⁸⁰ boş olsun dese müselles²⁸¹ içse (nice olur)²⁸² talâk vâk’i olur mu? Cevap: Sahîh müselles ise avratı boş olmaz. Ebussuûd.”²⁸³

Hanefî mezhebinde, şart bir kez gerçekleştiğinde yemin sona erdiği için, sonraki benzer fiiller talakın yeniden vuku bulmasına neden olmaz. Yemin ancak, lafızda açıkça her tekrar için hüküm bağlandığı takdirde geçerli olur. Ebussuûd Efendi’nin bu meselede Vikâye şârihlerinin hatasına dikkat çekmesi, Hanefî mezhebinde lafzın ve şartın dikkatle değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.²⁸⁴ Vikâye, Sadru’s-Şerîa’nın Hanefî fıkına dair önemli bir metnidir. Bu eser, kısa ve öz ifadelerle meseleleri ele alır ve Hanefî mezhebinin genel hükümlerine dayanır. Ancak bazı meselelerde, metni şerh eden âlimler

²⁷⁶ “şer’an yemîniyle” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 87b.

²⁷⁷ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 187, 61a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İsmihan Sultan, 216), 131a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İsmihan Sultan, 241), 87b.

²⁷⁸ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/120.

²⁷⁹ (Kenar kayıt) Ali Efendi (ö. 1103/1692) Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi, 138), 19b.

²⁸⁰ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 191a.

²⁸¹ “Pişirilmekle üçte ikisi giden ve sertleşip sarhoşluk verici bir hal alan yaş üzüm suyu” Erdoğan, “Müselles”, 427.

²⁸² Düздаğ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 147.

²⁸³ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 191a; Düздаğ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 147.

²⁸⁴ Halebî, *Mülteka’l-Ebhur*, 2/363; İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 3/300.

farklı yorumlar yapmışlardır. Ebussuûd Efendi bu konuda bazı şarihlerin Hanefilerin muteber kaynaklarıyla çeliştiğinden bahsetmiştir.²⁸⁵

(59) “Mesele: Zeyd min ba’d üzüm ekl edersen zevcem Hind boş olsun dedikten sonra üzüm yiyüb yine murâcaata iylese tekrar üzüm yedikde Hind yine boş olur mu? Cevap: Olmaz. Vikâye’nin bazı şurrâhı hata etmiştir. (Bir def’a hânis olduktan sonra yemîn kalmaz.)²⁸⁶ Her yedikce demeyince. Ebussuûd.”²⁸⁷

Koca, imamet yapmasını talâka şartlasa sonra imam değil de imama uyan cemaat olduğunda talâk gerçekleşmez.

(60) “Mesele: Zeyd min ba’d imâmet edersem avratım boş olsun dese ba’d dehû cenâze namazı kılıverse avratı boş olur mu? Cevap: Olmaz. Ebussuûd.”²⁸⁸

Kişi, doyduktan sonra bir lokma dahi yemek yemesini talâka şartlasa doymayı bilmese ve doymadığına yemin etse, dış görünüşüne bakılınca hali de doymuş gibi görünmediği takdirde talâk gerçekleşmez.

(61) “Mesele: Bir kimesne eğer doyduğumdan sonra bir lokma yersem avratım üç talâk boş olsun dese doymak ne mertebedir ki hatta ba’dehu yedikde talâk-ı selase vâki olur mu? Cevap: Bir mertebede doymadım deyu yemin edüb zahir hali tekzib etmese vukû-i talâka hükm olunmaz. Ebussuûd.”²⁸⁹

Kişinin, kendisine yapılan zulmü ehl-i şer’a anlatması talâka şartlı olsa ehl-i şer’a gidip konuşarak değil işaret, kitabet gibi diğer yollarla anlatması ile talâk gerçekleşmez.

(62) “Mesele: Zeyd’e ehl-i örf zulm edüb ehl-i şer’a deme deyû talâka eğer ehle yemîn verse ehl-i şer’a dedüğü takdirce talâk vâk’i olur mu? Cevap: Kitabet ile ve risalet ile ve işaret ile bildirdiyse nesne lâzım olmaz. Ebussuûd.”²⁹⁰

Hanefî mezhebine göre evlilik, tarafların rızasına dayanır ve bu, geçerlilik şartlarındandır. Zorla yapılan veya kişinin açık rızası olmaksızın gerçekleştirilen evlilikler İslam hukuku çerçevesinde geçerli kabul edilmez. Hanefiler, velinin baskısı veya tehdidi altında yapılan evliliklerin fâsid (bozuk) olduğunu, ancak rızanın daha sonra ortaya çıkması halinde nikâhın geçerli olabileceğini ifade eder.²⁹¹

²⁸⁵ bkz. Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullâh b. Mes’ûd b. Tâcişşerîa Ömer b. Sadrişşerîa el-Evvel Ubeydillâh b. Mahmûd el-Buhârî (ö. 747/1346) Mahbûbî, *et-Tavsîh fî Şerhi’l-Vikâye* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2012), 396-398.

²⁸⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 49a.

²⁸⁷ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 49a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 66b.

²⁸⁸ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 10a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 113a.

²⁸⁹ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 130a.

²⁹⁰ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 47b.

²⁹¹ Serahî, *el-Mebsût*, 5/10-12; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, 3/55-56.

(63) “Mesele: (Zeyd)²⁹² on yıldan beri menkûhesi idüğü ma’ruf ve müsbet iken Hind-i mezbûre Zeyd beni on yıl üç aydır talâk vereli deyû da’va eylese mesmua olur mu? Cevap: Şimdiye değin biri biriyle er ile avret muâmelesin ederler ise olmaz. Ebussuûd. Bu sûretde Hind sekiz yaşında kızı zevci Zeyd’den idüğüne mukirre ve mu’terife iken Zeyd on yıl üç aydır boşayalı deyû beyyine ikâmet eylese istima olunur mu? Cevap: Olunmaz. Şimdiye değin muaşeret-i ezvac edicek. Ebussuûd.”²⁹³

Hanefî mezhebinde, talak için şartların açık olması ve kesin bir şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir. Fetvada, debbağ (deri işleyen) ve cüllah (yün taşıyan) meslekleri kıyaslanmış²⁹⁴, her iki mesleğin farklı yönlerden üstünlük taşıyabileceği belirtilmiştir. Bu nedenle şartın gerçekleşmediği kabul edilmiş ve talakın vuku bulmayacağı ifade edilmiştir. Hanefîler, belirsiz veya yoruma açık şartlarda talakın bağlayıcı olmayacağını kabul eder.²⁹⁵

(64) “Mesele: Zeyd debbağlar cüllahlardan yeğ değil ise avratım üç talâk boş olsun dese Amr aksi için talâk-ı selaseye şart eylese kangisinin avretine talâk vâk’i olur mu? Cevap: İkinin bile boş değildir her birinin bir cihetden fazileti vardır. Ebussuûd.”²⁹⁶

Hanefî ulemasına göre, bizzat kendisi tarafından yapılmayan bir boşama beyanı, başkası tarafından yazılsa dahi geçerli sayılmamaktadır. Bunun yanında, temsil ve vekâlet durumlarında da kişi, bizzat kendisinin iradesini ortaya koymalıdır. Başka bir deyişle, bir kişinin adına yapılan boşama beyanı, o kişinin bizzat katılımı olmadan geçerli olamayacaktır. Bu, özellikle Hanefî mezhebi fıkında irade beyanına dair bir hükümdür.²⁹⁷

(65) “Mesele: Zeyd âhar şehre gittikten sonra andan Zeyd’in namına bir mektub gelüb mazmûni zevcesine talâk vermek olub amma yazı Zeyd’in olmasa boşluğa hükm olunur mu? Cevap: Hasım olmadın hükm olunmaz şehâdet olunur ise dahi. Ebussuûd.”²⁹⁸

Arkadaşı kişiye “fılan fiili işlersen karın üç talâk boş olsun mu” dediğinde koca da bunu kabul etse sonra karısına bâin talâk verip iddet bittikten ve boşadığı karısıyla bir daha evlendikten sonra o fiili işlese bu durumda karısı üç talâk boş olmaz. Bu gibi durumlarda hile-i şer’ yoluna başvurulup üç talâk boşanıp hülleye ihtiyaç olmasın diye

²⁹² “Zeyd’in Hind” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 60b.

²⁹³ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 54a; “Bu sûretde...”den sonraki bölüm Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 127b; “Bu sûretde...”den sonraki bölüm Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 60b.

²⁹⁴ bkz. Ahmet İnânır, “XVI. Yüzyıl Osmanlı Fetvalarında Ahilik”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2014), 103-138.

²⁹⁵ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/262.

²⁹⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 186a.

²⁹⁷ İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 3/40-60.

²⁹⁸ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 44b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 120a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 79a-b.

karısını boşayıp iddetten sonra yeniden nikâh kıyılır. “Her evlendikçe üç talâk boş olsun” lafzı geçmediğinden de talâk vukû bulmaz.

(66) “Mesele: Zeyd Amr’a falan fi’li işlersen (zevcen Hind)²⁹⁹ üç talâk boş olsun mu deyüb Amr olsun deyü yemîn eyledikten sonra (Amr-ı)³⁰⁰ mezbûr Hind-i merkumeye talâk-ı bâin verüb iddeti çıkdıktan sonra Amr ül fiili işleyüb Hind’i yine tezevvüc edüb ba’dehu yine (eylese)³⁰¹ Hind-i mezbûre Amr’dan üç talâk boş olur mu? Cevap: Olmaz. Ebussuûd.”³⁰²

Koca, karısına filan fiili yaparsam “inşallah üç talâk boş ol” diye şart koşsa ve o fiili yaptığında karısı inşallahsız talâk verdin dese, kocanın sözü evladır ve talâk gerçekleşmez. Eğer kadının şahidleri inşallahsız talâk verdi diye söyleyip erkeğin şahitleri de inşallah ile talâk verdi dese bu durumda kadının şahitlerinin sözü evladır.

(67) “Mesele: Zeyd Amr’a eğer falan fi’li edersem (Hind)³⁰³ benden inşâallâh üç talâk (boş)³⁰⁴ deyub şart eyleyüb Zeyd o fiili işleyecek Hind-i mezbûre sen inşaaallahsız şart eyledin deyü beyyine ikâmet eylese Zeyd inşâallâh ile şart eyledim deyü beyyine ikâmet eylese kankisi evladır? Cevap: İnşâallâh demedi dirler ise Zeyd beyyinesi evlâdır demedi nefiydir ana (müşahid)³⁰⁵ olmaz. Eğer (Hind’e)³⁰⁶ şahidler inşaaallahsız üç talâk boş ol dedi deyü şehâdet edüb Zeyd şahidleri inşâallâh üç talâk boş ol dedi deyü şehâdet ederlerse Hind şahidleri evlâdır. Ebussuûd.”³⁰⁷

Hanefiler mükrehin talâkını geçerli sayar.³⁰⁸ Ancak İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi Efendi bu durumun kullanıldığını ve insanların zorla evlendirilip boşatıldığını gördüklerinde bu durumun geçerli olmadığı yönünde fetva yayınlamışlardır:

(68) “Mesele: Zeyd üç talâk avretini boşa diye ikrah ettiklerinde Zeyd dahi başı korkusundan “üç talâk boş olsun demekle” şer’an üç talâk boş olur mu? Cevap: Boş olmaz.”³⁰⁹

(69) “Mesele: Zeyd âkil Amr’a bir hususda Bekr bile değil midi deyicek Amr değil idi dese ba’dehû Zeyd bile oduğu takdirce avretin üç talâk boş olsun mu deyicek Amr olsun dese ba’dehû Amr’a ikrâhla bile idi dedi deseler mezbûr Amr’ın avratı üç talâk boş olur mu? Cevap: Olmaz nefsi-i emirde bile değil ise. Ebussuûd.”³¹⁰

Koca, “Allah’ın emrine aykırı davranıp döversem karım üç talâk boş olsun” dese kadın ise Allah’ın emri üzere kocasına itaat etmesi gereken konularda kocası emrettiği

²⁹⁹ “Hind zevcin” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 86a.

³⁰⁰ “Zeyd’i” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 86a.

³⁰¹ “alsa” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 86a.

³⁰² Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 47b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 86a.

³⁰³ “Avratım Hind” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 83a.

³⁰⁴ “boş olsun” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 83a.

³⁰⁵ “şâhid” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 83a.

³⁰⁶ (Parantez içi metin yok) Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 83a.

³⁰⁷ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 51a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 83a.

³⁰⁸ İbn Kemal, *Risâle fi Mesâili’l-Fetâvâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, 685), 202a.

³⁰⁹ İbn Kemal, *Fetâvâ-yı İbn Kemal* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Âşir Efendi, 270), 114a; İnanır, *İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Osmanlı’da İslâm Hukuku*, 146.

³¹⁰ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 65b.

halde uymasa bu durumda karısını dövmesi boşanmalarına sebep olmaz. Dövmek kötü bir davranıştır ancak konumuz açısından bakıldığında kadının, kocasına itaat etmesi gereken bir konuda itaat etmemesi şartlı talâktaki kastını sağlamadığından talâk gerçekleşmez.

(70) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’i hilâf-ı şer’ döğersem üç talâk boş olsun deyüb Hind Zeyd firaşına gelmediği için ya terk-i zinet ettiğün ya nâ mahreme görüldüğü için döğse Hind mutallaka olur mu? Cevap: Olmaz. Eğer firaşa gelmemek ve terk-i zinet emirden sonra ise. Ebussuûd.”³¹¹

Koca, yeğeninden için “evime getirirsem karım üç talâk boş olsun dese” sonra başka yere gitse o arada yeğeni eve gelse adam eve geldiğinde yeğenini görüp vâkit gece yarısı olduğundan ses çıkarmayıp sabah evden gönderse bu durum Ebussuûd Efendi’ye sorulduğunda “getirirsem” dediğinde sözün hakiki manasını kast ettiyse talâk vukû bulmaz şeklinde fetva vermiştir. Fetvanın devamında yeniden soru sorulup eğer bu durumda talâk gerçekleşse ve o zaman zarfında kocanın iki karısı olsa ve üç talâk şartının ikisini bir karıma, bir talâkı da diğer karıma niyet ettim diye yemin etse hanımlarını hüllesiz almaya güç yetirir mi diye Ebussuûd Efendi’ye sorulduğunda hâkim kocanın bu dediğine inanırsa kocanın dediğini doğrular yönde fetva verir, diye hükmetmiştir.

(71) “Mesele: Zeyd, ‘kız karındaşım kızı Hind’i evime götürürsem avratım üç talâk boş olsun’ deyüb ba’dehu Zeyd âhar yerde iken Hind Zeyd’in evine gelüb Zeyd gece evine gelüb vakt daralmağın Hind’i gördüğü zamanda evinden ihrac eylemeyüb ertesi sabah ihrac (eylese)³¹² zevcesine talâk-ı merkum vâk’i olur mu? Cevap: (Getür)³¹³ dedüğünün ma’na-yı hakikisini iradet etti ise olmaz. Hakikat musta’meledir mecâz-ı meşhûrdan İmâm Azam katında akdemdir. Hâkim onunla (amele)³¹⁴ kâdirdir. Ebussuûd. Bu sûretde talâk vâk’i olduğu takdirce Zeyd’in zevcesi iki olub Zeyd şart ettiğim zamanda zevcelerimin birine iki talâk birine bir talâk niyyet (eyledim)³¹⁵ dese (yemînle)³¹⁶ tasdik olunub hüllesiz zevcelerin nikâhlanmağa şer’an kâdir olur mu? Cevap: Hâkim itikad ederse tasdika kâdirdir. Ebussuûd.”³¹⁷

Koca, karısına adını zikrettiği bir arkadaşının evine gitmesini üç talâka şartlarsa sonra o arkadaşısı vefat edip evi oğluna intikal etse bu durumda o eve gitmesi talâkın gerçekleşmesine neden olmaz. Ancak ismi zikredilen arkadaşının ailesiyle yakın ilişkiler kurmayı engellemek kastıyla söylese bu durumda talâk gerçekleşir.

³¹¹ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 46a.

³¹² “etse” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 70a.

³¹³ “Getürürsem” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 70a.

³¹⁴ “amel etmeğe” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 70a.

³¹⁵ “etdim idi” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 70a.

³¹⁶ “yemini ile” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 70a.

³¹⁷ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 68a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 70a-b.

(72) “Mesele: Zeyd zevci Hind’e eğer Zeyneb’in evine girersen benden üç talâk boş ol dese Zeyneb fevt olub evi oğlu Amr’a intikâl ettikde Hind eve girmekle talâk vâki olur mu? Cevap: Zeyneb’in deynî yok ise olmaz. Eğer Zeyneb ile musâhabet ve muâ’şeret men için şart etmedi ise olur. Ebussuûd.”³¹⁸

Fâkihe yani meyve, bir bitkinin çiçeğinden gelişir. Üzüm ise çiçekten gelişmediğinden dolayı “fakihe yersem karım boş olsun” diyen kocanın talâkı vâki olmaz.

(73) “Mesele: Zeyd bu gün fâkihe yersem avratım boş olsun dese üzüm yese talâk vâki olur mu? Cevap: Olmaz. Ebussuûd.”³¹⁹

Helal-haram olması belirli olan bir şeyi belirsizmiş gibi ifade edip talâk lafzını buna bağlamak talâkı gerçekleştirmez. Esrarın haramlığı geçmişte kıyas yoluyla belirlenen bir gerçektir. “Esrar haram olacak olursa” veya “esrar helal olacak olursa” şeklinde şarta bağlandığında talâk vukû bulmaz.

(74) “Mesele: Zeyd, “Mutlaka esrar haram olacak olur ise, avratım üç talâk boş olsun.” dese, Amr dahi “Mutlaka esrar helal olacak olur ise, avratım üç talâk boş olsun.” dese, şer’an hangisinin avratı boş olur? Cevap: İkisinde olmaz.”³²⁰

(75) “Mesele: Zeyd esrar mutlak helal olacak olursa avratım üç talâk boş olsun dese Amr mutlaka haram olacak olursa avratım boş olsun dese kankisinin avratı boş olur? Cevap: İkisinin de boş olmaz. Ebussuûd.”³²¹

Şartlı boşama, kocanın kendisin veya başka birinin yaptığı veya yapmadığı durumdan dolayı karısını boşamasıdır. Koca, karısını boşamak için başka birine yetki vermediği (tefviz) ve hâkimin boşayacağı bir durum olmadığı sürece üçüncü bir şahıs karısını boşayamaz. Sorulan fetva bu duruma yöneliktir. İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi de talâkın geçersiz olduğuna dair hüküm vermiştir.

(76) “Mesele: Zeyd, Amr’a, “Fulan yere gelmezsen benim dediğim olsun mu?” dese, Amr olsun dediğinde, Zeyd “Ben dediğim üç talâktır.” dese, ba’dehû Amr, ol yere varmayacak şer’an Amr’ın avratı üç talâk boş olur mu? Cevap: Olmaz.”³²²

(77) “Mesele: Zeyd-i muhzır iki avratlı olan Amr’a eğer yigirmi güne değin bana şu mikdar akçe-i vermezsen benim dediğim olsun mu dedikde Amr dahi olsun demiş olsa sonra Amr

³¹⁸ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 75a.

³¹⁹ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 66b.

³²⁰ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 43a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 132b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 40b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 72.

³²¹ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 192a.

³²² İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 40b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 131b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 38b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 72.

vak-ı ma'hûdda akçe-i vermeyincek Zeyd benim murâdım talâk-ı selâse idi dese şer'an talâk-ı mezbûr vâkî olur mu? Cevap: Olmaz. Ebussuûd.³²³

Kişi, aynı evde bulunduğu kardeşine kırılıp ondan kurtulmadığı takdirde karısına “boş olsun” şeklinde talâkta bulunur sonra bu yaptığından pişman olup kardeşinin evini ayırsa sonra kardeşini geri eve getirirse talâkın gerçekleşme durumu İbn Kemal'e sorulduğunda bir sefer ayrılıp kurtulduysa talâkın gerçekleşmeyeceğini söylemiştir.

(78) “Mesele: Zeyd karındaşı Amr'a incinip “Senden ayrılıp kurtulmayacak olursam, avratım boş olsun üç talâk.” dese sonra Zeyd, Amr'ı evden çıkarıp ayırıp yine getirip bir evde olsa, şer'an talâk vâkî olur mu? Cevap: Nesne vâkî olmaz bir defa ayrılıp, kurtulduysa.”³²⁴

Şarap içtiği takdirde karısını üç talâk boşayacağını söyleyen koca, eşini bâin talâkla boşasa iddetten bittikten sonra şarap içse ardından boşadığı karısını nikâhlayıp bir daha şarap içse üç talâk olur mu diye sorulan soruya, üç talâk olmayacağını söylemiştir. İbn Kemal, bâin talâk üstüne bâin talâk olmayacağını söyler. Bunun için sorulan sorulara da bu yönde fetva vermiştir.

(79) “Mesele: Zeyd “Şarap eğer bir dahi içersem avratım üç talâk boş olsun.” dese sonra avratını bâin talâk boşasa, iddet çıktıktan sonra şübh-ü hamr etse, ba'dehû avratını geri nikâh eylese, sonra geri şübh-ü hamr eylese, şer'an bu sûrette Zeyd'in avratı üç talâk boş olur mu? Cevap: Olmaz.”³²⁵

XVI. yy. Osmanlı Devleti'nin siyasi ve sosyal durumu incelendiğinde, sürekli savaşların yapıldığı dolayısıyla cihat kavramının ön planda olduğu dönemdir. İbn Kemal'in de Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu siyasi, sosyal ve askeri duruma göre fetva verdiği söylenebilir. Boşama ile ilgili olarak talâk lafzının kesin olması, ihtimalden uzak olması gerekir. Nitekim bu sebeple belirsizlik içeren talâk ifadelerinde boşama vukû bulmaz.

(80) “Mesele: Zeyd, “Eğer mühimmât-ı dünyeviyyeden bir mesele öğrenmek cemi' ibadetten efdal değilse, avratım üç talâk boş olsun.” dese, şer'an talâk-ı selâse vâkî olur mu? Cevap: Olmaz.”³²⁶

³²³ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 71a.

³²⁴ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 44a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 41b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 71.

³²⁵ İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 42b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 72.

³²⁶ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 43b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 133a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 41a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 72.

Koca, bazı lafızları kullandığı zaman bu sözleri talâk sayılmaz. Bunları İbn Kemal fetvalarında belirtmiştir.

(81) “Mesele: Bir kimse, “Her avrat kim, çiftlenirim üç talâk boş olsun, minba’d fûlan işi işlersem” dese, ama Zeyd bundan mukaddem olursa, sonra ol işi işlese, avratı boş olur mu? Cevap: Olur, eğer çiftlenecek “Benden boş olsun.” dediyse, “Çiftlenirim.” demekle boş olmaz.”³²⁷

Hanefî fıkında boşama iradesinin açık ve belirgin olmasını gerektiğini gösterir.³²⁸ Ayrıca, köle-cariye hukukunda, kadının cariyesi üzerindeki tasarruf hakkı ve bu hakkın boşama ile bağlantısı vurgulanır; ancak boşama için kocanın yalnızca tasarruf etme arzusunun yeterli olmadığı, kesin irade beyanının gerekli olduğu belirtilir.

(82) “Mesele: Hind zevci Zeyd’e, “Benim cariyemi tasarruf edecek olursan, ben senden bâin talâk boş olayım.” dese, Zeyd dahi, “Tasarruf edecek olursam, olası.” dese, sonra tasarruf etmek istese boş olmamaya tarîk nedir? Cevap: “Olasın” demekle boş olmaz, “ol” demek gerektir.”³²⁹

Hanefî fıkına göre, bir kişinin koşullu boşama yapabilmesi için, şartın gerçekleşmesi halinde kesin ve açık bir beyan yapması gerekir. Burada, Zeyd’in “aldığım” dememesi nedeniyle, boşama geçerli olamaz çünkü şartlı boşama için beyanın kesin ve belirgin olması gereklidir.³³⁰

(83) “Mesele: Zeyd mücerredken, Amr’ın evindeyken, “Fûlan kimse minba’d evime girerse, alıp alacağım üç talâk boş olsun.” dese, ba’dehû ol kimse Zeyd’in evine girse, şer’an Zeyd’in alıp alacağı üç talâk boş olur mu? Cevap: Olmaz. Niçin boş olmaz? Şart bulunmasa aldığım demedi.”³³¹

“Talâk andı üzerime olsun” lafzı boşama ifade ederken “Talâk üzerime olsun”, “Talâkı selâse üzerime olsun” lafızları kinaye olarak kabul edilmiştir.³³² Niyet boşama olmayınca geçerli olmaz.

³²⁷ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü’l-Mesnevi, 118), 44b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 133b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 71.

³²⁸ İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 3/350-355.

³²⁹ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü’l-Mesnevi, 118), 42b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8a-b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 132b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 40a-b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 71.

³³⁰ İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 3/320-325.

³³¹ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü’l-Mesnevi, 118), 41b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 132a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 39b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 71.

³³² İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü’l-Mesnevi, 118), 34a; Bilmen, 2/186; Pehlul Düzenli, “Türkçe Talâk Tabirleri Ve Fikhî Sonuçları”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (2018), 129.

(84) “Mesele: Zeyd, “Talâk-ı selâse üzerime olsun şöyle edersem.” dese sonra etse, şer’an talâk vâkî olur mu? Cevap: Olmaz.”³³³

(85) “Mesele: Zeyd-i sekran كلما üzerime olsun eğer falan fi’li edersem (deyû)³³⁴ ba’dehu etse talâk vâk’i olur mu? Cevap: Üzerime olsun demekle olmaz. Ebussuûd. Diğer Cevap: Olmaz. Ahmed.”³³⁵

Hanefî mezhebine göre, bir kişinin eşini boşamak için gereken irade beyanı ve niyetin kesin olması gerekir. Kocanın "karım var ise boş olsun" demesi, hukuken geçerli sayılmaz, çünkü bu ifade yeterli bir irade beyanı değildir. Bu durum bazı meselelerde koşul ve irade beyanı açısından hukuki bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.³³⁶ İbn Kemal’e arz edilen meselede koca, nikâhlı karısıyla evliliğini sürdürmeyi isterken diğer taraftan başka bir kadınla da nikâhlanmak istemektedir. Ancak kadının babası, erkeğin evli olmasına rıza göstermemektedir. Bunun üzerine evlenmek isteyen adam, “karım varsa boş olsun ve kızının üzerine evlenirsem boş olsun” demiştir. Bunun için önce ilk karısını boşayıp ikinci kadınla evlenir. Ardından ikinci kadının üzerine ilk karısıyla evlendiğinden ikinci karısı boşanmış olur. Adam ikinci kadınla da yeniden bir nikâh kıyarak iki evliliğini de sürdürmek istemektedir. İbn Kemal bu meseleyi incelediğinde, bu yöntemle gerçekleştirilen talâkın şer’an geçerli olduğuna hükmetmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere İbn Kemal, talâkta lafızların önemine dikkat çekmiştir. Adamın yaptığı aldatma cihetiyle uygun olmasa dahi talâk yönünden uygun bir davranıştır ve İbn Kemal evliliğin sürdürülmesi yönünde hüküm vermiştir.

(86) “Mesele: Zeyd’in Hind nikâhlısı olup, Amr’ın kızını almak talep edip mezkûr Amr “Sana kızı vermezim, avratın vardır.” dese, Zeyd dahi “Avratım var ise boş olsun ve dahi kızın üzerine avrat alırsam, boş olsun. dese, sonra Zeyd, Amr’ın kızını aldıkta, Hind boş olacak Hind’e nikâh etmek için Zeyd, Amr’ın kızını boşayıp Hind’e tecdid-i nikâh edip sonra Amr’ın kızına nikâh eylese, şer’an sahih olur mu? Cevap: Olur.”³³⁷

(87) “Mesele: Zeyd’in Hind nikâhlısı olup, Amr’ın kızını almak talep edip, mezkûr Amr, “Sana kızımı vermezim, avratın vardır.” dese, Zeyd dahi “Avratım var ise boş olsun.” dese, sonra Zeyd Amr’ın kızını aldıkta, Hind boş olacak Hind’e nikâh etmek ecli için Zeyd,

³³³ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 43a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 132b-133a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 40b; Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 52a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 77b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 72.

³³⁴ “deyüb” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 77b.

³³⁵ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 77b.

³³⁶ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 3/400-405; 4/250-260.

³³⁷ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 39a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 72-73.

Amr'ın kızını boşayıp Hind'i nikâh edip sonra Amr'ın kızına nikâh etse, şer'an Zeyd'in bu vecih üzerine ettiği sûret câiz olur mu, yoksa Amr'ın kızı boş olur mu? Cevap: Olmaz."³³⁸

(88) "Mesele: Zeyd zevcem Hind'i inşâallâh ile boşadım deyû beyyine ikâmet eylese Hind inşâallâhsız (boşadı)³³⁹ deyû (beyyine ikâmet eylese kankisiyle amel olunur?)³⁴⁰ Cevap: Boşamak bir defa vâk'i oldu ise (Zeyd'in)³⁴¹ beyyinesi evlâdır ve illa Hind beyyinesi evlâdır. Ebussuûd."³⁴²

Bu fetva incelendiğinde, boşama ve şahitlik konularında Hanefî fıkıhı perspektifinden önemli bir meseleyi ele alır. Koca, karısını boşadığını, "İnşallâh" ifadesiyle belirterek şahitlik yaparsa, burada boşamanın geçerliliği ve şahitlik sıralaması sorulmaktadır. Fetvaya göre, kocanın beyanı, karısının beyanından daha önce gelir ve geçerlidir. Buna göre kocanın beyanı esas alınarak, talak gerçekleşmemiştir.³⁴³

2.2. EVLİLİĞİ SONLANDIRAN HALLER

Talâk, yazılı veya sözlü olarak kocanın "boşsun, boş ol, boşadım" gibi sarıh söz kalıpları kullanması veya kinayeli lafızlarla talâkı kastetmesi şeklinde gerçekleşir. "Boş ol, boşsun, boşadım" gibi fasih lafızlar hem fikhî hem de örfî olarak talâkı gerçekleştiren lafızlardır. Bu gibi sözlerin sarf edildiği durumlarda kişinin niyetine, halin delâletine ve talâka gerçekten niyetlenip niyetlenmediğine bakılmaksızın talâk geçerli olur.³⁴⁴ Tek başına işaretle yapılan talâk geçersiz olurken,³⁴⁵ talâk lafızlarıyla birlikte talâk sayısının işaretle ifa edilmesi talâkı geçerli kılar.³⁴⁶ "İmam Ebu Yusuf'a" göre boşama niyeti olmadan talâk lafızlarının zikredilmesi talâkı gerçekleştirmezken "İmam-ı Azam Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e" göre talâkı geçerli kılar.³⁴⁷

Hanefîler, hastalık durumunda hatta maraz-ı mevt halinde de yapılan boşamayı geçerli sayar. Maraz-ı mevt durumundaki bir koca, karısını zarara uğratmak, miras hakkından kadını engellemek amacıyla da boşanabileceği düşüncesinden hareketle

³³⁸ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 40a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 131b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 38a-b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 73.

³³⁹ (Parantez içi metin yok) Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 84b.

³⁴⁰ "ikâmet eylese kangisinin beyyinesi evlâdır?" Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 84b.

³⁴¹ "Zeyd" Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 84b.

³⁴² Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 52a.

³⁴³ *Fetâvây-ı Hindîyye*, çev. Mustafa Efe (İstanbul: Akçağ Yayınevi, 1983), 2/350-355.

³⁴⁴ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/268; İbn Kemal, *Mühimmâtü'l-Müftî* (Çorlulu Ali Paşa, 280), 26b-27a, 33b.

³⁴⁵ İbn Kemal, *Risâle fi Mesâilî'l-Fetâvâ* (Yeni Cami, 685), 239a.

³⁴⁶ İbn Kemal, *Hâşiye ale'l-Hidâye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazâde Hüseyin Paşa, 181), 229b.

³⁴⁷ İbn Kemal, *Mühimmâtü'l-Müftî* (Çorlulu Ali Paşa, 280), 38a.

talâkı geçerli saysalar dahi boşama bâin talâk bile olsa, koca vefat ettiğinde kadın iddeti içindeyse, boşandığı kocasının mirasından pay alır. Burada Hanefî ulemaları boşamayı geçerli kılma dahi kadının miras hakkını gözetmişlerdir. Boşamayı geçerli saymalarının sebebi ise Hz. Muhammed'in (s.a.v) hadiste şakası da ciddidir diye bahsettiği üç şeyden bir tanesinin de talâk olmasıdır.³⁴⁸

Hanefî fukahasına göre, talâkın geçerli olabilmesi için kişinin akıl sağlığının yerinde olması gerektiği kabul edilmekle birlikte, akıl hastalığının türü ve şiddeti burada belirleyici bir etkindir. İbn Abidin, Reddû'l Muhtar'da, akıl hastalığı geçici olmayan, ancak kişinin akıl yürütme kapasitesini kısmen koruduğu durumlarda talâkın geçerli olacağına dair fetva vermiştir.³⁴⁹

(89) "Mesele: Zeyd-i meriz akli başında değilken zevcesine talâk verse, şer'an talâk vâkî olur mu? Cevap: Olur."³⁵⁰

Hanefî fukahasına göre, sarhoşun boşaması, haram yolla veya mübah yolla sarhoş olup olmamasına bakılmaksızın geçerli kabul edilir.³⁵¹

(90) "Mesele: Hind zevci Zeyd'e mükeyyefâtan bir nesne yedirüb Zeyd lâ ya'kil iken Hind'e talâk verse vâk'i olur mu? Cevap: Muharremmattan ise olur. Ebussuûd."³⁵²

Talâk mevzusunda erkeğin birden fazla talâk vermesinde tek talâk kabul edenler ve kaç talâk verdiyse onu geçerli görenler olmak üzere iki görüş vardır. Hanefî fukahasında, bir erkeğin "üç talâk" gibi bir lafızla boşama yapması halinde, her bir boşama birer talâk olarak kabul edilir. Bu durumda, kocanın "üç talâk" ifadesiyle verdiği boşama, her bir talâk için ayrı ayrı hüküm ifade eder.³⁵³ İbn Kemal fetvalarını verirken mümkün olduğu kadar evlilik birlikteliğini korumayı amaçlamıştır. Bu sebeple de birden fazla söylenen talâk lafzını tek talâk olarak kabul etmiştir.

(91) "Mesele: Zeyd "Dört avratım, üç talâk boş olsun." dese, şer'an ne veçhile talâk vâkî olur? Cevap: Birer talâk boş olur."³⁵⁴

³⁴⁸ Ebû Dâvûd, "Talâk", 9; Tirmizî, "Talâk", 9.

³⁴⁹ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 3/45.

³⁵⁰ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 42a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 132b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 40a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 69.

³⁵¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/63; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/412.

³⁵² Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 49b.

³⁵³ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/73; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 3/280.

³⁵⁴ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 43a-b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224),

Hanefî fikhına göre, bir kişi eşine bir şart koştuğunda, bu şart gerçekleşmeden talâkın vuku bulmaması gerekir. Ancak, kocanın karısını evine getirmemek gibi bir şart koyması, zorlayıcı bir hüküm olmayıp, kadının kendi iradesiyle gelmesi talâkın gerçekleşmesine engel teşkil etmez. Bu durum, Hanefî fukahasında evlilikle ilgili şartların anlamına ve zorlayıcılığına göre talâkın geçerliliğiyle ilgili olarak ortaya çıkan önemli bir ayrımı göstermektedir.³⁵⁵

(92) “Mesele: Zeyd, Hind’i “Evime ben getirmiyeyim” diye şart eylese, Hind kendi gelecek, talâk vâki olur mu? Cevap: Olur, men etmeyecek.”³⁵⁶

Hanefî fukahasına göre, bir erkeğin talâk lafzı kullanırken niyeti ve zamanlaması oldukça önemlidir. Talâkın iddetten önce ve sonrasında kullanılması arasında belirgin bir fark bulunmaktadır; iddet içinde kullanılan talâkın bâin olduğu, dolayısıyla yeniden nikâh yapılmasının zorunlu olduğu ifade edilmektedir.³⁵⁷ Bu durum, Hanefî fukahasında talâkın zaman ve şartlara göre farklı hüküm verildiğini göstermektedir.

(93) “Mesele: Zeyd Hind’i nikâhla aldıkda gayrî yerde âhar avratım (yokdur)³⁵⁸ var ise Hind benden boş olsun dese ba'dehû gayrî (yerde) avratı zâhir olsa Hind'e talâkdan ne vâki olur? Cevap: Bu sözi ba'de'd-duhûl dedi ise ric'î talâk boşdur ric'ate kâdirdir. İddet içinde kablehû dedi ise iddet yokdur bâin olur. Tecdîd-i nikâh lâzımdır. Ebussuûd.”³⁵⁹

Hanefî fukahasına göre, bir kişinin sözlü olarak verdiği şartlar, talâkın gerçekleşmesine neden olabilir. Şartlı boşamanın, kişinin verdiği şartı kabul etmesi durumunda geçerli olduğunu belirtmiştir. Şartın kabul edilmesi, söz konusu boşamanın vaki olmasına yol açar, bu da ilgili kişinin talâkı geçerli kılar. Bu bağlamda, Hanefî fukahasında şartlı boşama, belirli koşullar altında geçerli bir durum olarak kabul edilmektedir.³⁶⁰

(94) “Mesele: Zeyd Amr’a bana kefil ol dedikde benim şartım vardır kemisneye kefil olmazın dedikten sonra Bekr’e kefil olsa Amr benim şardım var demekle şart etmiş olur mu? Cevap: Talâk şartım var dediyse ikrârî ile avreti boş olur. Ebussuûd.”³⁶¹

133a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 41a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 69.

³⁵⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/124; Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/118.

³⁵⁶ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 133b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 71.

³⁵⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/345.

³⁵⁸ (Parantez içi metin yok) Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 78b.

³⁵⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 42b-43a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 119a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 78b-79a; Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 40.

³⁶⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 8/217.

³⁶¹ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 49b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 80a.

Hanefî fukahasına göre, bir kişi zorla talâk verirken, zorlamanın hukuki sonuçları olsa da, talâk geçerli kabul edilir ve zorlayan kişi, yapılan işlemin sorumluluğunu üstlenir.³⁶²

(95) “Mesele: Zeyd Sancakbeği Amr’a iza edüb zevcesi Hind’e talâk verdirse ikrâhla talâk vâk’i olur mu? Cevap: Olur talâk-ı ma’kulesinde ikrâh zarar eylemez. Heman eseri bunda zahir olur ki Hind-i medhûlun biha olmasa Amr’ın üzerine lâzım olan nisf mehri ikrâh eden zamin olur idi. Ebussuûd.”³⁶³

Hanefî fukasına göre, bir kadının boşanması için açık bir talâk beyanı gerekir. Serahsî’ye göre, bir kişi eğer nikâhı feshetmek istiyorsa, bu ancak açık bir talâk beyanı ile mümkündür ve "firkat" (ayrılık) niyetiyle yapılan açıklama, bu boşama beyanını geçerli kılar.³⁶⁴ İbn Âbidîn’in Reddû'l-Muhtar’ında, açık bir talâk olmadan, sadece "kabul etmiyorum" demekle boşama gerçekleşmez, çünkü bu yalnızca nikâhı devam ettirir ve mehirle ilgili yükümlülükler devam eder.³⁶⁵

(96) “Mesele: Zeyd’in sağire kızı Hind’i Amr oğlu Bekr’e nikâh edüb kable'l-cem' Amr fevt olub Bekr bâliğ oldukda Ben Amr’ın nikâhın kabul etmezsin deyub Hind’i yanına almasa ve talâk dahi vermese Zeyd Bekr’e ya Hind’i al yahud talâk verüb nisf mehrini ver demeğe kâdir olur mu? Cevap: Hind maslahat-ı ricâle yarar ise almaduğı takdirce nafakası Bekr’e lâzımdır. Hâkim nafaka takdir ettirmek gerekdir. İki haddin birin ihtiyâr eder. Amma kabul etmezsin demek talâk-ı sarîhden kaçduğı nisf mehri vermemek için ise müfîd değildir. Fesh-i nikâh olmak mümkün değildir. Firkat niyyet ile dedi ise talâk vâki olur. Ebussuûd.”³⁶⁶

Hanefî fukahasına göre, şartla yapılan nikâh akdi, şartın yerine getirilmesiyle geçerliliğini korur. Serahsî’ye göre, nikâh öncesinde konan şartlar, akde bağlıdır ve şart gerçekleşmediğinde akit geçersiz olur.³⁶⁷ İbn Âbidîn ise, nikâh akdinden sonra bir şartın getirilmesi durumunda, şartın nikâha dayalı olup olmamasına göre boşama durumunun değişeceğini belirtmiştir; eğer şart nikâha dayalıysa, ihlali boşamayı gerektirir.³⁶⁸

(97) “Mesele: Zeyd bir fi’li (işlemek)³⁶⁹ şartı ile Hind’i nikâhlandıktan sonra şart akd-i nikâhdan evvel olıcak ba’dehu şarta muhalefet etmekle Zeyd’in nikâhına zarar olur mu? Cevap: İcab Hind cânibinden şartla olub kabul-i (Zeyd sonradan oldıysa boş olur. Eğer şart-ı mezbûr)³⁷⁰ hîn-i akidden mukaddem ve muttasıl olduysa eğer asla nikâha tealluk ve izafet

³⁶² Serahsî, *el-Mebsût*, 9/142; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 3/270.

³⁶³ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 176a; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 44.

³⁶⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 11/48.

³⁶⁵ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 3/270.

³⁶⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 38a.

³⁶⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/219.

³⁶⁸ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 3/510.

³⁶⁹ “işlememek” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 62b.

³⁷⁰ (Parantez içi metin yok) Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 62b.

etmeyüb falan fi'li edersem Hind benden boş olsun dedi ise lağvıdır. Eğer nikâhdan sonra falan fi'li edersem dedi ise boşdur. Nikâha izafettir. Ebussuûd.”³⁷¹

Hanefî fukahasına göre, "İnşâallâh" ifadesi, bir şart veya ta'lîk (şarta bağlılık) beyanı olarak kabul edilmez, çünkü bu ifade belirsizlik taşır ve kesin bir beyan anlamı taşımaz. Şarta bağlı bir boşama, açık ve kesin bir ifade ile yapılmalıdır ve belirsiz ifadelerle yapılan beyanlar geçerli sayılmaz.³⁷² Bu fetvada da kocanın "İnşâallâh" demesi, boşama için geçerli bir beyanda bulunmadığı için karısının beyanı kabul edilmez.

(98) “Mesele: Zeyd falan fi'li işlersem zevcem Hind boş olsun deyüb ba'dehu ol fiili işleyüb da'vâ olundukda hîn-i (ta'lîkde mezbûrda)³⁷³ muttasılan inşâallâh dedim idi deyüb beyyine ikâmet edüb hâkimü'l-vakt adem-i vukû-i talâka hükm eylese Hind ta'lîk-i merkûmi (inşâallâh)³⁷⁴ eyledi deyüb beyyine ikâmet eylese Hind'in beyyinesi kabul olunur mu? Cevap: Olunmaz. Ebussuûd.”³⁷⁵

(99) “Mesele: Zeyd Hind'i tezevvüc edüb kable'd-duhul talâk verüb ba'de'l-iddet Amr'a nikâh olundukda Zeyd ben (nefsime işidecek)³⁷⁶ kadar inşâallâh dedim deyüb da'vâ eyledikde bazı (kimesne)³⁷⁷ sulh edüb da'vasından ferâğat ettirseler tekrar talâk vermek lâzım olur mu? Cevap: Olmaz. Aslından dahi da'vasından sıhhat fehmedilmez. Ebussuûd.”³⁷⁸

Hanefî fukahasına göre, bir kişinin kölesiyle nikâh yapması, eğer köleye özgürlük verilmişse ve bununla birlikte zürriyet (soyu) ile ilgili bir engel yoksa geçerli sayılır. Bir kişi kölesini nikâhlayabilir, ancak kölenin özgürlüğü sağlandıktan sonra mal üzerinde yapılacak herhangi bir tasarruf boşama sonucunu doğurabilir.³⁷⁹ İbn Âbidîn ise, özgürlük kazanmış köle ile yapılan nikâhın, kölenin özgürleştirilmesiyle birlikte geçerli olacağını ve mal üzerinde yapılacak tasarrufun boşamayı doğuracağını ifade etmektedir.³⁸⁰ Bu fetvaya göre de, kocanın kölesiyle nikâhı geçerli olur; fakat kocanın ölümünden sonra karısına bir mal kalması boşamayı gerektirir.

(100) “Mesele: Zeyd'in kızını abd-i memlûkune nikâhlandırması câiz olur mu? Cevap: Kul Zeyd'in olıcak olur. Amma Zeyd fevt olıcak bir mikdari Hind'e intikâl etmekle Hind boş olur. Ebussuûd.”³⁸¹

³⁷¹ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 47a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 62b.

³⁷² Serahsî, *el-Mebsût*, 11/114; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 3/504.

³⁷³ “ta'lîk mezbûrdan” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 84a.

³⁷⁴ “inşâallahsız” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 84a.

³⁷⁵ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 52a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 84a-b.

³⁷⁶ “nefsim istimâ edicek” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 84a.

³⁷⁷ “kimesneler” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 84a.

³⁷⁸ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 52a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 84a.

³⁷⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/99.

³⁸⁰ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 2/287.

³⁸¹ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 38b.

Hanefî fukahasına göre, bir adamın "üç talâk" şeklinde bir şart koşması, sonraki talâkın geçerli olmasını engellemez. Serahsî'ye göre, eğer bir kişi talâk verirken, önceden "üç talâk" sözüyle şart koşmuşsa, bu sadece verilen talâkı şartlı hale getirir ve geçerliliği üzerinde bir etki yapmaz.³⁸² İbn Âbidîn de Reddül-Muhtar şerhinde, böyle bir şartın sonraki talâkları geçersiz kılmadığını, ancak şart koşulmuşsa, verilen talâkın tam anlamıyla geçerli olduğunu belirtmiştir.³⁸³ Aşağıdaki fetva, Hanefî mezhebinin yaklaşımını yansıtarak, şartlı bir talâkın sonradan verilmesinin geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.

(101) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e her bar ki sana talâk verdim talâk vermezden evvel üç talâk boş ol dese ba’dehu Hind’e talâk verse vâk’i olur mu? Cevap: Olur. Ahmed.”³⁸⁴

Hanefî fukahasına göre, şartlı boşama, ikrah (zorlama) olup olmamasına bakılmaksızın süre içinde yerine getirilmezse geçerli olur ve burada boşama gerçekleşir.³⁸⁵ Bu fetvaya göre, karının alınmaması, boşamanın geçerli olduğu sonucunu doğurur.

(102) “Mesele: Zeyd’in güveygüsü Amr’a ‘kızım Hind’i yedi güne değin almaz isen boş olsun mu’ dedikten sonra Amr ‘olsun’ deyüb yedi gün içinde ehl-i örf Amr’ı habs edüb Amr Hind’i almağa kâdir olmayub yedi gün geçse talâk-ı ric’i vâki olur mu? Cevap: Olur. Duhûl etmedi ise iddeti tamam olmamağın bâin olur. Ebussuûd.”³⁸⁶

2.2.1. Ric’i Talâk

Ric’i talâk, boşama eylemi gerçekleştikten sonra kocanın sözlü ya da fiili bir lafız veya hareketle yeni bir nikâh akdine ve mehire ihtiyaç duymadan iddeti içerisinde karısına geri dönmesidir. Boşamanın ric’i olabilmesi için; zifafın gerçekleşmiş olması, birinci veya ikinci boşama olması ve Hanefî mezhebince sarîh lafızlarla yapılması gerekir.

İbn Kemal öfke ve kızgınlıkla talâk lafzını söyleyen kocanın bu boşamasını ric’i talâk kabul etmiş ve kocanın karısına dönmesi için yeni bir nikâh akdini gerekli

³⁸² Serahsî, *el-Mebsût*, 5-122.

³⁸³ İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 3/530.

³⁸⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 48b.

³⁸⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/124; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 4/374.

³⁸⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 42b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 118b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 78b.

görmemiştir. Nitekim ric'i talâkta eğer koca iddeti içinde karısına dönerse yeni bir nikâh akdine gerek duyulmaz.³⁸⁷

(103) “Mesele: Zeyd, zevcesiyle çekişip “Seni bana gerekmez boş ol.” dese, üç yıl bile olsalar, cima dahi eylese, nikâh ettirmese, haliyen nikâh lazım olur mu? Cevap: Olmaz.”³⁸⁸

Ric'i talâkta eğer koca iddeti içinde karısına dönerse yeni bir nikâh akdine gerek duyulmaz.³⁸⁹

(104) “Mesele: Zeyd Amr'a min ba'd şurb-i hamr edersen avratın boş olsun mu deyüb Amr dahi olsun dese ba'dehû şurb-i hamr eylese Hind ric'i talâk ile boş olur mu? Cevap: Olur. Ebussuûd. Bu sûrette Amr avratına yapışmak ile avreti olur mu? Cevap: Olur. Ebussuûd.”³⁹⁰

(105) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e benden boş ol demekle hılâl-i iddetde kâdi izin verip tekrar nikâh-ı cedide muhtaç olur mu? Cevap: Olmaz ric'ate kâdirdir.”³⁹¹

“Talâk andı üzerime olsun” lafzı sarîh kabul edilip boşama ifade ederken “Talâk üzerime olsun”, “Talâkı selâse üzerime olsun” lafızları kinaye olarak kabul edilmiştir.³⁹²

(106) “Mesele: Zeyd, “Talâk andı üzerime olsun şöyle edersem” dese sonra etse şer'an talâktan ne vâkî olur? Cevap: Talâk-ı ric'i vâkî olur.”³⁹³

Sarîh olan sözler niyete bağlı olmayıp açıklamaya ihtiyaç duyulmaz. Kişi talâka niyet etmese bile talâk olan sözleri açıkça söylemesi durumunda ric'i talâk gerçekleşir.

(107) “Mesele: Zeyd kâyin atası Amr'a incinüb kızını Hind'i boşadım bir avrat dahi aldım benim ahvâlime (helâl)³⁹⁴ gelmez dese lakin murâdı ikâ'-ı talâk olmayub belki talâk vâkî olduğu takdirce benim ahvâlime ihtilâl gelmez demek olsa talâk vâkî olur mu? Cevap: Ma'nâ-yı hakikî niyyete muhtâc değildir. Zikr olunan mana irâdeti (ba'iddir)³⁹⁵. Farza boşadım demek daha akrebdir. Ber her takdir murâcaata ahvattır. Ebussuûd.”³⁹⁶

³⁸⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/245.

³⁸⁸ İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 42b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 69.

³⁸⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/245.

³⁹⁰ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 42b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 118b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 78a.

³⁹¹ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 42b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 118b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 78a; Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 44.

³⁹² İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 34a; Bilmen, 2/186; Düzenli, “Türkçe Talâk Tabirleri Ve Fıkhi Sonuçları”, 129.

³⁹³ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 43a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 133a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 40b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 72.

³⁹⁴ “ihtilâl” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 78b.

³⁹⁵ “ba'î” dedir” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 78b.

³⁹⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 42b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 118b-119a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 78b.

(108) “Mesele: Zeyd zevci Hind ile husûmet ederken eğer murâdın Hind’in boşatmak ise boş ol deyüb lâkin talâk etmese Şer’an talâk dan ne vâki olur? Beyân buyurulub müsâb oluna. Cevap: -Allah-u a’lem- Ric’i talâk olur. Ketebehû Ebussuûd el-hakîr ufiye anhu.”³⁹⁷

Hanefî fıkhrına göre, şartlar talâkla ilgili hükümde bağlayıcıdır ve sürenin uzatılması durumunda önceki şart geçerli olmaz. Benzer şekilde, bir şartın değiştirilmesi veya uzatılması talâkın geçerliliğini etkileyebilir; ancak, belirli bir süre içerisinde geri dönülmemesi halinde talâkın vaki olacağı kabul edilmiştir.³⁹⁸ Bu tür fetvalarda, önceden belirlenen sürenin dolması talâkın gerçekleşmesi için gereklidir ve hâkimin durumu hükme bağlama yetkisi önemlidir.³⁹⁹

(109) “Mesele: Zeyd Amr’ın bir (hususla)⁴⁰⁰ avrat talâkına on güne değin şart ettirdikten sonra mezbûr (Amr)⁴⁰¹ yine yigirmi güne şart ettirse mu’teber olan kankisidir? Cevap: On (güne)⁴⁰² mahud olan (rucu ile)⁴⁰³ gelmedi ise boşdur. Ebussuûd.”⁴⁰⁴

(110) “Mesele: Zeyd âhar diyâra gittikde eğer üç aya değin gelmez isem zevcem Hind üç talâk boş olsun demiş olsa sonra üç aydan ziyade iletüb gelicek şer’an mezbûr talâk vâki olur mu? Cevap: Vâki’dir. Ebussuûd.”⁴⁰⁵

Koca, karısını sarîh lafızlar içeren ric’i talâk ile boşadığında kadının iddeti içerisinde yeni bir nikâh akdine ihtiyaç duymadan dönebilir. Koca, kadının iddeti içerisinde dönmezse iddet bittiğinde ric’i talâk bâine dönüşür.⁴⁰⁶

(111) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’i talâk-i ric’i ile boşayıp Hind tekâmîl-i iddet edip Amr’a varmak istedikte Zeyd men’e kâdir olur mu? Cevap: Kâdir olmaz ba’d’el iddet bâindir.”⁴⁰⁷

Hanefî fukahasına göre, bir kişinin, başta şart koyduğu bir durumu ihlâl etmesi, özellikle boşama gibi önemli bir konunun çözülmesinde bağlayıcıdır. Mergînânî’ye göre, eğer boşama şartı nikâh öncesi açık bir şekilde belirtilmişse, bu şart geçerli olup, taraflar bu şartın gerekliliklerine riayet etmelidir.⁴⁰⁸ Aynı şekilde, kocanın hayatı ve ölümü belirli değilse ve karısı, bu durumu yerel halk (ehl-i mahalle) vasıtasıyla

³⁹⁷ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-fetâvâ* (Şehit Ali Paşa, 2868), 141b.

³⁹⁸ İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 3/270.

³⁹⁹ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/180.

⁴⁰⁰ “husus için” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 82b.

⁴⁰¹ “Amr’a” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 82b.

⁴⁰² “güne değin” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 82b.

⁴⁰³ “vücûda” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 82b.

⁴⁰⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-fetâvâ*, 187, 50a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 82b.

⁴⁰⁵ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 119a.

⁴⁰⁶ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/182; İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 3/370.

⁴⁰⁷ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 119a; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 44-45.

⁴⁰⁸ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/313.

ispatlarsa, Hanefîler böyle bir durumda boşamayı kabul ederler.⁴⁰⁹ Kocanın durumunun belirsizliği, karısının talebini geçerli kılmakta etkili olacaktır.⁴¹⁰

(112) “Mesele: Zeyd Hind’e nikâh ederken Hind Zeyd’e sen beni koyup gidersen boş olayım mı? dedikte ol deyû şart eylese ba’d-en-nikâh Zeyd Hind’i dört yıl koyup gitse ba’dehu Hind Amr’a varıp sekiz yıldan sonra ehl-i mahalle Amr’a sen Hind’i aldığın zamanda Zeydden boş idüğün isbat etmeden aldın deyu dahle şer’an kâdir olur mu? Cevap: Zeyd’in şart-i mezbûru muhakkak ise olmazlar. Bu sûretde: Zeyd gâib olup hayatı ve memâtı ma’lûm olmayıp meclis-i (kâdide)⁴¹¹ Hind şart-ı mezbûr muhakkak idüğüne ehl-i mahalle üzerine beyyine ikâmet eylese istima’ olunur mu? Cevap: Olunur hâli üzerine ibkâ olunur. Zeyd gelinceğe değin ta’arruz olunmaz. Ebussuûd.”⁴¹²

Hanefî fukahası, bir kişinin boşama niyetini açıkça ifade etmesi durumunda, eğer karşı taraf bu niyeti anladıysa, beyan edilen talâk geçerli olur. Serahsî’ye göre, bir kişi boşama niyetini ifade ettikten sonra, bu niyetin yerine getirilmesi için herhangi bir engel yoktur ve bu durumda boşama vâki olur.⁴¹³ Bu fetvaya göre, kocanın "ben dediğimi yaparım" şeklindeki beyanı, talâk kastıyla yapılmışsa, boşama geçerli olur.

(113) “Mesele: Zeyd Amr’a eğer falan Cuma’ya dek (gelüb bana)⁴¹⁴ bulaşmazsan ben dediğim olsun mu dedikte Amr dahi olsun deyüb ma’hûd olan Cuma’ya varmayub gayri Cuma günü varsa Zeyd-i mezbûrun kavlinde murâdı talâk olduğu takdirce avratı boş olur mu? Cevap: Amr Zeyd’in murâdı kendinin avratı boş olmak idüğün bilüb dahi (boş)⁴¹⁵ olsun deyû cevap verdikten avratı boş olmak olıcak olur. Ebussuûd.”⁴¹⁶

Hanefî fukahasına göre, bir kişinin karısına sarîh lafızla verdiği talâk, eğer açıkça boşama amacı taşımayıp, belirli bir şartla birlikte verilmişse, o boşama ric’i talâk olarak kabul edilir.⁴¹⁷ Buna göre aşağıdaki fetva için, kadının kaftanını çıkarması boşama fiili ifade etmemesine rağmen kocanın boşamayı bu fiil üzerine şartlaması ric’i talak olarak gerçekleşir.

(114) “Mesele: Zeyd Hind’e arkandan şu kaftanı çıkar dahi boş ol dese Hind kaftanı çıkarsa boş olur mu? Cevap: Ric’i talâk boş olur. Ebussuûd.”⁴¹⁸

Hanefî fukahasına göre, şehâdetin geçerli olabilmesi için, şehâdet eden kişilerin aynı anda, bir olay veya beyanı duyması gerekir. Serahsî’ye göre, şehâdet bir kişinin boşama beyanını onaylarsa, bu durum ancak ric’i talâk olarak kabul edilir; çünkü

⁴⁰⁹ İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 3/485.

⁴¹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/105.

⁴¹¹ “şer’de” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 62b.

⁴¹² Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 47a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 62b.

⁴¹³ Serahsî, *el-Mebsût*, 8/204; İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 4/121.

⁴¹⁴ “bana gelüb” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 80b.

⁴¹⁵ (Parantez içi metin yok) Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 80b.

⁴¹⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 49b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 80b.

⁴¹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 8/213; İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 3/150.

⁴¹⁸ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 42b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 118b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 78a.

boşama, sözlü bir beyan ile yapılmış ve geri alınabilir.⁴¹⁹ Bu durumda, kadının yalnızca bir talâk ile boşaması gerçekleşir.

(115) “Mesele: Üç nefer kimesne meclis-i şer’de Amr zevcem Hind’i boşadım deyû şehâdet eylese mezbûrların şehâdetleri ile Hind Zeyd’den kaç talâk boş olur? Cevap: Cümlesi maiyetle işidüb şehâdet ettiler ise bir talâk-ı ric’î vâki olur. Ebussuûd.”⁴²⁰

“Boşsun, boş ol” gibi açıklamaya ihtiyaç duyulmayan, söylenildiğinde boşamanın açık bir şekilde anlaşıldığı ifadeler ric’î talâk olarak değerlendirilir.⁴²¹

(116) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e talâk tezekkür etmedin boşsun demekle Hind dahi incinüb esbâbın Zeyd’in evinden çıkarub vâlidî Amr’ın evine iletse Hind’e talâk vâki olur mu? Cevap: Olur. Ric’î talâk. Ebussuûd.”⁴²²

Hanefî ulemasına göre, talâkın geçerliliği için kadının isminin anılması şart değildir; ancak lafzın kesin ve açık bir şekilde talâk beyanı olması gerektiği kabul edilir. Kocanın karısının adını söylemeden “boş olsun” demesiyle talâk ric’î olur, çünkü bu tür bir lafız kadının iddet süresi içinde geri dönmesine imkân tanır.⁴²³

(117) “Mesele: Zeyd zevci Hind hâzıra değil iken ve Hind’in adın zikr etmezsüzün cemâat mahzarında benden boş olsun demekle boş olur mu? Cevap: Adın anmak lâzım değildir. Zevcesinin zikri esnasında boş olsun deyicek olmak (müteayyin olur).⁴²⁴ Amma boş olsun demekle vâki olan talâk ric’îdir iddeti çıkmadı ise ric’ate kâdirdir. Çıkdı ise tecdid-i nikâh lâzımdır. Ebussuûd.”⁴²⁵

Talâk vekil aracılığıyla verirken, vekilin hareketi müvekkilin muradına uygun olmalıdır. Bu durumda asıl olan müvekkilin muradıdır.⁴²⁶ Bu fetvada, ric’î talâkın vâkî olması için müvekkilin niyetinin ric’î olması gerektiği ifade edilmiştir.

(118) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e talâk vermeğe (Amr’ı)⁴²⁷ vekil nasb edüb Bekr dahi Hind’e bâin talâk verse vâk’î olur mu? Cevap: Zeyd’in murâdı ric’î ise olmaz ric’î vâk’î olur. Ebussuûd.”⁴²⁸

Hanefî fukahasına göre, bir kişinin boşama niyetiyle kullandığı lafızlar, bağlayıcı bir şekilde talâkın gerçekleşmesini sağlar. Bu fetvada kocanın koyun

⁴¹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/32; İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 3/281.

⁴²⁰ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 42b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 119a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 78a.

⁴²¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/153; İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 3/550.

⁴²² Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 42b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 118b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 78a.

⁴²³ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/120; İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 3/618.

⁴²⁴ “müteayyindir” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 78b.

⁴²⁵ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 42b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 118b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 78b.

⁴²⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 8/45; İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 3/120.

⁴²⁷ (Parantez içi metin yok) Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 131a.

⁴²⁸ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 61b-62a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 131a.

boğazlama örneğiyle, “boş olsun” lafzı belirli bir eyleme bağlanmış olsa da, lafzın ric’î talâk olarak kabul edilmesi, boşamanın geri alınabilir olduğuna işaret eder. Fıkî literatürde, “ric’î talâk” zarfında yapılan bir boşama, iddet süresi içinde geri alınabilir ve bu durum kocanın ta’yin hakkına sahip olduğunu gösterir.⁴²⁹

(119) “Mesele: Zeyd-i kassâbın (iki avreti olub)⁴³⁰ eğer elimde olan koyundan gayri koyun boğazlar isem (buçuk)⁴³¹ avretim (boş olsun deyüb gerü boğazlarsa nice olur?)⁴³² (Beyân buyurulub müsâb oluna)⁴³³. Cevap: -Allah-u a'lem- (İki avretinin biri ric’î talâk boş olur.)⁴³⁴ Ta’yin kendiye mufavvazdır. (Ketebehû Ebussuûd el-hakîr ufiye anhu)^{435,,436}

Bu fetvada kadının, kocasına talâkın gerçekleştiğine dair açıklamasının, talâkın ric’î olduğunu ortaya koyduğunu görmekteyiz. Talâkın ric’î olabilmesi için, kadının kocasının talâkı geri alabilme hakkına sahip olduğunu, fakat kocanın talâka ilişkin niyetinin belirleyici olduğunu vurgulayan bu fetva, Hanefî usûlüne uygun olarak kadının iddet süresi içinde yeniden nikâh yapma imkânını sunar.

(120) “Mesele: Hind zevci Zeyd’e ‘sen talâka yemîn ettin idi ol fiili işlemişsin talâk vâki olmuş’ dedikde Zeyd ‘nola işledim ise yine tecdîd-i nikâh olsun’ dese talâka i’tirâf etmiş olur mu? Cevap: Bu merteye ile vâki olıcak talâk-ı ric’î vâki olur. Hind talâk-ı bâin da’vâ (eder.)⁴³⁷ Ebussuûd.”⁴³⁸

Fetvada, kocanın önceki sarhoşluk durumları nedeniyle talâk lafzını açıkça zikretmeden bir kaç kez boşama yaptığı ifade edilmiştir. Hanefî fukahasına göre, sarhoşken verilen talâklar geçerli değildir çünkü akıl yoktur ve hukuki sonuç doğurmaz.⁴³⁹ Ancak, ric’î talâk durumunda, kadının iddeti içinde olduğu sürece eski eşiyle nikâhlanması mümkündür.⁴⁴⁰ Burada kocanın karısına tekrar nikâh teklif etmesi geçerli olur çünkü ric’î talâk geçerli kabul edilmiştir ve hülleye gerek yoktur.⁴⁴¹

⁴²⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/246; İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 2/515.

⁴³⁰ “İki avreti olan Zeyd-i kasâb” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 120b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 72a.

⁴³¹ “hiç birine niyet ve işaret etmedin avretim” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 120b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 72a.

⁴³² “üç talâk boş olsun dese ba’dehû boğazlasa hükm-i şer’î nedir?” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 72a.

⁴³³ (Parantez içi metin yok) Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 72a.

⁴³⁴ “Biri üç talâk olur” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 120b.

⁴³⁵ (Parantez içi metin yok) Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 72a-b.

⁴³⁶ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 120b; Ebussuûd, *Mecmûatü’l-fetâvâ* (Şehit Ali Paşa, 2867), 74a.

⁴³⁷ “ederse” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 79a.

⁴³⁸ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 42a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 117b.

⁴³⁹ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/314.

⁴⁴⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 8/118.

⁴⁴¹ İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 3/120.

(121) “Mesele: Zeyd mahmûr iken zevcesi Hind'e bâin talâk verse ertesi benim haberin yoktur dese sonra yine mahmûrken iki kerre boş ol boş ol dese amma talâk lafzını zikr etmese ertesi yine haberim yoktur dese sonra yine Zeyd-i mezbûr Hind'e eğer senin gömleğin giyersem boş ol dese dâhi yine geydikde boş olıcak nikâh etmek istese mücerred nikâh ile yine zevcesi olur mu? Yoksa hülleyle muhâc mıdır? Beyân buyurulub müsâb oluna. Cevap: -Allah-u a'lem- Muhtâcdır cümlesi sâbit ise. Ketebehû Ebussuûd el-hakîr ufiye anhu. Süret-i mezbûrede cümlesi sâbit olmayub lâkin Zeyd ancak sonra yine mu'terif olub yine mezbûr Hind'i nikâhlınmak istese Şer'an cümlesin nikâhlanması câiz olur mu? Beyân buyurulub müsâb oluna. Cevap: -Allah-u a'lem- Gayrîsi sâbit olmayıcak andan lâzım gelen talâk-ı ric'î vekû'idir. Tecdîd-i nikâha dahi hâcet yoktur. İddet çıkmadı ise. Ketebehû Ebussuûd el-hakîr ufiye anhu.”⁴⁴²

Hanefî fukahasına göre, bir kişinin "şarap içmek" gibi belirli bir fiil üzerinden talâk şartı koyması, fikhî açıdan geçerli kabul edilmektedir. Bu durumda, şarap içmek fiili, talâk tetikleyen bir şart olarak kabul edilir ve şart yerine geldiğinde boşama gerçekleşir.⁴⁴³

(122) “Mesele: Zeyd bozansuz ve araksuz olmazın eğer şurb-i hamr edersem zevcem Hind boş olsun dese ba'dehu bozın içse talâk-ı mezbûr vâk'î olur mu? Cevap: Olur ol necisler hamrdir hamırsuz olmazın eğer hamr edersem demek gibi olur. Ebussuûd.”⁴⁴⁴

Koca, karısını ric'î talâk boşayıp kadın, iddeti bittikten sonra başka bir erkekle evlense ilk koca buna engel olabilir mi diye Ebussuûd Efendi'ye sorulduğunda engelleyemeyeceğini, iddet bittikten sonra ric'î talâkın bâine dönüştüğü yönünde fetva vermiştir.

(123) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind'i talâk-ı ric'î ile boşayıb Hind tekâmîl-i iddet edüb Amr'a varmak istedikde Zeyd men'a kâdir olur mu? Cevap: kâdir olmaz. Ba'de'l-iddet bâindir. Ebussuûd Efendi Efendi.”⁴⁴⁵

2.2.2. Bâin Talâk

Kocanın boşadığı karısına yeni bir akit ve mehirle dönebilmesini sağlayan boşama türüne bâin talâk denir. Kinayeli, şiddet ve mübalağa içeren sözler, sahih halvetten önce yapılan, muhâlea yoluyla yapılan, mahkeme tarafından yapılan boşamalar ve kocanın üçüncü talâk hakkını kullanarak yaptığı boşamalar bâin talâk kabul edilir.⁴⁴⁶ Muhâlea ve tefrik kısmı ayrı başlık olarak değerlendirileceği için o konularla alakalı fetvalara ileride değinilecektir.

⁴⁴² Ebussuûd, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehit Ali Paşa, 2867), 83a.

⁴⁴³ Serahsî, *el-Mebsûr*, 11/245; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 3/154; Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/348.

⁴⁴⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 191a.

⁴⁴⁵ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 42b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 73a.

⁴⁴⁶ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/269; Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, 1/34.

İbn Kemal, kocanın karısını geri dönmesi kadının izni ve rızasına bağlı olan bâin talâkla boşadıktan sonra iki defa daha talâkla bulunmasıyla kocanın üç talâk hakkını kullandığını ifade eden fıkıhçıların görüşlerinde yanıldığını, bâin talâk üzerine yine bâin talâk verilmez diyen fıkıhçıların görüşlerinin yerinde olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴⁷

(124) “Mesele: Zeyd, zevcesine “Keffâretsiz boş ol” dese, böyle demeyle şer’an boş olur mu? Cevap: Talâk-ı bâin olur.”⁴⁴⁸

(125) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e, “Kefaretsiz boş ol.” dese, şer’an ne lazım olur? Cevap: Bâin talâk boş olur.”⁴⁴⁹

Ebussuûd Efendi bâin talâk üzerine bâin talâk verilmesindeki ihtilafın kinayeli sözlerde olduğunu talâk-ı bâin ile olan boşamanın sarîh olduğu yönünde fetva vermiştir:

(126) “Mesele: Bâin bâine mulhak olur mu? Cevap: Bâin bâine mulhak olmakda vâk’i olan ihtilaf kinayat ile olan bâindir. Talâk-ı bâin lafzı ile olan talâk sarîhtir. Ketebehu Ebussuûd. (Ve aleyhil fetvâ elyevm ve bihi efta el-merhum Yahya Efendi)”⁴⁵⁰

(127) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’i bâin talâk boşadıktan sonra iddeti içinde bir dahi bâin talâk boşasa iki talâk boş olur mu? Cevap: Olur bâin bâine mulhak da vâk’i olan ihtilâf kifâyet ile olan bâin talâk dadır bâin lafzı ile vâk’i olan talâk sarîhtir. Ebussuûd.”⁴⁵¹

(128) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e bâin talâk boş ol deyüb iddet içinde bâin talâk dahi boş ol dese iki talik vâk’i olur mu? Cevap: Allahu âlem: vâk’i olur. Bani bâine lahik olmaz dedikleri zahîr itlak zikr olunmayacaktır. Ebussuûd el-Merhum.”⁴⁵²

(129) “Mesele: Zeyd zevci Hind’i bâin talâk boşadıktan sonra iddet içinde bir dahi boşasa iki talâk boş olur mu? Cevap: Olur. Bâin bâine mulhak oldukda vâk’i olan ihtilâf kinâyetle olan bâin talâkdadır. Bâin talâk lafzı ile vâk’i olan sarîhtir. Ebussuûd.”⁴⁵³

Erkek bi kadınla evlendiğinde, evlendiği kadının vekili “önceden karın varsa keffaretsiz ve fetvasız boş olsun mu” dese koca da “olsun” dediğinde kocanın ilk hanımı bir bâin talâk boş olmuş olur. Burada kullanılan keffaretsiz ve fetvasız lafzı şiddet içermektedir.

(130) “Mesele: Zeyd Hind’i tezevvüc etmek istedikde Hind’in vekili Zeyd’e senin evvelden zevcin var ise keffâretsiz ve fetvâsız boş olsun mu dese Zeyd dahi olsun dese Zeyd’in evvelki olan avreti ne mekûle boş olur? Cevap: Talâk-ı bâin vâk’i olur. Keffâretsiz fetvâsız

⁴⁴⁷ İbn Kemal, *Mühimmâtü’l-Müftî* (Çorlulu Ali Paşa, 280), 26b.

⁴⁴⁸ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü’l-Mesnevi, 118), 39b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 7b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 131b; İnandır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 68.

⁴⁴⁹ İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 32a; 37b; İnandır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 69.

⁴⁵⁰ Mehmet Emin Efendi (ö. 1098/1687) Ankaravî, *Fetâvâ-yı Ankaravî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi, 134), 32b.

⁴⁵¹ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 43a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 119a-b.

⁴⁵² Ebussuûd, *Mecmûa* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 3735), 88a.

⁴⁵³ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 72a.

demek talâkı şiddet ile vasf etmektir talâk şiddet ile boş ol deyicek talâk-ı bâin vâki olur ric'i olmaz. Ebussuûd."⁴⁵⁴

Kadın, kocasının kendisini mahkemede bâin talâkla boşadığını mahkeme kâğıdı ile ibraz etse ancak o evrakın ibrazı kesin olmasa Ebussuûd Efendi bu durumda evrakı ispat etmek gerektiği acele etmeden hâkimin ihtiyatlı davranması yönünde fetva verilmiştir.

(131) "Mesele: Zeyd'in zevcesi Hind Zeyd meclis-i kazâda beni boşadı ben bâin talâk boşum deyû ibraz ettiği sûret-i sicillin mazmûnî sâbit olmasa ma'mûlun bihâ olur mu? Cevap: İsbât lâzımdır. Amma beyhûde sicil (yazılmaz. Sabit)⁴⁵⁵ olmadı deyû Zeyd'e Hind'i vermekde müsâraat olunmayub hâkime ihtiyât lâzımdır. Ebussuûd."⁴⁵⁶

Boşama yapılırken boşamanın geçerli olması için talâk verilen kişinin meçhul değil malum olması gerekir. Kocanın, birden fazla karısı varken talâk verdiğiinde boşamanın gerçekleşmesi için hangi karısına talâk lafzını kullandığının belli etmesi gerekir. Yani karısının boşamaya mahal olması gerekir.⁴⁵⁷

(132) "Mesele: Zeyd'in üç avratı olup üçü dahi hazır değilken, Zeyd bir nesneye incinip "Avratım üç talâk boş olsun." dese, hiçbirisini tayin etmese, şer'an üçü bile boş olur mu? Cevap: Hangisini tayin ederse ol olur."⁴⁵⁸

Hanefî fukasına göre, bir adamın karısına izafet yapmadan talâk lafzını kullanması, talâkın vukû bulmaması gerektiği hususunda ittifak vardır.⁴⁵⁹ Sonuç olarak, Hanefî fukahasına göre, talâkın vukû bulması için hem izafet hem de niyet gereklidir; bu unsurlar eksik olduğunda talâk geçerli sayılmaz.

(133) "Mesele: Avratına izafetsiz talâk üzerime demek kütübde (bundan)⁴⁶⁰ gayri vâk'i olmamışdır. Avrata izafet olunduğu sûretlerde vâk'i olmaz denilür adem-i izafet sûretinde adem-i vukûda tereddüt eylemezler niyyet eylemeyince vukû talâka fetvâ cür'ettir. Ebussuûd."⁴⁶¹

Koca, karısını üç defa boşama ehliyetine sahiptir. Koca, karısını kinayeli lafızlarla veya te'kit ve şiddet içeren sarîh lafızlarla, nikâhtan sonra cima ve sahîh halvet gerçekleşmeden talâk verirse veya muhâlea yoluyla boşanırlarsa veyahut ister ric'i ister

⁴⁵⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 43a.

⁴⁵⁵ "yazılması sabit olmadı" Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 120a.

⁴⁵⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 44b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 79b-80a.

⁴⁵⁷ Zuhayli, *el-Fıkh*, 7/442.

⁴⁵⁸ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 41b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 132a-b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 39b-40a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 69.

⁴⁵⁹ Serahî, *el-Mebsût*, 8/34; Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/110; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 3/108.

⁴⁶⁰ "benden" Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 77b.

⁴⁶¹ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 51a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 77b.

bâin olsun üçüncü talâkla boşarsa bu bâin talâk olur. Talâk lafzı söylendiği andan itibaren boşama gerçekleşmiş olur.⁴⁶²

Erkeğin karısına “iradetin elinde olsun”, “babanın evine git”, “seni kovdum”, “benden azad olsun”, “küllema” vb. gibi kinayeli sözler söylemesi boşama açısından niyete bağlıdır. Bu sözlerde erkeğin niyetine bakılır. Bu sözler boşama anlamına gelebileceği gibi talâk dışında başka anlama da gelebilecek sözlerdir. Erkek bu sözleri boşama niyetiyle söylediye bâin talâk olur. Sonuç olarak, lafız ve niyetin birleşmesi, Hanefî fukahasına göre talâkın geçerli olması için gereklidir.⁴⁶³

(134) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e “iradetin elinde olsun” dese ser’an ne lazım olur? Cevap: Bâin talâk boş olur.”⁴⁶⁴

(135) “Mesele: Zeyd (zevcesi)⁴⁶⁵ Hind’i evinden kovub çünkü azad olmak istersin evimde turma dese talâk vâki olur mu? Cevap: Bâin talâk boş olur. (Azaddan murâd ol olicak).⁴⁶⁶ Ebussuûd.”⁴⁶⁷

(136) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e benden azad olsun dese talâk vâki olur mu? Cevap: Olur talâk niyet etmiş olicak. Ebussuûd.”⁴⁶⁸

(137) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e nikâhlım ise dahi ferâğat ettim demekle talâk vâki olur mu? Cevap: Olur. Talâk niyyeti ile olicak bâindir. Ebussuûd.”⁴⁶⁹

(138) “Mesele: Zeyd كلما تزوجت امرأة فهي كلما زواجي şer’iyyenin mefhumu üzerime olsun demekle كلما تزوجت امرأة فهي طالق manası olmağın za’m edüb telaffuz edicek talâk vâk’i olur mu? Cevap: Ol sözden niyyetim ol idi derse i’tirafı ile olur. Ebussuûd.”⁴⁷⁰

(139) “Mesele: Zeyd min ba’d tezvîr da’vâ edersem küllemâ şer’iyye üzerime olsun dese ba’dehû etse alduğı alacağı boş olur mu? Cevap: Olur örflerinde küllemâ-i şer’iyye üzerime olsun küllemâ tezevvectü imraetn demek ise. Ebussuûd.”⁴⁷¹

(140) “Mesele: Zeyd eğer falan fi’li işlersem talâk-ı selase üzerimde olsun dese ba’dehu ol fiili işlese Zeyd’in avreti üç talâk boş olur mu? Cevap: Bu sözden (niyeti murâd)⁴⁷² ol fiili işlersem (üç)⁴⁷³ talâk boş olsun demekle boş olur. Ebussuûd.”⁴⁷⁴

⁴⁶² İbn Kemal, *Risâle fî Mesâilî l-Fetâvâ* (Yeni Cami, 685), 239a.

⁴⁶³ İbn Kemal, *Mühimmâtü l-Müftî* (Çorlulu Ali Paşa, 280), 33b.

⁴⁶⁴ İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 42a.

⁴⁶⁵ “zevci” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 72a.

⁴⁶⁶ “Âzâd murâdından evvel olicak” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 72a.

⁴⁶⁷ Ebussuûd, *Mecmûatü l-Fetâvâ*, 187, 42b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 119a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 72a.

⁴⁶⁸ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 72a.

⁴⁶⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü l-Fetâvâ*, 187, 43a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 119b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 71b-72a.

⁴⁷⁰ Ebussuûd, *Mecmûatü l-Fetâvâ*, 187, 52a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 77b.

⁴⁷¹ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 77b.

⁴⁷² “murâd ve niyeti” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 77a.

⁴⁷³ “avratım” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 77a.

⁴⁷⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü l-Fetâvâ*, 187, 50b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 77a.

(141) “Mesele: Zeyd Amr’a eğer senin evüne varırsam talâk-ı selase üzerine olsun dese ba’dehu varsa talâk vâk’i olur mu? Cevap: Olur. Şeyh Muhammed. Diğer cevap: olmaz. Ebussuûd.”⁴⁷⁵

Hanefî fukahasına göre, boşama işlemi için açık lafızlar kullanılması esastır. Ancak kinâye lafızları ile yapılan boşamalar, niyetin açıklığa kavuşturulmasına kavuşturulmasına bağlıdır. Fetvada "vazgeçtim" lafzı kullanılması, doğrudan boşama boşama olarak kabul edilmez çünkü bu lafızda boşama niyeti açıkça ifade edilmemektedir. Serahsî, el-Mebsût'ta, kinâye lafızlarıyla yapılan boşamanın geçerli geçerli olması için niyetin önemini vurgular ve kinâye lafzının, ric’î talâk anlamına anlamına gelmediğini belirtir.⁴⁷⁶ Dolayısıyla, bu fetvada yer alan açıklama, kinâye kinâye lafzıyla yapılan boşamanın bâin talâk olarak değerlendirileceğini belirtmektedir. Kocanın "vazgeçtim" demesi, boşama niyeti taşır ve bu nedenle ric’î ric’î değil, bâin talâk vâkî olur.

(142) “Mesele: (Müslümanlar)⁴⁷⁷ mahzarında zevci Zeyd’e nikâhından ve nafaka-i iddetinden (vaz)⁴⁷⁸ geldim beni boş dedikde Zeyd dahi talâk zikr etmeyüb ve talâk niyeti olmayub Hind’e senden vazgeldim dese Hind boş olur mu? Cevap: Vaz geldim demekden talâk niyet etmeyüb gayrî (nesne)⁴⁷⁹ niyet etti ise beyân (lâzımdır).⁴⁸⁰ Ebussuûd. Bu sûrette ric’î talâk niyet eylese Hind-i mezbûreye (talâk vâkî olur mu?)⁴⁸¹ Cevap: Kinâyettir ric’î olmaz bâindir. Ebussuûd.”⁴⁸²

Hanefî fukahasına göre, bir kadının kocası tarafından üç talâkla boşanması durumunda, bu boşama tamamen geçerli olup ve kadının eski kocasıyla tekrar evlenmesi mümkün değildir. Kocanın gazap halinde karısına üç kez "boş ol" demesi, her bir talâkın ayrı ayrı vâkî olması anlamına gelir ve kadın, üç talâk ile boşanmış olur. Bu durumda, kadın için boşanma bâindir ve bu boşama sonrasında eski kocasıyla nikâh yapabilmesi mümkün olmaz.⁴⁸³ Yani, bu durumda kadın, üç talâkla tamamen boşanmış olduğundan, eski kocasıyla bir daha evlenmesi imkânsız hale gelir.

⁴⁷⁵ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 52a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 77a.

⁴⁷⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/128; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 3/245.

⁴⁷⁷ “Hind Müslümanlar” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 119b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 71b.

⁴⁷⁸ “var” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 71b.

⁴⁷⁹ (Parantez içi metin yok) Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 71b.

⁴⁸⁰ “evlâdır” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 71b.

⁴⁸¹ “talâktan ne vâkî olur?” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 119b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 71b.

⁴⁸² Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 43a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 119b.

⁴⁸³ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/147; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 3/351.

(143) “Mesele: Zeyd Hind’e gazab arasında üç kere boş ol boş ol dese Hind-i mezkûreye şer’an ne vechile talâk vâkî olur? Cevap: Üç talâk lâzımdır. Ebussuûd.”⁴⁸⁴

(144) “Mesele: Zeyd zevci Hind’e gazab arasında üç kerre boş ol boş ol boş ol dese Hind mezbûre talâk ne vechile vâkî olur beyân buyurula. Cevap: Üç talâk vâkî olur.”⁴⁸⁵
Ketebehu Ebussuûd el-Hakir ufiye anhu.”⁴⁸⁶

Koca, karısına talâk verdikten sonra kadının hamile olduğu belli olsa bu durum talâkın vâkiliğini değiştirmez.⁴⁸⁷

(145) “Mesele: Zeyd zevcesini bâin talâk boşaduktan sonra ve hamli zâhir olsa (talâk) vâkî olur mu? Cevap: Olur. Ebussuûd.”⁴⁸⁸⁴⁸⁹

Zihar terimi, bir erkek için, karısına "Sen benim annem gibisin" ya da "Sen benim kız kardeşim gibisin" gibi bir ifade kullanarak, kadına haramlık yüklemesi anlamına gelir. İslam hukukunda zihar, karı koca arasındaki cinsel ilişkiyi haram kılar, ancak bir boşanma şekli oluşturmaz. Zihar sonrası bir kadına boşama veya boşanma için belirli şartlar gerekir ve bu durumda zihar yapan adamın, kocasının eşine ilişki kurmasını engelleyen bir hukuki etki oluşturur.⁴⁹⁰ Kocanın, karısına “anne”, “abla” diye ifadelerde bulunması ya da kadının, kocasına “abi”, “kardeş” gibi sözler söylemesi talâk amacıyla söylemediği zaman talâka neden olmaz.⁴⁹¹ Ancak burada boşama kastı ile kendisine haram olan birine benzettiği takdirde talâk vukû bulur.⁴⁹²

(146) “Mesele: Zeyd zevcesine “Anam ve kız karındaşım ol.” dese, şer’an ne lazım olur? Cevap: Talâk kastıyla diyecek, beynûnet de vâkî olur.”⁴⁹³

(147) “Mesele: Zeyd zevci Hind anam kız karındaşım olsun dese talâk vâkî olur mu? Cevap: Bâin talâk vâkî olur. Ebu. Diğer cevap: Bâin olur anlar gibi harâm olmak niyet edecek. Ebussuûd.”⁴⁹⁴

(148) “Mesele: Zeyd avradı Hind’i talâk ver dediklerinde Hind benim anam ve kız karındaşım olsun dese Hind boş olur mu? Cevap: Bâin olur. Ebussuûd.”⁴⁹⁵

⁴⁸⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 45a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 67a; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 43-44.

⁴⁸⁵ “Üç talâk lâzımdır.” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 120.

⁴⁸⁶ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 120b; Ebussuûd, *Mecmûa* (Esad Efendi, 3729), 165a.

⁴⁸⁷ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/265.

⁴⁸⁸ “talâk-ı bâin” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 119b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 73b.

⁴⁸⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 43a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 119b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 73b.

⁴⁹⁰ Ahmet Yaman, “Zihar”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/387.

⁴⁹¹ İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 37b.

⁴⁹² Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/190.

⁴⁹³ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 43a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 133a; 134a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 40b-41a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 69.

⁴⁹⁴ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 73a.

(149) “Mesele: Zeyd zevcem Hind anam ve kız karındaşım olsun dese Hind boş olur mu? Cevap: Bâin olur anlar gibi haram olmak niyet edicek. Ebussuûd.”⁴⁹⁶

(150) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e anam ve kızkardeşim ol dese şer’an Hind Zeydden boş olur mu? Cevap: Haram olmak niyeti ile deyicek bâin talâk boş olur onlar gibi sevgili ve hürmetli ol demek murâd ise olmaz makam karînesiyle murâd ma’lûmdur.”⁴⁹⁷

(151) “Mesele: Zeyd Hind’i iki bin akçeden ziyâde mehr ile nikâh olunursa kız karındaşım olsun dedikten sonra vekili Amr Hind’i Zeyd’e iki binden ziyâde mehr ile nikâh eylese Zeyd Hind’i tasarruf helal olur mu? Cevap: Haram olsun demek niyet etti ise hîn-i nikâhda bâin olur. Ebussuûd.”⁴⁹⁸

(152) “Mesele: Zeyd kızı Hind’i Amr’a namzed ettikten sonra Amr’a (al)⁴⁹⁹ dediği (zamanda)⁵⁰⁰ mukabelede (bu)⁵⁰¹ günden sonra Hind’i alırsam anam kız karındaşım olsun dese Hind’in yine Amr’a nikâhı (sahîh)⁵⁰² olur mu? Cevap: İhtiyâtan iki defa nikâh olmak gerekdir. Meclis-i vahidde (olursa)⁵⁰³ dahi caizdir. Ebussuûd.⁵⁰⁴ Bu sûretde Amr (Hind’i tezevvüc ettikten sonra zikir olunan sözi demiş olsa talâk vâk’i olur mu?)⁵⁰⁵ Cevap: Eğer haram olsun demek niyet etti ise mezkure Hind bâin talâk boş olur. Ebussuûd.”⁵⁰⁶

Kadını hayız ve nifas hallerinde boşamak veya bir tuhr döneminde birden fazla boşamak veyahut cima edilmiş tuhr döneminde boşamak sünnete aykırı görülüp bid’i talâk kabul edilse de boşama geçerlidir. Erkek bâin talâkla boşadığı karısına dönmek isterse yeni bir nikâh akdi gerekir.

(153) “Mesele: Zeyd, halet-i hayzındayken sabah avratını bâin talâk boşasa, akşam yine ikisi bir yerde yatsa ama cima etmese, tecdid-i nikâh lazım mıdır? Cevap: Lazımdır.”⁵⁰⁷

⁴⁹⁵ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 43a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 119b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 73a.

⁴⁹⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 44a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 119b.

⁴⁹⁷ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 39a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 50a; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 45.

⁴⁹⁸ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 49b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 73a.

⁴⁹⁹ “Hind’i” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 117b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 64b; “al dediği mukabelede” Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 49.

⁵⁰⁰ (Parantez içi metin yok) Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 64b.

⁵⁰¹ “Amr bu” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 117b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 64b.

⁵⁰² “caiz” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 117b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 64b.

⁵⁰³ “ise” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 117b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 64b.

⁵⁰⁴ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 117b; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 49.

⁵⁰⁵ “hürmet niyeti üzere söylemiş olsa ba’de’t-tezvîc hükm-i şer’i şerîfi nedir?” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 117b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 64b.

⁵⁰⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 42a; 62b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 117b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 64b.

⁵⁰⁷ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü’l-Mesnevi, 118), 42a-b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 132b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 40a; İnancır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 69.

Hanefî mezhebine göre, bir kişi geleceğe dair bir şartla boşama sözü verdiğinde, bu şartın gerçekleşmesi halinde boşama gerçekleşir.⁵⁰⁸

(154) “Mesele: Zeyd, “Otuz yaşından beride evlenirsem, avratım boş olsun.” dese, ba’dehû otuz yaşından evvel evlense, şer’an talâk vâkî olur mu? Cevap: Bir talâk-ı bâin olur.”⁵⁰⁹

Şarap içerse eşini boşayacağını ifade eden koca, boza içtiğinde talâk gerçekleşme durumunu soran kişiye İbn Kemal, örfte boza içmek şarap içme olarak değerlendiriliyorsa boşamanın gerçekleşeceğini söylemiştir.⁵¹⁰ Burada İbn Kemal’in örfte kullanılan lafızlara göre hüküm verdiği anlaşılır. Aynı durum müskir olan (sarhoşluk veren) diğer içecekler için de geçerlidir.

(155) “Mesele: Zeyd, “Şarap içersem avratım üç talâk boş olsun.” dese sonra “boza” içse, şer’an talâk vâkî olur mu? Cevap: Olur, eğer ehl-i örf, “Boza içene şarap içti.” derse ve illa olmaz.”⁵¹¹

(156) “Mesele: Zeyd şarab içersem avratın boş olsun dese sonra boza içse talâk vâk’i olur mu? Cevap: Olur ehl-i örf bozon içse şerab içdi derlerse ve illa olmaz. Ebussuûd.”⁵¹²

(157) “Mesele: Zeyd eğer hamr edersem zevcem üç talâk boş olsun dedikten sonra arab şerbeti dedikleri nesne içse talâk-ı selase vâk’i olur mu? Cevap: Müskir ise olur. Ebussuûd.”⁵¹³

(158) “Mesele: Zeyd min ba’d şurb-i hamr edersem avratım üç talâk boş olsun dedikten sonra garak içse boş olur mu? Cevap: Ol habislerin her biri âhar mecrasına cari ve müsta’mel olmağın vukû-i talâka fetvâ verilme evla görülür. Ebussuûd.”⁵¹⁴

Dini değerlerin küçümsenmesinin, haramın helal, helalin haram sayılması gibi durumların talâk üzerinde olumsuz bir etkisi olup, boşamanın bâin olmasına yol açar.⁵¹⁵

(159) “Mesele: Bir kişi, “Fûlan nesneyi işlersem, tanrı helali bana haram olsun.” dese, ol işi ettiği takdirde şer’an ne lazım olur? Cevap: Avratı bâin talâk boş olur.”⁵¹⁶

⁵⁰⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/173; Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/500.

⁵⁰⁹ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü’l-Mesnevi, 118), 40a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 131b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 38a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 72.

⁵¹⁰ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/462.

⁵¹¹ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü’l-Mesnevi, 118), 43b-44a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 133a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 41a-b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 72.

⁵¹² Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 191a.

⁵¹³ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 191a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 74a-b; Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 189.

⁵¹⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 49b.

⁵¹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 8/122.

⁵¹⁶ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü’l-Mesnevi, 118), 45a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 133b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 71.

(160) “Mesele: Zeyd, mu’teka cariyesini, “Eğer evime koyacak olursam, tanrı helali bana haram olsun.” dese, Zeyd evine koyacak şer’an ne lazım olur? Cevap: Avrata boş olur.”⁵¹⁷

(161) “Mesele: Zeyd müskir olan Tatar bozasını içdikde Bismillah deyüb içse şer’an Zeyd’in avratı üç talâk boş olur mu? Cevap: Olmaz bâin olur. Yine dilerse tezevvüc eder. Ketebehu Ebussuûd Efendi Efendi ufiye anhu. Sahhannakl”⁵¹⁸

(162) “Mesele: Zeyd-i müslim evine hamr getürmek ile avratı boş olur mu? Cevap: İstihlal etmekle bâin olur. Ebussuûd.”⁵¹⁹

(163) “Mesele: Zeyd bir destmal için takınırsam helalim haram olsun dedikten sonra takınsa zevcesinin talâkına hükm olunur mu? Cevap: Bâin talâk boşdur. Niyyet itibar yoktur. Ebussuûd.”⁵²⁰

(164) “Mesele: Zeyd helâlim haram olsun dese niyet eylemese talâk vâki’ olur mu? Cevap: Olur.”⁵²¹

(165) “Mesele: Zeyd zevci Hind’i iki kere bâin talâk boşadıgundan sonra eğer falan kimesne benim evime gelürse hâşâ tanrıya iki demişlerden olayın deyicek ol kimesne yine Zeyd’in evine gelicek Şer’an yine talâk vâki olur mu? Beyân buyurulub müsâb oluna. Cevap: -Allah-u a’lem- Olmaz. Bâin olur. Nikâh munkaziye olur. Firkat ile talâk olma. Ketebehû Ebussuûd el-hakîr ufiye anhu.”⁵²²

Koca, şarap içmesini karısını üç talâkla boşamaya şartlasa daha sonra karısını, bâin talâkla boşasa kadının iddeti bittikten sonra şarap içse bu durumda aralarındaki evlilik bağı tamamen bittiği için tekrar boşama geçerli olmaz. Bu fetva, şarap içme ile boşanma arasındaki hukuki ilişkiyi incelemektedir. Hanefî fukahasına göre, bir kişinin karısına verdiği "şarap içersem üç talâk boş olsun" şeklindeki şart, sadece ilk talâkın geçerli olmasını sağlar; iddet süresi bitiminde, yeni bir eylemle (şarap içmek gibi) yeniden talâk geçerli olmaz.⁵²³

(166) “Mesele: Zeyd eğer şarab içer isem avratım üç talâk boş olsun dedikten sonra bâin talâk boşayub iddet geçdikden sonra şerâb içse avratı üç talâk boş olur mu? Beyân buyurulub müsâb oluna. Cevap: -Allah-u a’lem- : Olmaz. Ketebehû Ebussuûd el-hakîr ufiye anhu.”⁵²⁴

(167) “Mesele: Zeyd min ba’d şurb-i hamr edersem zevcem Hind üç talâk boş olsun deyüb ba’dehu bâin talâk boşayub üç hayzı Hind tamam ettikten sonra şurb-i hamr edüb ba’dehu

⁵¹⁷ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü’l-Mesnevi, 118), 43b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 133a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 41a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 72.

⁵¹⁸ (Kenar kayıt) Pir Mehmed Üskübî, *Fetâvâ-yı Üskübî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi, 133), 69b.

⁵¹⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 70a; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 146.

⁵²⁰ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 44b.

⁵²¹ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 71a; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 43.

⁵²² Ebussuûd, *Mecmûatü’l-fetâvâ* (Şehit Ali Paşa, 2868), 142a.

⁵²³ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/285; Serahsî, *el-Mebsût*, 11/142.

⁵²⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-fetâvâ* (Şehit Ali Paşa, 2867), 68a.

hülleyle hacet olmadan Hind'i yine tezevvüce kâdir olur mu? beyân buyurulub müsab oluna. Cevap: Olur. Ketebehu Ebussuûd el-Habir nukile min hattihî's-şerîf ufiye anhu."⁵²⁵

Bir önceki fetvada bahsedildiği gibi Hanefî fukahasının, şartın sadece ilk talâk için geçerli olduğu diğerlerine etki etmediği görüşü bu fetvada da geçerlidir.⁵²⁶ Ebussuûd Efendi, haram yoldan sarhoş olan kişinin yaptığı boşamayı geçerli saymıştır. İçki içtikten sonra sarhoş olan erkek, "aldığım ve alacağım üç talâk boş olsun" dese karısı boş olur mu diye sorulduğunda "olur" diye cevap verip devamında "eğer nikâhlandığı her kadına üç talâk vâki olup hülleden sonra yeniden nikâhlansa bu durumda talâk vukû bulmaz" yönünde fetva vermiştir.

(168) "Mesele: Hamrdan sekrân olan Zeyd aldığım ve alacağım üç talâk boş olsun dese avratı aldığı gibi boş olur mu? Cevap: Olur. Amma her avrat nikâhlanub talâk-ı selâse vâki olub ba'de't-tahlîl yine alsa talâk vâki olmaz. Ebussuûd."⁵²⁷

(169) "Mesele: Zeyd sarhoş olub lâ ya'kil iken min ba'd şurb-i hamr edersem avratım üç talâk boş olsun dese ba'dehû şurb-i hamr etse avratı boş olur mu? Cevap: Olur. Ebussuûd."⁵²⁸

(170) "Mesele: Zeyd eğer hamr edersem üç dört avrete değin boş olsun dedikten sonra zevcesi Hind'i boşayub ba'de'l-iddet hamr edüb sonra nikâhlansa sahîh olur mu? Cevap: Olur. Amma nikâh ettiği gibi boş olur. İddeti olmamağın ric'ate kâdir olmaz. Tecdîd-i nikâh lâzım olur tekrar nikâh ile boş olmaz. Bundan sonra üç avret dahi nikâhlansa anlar dahi böyle olur. İki talâk ile menkûhe (olur.) Ebussuûd."

Hanefî fukahasına göre, şartlı talâk için şartın vuku bulması önemlidir. Bu şartın sarhoşken ya da ayıkken verilmiş olmasına bakılmaz.⁵²⁹ Koca, sarhoşken yakasını yırtınca karısı "niçin böyle yapıyorsun" deyince kocası "bir daha senin gömleğin giyersem üç talâk boş ol" dese sonra keten satın alıp karısı eğerse koca dokutma akçesini verip kadın biçip dikse o gömleği kadının kocası giydiğinde üç talâk vâki olur mu diye sorulmuştur. Koca, karısının diktiği yakın alakadar olduğu gömleği giyerse talâk vâki olur. Ya da diğer fetvada olduğu gibi "esrar yer isem de yemez isem de" gibi şartlı ifadelerde şartın gerçekleştiği anda talâk vuku bulur.

(171) "Mesele: Zeyd sarhoş iken yakasını yırtıkda zevci Hind niçün böyle edersin deyicek Zeyd bir daha senin gömleğin giyersem üç talâk boş ol dese ba'dehû keten satın alub Hind eğerub Zeyd dokutma akçesini verip Hind biçüb diküb ol gömleği Zeyd giyse talâk-ı selâse vâki olur mu? Cevap: Yakasını yırttığı gömlek dahi bu mekûle idiyse olur. İzâfet ednâ

⁵²⁵ (Min hattihî) Pîr Mehmed Üskübî, *Fetâvâ-yı Üskübî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1094), 41a.

⁵²⁶ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/285; Serahsî, *el-Mebsûr*, 11/142.

⁵²⁷ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 67b.

⁵²⁸ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 71a.

⁵²⁹ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/291.

mulâbeset için olur. Senin mübâşeretinle hâsıl olan gömleği giyersem demiş olur. Ebussuûd.”⁵³⁰

(172) “Mesele: Zeyd esrar yer isem de yemez isem de avratım üç talâk boş olsun dese avratı boş olur mu? Cevap: Yer ise şimdi olur yemez ise ahir ömründe olur.”⁵³¹

Hanefî fukahasına göre sarhoşun beyanı esas değildir. Aynı zamanda tek kadının kadının beyanı da esas değildir. Böylece bu fetvada hem kocanın hem de karısının karısının beyanı esas kabul edilemeyeceğinden dolayı şer’i delil olmadığından fetva fetva “hakikatte talâk vâki olur” şeklinde verilmiştir.⁵³² Koca, sarhoşken karısına “falanın evine gidersen benden üç talâk boş ol” dese karısı da bu sözü takrir ettiğinde kocası önceki dediği talâk sözünden için “bilmiyorum, demedim” dese bu durumda Ebussuûd Efendi “hakikatte talâk vâki olur” yönünde fetva vermiştir.

(173) “Mesele: Zeyd şurb-i hamr edüb lâ ya’kil iken zevcesi Hind’e eğer falanın evine varursan üç talâk benden boş ol dese yarendesi Hind bu kelâmı Zeyd’e takrîr edüb Zeyd bu sözün bilmezsin demedüm deyû ikâr edüb Hind dahi isbâta kâdire olmadığı takdirce Hind zikrolan kimesnenin evine varsa Şer’an talâk vâki olur mu? Beyân buyurulub müsâb oluna. Cevap: -Allah-u a’lem- Hakikatte vâki olur. Ketebehû Ebussuûd el-hakîr ufiye anhu.”⁵³³

İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi’nin fetvalarında şartlı boşama çokça yer almaktadır. Hanefî fukahasına göre, şartlı boşamada koca, karısına talâk lafzı söyleyip boşamayı bir şarta bağlamıştır. O şartı, olayın gerçekleşmesine bağlı kıldıysa gerçekleştiği an, gerçekleşmesine bir süre vermediyse veya gerçekleşmemesine bağlı kıldıysa da ömrün sonunda talâk vâki olur.⁵³⁴ Mesela koca, karısına “şunu yaparsan boş ol” şeklinde bir ifadede bulursa karısı o eylemi gerçekleştirdiği an boşama gerçekleşip kadın, kocasından boşanmış olur. Aşağıda zikredilen fetvalar bu kapsamda değerlendirilmiş olup ayrı bir değerlendirme yapılmasına lüzum görülmemiştir.

(174) “Mesele: Zeyd, “Akramamdan evime kimse girerse, avratım bâin talâk boş olsun” dese sonra akrabasından Amr ve Zeyd’in avlusu kapısına girse ya evine girse Zeyd’in zevcesi boş olur mu? Cevap: Olur, kapısından içeri girdiyse.”⁵³⁵

(175) “Mesele: Zeyd bir kimseye incinip dese ki; “Artık sizin içinizde olursam, avratım üç talâk boş olsun.” dese ama şehrini ve mahallesini tayin etmese şer’an nice olur? Cevap: İçlerinde olursa, avratı üç talâk boş olur.”⁵³⁶

⁵³⁰ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 76a; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 50.

⁵³¹ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 129a-b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 71a-b.

⁵³² Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/325,340.

⁵³³ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-fetâvâ* (Şehit Ali Paşa, 2868), 144a.

⁵³⁴ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/325; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/204.

⁵³⁵ İbn Kemal, *Fetâvâ-yı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 133b-134a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 71.

(176) “Mesele: Zeyd, zevcesiyle çekişip “Bu hafta şunda durursam, sen benden üç talâk boş ol.” dese, hafta tamam olduğu gibi çıkıp bir âhar yere gitse ve bir zaman eğlense sonra yine ol şart ettiği yere gelse, şer’an avratı boş olur mu? Cevap: Olur.”⁵³⁷

(177) “Mesele: Zeyd “Eğer fûlan yere varmazsam, avratım üç talâk boş olsun.” dese, hasta olup ol yere varmasa, şer’an avratı boş olur mu? Cevap: Olur.”⁵³⁸

(178) “Mesele: Zeyd, Amr’a “Sen eğer avratını döve döve öldürmezsen, avratım üç talâk boş olsun.” dese, Amr avratını öldürme şer’an Zeyd’in avratı boş olur mu? Cevap: Olur.”⁵³⁹

(179) “Mesele: Anasına ve babasına muvacehelerinde eğer ikinizi de katl eylemezsem avretim üç talâk boş olsun deyip Zeyd katl etmeyecek talâk ne vâkit vâki olur? Cevap: Ya kendinin ya avretinin ya babasının ya anasının âhir nefeslerinde vâki’ olur. Bu sûrette: Avretin âhir nefesinde vukû’-i talâkın vechi nedir? Cevap: Mezkûrların katline zaman ta’yin etmeyecek tâ katillerinden ye’s vâki’ olmayınca talâk vâki’ olmaz. Nitekim mel’ûnun yâ ehad-i ebeveyninin âhir-i ömründe katilden ye’s muhakkak olup bür’ muhal ve hins mukarrer olup bür’ muhal ve hins mukarrer ve talâk vâki’ olup mel’un avretine vâris olmaz.”⁵⁴⁰

(180) “Mesele: Zeyd Amr’ı dört çeyrek edüb katl etmez isem avretim üç talâk boş olsun dese Amr’ı katl etmeğe kâdir olmadığı takdirce şer’an avreti boş olur mu? Cevap: (Adeti)⁵⁴¹ bu ise Zeyd’in ya Amr’ın ya Hind’in her kangısı evvel mevt olursa ahır nefeste boş olur.”⁵⁴²

(181) “Mesele: Ehl-i örf Zeyd’e mahallende mîş yâş var idüğün bilersen zevcin üç talâk boş olsun mu dedikde Zeyd olsun deyüb ba’dehû Amr’a bu zikr eylediğim şart senin üzerine dahi olsun mu dedikde Amr dahi olsun dese ba’dehû Bekr’e bu zikr eylediğim şart senin dahi üzerine olmu mu dedikde ol dahi olsun dese Bekr mahallede küft kôy eşettiği takdirce avratına talâk-ı merkûm vâki olur mu? Cevap: Bekr eğer Amr olsun dediklerinde mahallede mîş yâş bilürsek zevcelerimiz üç talâk boş olsun demek niyet eylediler ise olur ve illâ racûl üzerine ne talâk vâki olur ne şart. Ebussuûd.”⁵⁴³

(182) “Mesele: Zeyd Amr’a üç (güne)⁵⁴⁴ boşamazsam zevcem Hind üç talâk boş olsun deyüb ba’dehu Hind’i boşayub üç güne dek boşamasa talâk-ı selase vâk’i olur mu? Cevap: Vâkidir. Meğer Hind’in hamli olup üç günden evvel vaz’ı haml etmiş ola. Ebussuûd.”⁵⁴⁵

⁵³⁶ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü’l-Mesnevi, 118), 42a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 132b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 40a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 71.

⁵³⁷ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü’l-Mesnevi, 118), 42b-43a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 40b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 71-72.

⁵³⁸ İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 42b-43a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 72.

⁵³⁹ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü’l-Mesnevi, 118), 41b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 39b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 70-71.

⁵⁴⁰ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 67b-68a; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 49-50.

⁵⁴¹ “ibareti” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 129a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 65b.

⁵⁴² Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 129a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 65b; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 49.

⁵⁴³ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 64b-65a.

⁵⁴⁴ “güne dek” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 86a.

(183) “Mesele: Zeyd her sözüm inşâallâh mukarin olsun dese ba’dehu inşallah demeden eğer Hind’i alırsam üç talâk boş olsun dese sonra Zeyd Hind’i nikâhlanmak caiz olur mu? Cevap: Olur. Amma nikâhlandığı gibi üç talâk boş olur. Ebussuûd.”⁵⁴⁶

(184) “Mesele: Ehl-i örf Zeyd’e (eğer)⁵⁴⁷ falan zamanda bana gelmezsen avratın üç talâk boş olsun mu dedikde Zeyd olsun dese ba’dehu şarta vefâ (eylemese)⁵⁴⁸ Zeyd’in avratı üç talâk boş olur mu? Cevap: Olur. Zeyd’in sözi ehl-i örf sözünün cevabı vâk’i olmuştur. Ebussuûd.”⁵⁴⁹

(185) “Mesele: Zeyd Amr’a eğer sana tengri selamın veririm zevcem Hind benden üç talâk boş olsun dese sonra Zeyd Amr ile bir meclisde oturub musahabet edüb selâm verse Zeyd’den Hind üç talâk boş olur mu? Cevap: Olur anın gibi şart musâhabetden ictinâb içün olur. Mahzâ selâmdan ictinâb içün olmaz. Ebussuûd.”⁵⁵⁰

(186) “Mesele: Zeyd avradıma da’va (edersem)⁵⁵¹ deyü üç talâka şart eylese sonra âhar kadılık avradı ile hul’ okuşub yine nikâhlansa dört aydan sonra da’va edicek talâk-ı selase vâk’i olur mu? Cevap: Olur. Ebussuûd.”⁵⁵²

(187) “Mesele: Zeyd babası Amr’ın evinde olur iken anası Hind ile çekişüb bir dahi girersem alub ve alacağım üç talâk boş olsun dedikden sonra zikr olan ev Amr’dan irsle Zeyd’e intikâl edicek Hind-i mezbûre evde iken girse şer’an avratı boş olur mu? Cevap: Hind ile ihtilâfdan ictinâb içün şart etdi ise olur. Ebussuûd.”⁵⁵³

(188) “Mesele: Zeyd-i hâkim bir kasaba halkına eğer pâdişâhın falan mevzi’de ki konağına şu mikdar mahalle getürmezse gün avretler yekûn üçer talâk boş olsun mu deyüb onlar dahi olsun dediklerinden sonra zikr olan konağa ol mikdar mahalleden eksik ilettikleri takdirce cümlesinin avretleri üçer talâk boş olur mu? Beyân buyurulub müsâb oluna. Cevap: -Allah-u a’lem- Olur. Ketebehû Ebussuûd el-hakîr ufîye anhu.”⁵⁵⁴

(189) “Mesele: İki avratı olan Zeyd eğer falan fi’li işlersem avretim üç talâk boş olsun dese ba’dehu ol fi’li işlese iki avreti üç talâk boş olur mu? Cevap: Biri olur ta’yinde muhayyerdur. Ebussuûd.”⁵⁵⁵

Hanefî fukahasına göre, yemin, zorla olsa da bağlayıcı kabul edilir ve bu durumda karısının boşaması, yemin şartına uygun olarak geçerli olur.⁵⁵⁶

(190) “Mesele: Zeyd eğer talâka yemin edersem avratım üç talâk boş olsun dese sonra ikrâhla yemin ederseler evvelki yemin muktezâsı üzre avratı boş olur mu? Cevap: Olur. Ebussuûd.”⁵⁵⁷

⁵⁴⁵ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 47b-48a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 86a-b.

⁵⁴⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 51b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 84a.

⁵⁴⁷ (Parantez içi metin yok) Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 80a.

⁵⁴⁸ “etmese” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 80a.

⁵⁴⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 49b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 80a.

⁵⁵⁰ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 75b-76a.

⁵⁵¹ “ettirmesem” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 86b.

⁵⁵² Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 50b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 86b.

⁵⁵³ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 75b.

⁵⁵⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ* (Şehit Ali Paşa, 2868), 142b.

⁵⁵⁵ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 65a-b; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 50-51.

⁵⁵⁶ İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 4/117.

⁵⁵⁷ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 66a-b.

Hanefî fukahasına göre, şartlı boşama, lafızların örfî anlamlarıyla değerlendirildiğinde geçerlidir. Burada "kahve içmenin mubah olmaması" arasında yaygın kabul gören ve kahvehanelerde alışılmış anlamda kullanılan anlaşılırsa⁵⁵⁸, bu şartın gerçekleşmesi ile boşama hükümleri işler.⁵⁵⁹

(191) “Mesele: Zeyd Amr ile mübahese ederlerken Zeyd eğer kahve mubah değil ise avratım üç talâk boş olsun dese boş olur mu? Cevap: Eğer ehl-i tecevvüz istimal ettikleri vaz üzere ve kahvehanelerde mu’tad olan üslub üzere şürbi mübah değil ise deyû şart etdi ise üç talâk boş olur. Ebussuûd.”⁵⁶⁰

Baliğ bir erkek “alacağım boş olsun” “her evlendiğim kadın boş olsun” dese evlendiği kişiyle nikâh kıydığı anda geri boşamış olur. Eğer “her aldıkça” veya “alıp alacağım” boş olsun şeklinde söylediye her nikâh akdi gerçekleştiğinde talâk vukû bulur. Alıp alacağım demek ilerdeki tüm evlilikleri için geçerlidir alacaklarım diye çoğul söylemesine gerek yoktur. Boşarken “alıp alacağım” şeklinde yemin yoluyla söylediye bir sefer boş olduktan sonra yemin yerine geldiğinden aynı kişiyle tekrar evlense diğer seferlerde kadın boş olmaz.

(192) “Mesele: Zeyd ergen iken alacağım boş olsun dese ba’de zamanın Hind’i tezevvüc eylemek caiz olur mu? Cevap: Olur. Amma tezevvüc ettiği boş olur. Ebussuûd. Bu sûretde talâk vâk’i olduktan sonra gerü Hind-i mezbûre-i tezevvüc eylese her alub alacağım demiş olıcak gerü talâk vâk’i olur mu? Cevap: Hind hakkında yemîn münhale olur. Tekrar akd edicek boş olmaz. Sair avretler hakkında yemîn bakiyedir her kimi alursa boşdur. Amma ibaratı heman zikr olan olmayub alub alacağım her aldıkça dedi ise her aldıkça boşdur. Ebussuûd.”⁵⁶¹

(193) “Mesele: Zeyd Hind-i ecnebiyyeye hitâb edüb كلما تزوجتك فانت طالق dedikten sonra nikâh eylese caiz olur mu? Cevap: Olur. Akîbince bâin talâk boş olur. Zira iddet yokdur ric’î ola. Nısf mehrin tamam alır. Ebussuûd.”⁵⁶²

(194) “Mesele: Zeyd Hind-i ecnebiyyeye hitab edüb كلما تزوجتك فانت طالق dedikten sonra nikâh eylese caiz olur mu? Cevap: Olur akabince bâin talâk boş olur. Zira iddet yokdur ki ric’î ola nısf mehrin tamam olur. Ebussuûd.”⁵⁶³

(195) “Mesele: Zeyd küllemâ-i şer’iyyenin mefhûmu üzerime olsun demekle كلما تزوجت امراة فانت طالق manasını olmağı zu’medip telâffuz edicek talâk vâki’ olur mu? Cevap: Ol sözden niyetim ol idi der ise i’tirafı ile olur.”⁵⁶⁴

(196) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e senden gayri aldığım ve alacağım üç talâk boş olsun dese⁵⁶⁵ avret tezevvüc ettikde talâk-ı selase vâk’i olur mu? Cevap: Olur. Ebussuûd.”⁵⁶⁶

⁵⁵⁸ Ahmet İnanır, *Manav İvaz Efendi ve Furûku’l-Usûl’ü* (Ankara: Sonçağ yayıncılık, 2021), 55-65.

⁵⁵⁹ Serahsî, *el-Mebsûd*, 1/202; İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 4/116.

⁵⁶⁰ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 191b.

⁵⁶¹ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 49a-b.

⁵⁶² Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 77a.

⁵⁶³ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 52a.

⁵⁶⁴ Düздаğ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 43.

⁵⁶⁵ “deyüb” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 67a.

(197) “Mesele: Zeyd-i mücerred falan fi’li edersem alduğum ve alacağım boş olsun dedikten sonra mahud olan fiili edüb Hind boş olduktan sonra Zeyneb’e nikâh eylese boş olur mu? Cevap: Olur. Amma boş olanı tekrar nikâh eylese boş olmaz. İki talâk ile menkûhesi olur. Li Ebussuûd.”⁵⁶⁷

(198) “Mesele: Zeyd alub alacağım boş olsun dese Hind ile tezevvüc eylemek sahîh olur mu? Cevap: Olur. Amma akd olunduğu gibi boş olur. Ebussuûd Efendi Efendi. Bu sûretde talâk vâk’i olduktan sonra geru Hind-i mezbûre-i tezevvüc eylese her alub alacağım demiş olacak gerü talâk vâk’i olur mu? Cevap: Hind hakkında yemîn münhale olur. Tekrar akd edecek boş olmaz. Sair avretler hakkında yemîn bakiyedir. Her kimi alursa boşdur. Amma ibareti zıkr olunan olmayub her alub alacağım her aldıkça dedi ise her aldıkça boşdur. Ebussuûd.”⁵⁶⁸

(199) “Mesele: Zeyd şarab içerse alub alacağım boş olsun dese alub alacaklarım demese bir avratına mı talâk lâzım gelür yohsa cemî’i alub alacağına mı talâk lâzım olur? Cevap: Cümlesine lâzımdır. Alacağım ibareti cem’îine şamildir. Arabîde men etezevvecüha ibaretinin ma’nasıdır. Anun umumunda iştibâh yokdur. Ketebehu Ebussuûd el-Habir ufiye anhu.”⁵⁶⁹

Kişi, cariye ve köle için de “satın alup alacağım azad olsun” dediyse fuzûlî akit ve kabul fiili ile problem çözülür ve diğer satın almalarında böyle bir durum yaşanmaz.

(200) “Mesele: Zeyd eğer (fi’li)⁵⁷⁰ işlersem her alduğum alacağım üç talâk boş olsun ve her (alub ve alacağım)⁵⁷¹ câriye ve kul azad olsun dese ne vechile (iştirâ ve nikâh)⁵⁷² caiz olur? Cevap: Nikâh-ı fuzûlî etmekle tedarik mümkündür kul ve câriye emri mümkün değildir. (Meğer)⁵⁷³ satun alub alacağım demiş ola (ol dahi akd-i)⁵⁷⁴ fuzûlî ve kabul fi’ili ile tedarik olunur. Ebussuûd.”⁵⁷⁵

Koca, karısına talâk vermeden önce “bâin talâk boş ol” dedim diye yemin etse güvenilir şahitler de söylediklerinin bir kısmını duyduklarına şahitler şهادet edip ne duyduklarını söylemeleri durumunda o kadar talâk vâki olur.

(201) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e ben sana talâk vermezden evvel bâin talâk boş ol dedim deyü yemîn eyleyüb gerü almak istedikde hazır olanlar (heman)⁵⁷⁶ talâkı iştittik ol dedüğünü iştirmedik deseler (Hind)⁵⁷⁷ boş olur mu? Cevap: Şâhidler bâin talâk boş ol dedüğünü iştittik gayri sözü söyledüğün iştirmedük derlerse emin (kimesne)⁵⁷⁸ olıcak tasdik

⁵⁶⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 45a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 120b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 67a; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 45.

⁵⁶⁷ (Kenar kayıt) Üskübî, *Fetâvâ-yı Üskübî* (Aşir Efendi, 133), 59b.

⁵⁶⁸ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 50a.

⁵⁶⁹ (Kenar kayıt) Üskübî, *Fetâvâ-yı Üskübî* (Esad Efendi, 1094), 41a.

⁵⁷⁰ “şu fi’ili” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 85a.

⁵⁷¹ “alduğum” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 85a.

⁵⁷² “nikâh ve iştirâ” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 85a.

⁵⁷³ “كس” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 85a.

⁵⁷⁴ “öyle ise ol akd-i” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 85a-b.

⁵⁷⁵ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 50a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 85a-b.

⁵⁷⁶ “biz haman” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 83a.

⁵⁷⁷ “şer’an Hind” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 83a.

⁵⁷⁸ “kimesneler” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 83a.

olunur eğer bâin talâk boş ol dedin gayri söz söylemedin deyû şehâdet ederlerse boş olur. Ebussuûd.”⁵⁷⁹

Bir erkeğin iki karısı olduğunda aralarında tartıştıktan sonra koca ikisinden birine niyet etmeden üç talâk boş olun dese, hanımlarından biri de ben “boş oldum diye çıkıp gitse üç talâk boş olur mu” diye sorulmuştur. Ebussuûd Efendi ise “olun” demek iki kadına da hitaptır. Eğer koca ikisinin de üç talâk boş olmasını niyet ettiyse ikisi de üç talâk boş olur ancak üç talâkı ikisi üzerine söylediye üç talâk bölünür bir buçuk olamayacağından iki kadın da iki talâk boş olur, diye fetva vermiştir.

(202) “Mesele: İki avratı olan Zeyd birbiriyle çekişdiklerinde gazaba gelüb belli birine niyet etmeden üç talâk boş olun dedikde ben boş oldum deyû (zevcesi Hind)⁵⁸⁰ çıkub gitse üç talâk boş olur mu? Cevap: Olun demek ikisine hitabdır. Her (bir)⁵⁸¹ üç talâk (boş)⁵⁸² olmasın niyet etti ise üç talâk boş olurlar. Eğer üç talâk ikisine tevzî olmak niyyet etti ise her biri ikişer talâk boş olurlar. Bir buçuk olmazlar. Ebussuûd.”⁵⁸³

Koca, iki karısına ric’i talâk verip üstüne ikisine üç talâk verirse iki kadın da üçer talâkla boş olur.

(203) “Mesele: Zeyd iki avradım boş olsun dedikden sonra yine ikisi üç talâk boş olsun dese ikisine (kaç)⁵⁸⁴ talâk vâk’i olur? Cevap: İkisi bile üç talâk boşdur. Sonraki söz ile her birine üç talâk vermek niyyet ettiyse zahirdir üç talâk ikisine tevzi olunmak niyyet eddi ise her birine birer buçuk talâk düşüb nısf-ı talâk meşru olmamağın bi hasebi’ş-şer’ tek mil (olunur).⁵⁸⁵ Her birine ikişer talâk olur. Evvelki birer talâk ile (üçer)⁵⁸⁶ talâk boş olur. Ebussuûd.”⁵⁸⁷

Koca, karısına sinirlenip “üç talâk, üç talâk” dese ama boş ol demese bu durumda kadına talâk vâki olur.

(204) “Mesele: Zeyd gazab ile avreti Hind’e üç talâk üç talâk deyüb evinden çıkub gidüb amma boş ol demese böyle demekle Hind’e talâk-ı mezbûr vâk’i olur mu? Cevap: Olur. Ebussuûd.”⁵⁸⁸

Müslümanların mezarı üzerine kazanç sağlamanın haram olduğuna yönelik fetva verilmiş bunun üzerine bazı kişiler haram olması nass ile değil kıyas yoluylaadır. Eğer haram olacak olursa karım üç talâk boş olsun dese bu durumda karısı boş olur mu diye

⁵⁷⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 51a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 83a-b.

⁵⁸⁰ “zevceleri evinden” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 73a.

⁵⁸¹ “birinin” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 73a.

⁵⁸² (Parantez içi metin yok) Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 73a.

⁵⁸³ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 44b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 120a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 73a-b.

⁵⁸⁴ “kaçar” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 72b.

⁵⁸⁵ “olunub” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 72b.

⁵⁸⁶ “üç” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 72b.

⁵⁸⁷ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 45a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 121a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 72b.

⁵⁸⁸ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 45a.

sorulduğunda “talâk üzerine haram olacak olursa diye şart ettiyse karısı boş olur”, diye fetva verilmiştir.

(205) “Mesele: Mezâr-ı müslimîn üzerinde olan kesb helal değildir deyu fetvâ-yı şerîfe verilmiş iken bazı kimesneler bunun fi’li haramdır hürmetine nass-ı kâtî yokdur kıyâs-ı meseledir. Eğer bu harâm olıcak olursa üç talâk avretim boş olsun dese avreti boş olur mu? Cevap: Olur itlâk üzerine haram olıcak olursa deyû şart etdi ise. Ebussuûd.”⁵⁸⁹

Kadın, kocasından boşanmak istediğinde kocası kadının eşyalarını alıp taşaa attıktan sonra “çık, git” demesi durumunda bu davranışı talâk maksadıyla yaptığı halinden belli olup kadın, bir bâin talâk boş olur.

(206) “Mesele: (Hind zevci Zeyd’dan)⁵⁹⁰ boşanmak diledikde Zeyd Hind’in esbâbını ayırub taşra atub Hind’i çık git deyû kodukda Hind boş oldum deyû çıksa gitse (Zeyd’dan)⁵⁹¹ boş olur mu? Cevap: Bâin olur niyeti talâk muhakkaktır. Ebussuûd.”⁵⁹²

Kocanın üçüncü boşaması sarîh ifade ile de olsa bâin talâk olur. Üç talâkla boşadığı karısına dönmesi için hülleyle ihtiyaç vardır.

(207) “Mesele: Zeyd zevci Hind’i iki kere boşayub geri nikâhlânsa ba’dehû Hind beni boşaa dedikde Zeyd dahî boş ol deyüb bâin zikr eylemese iddeti içinde ric’at sahîha olur mu yohsa hülle muhtâc mıdır? Cevap: Olmaz. Heman boş ol demekle üç talâk tamam olur. Ebussuûd.”⁵⁹³

Dilsiz olan kocanın üç parmağını teker teker tutup işaret ederek “ol” demesindeki amacının boşama olduğu anlaşılırsa bu durumda üç talâk vâki olur.

(208) “Mesele: Dilsüz Zeyd zevcesi Hind’i boşamak istedikde üç barmağın birer birer tutub ba’dehu ol dese murâdı üç talâk boşamak idûgi tamam fehml oluncak Hind talâk-ı selâse ile mutlaka olur mu? Cevap: Olur işaret-i ma’hûdesi ise. Ebussuûd.”⁵⁹⁴

Koca, iki karısından birine bakıp ama diğerinin adını söyleyerek üç talâk verse adını söylediği karısı üç talâk boş olur. Öbür karısına da niyetlenip söylese o da boş olur.

(209) “Mesele: Hind ile Zeyneb Zeyd’in menkûheleri iken Zeyd Hind’e hitab edüb Zeyneb benden üç talâk boş ol dese Zeyneb dahi üç talâk boş olur mu? Cevap: Bu ibaret ile boş olan Zeyneb’dır. (Hind dahi üç talâk boş olmak)⁵⁹⁵ niyet ettim der ise bu ibaret ile Hind dahi boş olur. Ebussuûd.”⁵⁹⁶

⁵⁸⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 17a.

⁵⁹⁰ “Zeyd’dan zevcesi Hind” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 72a.

⁵⁹¹ “şer’an Zeyd’dan Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 72a.

⁵⁹² Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 44a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 119b-120a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 72a.

⁵⁹³ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 67a.

⁵⁹⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 45a.

⁵⁹⁵ “Hind’e dahi üç talâk” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 73b.

⁵⁹⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 44a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 119b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 73b.

Koca, karısını bâin talâk boşadıktan sonra bazı kişiler “sen yine onla nikâhlanırsın” dediklerinde koca, boşadığı karısından için nikâha her dâhil olduğunda üç talâk boş olsun dedikten sonra “nikâhlanmaya şer’i bir yol var mı” diye sorulduğunda “yoktur” diye cevap verilmiştir.

(210) “Mesele: Zeyd Hind’i bâin talâk boşadıktan sonra iddet içinde bazı kimesneler Zeyd’e sen Hind’i yine nikâhlanırsın dediklerinde Zeyd dahî her bâr ki Hind akd-i nikâha dâhil olursa benden üç talâk boş olsun dese ba’dehû Zeyd yine Hind’i nikâhlayağa bir tarîk-i şer’i var mıdır? Cevap: Nikâhlayağa tarîk-i şer’i yoktur. Ebussuûd.”⁵⁹⁷

Koca, karısını mahkemede “iki, üç sefer boşadım” dedikten sonra üç kere “yalan söyledim” diye yemin etse yalansa bile üç boşama gerçekleşir. Ağızdan çıkan sarîh sözün niyete ihtiyacı yoktur.

(211) “Mesele: Zeyd meclis-i şer’de zevcem Hind’i iki üç defa boşadım idi dedikten sonra üç defa (dedikte)⁵⁹⁸ kâzib idim deyû yemîn eylese tasdik olunur mu? Cevap: Olunmaz yalan ise dahi üç talâk boş olur.”⁵⁹⁹

Koca, yalan yere yemin edip haramı helal sayarsa kadın bâin talâk boş olur.

(212) “Mesele: Zeyd Hind’in üzerine bir nesne da’vâ edüb Hind Zeyd’in müdde’ası hak edüğün bilir iken ikâr edüb yemîn-i Şeriata teklîf olundukda yemîn etmeğe kasd etse yahud yemîn etse zevcinden boş olur mu? Beyân buyurulub müsâb oluna. Cevap: -Allah-u a’lem- Yalan yemîni istihlâl edecek bâin olur. Ketebehû Ebussuûd el-hakîr ufiye anhu.”⁶⁰⁰

Bir erkek, arkadaşına “senin oğlun şu işi işledi” dese arkadaşısı ise “yalan söylüyorsun oğlum yapmaz” dediğinde “eğer yalan söylersem helalim olan karım üç talâk boş olsun” dese yalan söylediğine itiraf ederse karısı boş olur. Ancak söylediğinde ısrarcı olursa karısı boş olmaz. Arkadaşının da oğlunun yapmadığını ispat etmesi gerekmez.

(213) “Mesele: Zeyr seferde iken (Amr’a)⁶⁰¹ senin oğlun Bekr şu asl iş işledi dedikde Amr (sen)⁶⁰² kezib edersin oğlum Bekr ol asl iş işlemez (deyû)⁶⁰³ eğer kezib edersem helalim Hind üç talâk boş olsun demiş olsa Zeyd’in kizbi sabit olduğu takdirce Hind boş olur mu? Cevap: Kizbine (mu’terif)⁶⁰⁴ ise olur ve illa mademki Zeyd sözünün üzerine musırr ola boş

⁵⁹⁷ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 73b.

⁵⁹⁸ “dediğimde” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 67a.

⁵⁹⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 45a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 120b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 67a; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 44.

⁶⁰⁰ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-fetâvâ* (Şehit Ali Paşa, 2868), 139a.

⁶⁰¹ “Amr” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 74b.

⁶⁰² “Zeyd’e sen” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 74b.

⁶⁰³ “deyücek” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 74b.

⁶⁰⁴ “Zeyd mu’terif” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 74b.

olmaz. Zeyd isbât edemez ise dahi Bekr ol işi ettiği sabit olmamakdan etmediği (sabit)⁶⁰⁵
lâzım gelmez nefyine şehâdet istima olunmaz. Ebussuûd.”⁶⁰⁶

Koca, karısını üç talâk boşayıp iddeti içinde veya iddetinden sonra “bir daha evlenirsem benden üç talâk boş olsun” dese hülle yaptıktan sonra bir daha nikâhlansa karısı üç talâk boş olur. Bu durumda üç talâk boşandıktan sonra kadın, fuzûlî nikâhı fiiliyle kabul edecek davranışta bulunsa, Ebussuûd Efendi bu duruma evlenmek, nikâhlanmak denmeyeceği, onun için şartın geçerli olup boş olmayacağı yönünde fetva vermiştir.

(214) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’i talâk-ı selâse ile boşadıkdâ kable huruci’l-iddet ya ba’dehâ Hind’i tezevvüc ettüğümce benden üç talâk boş olsun dese ba’de’l-hülle nikâhlansa talâk-ı selâse vâk’i olur mu? Cevap: Olur. Ebussuûd. Bu sûrette talâk-ı selâse vâk’i olduğu takdirce Hind’e nikâh-ı fuzûlî ile nikâhlanmak caiz olur mu? Cevap: Olur. Fii’li ile kabul edicek ona tezevvüc etmek ve nikâhlanmak denmez onun için şart vâk’i olup boş olmaz. Ebussuûd.”⁶⁰⁷

Kasap olan koca, iki karısı olup “elimdeki koyundan başka koyun boğazlayıp kasaplık edersem karım üç talâk boş olsun” dese sonra kasaplık yapsa iki karısından hangisini belirlerse üç talâk boş olur.

(215) “Mesele: İki avrati olan Zeyd-i kassab eğer elimde olan koyundan gayri koyun buğazlayub kassablık edersem hiçbirine niyet ve işaret etmedin avratım üç talâk boş olsun dedikten sonra kasablık eylese şer’an avretlerine ne vâk’i olur? Cevap: Biri üç talâk boş olur. Tayin kendüye mufavvazdır. Li Ebissuud. Sahhannakl.”⁶⁰⁸

Koca, karısını bir bâin talâk boşadıktan sonra karısı giderken “üç talâk, yüz bin talâk” dese niyeti talâk olmasa bile bu ifade niyete muhtaç olmadığından karısı üç talâk boş olur.

(216) “Mesele: Zeyd zevcesini bâin talâk boşayıub Hind giderken Zeyd Hind’e istersen üç talâk yüzbin dese Zeyd’in niyeti talâk olmadığı takdirce Hind üç talâk boş olur mu? Cevap: Olur. Bu ibaret niyete muhtac değildir. Ebussuûd.”⁶⁰⁹

Müslüman olan koca, küfür söz söyledikten sonra tecdîd-i imân ve tecdîdi nikâh etmeden karısını üç talâk boşasa üç talâk vâki olur.

(217) “Mesele: Zeyd-i müslim küfür söyleyüb Tecdîd-i imân ve tecdîdi nikâh etmeden zevcesini üç talâk boşasa üç talâk boş olur mu? Cevap: Olur. Ebussuûd.”⁶¹⁰

⁶⁰⁵ “sâbit olmak” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 74b.

⁶⁰⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 46b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 74b.

⁶⁰⁷ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 47b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 85b-86a.

⁶⁰⁸ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 45a; (Kenar kayıt) Üskübî, *Fetâvâ-yı Üskübî* (Aşir Efendi, 133), 68a.

⁶⁰⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 45a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 120b-121a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 73a.

⁶¹⁰ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 61b.

Koca, karısına “boş ol” dedikten sonra bazıları, böyle demekle boş olmaz demesi üzere koca “bâin talâk boş ol” dese bu durumda iki talâk vâki olur.

(218) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e boş ol dedikde bazı kimesneler boş ol demek ile boş olmaz deseler Zeyd dahi bâin talâk boş olsun dese (Hind’e kaç talâk vâk’i olur? Cevap: İki talâk vâk’i olur.)⁶¹¹ Ebussuûd.”⁶¹²

Koca, karısını inşallah lafzıyla boşadığına yemin etse yemini ile tasdik olunur. Ancak şahitler “talâk verdi ama istisna etmedi” diye şehadet etseler koca tasdik olunmaz, boş olur.

(219) “Mesele: Zeyd’e avretin üç talâk boşadın bir yerde bile turma dediklerinde Zeyd inşâallâh lafzı ile halk işidecek merite muttasıl bile dedim deyû yemîn eylese yemîni ile musaddak olunur mu? Cevap: Olunur. Eğer şahidler talâk verdi istisna ettiğini işitmedün deyû şehâdet ederler ise amma talâk verdi istisnâ etmedi deyû şehâdet ederlerse tasdik olunmaz boş olur. Ebussuûd.”⁶¹³

Koca, oğluna sinirlenip “eve gelme eğer gelirsen annen boş olur” diye çok sefer tekrarlasa, “oğlunun o gün eve girmesiyle annesi boş olur mu” diye sorulmuştur. Bu şekilde kullanılan lafızın talâka and içmek olmadığı ancak talâka delalet ettiği dolayısıyla talâk için söylediği açıksa kaç talâkı kastettiye o kadarının geçerli olacağı ancak oğlu içeri girmekten men etme ve korkutma amacı güttüyse boşamanın geçerli olmayacağı yönünde fetva verilmiştir.

(220) “Mesele: Zeyd evinin halusu içinde olan oğlu Bekr’e gazab edüb eve gelme eğer gelürsen anan boş olur deyu nice def’a tekrar edüb Bekr dahi o gün eve girse bu sûretde Zeyd’in avratı üç talâk boş olur mu? Cevap: Böyle demek talâka and içmek değildir. Amma anda içmeğe delâlet eder. İstifsâr olunsa eğer vâki ise kaç talâka and içdi ise ol kadar vâki olur. Bu sözü tekrar söylemek müessir değildir. Eğer vâki olmuyab içeru girmekten men ve tahzîr için ise hiç nesne vâki olmaz. And içmek vâki olmaduğunda yemin ile tasdik olunur. Ebussuûd.”⁶¹⁴

Bir baba küçük kızını, bir erkeğe kendi evine götürmek şartı üzere nikâh etse kocası başka eve götürdüğünde nikâh geçerli ancak şart fasittir ve koca başka yere alıp gidebilir. Eğer başka yere alıp gitmeyi kızın babası üç talâka şart ettiyse kocası da kabul ettiyse bu durumda kadın üç talâk boş olur.

(221) “Mesele: Zeyd kızı Hind-i sağîreyi Amr kendi evine gelüb almak şartı ile nikâh edüb verdikden sonra Amr Hind’i âhar eve alub gitmeğe (kâdir)⁶¹⁵ olur mu? Cevap: Eğer şart-ı mezbûr üzre nikâh olundu ise nikâh sahîhdîr şart fâsiddir. Ri’âyet olunmak lâzım olmaz alub gitmeğe kâdirdir. Eğer âhar eve alub gidicek olursa üç talâk boş olmak şartı üzerine

⁶¹¹ “şer’an Hind kaç talâk boş olur? El-Cevab: İki talâk boş olur. Ebussuûd.” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 73b.

⁶¹² Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 45a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 121a.

⁶¹³ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 51b.

⁶¹⁴ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 75a-b.

⁶¹⁵ “şer’an kâdir” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 63a.

nikâh edüb hîn-i akidde Zeyd ibtidâ edüb şart-ı mezbur üzre icâb edüb Amr dahi şart-ı mezbur üzre kabul etti ise âhar eve alub gitmeğe kâdir olmaz. Alub gider ise üç talâk boş olur. Ebussuûd.”⁶¹⁶

İki karısı olan bir kocaya bir adam, “yirmi günde bana akçeyi teslim etmezsen benim dediğim olsun mu” dese koca ise “olsun” dedikten sonra adam, “benim dediğim üç talâktır” dese ve koca da “olsun” dese belirlenen akçeyi belirlenen günde vermediği takdirde iki karının üç talâk boş olacağını bilmesine rağmen akçeleri vermezse iki karısı da boş olur.

(222) “Mesele: İki avratı olan Zeyd’e Amr muhızır محضر eğer yigirmi günde bana akçe-i teslim etmez isen ben dedüğüm olsun mu deyüb Zeyd dahi olsun deyub Amr ben dedüğüm üç talâktır deyub Zeyd tekrâr olsun dedikten sonra zikr olunan akçe-i Amr’a ma’hûd olan günde vermeğe kâdir olmayacak Zeyd’in avratları boş olur mu? Cevap: Zeyd iki avratının üç talâk boş olması idüğün bildikden sonra olsun deyicek olur. Ebussuûd.”⁶¹⁷

Koca, karısını bırakıp bulunduğu şehirden gitmeyi üç talâka şartladıktan sonra karısını bâin talâk boşayıp iddeti içinde yeniden nikâh kıydıktan sonra karısını bırakıp gitse karısı üç talâk boş olur.

(223) “Mesele: Zeyd eğer (zevci)⁶¹⁸ Hind’i birağub şehirden gidersem üç talâk boş olsun dedikten sonra Hind’i bâin talâk boşayıp onbeş günden sonra yine nikâhlanub Hind’i koyub gitse Hind boş olur mu? Cevap: İddet çıkmadın nikâhlanub gidicek olur. Ebussuûd.”⁶¹⁹

Koca, bir fiili işlemesini karısını üç talâk boşamaya şart koşsa ve bu durumu bir kâğıda yazıp ağzıyla söylemese sonra da o fiili işlese eğer yazdığı kâğıt ünvanlı bir kâğıtsa karısı boş olur yoksa olmaz.

(224) “Mesele: Zeyd eğer falan fi’li işlersen zevcem Hind benden üç talâk boş olsun deyü bir kâğıda yazub amma lisanı ile telaffuz etmiş olmasa ba’dehu fi’li işlese Zeyd’in (zevcesi)⁶²⁰ üç talâk boş olur mu? Cevap: Kağıd ünvanlı ise olur. Ve illa olmaz. Ebussuûd. (Bu sûretde)⁶²¹ cevâb-ı şerîfde vâk’i olan unvandandır murâd nedir? Cevap: Kâğıdı bir kimesneye gönderüb evâil-i mekâtibde yazılan kelimattan sonra ma’lum ola ki falan fi’li işlersem deyü ahirine değin yaza)⁶²² yahud vechi tahrir yahud bâis-i tahrir budur ki

⁶¹⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 41b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 129a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 63a-b.

⁶¹⁷ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 70b-71a.

⁶¹⁸ “zevce” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 63a.

⁶¹⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 50a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 63a.

⁶²⁰ “zevci” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 79a.

⁶²¹ (Parantez içi metin yok) Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 79a.

⁶²² “evâil deyu ahirine yaza yahud...” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 120a.

(dahi)⁶²³ şart-ı mezbûrın yaza böyle olıcak (unvan ile)⁶²⁴ olur. Telaffuz etmedim dedüğüne itibar olunmaz. Ebussuûd.”⁶²⁵

Bir erkek, diğerine bin akçesini vermesini isteyip diğeri de inkâr etse isteyen kişi ispattan aciz olup karşısındaki kişiye parası onda olmadığına talâka yemin verdirdikten sonra iki adil şahit “o kişinin üzerinde üç talâka yemin etmeden önce bin akçe vardı” diye şehadet etseler karısı üç talâk boş olur.

(225) “Mesele: Zeyd Amr’dan bin akçe dâvâ edip Amr inkâr edip Zeyd beyyine ikâmetinden âciz olup Amr talâka yemin verdikten sonra iki âdil kimesneler: Amr’ın üzerinde Amr talâk-ı selâseye yemin etmezden bin akçesi var idi deyû şehâdet eyleseler Amr’ın avratı üç talâk boş olur mu? Cevap: Olur. Ebussuûd.”⁶²⁶

Kişi bir çalgı aleti dinlemeyi karısını üç talâk boşamaya şart etse sonra ney dinlese talâk vâki olur.

(226) “Mesele: Zeyd saz dinleyecek olursam avratım üç talâk boş olsun dese nay dinlese avratı üç talâk boş olur mu? Cevap: Olur. Ebussuûd.”⁶²⁷

Koca bir fiili işlemeyi üç talâka şart edip sonra o fiili işlese bu sırada kocanın iki tane karısı olduğunda koca, iki karısından birini tayin eder ve tayin ettiği kadın üç talâk boş olur.

(227) “Mesele: Zeyd falan fi’li işlersem üç talâk avratım boş olsun dedikten sonra fiil-i mezbûri işlese Zeyd’in avreti iki olduğu takdirce talâk-ı mezbûr ne keyfiyetle olur? Cevap: Birine vâk’i olur ta’yin zeyd’e mufavvazdır. Ebussuûd.”⁶²⁸

Koca, “her evlendiğim benden üç talâk boş olsun eğer fuzûlî nikâh olunup (kavlen ve fiilen) kabul edersem bile üç talâk boş olsun” dese sonra evlenmek istediğinde nasıl yapar diye Ebussuûd Efendi’ye sorulur. Fuzûlî nikâh yapılmadan kocaya geçmişte haber verilip o da fiili ile kabul edip onunla yemin ederek yapılırsa o zaman nikâh geçerli olur yoksa olmaz, talâk vâki olur.

(228) “Mesele: Zeyd her bâri tezevvüc edersem benden üç talâk boş olsun eğer fuzûlî nikâh olunub (kavlen ve fi’len)⁶²⁹ kabul edersem dahi üç talâk boş olsun dese ba’dehu tezevvüc etmek istedikde ne vechile eder? Cevap: Ana mahlas budur ki avrat cânibi (nikâh-ı)⁶³⁰ fuzûlî olub (sâbikan)⁶³¹ Zeyd’e haber verilüb Zeyd fiili ile kabul edüb anın ile yemin münhall olur. Henüz avrat kabul etmemeyin talâk vâk’i olmaz. Andan sonra avrat dahi

⁶²³ “diye dahi” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 79a.

⁶²⁴ “ünvanlı” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 79a.

⁶²⁵ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 44b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 120a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 79a.

⁶²⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 138b.

⁶²⁷ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 221.

⁶²⁸ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 50a.

⁶²⁹ “fi’len ve kavlen” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 85a.

⁶³⁰ (Parantez içi metin yok) Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 85a.

⁶³¹ “Zeyd cânibî dahî fuzûlî olub sâbikan” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 85a.

kavli ile kabul edüb akd-i nikâh tamam ola. Andan sonra vâk'i olan (nikâh)⁶³² değildir. Anınla talâk vâk'i ola. Ebussuûd.”⁶³³

Kişi “falanın evine girersem aldığım alacağım üç talâk boş olsun” dedikten sonra karısının üç talâk boş olmaması için bâin talâk boşar iddeti bittikten sonra yine nikâhlar. Diğer alacakları için ise fuzûlî nikâh gerekir.

(229) “Mesele: Zeyd min ba'd Amr'ın evine girersem aldığım alacağım üç talâk boş olsun dedikten sonra ne vechile etmek gerekdir ki boş olmaya? Cevap: Olmamağa tarîk budur ki bâin talâk boşayub ba'de'l-iddet girüb andan sonra yine nikâhlansa olmaz. Sâir alacaklarına fuzûlî nikâhdan gayri tarîk yokdur. Ebussuûd.”⁶³⁴

Kişi, “şu mülkü alırsam veya hiber edersem veya mülkümünden gidermek için hile edersem karım üç talâk boş olsun” dese zikredilen mülkün yarısını satın alıp yarısını da hibe etse üç talâk vâki olur.

(230) “Mesele: Zeyd şu milki eğer bey' edersem veya hibe edersem veya mülkümünden gidermek için hile edersem zevcim üç talâk boş olsun dese mülk-i mezbûrun nısfını bey' ve nısfını hibe eylese şer'an talâk vâki olur mu? Cevap: Olur. Şart-ı sâlisden halâs yoktur. Ebussuûd.”⁶³⁵

Koca, iki karısına “eğer ikinci namazına kadar gelmezsem iki göz (üç) talâk boş olun” dese sonra gelmezse iki karısına üçer talâk vâki olur. Akla gelen görünenin aksine birer buçuk talâktan iki talâk olması olsa da ikişer talâk vâki olmaz.

(231) “Mesele: Zeyd'in iki avratlarına eğer ikinci namazına dek gelmez isem iki göz (talâk)⁶³⁶ boş olun (dese)⁶³⁷ gelmeze mezbûrlara kaçar talâk vâki olur? Cevap: Üçer talâk vâk'i olur. Mütebader oldur birer buçuk talâk üzerine niyyete tevzi hilâf-ı zâhirdir. Tasdîk olunmaz ki ikişer vâk'i ola. Ebussuûd.”⁶³⁸

Koca, “bundan sonra falan işi yaparsam her çiftlendiğim kadın benden üç talâk boş olsun” dese sonra o işi yaptıktan sonra bir kadınla nikâhlansa “çiftlenicek benden boş olsun” demişse talâk vâki olur, “çiftlenürin” demişse talâk gerçekleşmez.

(232) “Mesele: Zeyd her avret ki çiftlenürüm benden üç talâk boş olsun eğer min ba'd falan işi işlersem dese (ba'dehû)⁶³⁹ ol işi işlese amma işlediği vâkit erken olsa sonra Hind'i

⁶³² “kabûl-i nikâh” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 85a.

⁶³³ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 48b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 85a.

⁶³⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 47a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241); (Kenar kayıt) Üskübî, *Fetâvâ-yı Üskübî* (Esad Efendi, 1094), 39b.

⁶³⁵ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 66b.

⁶³⁶ “üç talâk” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 121a; “üç üç talâk” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 72b.

⁶³⁷ “deyüb” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 72b.

⁶³⁸ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 45a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 121a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 72b-73a.

⁶³⁹ “Parantez içi metin yok” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 76b.

nikâhlansa (talâk)⁶⁴⁰ vâk'i olur mu? Cevap: Olur. Eğer çiftlenicek benden boş olsun dedi ise çiftlenürim demekle olmaz. Ahmed.”⁶⁴¹

Koca, karısına “eğer senin üzerine avret alırsam tanrı helali bana haram olsun” dese sonra başka bir kadını nikâhladığında bazıları her birine bâin talâk vâki olur, der. Şeyhülislam Özcendi ise ikisinden birine bâin talâk vâkidir, belirsizlik üzerine bain talâk belirleme kendine kalmıştır.

(233) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e eğer senin üzerine avret dahi alırsam tanrı helali bana haram olsun dese sonradan Zeyneb’i nikâhlansa Hind mi boş olur Zeyneb mi? Cevap: Bazılar her birine bâin talâk vâk'i olur derler. Şeyhülislam Özcendi muhtârı budur ki ikisinden birine bâin talâk vâk'i olur. İbham üzerine bâin ta'yinde kendiyi mufavvaz olur. Ebussuûd.”⁶⁴²

Kocanın iki karısı varken bir tanesini iki sefer tek talâkla boşadıktan sonra, koca öfkeli anında “iki avratım üç talâk boş olsun” dese iki karısı üç talâk boş olur mu diye Ebussuûd Efendi'ye sorulduğunda talâkın bölüştürülerek yapılmasının alışılmış bir şey olmadığını belirtir.

(234) “Mesele: Zeyd’in iki avradı olub birin iki kerre birer talâk boşayub aldıktan sonra yine Zeyd hîn-i gazabda iki avratım üç talâk boş olsun dese iki avreti bile üç talâk boş olur mu? Cevap: Olur. Tevzi irade olunmak mu'tad değildir. Ebussuûd.”⁶⁴³

Koca, karısına cariye satışından sende şu kadar param var, onu ver dediğinde karısı ise sana borcum yok, gel meclis-i şer’a gidelim bende borcun varsa ol dediğinde kocası gitmem dese boşama maksadıyla derse bâin talâk vâki olur, hakkımdan vaz geçtim niyetiyle derse talâk gerçekleşmez.

(235) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e câriye bahâsından şu miktar akçem vardır ver dedikde Hind Zeyd’e: Sana deynim yoktur. Gel meclis-i şer’e varalım. Bende akçen var ise al dese Zeyd Ben meclis-i şer’e varmazın dese Hind boş olur mu? Cevap: Murâdı mutî’ değilin dese bâindir. Hakkımdan geçerin varmazın demek ise değildir. Ebussuûd.”⁶⁴⁴

Koca, karısıyla birlikte olmayıp gece yatarken bile genç erkeklerin yanında uyusa, kadına nafaka ve kisve vermeyip beş ay boyunca karısıyla birliktelik yaşamasa karısı “ya erkeklerin yanında kalmayı bırak benimle birliktelik yaşa ya da beni boş” dese kocası ise umursamayıp yine oğlanlarla kalmaya devam etmesi durumunda bu durumdaki kocaya ne olur diye sorulur. Had, darb-ı şedîd ve habs-i medîd gerektiği

⁶⁴⁰ “şer’an talâk” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 76b.

⁶⁴¹ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 76b “Bu nüshada metnin devamı bulunmamaktadır.”

⁶⁴² Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 50b.

⁶⁴³ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 45a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 121a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 72a.

⁶⁴⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 121b; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 56.

karısının yanına gelmeyip oğlanların yanında kalmaya devam etmesi durumunda da küfür gerekip karısının bâin talâk boş olacağı yönünde fetva verilmiştir.

(236) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind ile cem olmayub daima emred oğlanlar ile yatub turub nafaka ve kisve dahi görmeyüb beş ay mikdarı Hind ile cem’ olmasa Hind Zeyd’e ya emred oğlan ile fesâddan ferâğat iyle benim ile cem ol yahud beni boşa dedikde Zeyd eslemeyüb yine oğlan ile olsa Zeyd’e ne lâzım olur? Cevap: Fevke’l-hadd darb-ı şedîd ve habs-i medîd lâzımdır. Ebussuûd Efendi Efendi. Bu sûrette Hind Zeyd’e emred oğlan ile fesâddan ferâğat ile ve anı yanından terk eyle dedikde Zeyd etmezsin edicek olursa şer’an Zeyd’e ne lâzım olur? Cevap: Küfür lâzımdır. Hind Zeyd’dan bâindir. Ebussuûd min kalemihi.”⁶⁴⁵

Koca, karısını bir sebeple bir yere götürmek istediğinde kadın “ehl-i şer’a varalım” dese, koca ise “ben gitmem” demesi durumunda dini değerleri inkârından kâfir olur ve karısı bâin talâk boş olur.

(237) “Mesele: Zeyd Hind’i bir husus için yeniçeri ağasına iletmek kasdettikde Hind: Ehl-i şer’a varalım deyicek Zeyd Ben Şer’a varmazın dese Zeyd’e ne lâzım olur? Cevap: Kâfir olur avratı bâin olur. Ebussuûd.”⁶⁴⁶

2.3. TEFRİK

Fıkıhta talâk hakkı kocaya aittir. Koca bir sebep göstermeksizin karısını boşayabilir. Kadının boşanma hakkı ise sınırlıdır. Kadın, kocası boşama yetkisi verdiyse (tefviz) ya da hâkime başvurarak (tefrık) boşanabilir. Ancak bu durumlar da sınırlıdır. Osmanlı Devleti’nde fetvalar incelendiğinde sorulan sorulara bakıldığında gayri meşru evlilik gibi bir sürü nedenle mahkemeye başvurulmuştur. Mahkemeler de bu sorunları çözüme kavuşturmaya çalışmıştır. Hâkimin boşamasına “kazai boşanma” denilmektedir.

(238) “Mesele: Zeyd, zevcesine boş deyip ba’dehû iddet içinde “Mecâlis-i müteaddide boşadım.” dese, şer’an talâktan ne vâkî olur? Cevap: Üç olur, kazâen.”⁶⁴⁷

(239) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e, meclis-i vâhidde üç defa “Boş ol.” dese, şer’an ne vâkî olur? Cevap: Kazâen üç talâk olur.”⁶⁴⁸

(240) “Mesele: Zeyd zevcesine boş ol deyüb ba’dehû iddet içinde mecâlis-i müteaddide boşadım dese şer’an talâktan ne vâkî olur? Cevap: Üç olur kazâen. Ebussuûd.”⁶⁴⁹

⁶⁴⁵ (Min hattihî) Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 69b.

⁶⁴⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 121a.

⁶⁴⁷ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 134a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 42a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 69.

⁶⁴⁸ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü’l-Mesnevi, 118), 41a-b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 132a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 39b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 68-69.

⁶⁴⁹ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 67a.

Peygamber Efendimiz (s.a.v) hadis-i şerifinde şaka da olsa gerçek kabul edilen üç şeyden birinin de talâk olduğunu buyurmuştur.⁶⁵⁰ Bunun için kişi ağzından çıkan sözlere dikkat etmesi gerekir. Özellikle de konumuz olan talâk meselesinde kullanılan sözler, söylenilen ifadeler çok önemlidir.

(241) “Mesele: Zeyd’in yoldaşları Zeyd’e “Gel şarap içelim.” dese, Zeyd dahi bunlardan kurtulmak için “İçeyim, üç talâka şartlıyım.” dese, hâlbuki Zeyd şartlı olmasa, şer’an Zeyd içecek ne lazım olur? Cevap: Kazâen üç talâk olur.”⁶⁵¹

Koca, sarhoşken karısına talâk verip ayık olduğunda inkâr etse kadın ise bunu şahitlerle mahkemede kanıtladığında hâkim şahitlerin sözüyle çiftleri boşar:

(242) “Mesele: Zeyd hâl-i sekrinde avreti Hind’e talâk verdi deyû bazı müslümanlar şehâdet ettiklerinde mezbûr Zeyd inkâr eylese Zeyd’in kavli (ile amel olunur mu?)⁶⁵² Yoksa şâhidler kavli (ile mi?)⁶⁵³ Cevap: Şâhidler kavli ile tefrik lâzımdır. Ebussuûd.”⁶⁵⁴

Erkek kadını belirli bir mehir ile nikâhlansa kadının velisi mehri az bulup hâkime başvurabilir:

(243) “Mesele: Boğasıcı olan Zeyd yüzelli akçe kâdi kızı nikâhlansa evliyâsi küfvî değildir deyû tefrika kâdir olur mu? Cevap: Re’y-i hâkimle olur. Ebussuûd.”⁶⁵⁵

Müslüman olmayan evli bir çiftten kadın müslüman olduğunda, kocası başka şehirde vs. ise fesh hemen gerçekleşmez. Geldiğinde İslam anlatılır eğer uzak durur ve kabul etmezse o durumda ayrılık gerçekleşir yoksa gerçekleşmez:

(244) “Mesele: Zeyd-i Yahudi âhar vilayetde iken zevci Hind Müslüman olub Amr-ı müslime varub ba’dehu Zeyd gelüb iddet tamam olmadın aldın deyu nikâhı feshâ kadir olur mu? Cevap: Eri gaib iken Müslüman olmağla nikâhi münfesihi olmaz eri gelüb İslam arz olunub İslam’dan ibâ etmeyince mâ beynleri tefrik olunmaz Amr’ın nikâhı sahih değildir. Ebussuûd. Bu surette hikâhi feshâ kadir olmayacak Hind Zeyd üzerinde olan beşbin akçe mehrin almağa kadire olur mu? Cevap: Zeyd’e şimdi İslam arz olunur kabul ederse yine avretidir ve illa tefrik olunur Hind’e mehrin verir. Ebussuûd. Cevab-ı diğer: Zimmîye İslam’a gelmek ile firkat mukarrar olmaz eri gaib olıcak gelince tehir olunur geldikde İslam arz olunur gelürse nikâhı mukarrardır ibâ ederse hâkim tefrik eder ba’de’l-iddet kime dilerse varır hâkim sonra alana ta’zir-i şedid eder. Ebussuûd.”⁶⁵⁶

⁶⁵⁰ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 9; Tirmizî, “Talâk”, 9.

⁶⁵¹ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü’l-Mesnevi, 118), 44a-b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 1b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 42a-b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 68.

⁶⁵² “kavli ile mi” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 71a.

⁶⁵³ “ile mi amel olunur?” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 71a.

⁶⁵⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 42a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 118a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 71a.

⁶⁵⁵ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 38b.

⁶⁵⁶ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 52a.

Zimmî olan evli bir çiftten koca, karısını üç talâkla boşasa ve onların dininde bu şekilde boşamanın gerçekleşmediğini, olmadığını söylese bile karısı mürâfa'a ederse hâkim huzuruna çıkmaları ve tefrik olunmaları gerekir.

(245) “Mesele: Zeyd-i zimmî zevcesi Hind-i zimmîyeyi meclis-i şer’de üç talâk boşasa ba’dehu bizim dînimizde boş olmaz deyû yine tasarrufa kâdir olur mu? Cevap: Olmaz Hind mürâfa’a edicek tefrik lâzımdır.”⁶⁵⁷

Baliğ olan kadın, kendine denk biriyle evlendiği zaman kardeşi evliliğini sonlandıramaz. Baliğ kadını, akrabaları başka bir şehire götürüp başka bir adamla nikâhlasalar ilk nikâh geçerli iken kadına yaptıkları ikinci nikâh hükümsüz olur.

(246) “Mesele: Hind-i bâliğanın karındaşı Zeyd onbeş günlük âhar vilâyetde olmağla Hind ma’rifet-i hâkimle Amr’a nikâh olursa ba’de’t-tezvîc Zeyd geldikde tefrika kâdir olur mu? Cevap: Kefâet var ise olmaz. Ebussuûd. Bu sûretde kefâet mukarrar iken Hind-i merkûme-i akrabası âhar yere alub gidüb Bekr’e tezvîc eyleseler Amr tefrik ettirüb kendi almağa kâdir olur mu? Cevap: (nikâh-ı evvel bâkî iken nikâh-ı sâni)⁶⁵⁸ sahîh olmaz. Zeyd rızâsıyla olur. Ebussuûd.”⁶⁵⁹

Koca, hacca giderken karısına bazı şeyleri şart koşup bunları yaptığı takdirde üç talâk boş olduğunu söylese ve bir kâğıda yazıp evin duvarına assa kadın, şarta bağlı olan eylemi gerçekleştirdiğinde talâk vukû bulur.

Koca, yazdığı kâğıdı sözleri ile inkâr etse bu sözüne biri şahitlik etse tefrik durumunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği sorulduğunda Ebussuûd Efendi, “eğer kadını korkutmak için söyledim” derse, yazılana muhalefet ettiği belli olduğundan tefrik olur, yönünde hüküm vermiştir:

(247) “Mesele: Zeyd hacca gider oldukça zevcesi Hind’e eğer ben gelince hamama ve düğüne varırsan ve nâ mahreme görünürsen üç talâk (benden boş ol)⁶⁶⁰ dese ve zikr olunan şurûtî bir kağıda yazub evinin duvarına (yapışdırub gitse Zeyd hacda iken Hind şurût-i mezkûre-i işlese talâk-ı mezbûr vâk’i olur mu?)⁶⁶¹ Cevap: Olur. Ebussuûd. Bu sûretde şurût-i mezkûre-i kağıda yazub yapışdırırken ikrâr edüb kavlen dedüğün inkar eyleyüb yalnız Amr kavlen dedüğüne şehâdet eylese Hind Zeyd’den tefrik olunur mu? Cevap: Telaffuz etmeyüb yazduğuna bir sebep-i şer’î beyân etmeyicek inkârına itibar yokdur. Eğer

⁶⁵⁷ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 45b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 121a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 73b; Düздаğ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 99.

⁶⁵⁸ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 49a-b.

⁶⁵⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 38b.

⁶⁶⁰ “boş ol benden” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 79b.

⁶⁶¹ “yapışdırdıktan sonra ba’de zaman hacca gider oldukça Hind-i mezbûre hamama ve düğüne varmakdan ve nâ mahreme görünmekden men edüb tenbîhen unutmaya deyiub bunları dahi mezbûr kağıdın bir tarafına yazub gittikde Hind Zeyd’in kendini men’an yazduğı nesneleri işlimesle mezbûrları şart etmedin deyi yemin ederken şer’an Hind’e talâk vâkî olur mu?” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 120b.

Hind'i tahvîf için ettim derse zâhirdir ki yazılana muhalefet edersen boş olursun demiştir tefrik olunur. Ebussuûd.⁶⁶²

Koca, “içki içersen karım üç talâk boş olsun” dedikten sonra asker tutup, adamı mahkemeye götürürler. Adamın ağzını koklayan iki kişi, içki kokusu olduğunu söylese “karısı üç talâk boş olur mu” diye sorulduğunda Ebussuûd Efendi, “hüküm verilmez, çok dikkatli davranılması gerekir. Adil kişi, facir iki kişinin içki içtiğini söylerse tefrik gerekir. İçkiyi ağızda mazmaza etmek veya ağızda kokusunun olması içki içmeye kesin delalet etmez”, diye fetva vermiştir.

(248) “Mesele: Zeyd eğer şurb-i hamr edersen avratım üç talâk boş olsun dedikten sonra asker tutub Zeyd'i mahkemeye iletüb ağzın kokladıklarında iki kimesne râyiha-i hamrdır demekle Zeyd'in avratı üç talâk boş olur mu? Cevap: Hükm olunmaz. Amma ihtiyât-ı azim lâzımdır. Adil kimesne eğer fâcir iki kimesne içdi derler ise tefrik lâzımdır. Hamr'ı mazmaza etmek yahud rayiha gayri nesnenin olmak ba'iddir. Ebussuûd.”⁶⁶³

Kişinin kendisine haram olan birini şehvet nazarıyla öpmesi tefrik gerektirir:

(249) “Mesele: Zeyd kâyn anasını öpse kâyn ana dahi Zeyd'i öpse nikâha zarar gelür mi? Cevap: Şehvet nazarı ile olıcak tefrik lâzım gelür. Ebussuûd.”⁶⁶⁴

Hâkim, bir kişiye bir husus için üç talâkı şart koşturmuş. Daha sonra hâkim, o kişiye “şartı yerine getirmedi, benim ilmim yetti” dediğinde o kişi bunu inkâr edip bu olayı gören üçüncü şahıs “ben de şahidim” dese bu durumda hâkimin “üç talâk hükmü sahih olur mu” diye Ebussuûd Efendi'ye sorulduğunda “hem hâkim hem de üçüncü kişi şahitlik ederse üç talâk şer'an geçerli olur”, demiştir.

(250) “Mesele: Hâkim Zeyd'e bir husus için üç talâk şart edip: Şartla vefâ etmedin benim ilmim yetti dedikde Zeyd inkâr edecek Amr-ı âmil hâzır olup: Ben dahi bilirsin demekle hâkim Zeyd'in avratının üç talâkına hükmü sahih olur mu? Cevap: Kâdi ile Amr şehâdet edecek nâib etmek şer'idir. Ebussuûd.”⁶⁶⁵

Zımmi olan kadının zımmi kocası gaib olup kadının müslüman olması, nikâhın feshine sebep değildir. Kadın bu sürede başkasıyla evlenemez, evlenirse nikâh sahih olmaz. Kocas gelince İslam dini kocasına anlatılır eğer kabul etmezse bu durumda hâkim kadını boşar. Kadın mehrini alır.

(251) “Mesele: Zeyd-i Yahudi ahar vilayetde iken zevcesi Hind müslime olub Amr-ı müslime varub ba'dehu Zeyd gelüb iddeti tamam olmadan aldın deyü nikâhı feshâ kâdir olur mu? Cevap: Eri gaib iken müslüman olmağla nikâh münfesihi olmaz. Eri gelüb İslam arz olunub İslam'dan iba etmeyince mabeynleri tefrik olunmaz Amr'ın nikâhı sahih

⁶⁶² Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 44b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 120b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 79b; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 54.

⁶⁶³ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 46b-47a.

⁶⁶⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 38b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 50a.

⁶⁶⁵ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 128a.

değildir. Ebussuûd, Diğer cevap: Zimmîye İslâm'a gelmekle firkat mukarrer olmaz. Eri gâib olıcak gelinceye tehir olunur. Geldikte İslâm arz olunur gelürse hoş nikâh mukarrerdir. İbâ ederse hâkim tefrik eder. Ba'de'l-iddet kime dilerse varır. Hâkim sonra alana ta'zir-i şedîd eder. Ebussuûd. Bu sûretde Zeyd nikâhı feshâ kâdir olmayınca Hind Zeyd üzerinde olan beş bin akçe mehrin almağa kâdire olur mu? Cevap: Zeyd'e şimdi İslâm-ı şerîf arz olunur kabul ederse yine avretidir ve illa tefrik olunur. Hind'e mehir verir. Ebussuûd."⁶⁶⁶

(252) "Mesele: Zimmîye İslâma gelmek ile firkat mukarrer olmaz eri gâib olup gelince te'hîr olunur. Geldikte İslâm arz olunur. Gelirse nikâh mukarrerdir. İbâ ederse hâkim tefrik eder. Ba'd-el iddet kime dilerse varır. Hâkim sonra alana ta'zir-i şedîd eder."⁶⁶⁷

Koca, karısına farklı farklı kötülükler yapıp kocanın bu yaptıklarından hâkimin bilgisi olsa hâkim, kadını eziyetten ne şekilde koruyacaksa o açıdan dilediği şekilde hüküm verip erkeği men edebilir.

(253) "Mesele: Zeyd zevcesi Hind'e envâ-i ezâ edüb kâdinin ma'lûmî oldukda Zeyd'den tefrika kâdir olur mu? Cevap: Ezâdan ne tarikiyle mümkün ise men' eylemeğe kâdirdir."⁶⁶⁸

Koca, karısının üzerine başka bir kadınla evlense ve ilk karısı kumasından için "onu bebekken ben emzirdim" dese kocası da bu duruma inansa sonra da kadın "sözümde yalan söyledim" dediğinde "kuma olarak gelen ikinci kadını hâkim kocasından boşayabilir mi" diye Ebussuûd Efendi'ye sorulduğunda kadın ilk sözünü onaylayıp o sözünün arkasında ise hâkimin tefrik etmesi gerekir ancak kadın ilk sözünden dönüp ikinci sözünde ısrarcı ise hâkim, kuma olan kadınla kocayı tefrik etmez, diye fetva vermiştir.

(254) "Mesele: Zeyd zevci Hind'in üzerine kumalığı Zeyneb'i aldıktan sonra Hind-i mezbûre müddet-i radâ'da mezbûre Zeyneb'in ben emzirdim idi demekle Zeyd inanub tasdik etmiş olsa ba'dehû mezbûre Hind kavlimde kâzibe idim dediği takdirce hâkim Zeyneb'i Zeyd'den tefrika kâdir olur mu? Cevap: Kavl-i evvelin tasdik edüb anın üzerine mukırr olursa tefrik lâzımdır. Rucû edüb kavli-i sânhisin tasdik edüb anın üzerine mukırr olursa tefrik yokdur. Ebussuûd."⁶⁶⁹

Koca, karısına "senin tanrın ikidir büyük olan Allah, diğeri de falan kişidir" dese hâkimin tefrik edip kocaya tecdid-i iman ve tecdid-i nikâh etmesi daha uygun, ihtiyatlı olandır.

(255) "Mesele: Zeyd zevci Hind'e Amr senin hâşâ tanrındır dedikde Hind i'yâzan billâh-i teâlâ bu ne sözdür tanrım Hak Sübhânehû Teâlâdır dedikde Zeyd tanrın ikidir ol büyük tanrındır Amr küçük tanrındır dese mezbûr Zeyd'e ne lâzım olur. Beyân buyurulub müsâb oluna. Cevap: -Allah-u a'lem- Hâkim tefrik edüb tecdid-i imân ve tecdid-i nikâh etmek ihtiyâta akrebdir. Ketebehû Ebussuûd el-hakîr ufiye anhu."⁶⁷⁰

⁶⁶⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 54b.

⁶⁶⁷ Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 90.

⁶⁶⁸ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 39a.

⁶⁶⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 41b.

⁶⁷⁰ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehit Ali Paşa, 2868), 142a.

Kişi, velayeti altında olan bir erkeği evlendirse, erkek ise iki yıl karısının yanına gitmeye güç yetiremese kadın, mehil (süre) talep ettikten sonra kocası yine gelemese hâkim tarafından tefrik edilir. Verilen fetvanın peşinde koca ise, karısının velisine “cimaya güç yetiremediğini bildikleri ve kendisini gayb eden kişilerin de onlar olduğu” diye dava açabilir mi diye Ebussuûd Efendi’ye sorulduğunda “karısı bu durumu bilip beyyinesi var ise olur” diye fetva vermiştir.

(256) “Mesele: (Zeyd’in)⁶⁷¹ veliyy-i ekrahî izniyle nikâh ettiği Hind’le iki yıl bir yerde olub yanına varmağa kâdir olmasa Hind Zeyd’den tefrik talep eylese kâdî (tefrîk etmeğe)⁶⁷² kâdir olur mu? Cevap: Olur. Mehil talep ederse bir yıl (imhâl)⁶⁷³ edüb aczi zahir olduktan sonra. Ebussuûd. Bu sûretde Zeyd Hind’in evliyâsına benin cimaa kâdir olmaduğumu siz (bilüsiz)⁶⁷⁴ beni (siz gayb)⁶⁷⁵ ettünüz deyû (da’vâsı)⁶⁷⁶ istimâ’ olunur mu? Cevap: Hind bilüb kabul ettüğüne beyyinesi var ise olunur. Ebussuûd.”⁶⁷⁷

Bir erkek, bekârken “fılan kişiyi kendim veya bi aracıyla nikâhlayacak olursam her nikâhladığımda üç talâk boş olsun” dedikten sonra fuzûlî nikâh olduğunu söyleyip “bu durumda tefrik gerekir mi” diye Ebussuûd Efendi’ye sorulduğunda fuzûlîye tefrik gerekmediğini bizzat veya vekâletle nikâhlandığı durumda boşamanın gerçekleşeceği yönünde fetva vermiştir.

(257) “Mesele: Zeyd mücerred iken ben Hind’i bizzat ve bi’l-vâsit nikâhlanacak olursam her aldıkca benden üç talâk boş olsun dedikten sonra fuzûlî nikâh idi (derseler)⁶⁷⁸ tefrik lâzım olur mu? Cevap: Olmaz. Nikâhlanmak bizzat ve yahud vekili ile olan akde itlak olunur. Ebussuûd.”⁶⁷⁹

Kişi, karısına sabah namazı vaktinde mehrinden, nafakandan ve diğer haklarından vazgeçersen bاین, üç, yüz talâk boş ol dese ama kadın vazgeçmese sonra da karısı zikredilen vâkitte kocasının sunduğu şartlardan vazgeçtiğini ikrar ederse tefrik olur.

(258) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind (beni)⁶⁸⁰ boşa dedikde Zeyd dahi eğer sabah namazı vaktinde mehrinden ve nafakandan ve sair hukukundan (ferâgat edersen)⁶⁸¹ bâin talâk ve

⁶⁷¹ “Zeyd” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 90a.

⁶⁷² “tefrika” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 126a-b.

⁶⁷³ “mehil” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 90a.

⁶⁷⁴ “bilüb” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 90a.

⁶⁷⁵ “terğîb” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 90a.

⁶⁷⁶ “da’va eylese” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 90a.

⁶⁷⁷ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 60b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 126b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 90a.

⁶⁷⁸ “derse şer’an” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 82b.

⁶⁷⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 49b, 50a; “fuzûlî nikâh edip verseler şer’an” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 82b; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 50.

⁶⁸⁰ Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 47.

⁶⁸¹ Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 47.

üç talâk ve yüzbin talâk (ve bin talâk)⁶⁸² boş ol dedikten sonra vakt-i mezbûrede Hind ferâğat etmiş olmayacak mezbûre Hind Amr İmâma varub Amr nice oldu deyucek Hind bin talâk ol dedi bende mehrimden geçdim demiş olmağla üç talâk olmuş olub Zeyd'den tefrik olunmak caiz olur mu? Cevap: Nafakasından ve sair hukukundan geçdim ve kendi dahi etti (ikrar)⁶⁸³ ise olur. Ebussuûd.⁶⁸⁴

Kocaya, “karın zina yapmış bir kimse” dediklerinde “eğer zina yaptıksa üç talâk boş olsun” dese zina yapma durumu kesin olmadığı sürece üç talâk boş olur mu diye Ebussuûd Efendi'ye sorduklarında zina yapmış ama insanlar nazarında kanıtlanmamışsa ihtiyatlı olmak lazımdır ve Allah katında boş olur. Eğer zina yapmamış ise Allah katında da insanlar nazarında da boş olmaz, diye fetva vermiştir.

(259) “Mesele: Zeyd'e (zevcen zâniye)⁶⁸⁵ dediklerinde eğer zâniye ise üç talâk boş olsun dese zâniye edüğü sabit olmaduğı takdirce Hind üç talâk boş olur mu? Cevap: Eğer nefsi-i emirde zâniye ise indallah boşdur. Sâbit olmamağla tefrik olunmaz. Amma Zeyd (ihtiyât)⁶⁸⁶ etmek gerekdir. Emr-i zina müşkildir. Eğer fi'l-hakika zâniye değil ise zahiran dahi (batınan)⁶⁸⁷ boş olmaz. Ebussuûd.⁶⁸⁸

Bir erkek, bir kadını nikâhladıktan sonra eğer “kabul edersem anam ve hemşirem olsun” dese tefrik gerekir mi diye Ebussuûd Efendi'ye sorulduğunda bu sözden herkesi niyet etmediyse bir şey olmayacağını, talâk niyet ettiyse bir bâin talâk olacağını ve kabul edince yeni nikâh gerektiğini, kadının haram olmasını niyet ettiyse zihar olacağını ifade etmiştir. Bu durumda bir köle azad etmesi, güç yetiremezse altmış gün peş peşe oruç tutması, buna da güç yetiremezse fakir doyurması gerektiği yönünde fetva vermiştir.

(260) “Mesele: Zeyd'in kızı Hind'i Amr nikâhlandıktan sonra mezbûr Amr eğer Hind-i mezbûre-i kabul edersem benim anam ve hemşirem olsun dese şer'an mâ beynlerinde tefrik lâzım olur mu? Cevap: Bu sözden herkesi niyet eylemedi ise nesne lâzım olmaz. Eğer talâk niyet eyledi ise bâin talâk boş olur. Kabul ettikde tecdîdi nikâh lâzım olur. Eğer haram olmak niyet eyledi ise zihar olur ya bir esir azad eyleye kâdir değil ise altmış gün mütetabian oruç tuta kâdir değil ise miskin doyura. Ebussuûd.⁶⁸⁹

Bir erkek, karısına şartlı talâk verdi diye dört kişi şahitlik yapsa, iki kişi de şartsız talâk verdi diye şahitlik yapsa hangisinin görüşü evladır diye Ebussuûd Efendi'ye sorulduğunda talâk bir sefer olduysa ve iki taraf da bunu kabul ediyorsa şartlı

⁶⁸² Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 47.

⁶⁸³ Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 47.

⁶⁸⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 57a; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 47.

⁶⁸⁵ “zevcen Hind zâniyedir” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 74b.

⁶⁸⁶ “tamam ihtiyat” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 75a.

⁶⁸⁷ “bâtınen dahi” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 75a.

⁶⁸⁸ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 47a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 75a.

⁶⁸⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 63a.

talâk verdi diyenlerin görüşü evladır. Birden fazla talâk olduysa şartsız talâk verdi diyenlerin şahitliğiyle tefrik gerektiği yönünde fetva vermiştir.

(261) “Mesele: Dörte kimesne Zeyd zevci Hind’i şartla talâk verdi ve şartına vefâ etti deyû şehâdet eyleseler iki kimesne Zeyd-i mezbûr Hind şartsız talâk verdi deyû şehâdet eyleseler iki şahidden kankisi evladır? Cevap: Talâk bir defa vâk’i olduğuna iki fırka müteferrikler ise fırka-i ûlâdır şart-ı zâid şehâdet ederler eğer müteaddid vâk’i oldu ise fırka-i saniye şehadetiyle tefrik lâzımdır. Ebussuûd.”⁶⁹⁰

Koca, içki içerse karım üç talâk boş olsun dese ve sonra dediğine muhalefet edip içki içse karısı da ispat için birini vekil tayin edip vekil olan kişinin kadının yüzüne söylemesi durumu sorulduğunda koca sarhoş olduğunda hâkim ona birini görevlendirip kocanın durumunu ispat ettirir, şeklinde hüküm verilmiştir.

(262) “Mesele: Zeyd min ba'd şurb-i hamr edersem zevcem üç talâk boş olsun dedikten sonra ma'tûh olup şartına muhâlefet ettiğini zevcesi (zevci)⁶⁹¹ Hind isbât için Amr'ı vekil edüb Amr, Zeyd-i mezbûr yüzine ikâmet-i beyyine⁶⁹² eylese istimâ olunur mu? Cevap: Zeyd mecnûn olacak hâkim onun üzerine bir kimesne nasb edüb ikâmet-i beyyine onun yüzüne olur. Ebussuûd.”⁶⁹³

Kocanın üç talâkla boşadığı karısı, iddet bittikten sonra başka biriyle evlenip cimadan sonra ikinci evlendiği kocası bâin talâk boşasa iddeti içinde yeniden nikâhlayıp halvet ve cimadan önce talâk verip İmam Züfer kavli üzere ikinci nikâh ilk iddeti iptal edip ayrı bir iddet gerekli olmayıp iddeti içerisinde ilk kocası ile nikâhlanıp aynı evde karı-koca olarak yaşarken iddeti sona erdikten sonra ikinci kocası cimanın gerçekleşmediğine ilk kocaya ve boşadığı karısına yemin etse eimme-i selase görüşüne göre nikâh etseler bu nikâh geçerli olmayıp İmam Züfer tarafından bir hüküm gerekli mi diye Ebussuûd Efendi'ye sorulduğunda nikâhın batıl olup tefrik gerektiği yönünde hüküm vermiştir.

(263) “Mesele: Zeyd'in talâk-ı selâse ile mutallakası Hind'i iddeti munkaziye olduktan sonra Amr nikâhlanub ba'de'd-duhûl bâin talâk boşayub iddeti içinde yine nikâhlanub kable'd-duhûl ve'l-halvet yine talâk verüb İmam Züfer kavli üzerine nikâh-ı sani iddeti iptal edüb iddet-i müstakille lazım olmamağın iddet içinde merkûme Hind'i mezbûr Zeyd nikâhlanub ezvâc muâmelesi gibi muâmele edüb bir evde sâkin iken iddet munkaziye olacak zamandan sonra Amr-ı nâib mücâmaat vâki olmaduğuna Zeyd' e ve Hind'e yemin verüb eimme-i selâse kavli üzerine nikâh eylese bu vechile olan nakih salil olmayub İmam-ı mezbûre şer'an nesne lazım olur mu? Cevap: Batıldır azli ve tefrik lazımdır.”⁶⁹⁴

⁶⁹⁰ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 51a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 82b-83a.

⁶⁹¹ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 70a.

⁶⁹² “ikâmet” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 70a.

⁶⁹³ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 42a-b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 118a-b.

⁶⁹⁴ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 70b.

Maraz ve Kusur Nedeniyle Tefrik: Kocanın talâk hakkı olmakla beraber İmam Muhammed kadının uyuz hastalığı olması durumunda kocanın mahkemeye başvurup tefrik talep edebileceği yönünde görüş bildirmiştir. İbn Kemal de fetvasını İmam Muhammed'in bu ictihadına göre vermiştir.

(264) “Mesele: Zeyd kızının uyuzu olsa, zevcesi boşanmak istese şer'an tefrik lazım olur mu? Cevap: Olunur, İmam Muhammed kavli üzere.”⁶⁹⁵

Kadın, kocasında cinsel kusur ve hastalık varsa mahkemeye başvurup tefrik talebinde bulunabilir. Mahkeme taraflara belirli bir süre (mehil) verir. Eğer kocadaki bu rahatsızlık devam edegelen bir durumsa hâkim bu sebeple tefrike karar verir. Ancak kocadaki bu durum geçici olup bir ya da birkaç seferlik bir durumsa bu halde hâkim kadını kocasından boşamaz. Kocadan kaynaklı bir maraz veya kusur varsa ve evliliği idame ettirmede sıkıntı oluştuyorsa bu durumun tefrik nedeni olacağı belirtilir.⁶⁹⁶

(265) “Mesele: Zeyd bîkr (bâliğa)⁶⁹⁷ Hind'i tezevvüc edüb bir yıl Hind'in yanında olub izâle-i bekâret edemese sonra Hind Zeyd'den re'y-i hâkimle tefrik olunmak istedikde bir yıl geçdikden sonra hâkim tefrike kâdir olur mu? Cevap: Mehr taleb ederse bir yıl (mühlet)⁶⁹⁸ vermek lâzımdır. Ebussuûd. Bu sûretde Zeyd bağluyın dedikde Hind Zeyd'e innindir dese Hind'in kavline (itibar)⁶⁹⁹ olunur mu? Cevap: [Mehil isterse (verilmemek)⁷⁰⁰ yoktur.]⁷⁰¹ Ebussuûd. Bu sûretde Zeyd tefrikden havf edüb gaybet eylese hükm-i şer'î nedir? Cevap: Gaib iken tefrik olunmaz. Ebussuûd.”⁷⁰²

Kadın, hâkimin ayırması için mahkemeye dava açtığında kocaya ne kadar süre verileceği âlimler tarafından münakaşa edilmiş İmam Muhammed'in İmam-ı Âzâm'dan rivayeti üzere bir güneş yılı esas alınmıştır. Bu sürenin sonunda adam karısından ayrılmak istemezse bile hâkim ayırır.⁷⁰³

(266) “Mesele: Zeyd, cima'a kadir olmayıp zevcesi tefrik talep eylese, tefrik olunur mu? Cevap: Olunmaz, bir kere cima ederse.”⁷⁰⁴

⁶⁹⁵ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 41a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 132a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 39a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 73.

⁶⁹⁶ İbn Kemal, *İzâhu'l-İslâh* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1485), 79a.

⁶⁹⁷ “bâliğa-i” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 90a.

⁶⁹⁸ “mehil” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 90a.

⁶⁹⁹ “istimâ” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 90a.

⁷⁰⁰ “vermemek” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 90a.

⁷⁰¹ “mehil taleb ederse bir yıl mehil verilmek lazımdır.” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 126b.

⁷⁰² Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 60b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 126b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 90a.

⁷⁰³ İbn Kemal, *İzâhu'l-İslâh* (Fatih, 1485), 79a.

⁷⁰⁴ İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 42a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 73.

Kocanın fasık olması nedeniyle tefrik edilemeyeceği ifade edilir. Kadın adamın günahkâr olmasından hoşnut olmasa buna rıza göstermese bile hâkim tefriğe hükmetmez. Yalnız adam alkol müptelası ise bu bazı durumlarda nikâhın in'ikad şartındaki eksiklik olarak görülerek mün'akit olmasına engel teşkil eder.⁷⁰⁵ Salih bir ailenin küçük kızı çevredeki insanların salih, alkol tüketmeyen bir erkek demesi üzere kızla nikâhı kıyılsa sonra erkeğin alkol bağımlısı olduğu görüldüğünde nikâhı batıl olur.⁷⁰⁶

(267) “Mesele: Zeyd-i fasıkın avreti “ben fasık avreti olmaya razı degilim” deyip çekinse tefrik olunur mu? Cevap: Olunmaz bilâ sebeb.”⁷⁰⁷

Kocanın karısına kötü davranması ve geçimsizlik durumuyla ilgili fetvalarda tefriğe pek denk gelinmemiştir. Bunun sebebi olarak Hanefî mezhebinin bu durumu tefrik sebebi olarak görmemesinden kaynaklandığı görülmektedir.

Kadın, kocasının cinsel kusurunu bilip kabul edip evlendiği halde sonradan rıza göstermese kocasını zorlasa bile tefrikte bulunmaya güç yetiremez.

(268) “Mesele: Zeyd Hind’i nikâhla aldıktan sonra ondört yıl cimaa kâdir olmaduğundan gayri enva’ı dürlü ezâ eylese Hind-i mezbûre evlad isterem deyû cebren Zeyd’den tefrika kâdire olur mu? Cevap: Kâdire olmaz. Aczi ile kabul etmiş (olur.)⁷⁰⁸ Ebussuûd.”⁷⁰⁹

Kocanın Nafaka Vermemesi Nedeniyle Tefrik: Kocanın nafaka vermemesi, kadını zor durumda bırakması Osmanlı Devleti’nde de bir sorun haline geldiği olmuştur. Bazı durumlarda bu sorunların boşamayla neticelendiği olmuştur.

Allah (c.c.) ailenin geçimini temin etmede erkeği sorumlu kılmıştır. Koca, karısının nafakasını temin etmekle sorumludur. Karısının nafakasını temin etmeyen kocaya, karısına nafakası vermesi söylendiğinde feragat ettiğini ifade etmesi talâk kabul edilmiştir.⁷¹⁰ Anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti’nde de aile kurumunda sıkıntılar, sorunlar, anlaşmazlıklar çıkmıştır. Koca nafaka vermemesine rağmen kız ve ailesi evlilik birlikteliğini sürdürmek istediği anlaşılır. Ancak koca, evliliği talâkla sonuçlandırmıştır.

⁷⁰⁵ İbn Kemal, *Risâle fî Mesâilî'l-Fetâvâ* (Yeni Cami, 685), 262a.

⁷⁰⁶ İbn Kemal, *Mühimmâtü'l-Müftî* (Çorlulu Ali Paşa, 280), 22b.

⁷⁰⁷ İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 43a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 73.

⁷⁰⁸ (Parantez içi metin yok) Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 90b.

⁷⁰⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 60b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 126b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 90a-b.

⁷¹⁰ *Fetâvâ* (Amasya: Amasya Beyazıt Kütüphanesi, Amasya Beyazıt, 937), 22b, 24b; Düzenli, “Türkçe Talâk Tabirleri Ve Fikhî Sonuçları”, 119.

(269) “Mesele: Zeyd menkûhasını babasının evine iletip birkaç yıl babası evinde olsa, Zeyd’e “Helalindir nafaka ver.” dediklerinde “Ben ondan ferâgat ettim.” diye talâk zikretse, şer’an talâk vâkî olur mu? Cevap: Olur.”⁷¹¹

(270) “Mesele: Zeyd zevcesini anası evine iletse bir kaç yıldan sonra (Zeyd'den)⁷¹² helâllik için nafaka (dediklerinde)⁷¹³ ben andan ferâgat edüb tururın dese talâk vâkî olur mu? Cevap: Olur. Ebussuûd.”⁷¹⁴

Koca, karısının ve çocuklarının nafakalarını temin etmeye güç yetiremeyip kadın, evlatlarının nafakasını temin ederse hâkim kadının ve çocukların nafakalarını kocadan temin edip kocaya ta’zîr cezası verir.

(271) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’in üzerine Zeyneb’i nikâhlanub Hind’in Zeyd'den evlâdı olub Zeyd nafakalarına kâdir olmasa Hind nefsinin tefrika Şer’an kâdire olur mu? Beyân buyrulub müsâb oluna. Cevap -Allah-u a'lem- : Olmaz. Ketebehû Ebussuûd el-hakîr ufiye anhu. Bu sûrette Hind evlâdından nafakaları kendi gördükden sonra Zeyd Hind’i mâliki bana mahkeme döküb sâhib-i firâş eylese Şer’an Hind Zeyd'den nefsinin Şer’an tefrika kâdire olur mu? Beyân buyrulub müsâb oluna. Cevap: -Allah-u a'lem- Olmaz. Amma Zeyd'e ta'zîr-i Şedîd olunub Hin'din ve evlâdının nafakaları alınur. Ketebehû Ebussuûd el-hakîr ufiye anhu.”⁷¹⁵

Kocanın imkânı varken karısının nafakasını vermemesi veya imkânı olmadığından nafakasını sağlayamaması Hanefî mezhebine göre hâkimin boşamasını yani kazaî tefrik olmasını gerektirmez.⁷¹⁶ Bu halde kadın, nafakasını alabilmek için yargı organının kadına sunduğu başka haklardan faydalanır.⁷¹⁷ Osmanlı hukuk sistemi de Hanefî mezhebini esas aldığı için kadının nafakasız kalması, kocanın karısının nafaka ihtiyacını karşılamadığı durumda İbn Kemal, kadına Şafîî hâkime başvurmasını veya Hanefî hâkimin Şafîî mezhebinden bir nâib atamasını tavsiye etmiştir.

(272) “Mesele: Zeyd, avratını altı yıl nafakasız ve kisvesiz koyup gidip, ba’dehû Hind “teşeffü’ edip” zevc-i âhara varmak şer’an câiz midir? Cevap: Câizdir, zarûret olucak nafakaya.”⁷¹⁸

⁷¹¹ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 44a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 133a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 41b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 69.

⁷¹² “Zeyd” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 71a.

⁷¹³ “ver dediklerinde” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 119b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 71a.

⁷¹⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 43a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 119b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 71a.

⁷¹⁵ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehit Ali Paşa, 2868), 85a.

⁷¹⁶ Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, 1/301.

⁷¹⁷ Mehmet Âkif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1985), 33-34.

⁷¹⁸ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 38a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 7b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 130a; “Üç yıl...” İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 36a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 74.

(273) “Mesele: Zevci nâbedid olan Hind nafakaya aczi olucak teşeffu’ edip âhara varmak câiz midir? Cevap: Caizdir zarûret olıcak nafakaya. Ebussuûd.”⁷¹⁹

(274) “Mesele: Zevci nâbedid olan Hind (nafakaya aczi olucak)⁷²⁰ teşeffu’ edip şâfi’i kâdisi tefrik edip zevc-i âhara varsa ba’dehu Zeyd gelse zevcesin geri alabilir mi? Cevap: Teşeffu’ husûsu Diyâr-ı Rûmda cârî olmaya deyu men’-i sultânî vâki’ olmuştur. Ebussuûd.⁷²¹ Diğer Cevap: Alamaz. Ahmed.”⁷²²

İbn Kemal, bir sorunu giderebilmek için (Hanefî mezhebinin Şafiî mezhebine göre daha üstün olduğu hususunda risale kaleme almasına rağmen) mezhep taassubuna girmeden Şafiî hâkime yönlendirmiştir. Şafiî mezhebine göre kadın, kocasının görünür bir mal varlığı yoksa kadıya boşanmak için başvurarak tefrik isteyebilir.⁷²³

(275) “Mesele: Hind Zeyd’in vekili Amr’dan nafakasının taleb edüb Amr dahi nafaka vermeyüb vech-i meşruh üzere Hind’in boş idüğün isbat edüb hâkim tefrika hükm edüb Hind dahi ba’de’l-iddet ahara dahi vardıkdan sonra Zeyd gelmedin ahardan Bekr Hind zevcinden tefrika kadir olur mu? Cevap: Olmaz. Ebussuûd.”⁷²⁴

Gâiblik Nedeniyle Tefrik: İslam hukukuna göre, bir kadın nikâhlandıktan sonra şer’i ölçüde olan bütün ihtiyaçlarının sağlanması kocası tarafından gerçekleştirilir. Herhangi bir sebepten dolayı kendisinden haber alınamayan ve vefatıyla ilgili kesin bilgi edinilemeyen kocalar için eşlerinin hâkime başvurmalarının gerekli olduğu ile ilgili fetvalar vardır. Hanefî mezhebine göre kocanın nafaka temin etmemesi veya kaybolması tefrik sebebi olarak kabul edilmez. Kadın kocasının vefatıyla ilgili bir bilgi gelmezse görüşlere göre ya doksan ya yüz yirmi yıl veyahut kaybolan kocanın yaşlıtlarının ölümüne kadar beklemesi gerekmektedir. Bu süre zarfında kocalarından ayrılamazlar.⁷²⁵ İbn Kemal, Hanefî mezhebinin görüşünü şöyle açıklamıştır:

(276) “Bir adam kayboldu ve kadın bir başkası ile evlendi ve zifaf gerçekleşti. Daha sonra koca döndü ve ikinci eşi kadını boşadı, bu durumda kadının iddet beklemesi gerekir. Ne ilk ne de ikinci eşinden nafaka alamaz. Çünkü ikinci eşiyle olan nikâhı fasittir ve fasit evliliklerde ne tefrikten önce ne de tefrikten sonra iddette nafaka gerekir. İlk eşine karşı da itaatsiz olduğundan (nâşize) yine nafaka gerekmez.”⁷²⁶

⁷¹⁹ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 59b.

⁷²⁰ “Zeyd-i gâibin zevcesinin nafakaya aczi zâhir olub” Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 52b.

⁷²¹ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 52b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 59b; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 44.

⁷²² Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 59b; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 44.

⁷²³ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 2/52; Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, 45.

⁷²⁴ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 119a.

⁷²⁵ Zenbilli Ali Efendi, *Muhtârât mine’l Fetâvâ*, çev. M. Ali Sarı - İbrahim Sarı (İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1996), 69-70.

⁷²⁶ İbn Kemal, *Mühimmâtü’l-Müftî* (Çorlulu Ali Paşa, 280), 21a-b; İnanır, *İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Osmanlı’da İslâm Hukuku*, 170.

İbn Kemal, bu meseleleri aşır kadının kocasından ayrılması için kadına Şafîî hâkime başvurmasını veya Hanefî hâkimin Şafîî mezhebinden bir nâib atamasını tavsiye etmiştir.⁷²⁷

Hanefî mezhebinde, kocası kaybolan kadın nafakasız kalması durumunda dahi tefrik hükmü verilmemesine rağmen Şafîî mezhebinde aynı durumda tefrik hükmü verilir. İbn Kemal, kocasından haber alınamayan kadınlar için mezhepler arasındaki bu görüş farklılığından yararlanarak yaşadığı dönemde sıklıkla meydana gelen bu meseleyi teşeffü ile çözmeye çalışmıştır.

İbn Kemal'in kocası gâib olup nafaka temininde zorlanan kadınlar için vermiş olduğu fetvaları 1537 yılına kadar bu şekilde uygulanmış olup bu tarihten itibaren padişahın fermanıyla⁷²⁸ "Diyâr-ı Rum" da uygulanmayıp, yalnızca Hanefî mezhebinin fetvasının uygulanmasına geçilmiştir. İlk bakışta Ebussuûd Efendi bu ictihadıyla İbn Kemal'in fetvasını ortadan kaldırmış gibi görünse de bu konuda padişahın fermanının olduğunu ifade etmiştir. Böylece Ankara'da kocası kayıp olan kadın için başka bir kişiyle evlendiğinde nikâh akdi hâkim tarafından iptal edilirken⁷²⁹ benzer durum için 948/1541 tarihli Gaziantep şer'iyye sicilinde ise İbn Kemal'in fetvasına uygun hüküm verildiği görülmektedir.⁷³⁰ Aynı yıllarda benzer konular için verilen hükümlerin birbirinin zıttı olarak adaletsizliğin ön plana çıktığı düşünülse de bunun Osmanlı Devleti'nin XVI. yy. sosyal ve siyasi durumundan kaynaklanan Diyarı Rum ile ilgilidir.

Kocasından haber alınamayan kadının nikâhıyla ilgili İbn Kemal'in fetvalarında boşanan kadının başka biriyle evlenmeden kocasının ortaya çıkmasıyla başka bir mesele ortaya çıkmaktadır. Bu durumda teşeffü ile ilgili verilen hükmün Hanefî mezhebine göre geçersiz olduğundan dolayı eski kocasına dönebilmektedir.⁷³¹

(277) "Mesele: Hind tesseffü' edip kadı tefrikine hükmedip âhara varmadan zevci çıka gelse ne lazım olur? Cevap: Zevcesine tecdid-i nikâh lazım olur."⁷³²

⁷²⁷ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 38a.

⁷²⁸ Ebussuûd, *Ma'rûzât*, Amasya Sultan Bayezid Kütüphanesi, 937/2, 154b; Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, 117; Vejdi Bilgin, *Fakih ve Toplum* (İstanbul: İz Yayınları, 2003), 92-93.

⁷²⁹ Halit Ongan, *Ankara'nın İki Numaralı Şer'iyye Sicili* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1974), 1340 numaralı hüküm; Bilgin, *Fakih ve Toplum*, 93.

⁷³⁰ İnanır, *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslâm Hukuku*, 171.

⁷³¹ İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Âşir Efendi, 270), 88a.

⁷³² İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 36a; İnanır, *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslâm Hukuku*, 171.

Kadın, kanıtlarıyla birlikte kaybolan biriyle nikâhlı olduğunu ileri sürerek hâkimden borçlanma ve nafaka için dava açması durumunda İmam Züfer'e ve İmam-ı Âzâm'ın ilk fetvaları doğrultusunda kadının sunduğu kanıtlar kabul edilir. Ancak mezhepte müfta bih görüşe göre kadının kanıtı geçersizdir. Ancak XVI. yy. Osmanlı Devleti'nin siyasi ve sosyal yapısından dolayı hâkimler nafaka için nikâh kanıtlarını kabul ederler. Çünkü o dönemde yaşayanların gereksinimlerini karşıladığından dolayı müctehid olan İmam Züfer'in görüşü daha uygundur.⁷³³

Yaşanılan dönemde savaşların çok olup erkeklerin savaşa gönderilmesi vb. gibi durumlardan dolayı kocalar, yola çıkmadan önce kadınları şartlı olarak boşayabilmekteydiler. Bu durumda koca “falanca sürede dönmezsem boş ol” diyerek eşlerini boşamayabilmekteydiler. Belirtilen bu sürede kocalar dönmediğinde kadın mahkeme kararı olmaksızın boşanabilmekteydi.⁷³⁴ Aynı durum şahitler huzurunda kocanın bir vesika bırakarak boşanabileceği içinde geçerlidir.

(278) “Mesele: Zeyd avratını koyup âhar yere gitse, ol yerden bazı kimseler huzurunda avratına bir mektup gönderip “Ben varınca te'hir etmezse ihtiyarı elinde olsun.” dese, ol kimseler dahi Zeyd böyle dediğine şahadet edecek avrat-i Zeyd, ol yerden gelmeyi te'hir etmeyip boşanıp zevc-i âhara varmak, şer'an elinden gelir mi? Cevap: Elinden gelir.”⁷³⁵

Koca gaib olup ölüm haberi gelse ve karısı buna inansa başkasıyla evlenebilir. Evlendikten sonra kocasının ölmediğiyle ilgili duyumlar nikâha zarar vermez, kadın tefrik olunmaz.

(279) “Mesele: Gâib olan hayâtı ve memâtı ma'lûm olmayan Zeyd'in zevcesi Hind Amr'a nikâh olur mu? Cevap: Haber-i mevtî gelüb Hind inandı ise olur. Ebussuûd. Bu sûretde Hind bana ilim hâsıl oldu deyû âhara varub mevtin sıhhati sâbit olmasa Hind-i mezbûre tefrik olur mu? Cevap: Olunmaz. Ebussuûd.”⁷³⁶

Koca gaib iken kendisinin bir beyanı, yazısı vs. olmadığı halde karısının beyanı ve şahitlerin söylemesiyle hâkim tefrikte bulunmaz. Kocanın da huzurda olup boşadığını kabul etmesiyle boşama gerçekleşir.

(280) “Mesele: Hind'in zevci Zeyd gâib iken Hind mahzar-ı hâkimde: Zeyd beni üç talâk boşadı deyû şahidler ikâmet eylese mesmûa olur mu? Cevap: Olmaz. Ebussuûd.”⁷³⁷

⁷³³ İbn Kemal, *Risâle fî Mesâilî'l-Fetâvâ* (Yeni Cami, 685), 191a.

⁷³⁴ Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, 118; Bilgin, *Fakih ve Toplum*, 93.

⁷³⁵ İbn Kemal, *Fetâvâ-yı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 43a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 73.

⁷³⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 37b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 48a.

⁷³⁷ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 128a.

Koca gaib olup bazı kişiler öldüğünü söylese hâkim de kadını başka biriyle evlendirdiği takdirde kadın kendini boşayamaz. Gelen habere inandıktan sonra yapılan yeni evlilik caizdir.

(281) “Mesele: Zeyd-i gâibin memâtî sâbit olmadan bazı kimesneler öldi deyû işitdik demekle kâdî avretin âhara nikâh eylese sonra avret nikâh sahîh değildir deyû kendüyi tefrika kâdir olur mu? Cevap: Kâdire olmaz. Sâbikan habere itikad edicek tezevvüc sahîh ve şer’an câizdir nihâyet kâdî izin vermeğe kâdir değildir. Sâbit olmadığı için ihtiyârî ile tezevvüc eylemiş haber gelinceye dek tefrik olunmaz. Ebussuûd.”⁷³⁸

Evliliğin Meşru Olmaması Nedeniyle Tefrik: Kocası ölen veya boşanan kadın İslam hukukunda iddet beklemekten başka biriyle nikâh kıyamaz. İbn Kemal’e sorulduğu zaman o da fetvalarını bu yönde ifade etmiştir. Fetvalar incelendiğinde görüldüğü üzere Osmanlı halkında nikâh kıymak ve ayrılmak günümüz toplumuna göre çok daha kolay ve basit bir şekilde yapılmıştır. Günümüz toplumunda kocası vefat eden kadınların kısa sürede evlenmesi garip karşılanabilirken o dönemde garip karşılanmayıp kınanmamıştır. Hatta o dönemde bazı kadınların ölüm iddeti bitmeden nikâh kıydıkları anlaşılır ancak kadının iddet süresi daha bitmeden yapılan nikâh akdi hükümsüzdür ve tefrik gerekir.

(282) “Mesele: Hind’in eri fevt olup hamile kaldıkta Amr, Hind’i nikâhlanıp veledi vaz’ ettikten sonra cem olsalar, bu takdirde Hind’in vat’ı Amr’a helal olur mu? Cevap: Olmaz, ta’zir-i belîğ edip tefrik etmek gerektir.”⁷³⁹

İbn Kemal’in fetvasında yer alan bu kararın eşi, Yavuz Sultan Selim’in kanunnâmesinde de belirtilmiş iddeti bitmeden nikâh kıyanların “hakkından gelinip” para cezasına uğratılacağı belirtilmiştir.⁷⁴⁰

İslam hukukunda evlenmek isteyen kimselerin nikâh kıyabilmeleri için aralarında nikâh haramlığı olmaması gerekir. Yani kişi, dayısı halası gibi aralarında evlenme haramlığı bulunan kimselerle nikâh kıyamaz. Eğer nikâh kıyarlarsa hemen tefrik edilir ve kadının mehir hakkı olmaz.

(283) “Mesele: Zeyd Hind’i nikâhlansa ba’dehû Hind’in Zeyd’e nikâhı haram olanlardan idüğü zâhir olsa, tefrik olunsu, mehir lazım olur mu? Cevap: Mehir lazım olmaz.”⁷⁴¹

⁷³⁸ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 37b.

⁷³⁹ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 32a-40a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 38a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8a..hamlini vaz etmeden Amr alsa... “...hamlini vaz etmeden Amr alsa...”İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 131b ; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 74.

⁷⁴⁰ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri Ve Hukukî Tahlilleri*, 3/93.

Hür bir kadın, kendine denk olmayan köle bir erkekle evlendiğinde hâkim nikâh sahih değildir diye tefrik edebilir. Hâkim tefrik kararında bulunduğunda, köle verdiği mehri geri alabilir, ancak duhul gerçekleşiyse azad edilmesinden sonra kadın mehri geri alır:

(284) “Mesele: Bir vakfın kullarından Zeyd Hind-i hurret-ül-aslı nikâhlandıktâ hâkim nikâhı sahîh değildir deyû Hind’i tefrik ettikten sonra Zeyd Hind’e mehr-i mu’accel deyû verdiğini almağa kâdir olur mu? Cevap: Kâdir olur akça vakfındır. Duhul etti ise ba’d-el itk andan alır. ‘Amelden kalıcak’⁷⁴² akça alıp anınla i’tâk meşrû’dur.”⁷⁴³

Erkek evliyken karısının emzirdiği biriyle ikinci evliliğini gerçekleştirmek istese şu yol benimsenir. Eğer kadının zamanında emzirmesi kesin ise ve buna rağmen koca karısının emzirdiği kadınla ikinci evliliğini yaptıysa adama ta’zir cezası lazımdır. Koca, o kadınla evlenmek istediğini söylediğinde etrafındakiler onu karısının emzirdiği kişi diye uyarılarına rağmen “kızım bile olsa alırım” şeklinde ifadede bulursa Ebussuûd Efendi bu kişinin kafir olup ve katledilmesinin helal olduğu yönünde fetva vermiştir:

(285) “Mesele: Zeyd Hind’i tezevvüc etmek diledikte mahallesî ahâlisinden bazı onu zevcin Zeyneb müddet-i rezâ’da emzirdi idi alma deyip Zeyd dahi kızım ise dahi alırım deyip alsa ne lâzım olur? Cevap: Emzirdiği sabit olur ise tefrik ve ta’zir-i şedîd lâzımdır. Kızım ise dahi (alırım dediği)⁷⁴⁴ hükm-i şer’i reddeden sadır oldu ise kâfir olur katli helal olur.”⁷⁴⁵

2.4. MUHÂLEA

Muhâlea, kadının kocasını bir mal karşılığında veya mehrinden feragat ederek yahut evlatlarının nafakalarını temin edeceğini ifade ederek boşamaya ikna etmesidir. Bir mal karşılığında anlaşıldıysa verilecek malın kullanılması mübah olan “mütekavvim” olması gerekmektedir. Sarhoşun ve mükrehin hul’ geçerlidir.⁷⁴⁶

Kadın kocasıyla mehir ve iddet nafakasından feragat edip muhâleada bulunabilir. Koca, küçük çocuğu alma noktasında hul’ edip anlaşılsa bile küçük çocuğun anneye ihtiyacı olduğundan dolayı kadın, çocuğu geri alabilir.

⁷⁴¹ İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 44b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 67-68.

⁷⁴² “karz akça” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 52b.

⁷⁴³ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 52b; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 124.

⁷⁴⁴ (Parantez içi metin yok) Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 64a.

⁷⁴⁵ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 41b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 64a; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 35.

⁷⁴⁶ İbn Kemal, *Risâle fî Mesâilî’l-Fetâvâ* (Yeni Cami, 685), 260a.

(286) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e eğer mehrinden ve nafaka iddetinden (ferâgat)⁷⁴⁷ dört yaşındaki veledi yanımdan almayacak olursan sana talâk vereyin deyüb Hind bu cümleye razıye olub Zeyd talâk verdikden sonra Hind veled-i mezbûrî (Zeyd’in elinden)⁷⁴⁸ almağa kâdire olur mu? Cevap: Olur. Ebussuûd.”⁷⁴⁹

Kadın, kocasından boşanmak için belirli bir süre evladının nafakasını karşılayacağını söylemiştir. Çocuk belirlenen süreden önce vefat edecek olsa bu durum kadını kocasına geri kalan parayı vermekten alıkoyamaz çünkü burada önemli olan belirlenen yıl kadar nafaka miktarının karşılığı olan meblağdır.

(287) “Mesele: Zeyd, zevcesi Hind ile hulû’ anlaşıp Hind yedi yıl sağıreye nafakasız beslemeye mültezim olup, ba’dehû sağıre-yi mezkûre fevt olup yedi yıllık nafakasına sarf olacak nesneyi Zeyd, Hind’den alabilir mi? Cevap: Alabilir.”⁷⁵⁰

(288) “Mesele: Hind veled-i sağırinin (yedi)⁷⁵¹ yıllık nafakasın kendi yanından vermek üzere zevci Zeyd ile hal’ edişip hâkim-ül-vakt sıhhat-i hal’a hükm edip hüccet verse ba’dehu veled-i sağır fevt olsa Zeyd-i mezbûr Hind’den sağırinin yedi yıllık nafakasın talep edip almağa kâdir olur mu? Cevap: Olur.”^{752,753}

Kadın kocasıyla evlatlarının nafakasını temin etmek üzere boşanmaya anlaşıp ve boşansalar ancak belli bir yıl, zaman belirlemeseler evladına iki yıl baktıktan sonra boşandığı kocasından evladı için nafaka talebinde bulunabilir.

(289) “Mesele: Zeyd, zevcesiyle hulû’ anlaşıp bedel-i hulû’ Hind-i sağıreyi nafakasız beslemeye mültezim olsa, ama bir miktar zaman besleyecek tayin olunmasa, ba’dehû Hind, sağıreye nafaka takdir eder, alabilir mi? Cevap: İki yıldan sonra alabilir.”⁷⁵⁴

Koca, karısını mahkemede dava ettirmeyeceğine, davaya karıştırmayacağına şartlı üç talâk zikretse sonra başka kadılığa gidip karısıyla muhâlea yoluyla anlaşıp boşansa ardından yeniden nikâh kıysa kadın aradan bir müddet zaman geçtikten sonra kocasını dava edip kendisini muhâleadan önce boşadığını söyleyip şartlı talâkın gerçekleştiğini söyleyebilir. İbn Kemal, kadın eğer kocanın muhâleadan önce kendisini

⁷⁴⁷ “ferâgat edüb” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 124a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 92b.

⁷⁴⁸ “Zeyd’den” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 92b.

⁷⁴⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 58a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 124a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 92b.

⁷⁵⁰ İbn Kemal, *Fetâvâ-yı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 134a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 74.

⁷⁵¹ (Kenar kayıt), “yirmi” Üskübî, *Fetâvâ-yı Üskübî* (Esad Efendi, 1094), 37a.

⁷⁵² “olur, yedi yıla dek sağırin nafakasına harc olacak akçe alur.” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 123a; (Kenar kayıt) “Ebussuud ve Kemalpaşazâde” Üskübî, *Fetâvâ-yı Üskübî* (Esad Efendi, 1094), 37a.

⁷⁵³ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 57b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 123a; (Kenar kayıt) Üskübî, *Fetâvâ-yı Üskübî* (Esad Efendi, 1094), 37a; Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 47-48.

⁷⁵⁴ İbn Kemal, *Fetâvâ-yı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 134a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 74.

boşadığını ispat ederse muhâleada kadının verdiği bedel ne ise onu geri alabileceğini belirtmiştir.⁷⁵⁵

(290) “Mesele: Zeyd, “Avratımı dava ettirmem ve davaya karıştırmayım.” diye üç talâka şart eylese sonra Zeyd ahar kadılıkta hatunuyla hulû’ anlaşıp ba’dehû avratına nikâh etse, dört aydan sonra dava edecek şer’an Zeyd’e talâk-ı selâse vâkî olur mu? Cevap: Olur.”⁷⁵⁶

Kadın cariyesini bir adamla evlendirip sonra cariye ve kocası mehir ve iddet nafakası almamak yoluyla hul’ etse cariyenin sahibi olan kadın mehir benimdir onu alacağım diye istese mehri almaya kâdirdir:

(291) “Mesele: Hind bir müdebber câriyesin Zeyd’e nikâh edüb nice zaman sâkin olub câriye mehrinden ve nafaka iddetinden geçüb Zeyd hul’ edişüb Hind mehir câriyenin değildir benimdir geçdiyse ben geçmezsin deyû taleb edüb almağa kâdire olur mu? Cevap: Olur. Ebussuûd.”⁷⁵⁷

Muhâlea yapıp mehirden ve iddet nafakasından vazgeçen kadın hamileyse, bu durumu sebebiyle kocasından nafaka alabilmesi durumu Ebussuûd Efendi’ye sorulduğunda kadının nafaka alabileceği yönünde fetva vermiştir:

(292) “Mesele: Hind mehrinden nafaka-i iddetinden ferâğat edüb zevci ile muhâla’a ettiklerinde müddet-i iddet beyân olunmamış olsa sonra Hind’in hamli zahir olıcak nafaka taleb edüb almağa kâdire olur mu? Cevap: Üç hayz olmak üzerine muhalaa olundu ise olur. Ebussuûd.”⁷⁵⁸

(293) “Mesele: Hind zevci Zeyd ile muhalaa edüb mehrinde ve nafaka-i iddetinden ferâğat ettikten sonra hamli zuhur etmeğin hamli için nafaka takdir ettirse hamli vaz etmedin takdir olunan nafaka-i almağa şer’an kâdire olur mu? Cevap: Hamli için kable’l-vaz nafaka alınamaz. Amma kendü nafakasının müddeti mechule olmağın ferâğat na meşrudur. İddet vaz’-ı haml ile idüğü zahir olmağla kendü nafakasın alır. Ketebehu Ebussuûd ufiye anhu.”⁷⁵⁹

(294) “Mesele: Zeyd Hind ile muhâla’a eyledikten sonra Hind’in hamli zâhir olsa Hind nafaka takdir eylemek caiz olur mu? Cevap: Hind iddeti hayz ile ya şehri ile olmak itikâdî üzerine muhâla’a edicek olur. Ebussuûd.”⁷⁶⁰

Muhâlea ile ilgili soru sorulup hul’ ün geçerli olmadığı bazı durumlarda Ebussuûd Efendi şöyle fetva vermiştir:

(295) “Mesele: Hind mehrinden ve nafaka-i iddetinden ferâğat edüb zevci Zeyd’den olan (evladın)⁷⁶¹ baliğ olunca besleyüb ve Zeyd’in beşbin akçe deynini dayinine vermek üzere

⁷⁵⁵ İbn Kemal, *Mühimmâtü’l-Müftî* (Çorlulu Ali Paşa, 280), 31b-32a.

⁷⁵⁶ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü’l-Mesnevi, 118), 42b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 74.

⁷⁵⁷ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 37a; (Kenar kayıt) Üskübî, *Fetâvâ-yı Üskübî* (Esad Efendi, 1094), 26a.

⁷⁵⁸ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 53a.

⁷⁵⁹ (Kenar kayıt) Üskübî, *Fetâvâ-yı Üskübî* (Aşir Efendi, 133), 76b.

⁷⁶⁰ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 58a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 123b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 89b.

⁷⁶¹ “deyn” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 89a.

Zeyd ile hul' okuşalar ba'dehu beşbini vermemeğe kâdire olur mu? Cevap: Hul' sahîh değildir. Zaman-ı bülüğları mechuldur. Bedel-i hul' mechul olmuş olub hul' fâsid olur. Tekrar tashih-i akid lâzımdır. Ebussuûd."⁷⁶²

Kadın kocasıyla hul' olup küçük çocuğunun nafakasını da belli bir zamana kadar kadının karşılaması yönünde anlaşsalar ancak kadın fakirliğinden karşılayamasa bu durumda koca çocuğun nafakasını karşılar. Kadın ise çocuğun nafakasını karşılayabilecek duruma gelirse boşandığı kocasına borcunu öder.

(296) "Mesele: Hind zevci Zeyd ile mehrinden ve nafaka-i iddetinden ferâgat edip ve Zeydden olan bir yaşındaki sağîresin nafaka takdir ettirmeyip kendi yanından yedi yıla değin beslemek üzere hul' okuştuktan sonra Hind (fakirim)⁷⁶³ deyû sağîre-i mezbûreye nafaka takdir ettirip nesne almağa kâdire olur mu? Cevap: Olur amma kudreti oldukta yine Zeyd'e öder."⁷⁶⁴

(297) "Mesele: Hind zevci Zeyd ile mehrinden ve nafaka-i iddetinden ferâgat edüb ve Zeyd'den olan bir yaşında sağîre-i nafaka takdir ettirmeyüb kendi yanından yedi yıla değin beslemek üzere hul' okuştuktan sonra Hind fakireyin deyû sağîre-i mezbûreye nafaka takdir ettirüb nesne almağa kâdire olur mu? Cevap: Olur. Amma kudreti oldukta yine Zeyd'e öder. Ebussuûd."⁷⁶⁵

Kadın, kocası ile mehrini ve esbablarını vereceği üzere hul' olsa, sonra kadının akrabası, kadının akıl hastası olduğunu söylese hâkim huzurunda onun kararıyla verdiği malları geri almaya güç yetirir.

(298) "Mesele: Hind zevci Zeyd'e mehrin ve cümle esbâbın verüb Zeyd ile hul' etdikden sonra akrabası Hind mecnûnedir deyû Zeyd'den Hind'in mehrin ve esbâbın almağa kâdir olur mu? Cevap: Vakı'a mecnûn ise re'y-i hâkim ile olurlar. Ebussuûd."⁷⁶⁶

Kadın kocasından habersiz onun parasıyla bazı kıyafetler alıp saklasa sonra muhâlea yoluyla ayrılmak istediklerinde karısının elinde olan kıyafetler kadında kalması şartıyla hul' olsalar koca, kadının sonradan ortaya çıkan kıyafetlerinin parasını ondan temin edebilir.

(299) "Mesele: Hind zevci Zeyd'in malından izinsiz bazı esbâb edinüb saklasa ba'dehu Hind Zeyd ile hul' edişüb Hind Zeyd'e mehrin bağışlayub ve Zeyd dahi Hind'e elinde olan esbâb Hind'in olmak şartıyla talâk verse ba'dehu Hind'in gayri yerde ol hul' olunan esbâbdan ziyâde esbâbı bulunsa Zeyd esbâbı Hind'den almağa kâdir olur mu? Cevap: Heman Hind'in elinde zahir olan esbâb Hind'in olmak şart olundi ise sonra zahir olan esbâb Zeyd'in malı ile alındı ise ol esbâbın bahasını alır. Ebussuûd."⁷⁶⁷

⁷⁶² Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 57a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 122b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 88b-89a.

⁷⁶³ "fakireyim" Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 88b.

⁷⁶⁴ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 88a-b; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 47.

⁷⁶⁵ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 57a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 122b; (Kenar kayıt) Üskübî, *Fetâvâ-yı Üskübî* (Esad Efendi, 1094), 36b.

⁷⁶⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 163b.

⁷⁶⁷ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 57b.

Hamile kadın ve kocası doğacak çocuğun nafakasını süre belirlemeksizin kadının karşılaması şartıyla hul' olsalar kadın doğum yaptıktan sonra çocuğun nafakasını hul' ettiği kocasından alamaz.

(300) “Mesele: Hind-i (hâmile)⁷⁶⁸ vaz’-ı haml ettikde veledin nafakasından ferâğat etmek üzerine zevci (Zeyd)⁷⁶⁹ ile hul’ edidiklerinden sonra Hind vaz’-ı haml edicek yine veledin nafakasını Zeyd’den almağa kâdire olur mu? Cevap: Olmaz. Zaman ta’yîn (olunmayıcak).⁷⁷⁰ Ebussuûd.”⁷⁷¹

Kadın kocası ile rızası üzere hul’ ettiklerini söyleyip sonra da ikrah davası açması durumu Ebussuûd Efendi’ye sorulmuş o iste şöyle fetva vermiştir:

(301) “Mesele: Hind zevci Zeyd ile mahkemede rızam ile hul eyledim ikrâh ile cebr ile eylemedim deyüb vech-i meşruh üzre huli tescil olunsu badehu Hind ikrâh davasını eylese istima olunur mu? Cevap: Mahkemede ikrâh olunmaz dava ederse olunmaz. Tenhada ikrâh olunub hükümde ikrâhsız hul ederin deyû ikrâr ile ve illa darb-ı şedîd habs-i medîd olunursun deyû ikrah iddia ederse beyyine-i adilesi olıcak olunur. Ebussuûd.”⁷⁷²

(302) “Mesele: Hind zevci Zeyd ile hul’ eyledikde rızam ile hul eyledim ikrâh ve cebr ile eylemedim deyub vech-i meşruh üzre hul’ sicil olunsu ba’dehu Hind’i mezbûr ikrâh da’vâsın eylese şer’an istimâ’ olunur mu? Cevap: Mahkemede ikrâh olunmak da’vâ ederse olunmaz. Tenhada ikrâh olunub mahkemede ikrâhsız hul’ ederin deyû ikrâr eyle ve illa darb-ı şedîd ve habs-i medîd olunursin deyû ikrâh iddi’â ederse beyyine-i adilesi olıcak olunur. Ebussuûd.”⁷⁷³

Hul’ lafızları söylendikten sonra çiftler boşandığından dolayı kadın, kocasıyla mehir konusunu konuşmadıkları sürece mehrini alamaz.

(303) “Mesele: Zeyd Hind ile hul’ sonra Hind’i bâin talâk boşasa hul’ olunduğu zamanda Hind’in mehri zikr olunmasa Hind mehrini Zeyd’den almağa kâdire olur mu? Beyân buyrulub müsâb oluna. Cevap: -Allah-u a’lem- Olmaz. lafz-ı hul’ zevciyyeti küllen iskât eder. Ketebehû Ebussuûd el-hakîr ufiye anhu.”⁷⁷⁴

Koca hülle gerektirecek bir boşamada bulunsu ve karısı bu durumu ispat edemese ve kocası yakınlık göstermek istediği takdirde kadın neyi varsa verip kocasıyla hul’ olması gerekir. Koca tasarrufta bulunmak isterse kocanın yemeğine zehir katılabileceği ve bunun dünyada da ahirette de cezasının olmayacağı yönünde Ebussuûd Efendi fetva vermiştir:

(304) “Mesele: Zeyd şu işi işlersem avretim üç talâk boş olsun dedikten sonra ol işi işledikte zevci bilip isbâta kâdire olamasa Zeyd yakınlık etmekle zevci âsim olur mu?

⁷⁶⁸ “hâmil” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 88b.

⁷⁶⁹ (Parantez içi metin yok) Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 88b.

⁷⁷⁰ “olmayıcak” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 88b.

⁷⁷¹ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 57b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 123a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 88b.

⁷⁷² (Kenar kayı) Ali Efendi (ö. 1103/1692) Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1082), 164a.

⁷⁷³ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 176a.

⁷⁷⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-fetâvâ* (Şehit Ali Paşa, 2868), 77b.

Cevap: Zinâdır aslâ ihtiyâr etmemek lâzımdır. Nesi var ise verip hul'etmek gerektir. Tasarruf kasd ederse gayri tarîk ile halâs olmayacak ta'amına zehir katmak şer'an câizdir ne günahı vardır ne diyet lâzımdır."⁷⁷⁵

Kadın, kocası ile hul' olsa sonra hul' etmeden kocasının kendisine talâk verdiğini kanıtlasa bu durumda hul' olarak neyi verseyse geri almaya hakkı vardır.

(305) "Mesele: Zeyd zevcesi Hind ile mehri üzerine muhâla'a edüb tefrik olunduktan sonra Hind kable'l-muhâla'a Zeyd'den bâin talâk boş olduğun isbat edüb (mehrin)⁷⁷⁶ almağa kâdire olur mu? Cevap: Olur. Ebussuûd."⁷⁷⁷

Kadın, kocasıyla evlatları balığ olunca nafakasız beslemek üzere hul' olsa balığ olmayan küçük çocuk için kocasından nafaka alabileceği yönünde fetva verilmiştir:

(306) "Mesele: Zeyd zevcesi Hind ile (mehrin)⁷⁷⁸ ve nafaka-i (iddetin)⁷⁷⁹ ve sağîre (oğulların)⁷⁸⁰ balığ olunca nafakasız beslemek üzerine hul' eylese ba'dehu (mehrin)⁷⁸¹ sağîr için nafaka almağa kâdire olur mu? Cevap: Sağîr için nafaka alır. Ta'yîn-i zaman olunmamış vakt-i bülûğ mechuldur. Ebussuûd."⁷⁸²

Kadın, kocası ile mehrini almamak üzere hul' etse kocası, kadının kıyafetlerinden akrabalarına verdiğini almaya güç yetirebilir mi diye Ebussuûd Efendi'ye sorulunca hul'ün karı-koca ile ilgili mallarla alakalı olduğunu ancak akrabalarından almaya güç yetirebileceği yönünde fetva vermiştir:

(307) "Mesele: Zeyd zevcesi Hind ile verdiği mehr-i muaccel almak üzere hul' eylese Hind Zeyd'e verdiği akrabasına verdiği esbâbı şer'an taleb edüb almağa kâdire olur mu? Cevap: Hul' zevciyyete müteallik olan hususi iskat eder. Amma akrabasına verdiği esbâbda kâdiredir. Ebussuûd."⁷⁸³

Hul' için bir şeyin olmasını ya da olmamasını taraflarlar şarta bağlasa şartı olduğu zaman hul'ü geciktirmeden talâk verildiyse boşama gerçekleşir ve koca da hul' de belirlenen bedeli alır.

(308) "Mesele: Zeyd (zevcesi)⁷⁸⁴ Hind'e haber gönderüb eğer falan zamanda (değin)⁷⁸⁵ anda (varmazsam)⁷⁸⁶ Amr'a yüz filori verüb irâdetin elinde olsun dedikde Hind vakt-i

⁷⁷⁵ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 121b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 68b; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 158.

⁷⁷⁶ "mehrin" Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 89b.

⁷⁷⁷ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 57b-58a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 123a-b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 89b.

⁷⁷⁸ "mehrin" Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 88b.

⁷⁷⁹ "iddetini" Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 88b.

⁷⁸⁰ "oğlunu" Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 88b.

⁷⁸¹ "mehrin" Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 88b.

⁷⁸² Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 57b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 123a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 88b.

⁷⁸³ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 57a.

⁷⁸⁴ "zevci" Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 89b.

⁷⁸⁵ "dek" Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 89b.

ma'hûdden sonra Amr'a yüz filori verüb talâk ihtiyâr etse Zeyd Amr'dan filori alamağa kâdir olur mu? Cevap: Vakt-i (ma'hûdden)⁷⁸⁷ tehir etmeyüb talâk ihtiyâr etdi ise bâin talâk boş olur. Bedel-i hul'i Zeyd alır. Ebussuûd.⁷⁸⁸

Kocanın karısını hul' ile boşarken inşaallah lafzını eklediğine kendisinden başka şahidi varsa boşama geçerli olmaz ancak şahidi yoksa bu durumda boşama geçerlidir.

(309) "Mesele: Zeyd zevcesi Zeyneb ile hul' okuşdukda inşaallâh dese talâk vâk'i olur mu? Cevap: inşaallâh dedüğine beyyinesi var ise olmaz. Zeyneb bedel-i hul' yine alır. Yok ise Zeyd yemîniyle tasdik olunmaz. Talâk-ı bâin mukarrerdir. Ebussuûd."⁷⁸⁹

(310) "Mesele: Zeyd zevcesi Hind'i iki def'a boşayub yine nikâhlandıktan sonra salise Hind mehrinden ve nafaka-i iddetten ferâğat edüb müslümanlar mahzarında iraden elinde olsun dedikde Hind dahi fi'l-hal kendi nefsinin ihtiyâr edüb beş ay murur ettikten sonra Zeyd mücerred inşaallâh ile boşadım idi deyû meclis-i şer'da yemin etmekle Bekr-i naib Hind'i Zeyd'in menkûhesi olmağa hükm eylese nafiz olur mu? Cevap: Batıldır. Hul'da inşaallâh da'vası değlenmez. Ebussuûd."⁷⁹⁰

Karı-koca hul' olup koca karısını boşasa aradan belli bir müddet geçtikten sonra karısını inşaallah sözü ile boşadığını söylese bu durumda yemininin geçerli olup olmadığı Ebussuûd Efendi'ye sorulmuş ve o da kocanın yeminine itibar edilmeyeceği yönünde fetva vermiştir:

(311) "Mesele: Zeyd zevci Hind ile muhâlefet edüb bedel-i hul aldıkda bâin talâk verdikden sonra ben ol zamanda inşaallah dedim deyû yiminine i'tibâr olunur mu? Beyân buyurula. Cevap: -Allah-u a'lem- Asla olmaz. Ketebehû Ebussuûd el-hakîr ufiye anhu."⁷⁹¹

Koca, karısından farklı bir memleketteyken karısına mehir ve nafakasından vazgeçmesi halinde boşayacağını bir mektuba yazsa mektup kadına ulaşınca kadın bu durumu kabul edip aradan uzun bir zaman geçtikten sonra feragat ettiği malı yeniden isteme durumu sorulduğunda Ebussuûd Efendi, o malları tekrar almaya güç yetiremeyeceği yönünde fetva vermiştir:

(312) "Mesele: Zeyd âhir terkettikten sonra zevcesi Hind'e mektûb gönderüb eğer mehrinden ve nafakasından ferâğat ederse benden bâin talâk boş olsun dedikde mektûb Hind'e gelicek mezbûrlardan ferâğat edüb onbeş yıl geçtikden sonra Zeyd geldikde mezbûrları yine Zeyd'den talebe kâdir olur mu? Beyân buyurulub müsâb oluna. Cevap: -Allah-u a'lem- Olmaz. Ketebehû Ebussuûd el-hakîr ufiye anhu."⁷⁹²

Koca, karısıyla mehri, kendi ve çocukların nafakasını talep etmemek üzere muhâlea yapsalar ve koca bunun üzerine kadına yeniden talâk verse bu durumda kadın

⁷⁸⁶ "varmaz isem" Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 89b.

⁷⁸⁷ "ma'hûdde" Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 89b.

⁷⁸⁸ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 58a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 123b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 89b.

⁷⁸⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 57b.

⁷⁹⁰ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 57a.

⁷⁹¹ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehit Ali Paşa, 2868), 141a.

⁷⁹² Ebussuûd, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehit Ali Paşa, 2868), 143a.

mehrini ve kendisiyle çocukların nafakasını alabilir mi diye Ebussuûd Efendi'ye sorulur. İddeti bitmiş ise nafaka ve mehrini alamaz. İddeti devam ediyorsa kadın kendi nafakasını alır. Çocukların nafakasını ise bir süre belirlemedilerse veya süre belirleyip o süre içerisinde alırsa alır yoksa alamaz, geçmişteki nafakayı da alamaz, şeklinde fetva vermiştir.

(313) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e talâk vermek istedikde Hind dahi mehrinden ve nafaka-i ma’lûmesinden ve sağirelerinin nafaka-i (ma’lûmelerinden)⁷⁹³ ferâgat edüb Zeyd ile hul’ okuşdukda Hind’e Zeyd dahi talâk verse ba’dehu Hind (sağirelerinin)⁷⁹⁴ ve kendünün nafakasıyla mehrin almağa kâdire olur mu? Cevap: Hayzından kalmış ise nafakası malumdur alırmaz. Mehrini hiç alırmaz. İddeti hayzi ile ise nafakasına ma’lum demek cehildir. İddeti içinde nafakasını alır. (Sağirelerinin)⁷⁹⁵ nafarakaları ma’lume olmak zaman-ı terbiyet ma’lum olmak ile olur. Zaman tayin oldi ise alırmaz. Olunmadı ise ma’lume demek cehildir. Güzeşteyi alırmaz min ba’d olur. Ebussuûd.”⁷⁹⁶

2.5. TAHLİL/HÜLLE

Tahlil/Hülle, kocanın karısını üç kere boşadıktan sonra yeniden evlenmelerini, kadının başkasıyla evlenip cinsel ilişki yaşamasına bağlamaktır. Üç talâkla boşanan kadın, başkasıyla evlenip bir birliktelik yaşadıkdan sonra, planlı yani bir süreliğine evli kalmak için anlaşılan evlilik (mut’a) değil de anlaşılmayıp boşanırlarsa veya ölüm durumu olursa bu durumda ilk eşine yeniden dönüp nikâh kıyabilirler.

(314) “Mesele: Zeyd, zevcesi Hind’i üç kere boşasa, ba’dehû Zeyd bir kuluna nikâhlандırsa, kul Hind ile cem olmadan Hind’i nikâhlanmak şer’an câiz midir? Cevap: Câiz değildir.”⁷⁹⁷

(315) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e iki def’a ric’î talâk verüb bir def’a bâin talâk (ile talâk)⁷⁹⁸ verdikden sonra (tezevvüc)⁷⁹⁹ etmek istese hülle lâzım olur mu? Cevap: Olur. Ebussuûd.”⁸⁰⁰

(316) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’i iki def’a boşadıktan sonra nikâhlansa ba’dehu Hind beni boş dedikde Zeyd dahi boş ol deyû bâin zikr eylemese iddeti içinde ric’ate sahîh olur mu? Yoksa hülle muhtac mıdır? Cevap: Muhtacdır. Ebussuûd. Diğer Cevap: Olmaz. Heman boş ol demekle üç talâk tamam olur. Ebussuûd.”⁸⁰¹

(317) “Mesele: Zeyd eğer bir dahi filan fiili işlersem hâliyya taht-ı nikâhımda olan Zeyneb’den gayri aldığım ve alacağım üç talâk boş olsun dedikden sonra Hind’i

⁷⁹³ “muallâmından” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 88b.

⁷⁹⁴ “sağirlerinin” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 88b.

⁷⁹⁵ “sağirlerinin” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 88b.

⁷⁹⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 57b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 122b-123a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 88b.

⁷⁹⁷ İbn Kemal, *Fetâvâ-yı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 84b.

⁷⁹⁸ (Parantez içi metin yok) Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 69b.

⁷⁹⁹ “yine tezevvüc” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 69b.

⁸⁰⁰ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 46a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 122a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 69b.

⁸⁰¹ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 45a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 120b.

nikâhlanub ba'dehu fiil-i mezkuru işleyüb Hind üç talâk boş olsa ba'de'l-hülle Hind'i nikâhlanmak şer'an caiz olur mu? Cevap: Olur. Ebussuûd.⁸⁰²

Koca, karısını bilerek üç kez boşadığında tahlil olmadan yeniden evlenemez. Ancak üç kez boşama hataen gerçekleştiğinde tahlile gerek kalmaz. İbn Kemal'in bu fetvası Hanefî mezhebinin görüşünü esas aldığını göstermektedir. Hanefî mezhebine göre koca boşamayı hataen gerçekleştirdiyse talâk, fetvaen de takvaen de vukû bulmazken mahkeme açısından boşama gerçekleşir.⁸⁰³ İbn Kemal, Hanefî mezhebinin görüşüne uygun fetva verdiği için yanlışlıkla üç defa talâk lafızlarını zikreden kişiye hülle/tahlili gerekli görmemiştir. Bu da aile birliği için önem arz etmektedir.

(318) “Mesele: Bir kimse üç defa hata söyleyip her birinde tecdid-i nikâh olsa dördüncüde hülle lazım olur mu? Cevap: Olmaz.”⁸⁰⁴

Aynı durum Ebussuûd Efendi'ye sorulduğunda ise hüllenin yapılması gerektiğini söylemiş İbn Kemal'e göre daha sert ve katı yönde fetva vermiştir.⁸⁰⁵

(319) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind'i hatâ ile üç talâk boşayıp birbirini isteyip dileyip müsâhabet eyleyip hüllesiz almak dilese şer'an câiz olur mu? Cevap: Ne'üzübillâhi te'âlâ mümkün müdür?”⁸⁰⁶

Koca, talâk verip boşadığı karısıyla yeniden evlenmek için karısını kölesiyle evlendirmiştir. Tahlil yapmak için sadece nikâh kıymak yeterli değildir. Nikâh sonuç doğuran bir akittir. Bu sebeple cinsel birlikteliğin de olması gerekmektedir. Tahlil için de bu koşul vardır. Soruyu soran kişi şer'an hükmü bilmektedir, yaptığı işi şekil itibarıyla caiz hale getirmiştir. Koca, köleyi kadına temlik ettiğinden nikâh fesih olunur ve tahlil gerçekleşmiş olur. Karısından ayrılmak istemeyen koca da bu şekilde boşadığı karısına yeniden dönme imkânı sağlamış olur.

(320) “Mesele: Zeyd, zevcesi Hind'i talâk-ı selâse ile boşasa, ba'dehû hülle etmeli olucak on iki yaşında bir kul alıp avratına nikâhlandırırsa, halvet-i sahiha olup duhul vâkî olup ama

⁸⁰² Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 67b-68a.

⁸⁰³ Vehbe Zuhayli, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi* (İstanbul: Feza Yayıncılık, 1994), 9/293.

⁸⁰⁴ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 65b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 44b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 75.

⁸⁰⁵ Muharrem Midilli, “Allah Dileseydi Onu Daha Ağırıyla Sınardı: Hanefî Köklerinden Osmanlı Dönemi Fetvalarına Mükrehin Boşamasının Geçerliliği”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 43 (Haziran 2024), 186.

⁸⁰⁶ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 122a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 69a-b; Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 51.

inzal olmasa, ba'dehû Zeyd kulu, Hind'e temlik edip nikâh fesh olup hülle sahih olur mu? Cevap: Olur.”⁸⁰⁷

Tahlil için on iki yaşındaki ergenliğe girmiş kölelerin kullanıldığı görülür. Ancak İbn Kemal tahlil meselesini çözüme kavuşturmak için on iki yaşından küçük çocukların kullanılmasını hukuka uygun olarak görmez. Bu meselenin, Şafîî kadısının hüneriyle giderilebileceğini ifade eder.

(321) “Mesele: Zeyd, avratını üç talâk boşayıp ba'dehû bir sağira oğlana hülle edip yine nikâh etse, şer'an câiz midir? Cevap: Değildir.”⁸⁰⁸

(322) “Mesele: Zeyd ehl-i ırz olup zevcesini şart üzerine talâk-ı selâse ile boşasa hülleden ar eder olacak ıskât-ı hülle tarîk var mıdır? Cevap: Şafîî kadısı “Nikâh velisi izinsiz oldu.” diye butlanına hükmederse olur, tecdid-i nikâhta hülle hacet olmaz.”⁸⁰⁹

(323) “Mesele: Zeyd, zevcesi Hind'e üç talâk verip hülle etmeli olacak on iki yaşında oğlana hülle olsa ama ol hal vâkî olup inzal olmasa, ba'dehû oğlan Hind'e talâk verse şer'an iddet çeker mi? Cevap: Talâk veremez, kable'l-bülûğ.”⁸¹⁰

(324) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind'i üç talâk boşadıktan sonra cimâyâ kâdir olmayan pîre yahud on iki yaşında oğlancığa hülle etseler ba'dehû Zeyd'e nikâh caiz olur mu? Cevap: İnzâl lâzım değildir. İdhâl mukarrar olıcak olur ve illa olmaz. Ebussuûd.”⁸¹¹

Kişi, karısını üç talâkla boşayıp tahlilden sonra geri alsa ve başka bir kimse de “hülle ile alana da aldırana da lanet vardır” diye hadisi nakletse bu durumda İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi herhangi bir şey gerekmediğini belirtir.

(325) “Mesele: Zeyd, avratını üç talâk boşayıp hülleyle yine alsa, Bekir “Hülleyle alana ve aldırana lanet vardır.” dese, şer'an Bekir'e ne lazım olur? Cevap: Nesne lazım olmaz “لن الله المحلل” hadisini nakil ise muradı.”⁸¹² Ebussuûd.”⁸¹³

Kadının, kendisini üç talâkla boşayan kocasına dönebilmesi için tahlil gerekmektedir. Kadın, başka bir adamla evlenip tahlil gerçekleştikten sonra o adam

⁸⁰⁷ İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 44b-45a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 74.

⁸⁰⁸ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 38a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 7b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 130a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 75.

⁸⁰⁹ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 41a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 132a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 39a-b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 75.

⁸¹⁰ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 39b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 7b; “...Câizdir ama ...” İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 44b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 74.

⁸¹¹ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 46a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 122a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 69a; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 52.

⁸¹² İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 45a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 74-75.

⁸¹³ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 45b.

boşasa ardından yeniden nikâh kıyıp evlenseler sahih halvet gerçekleşmeden ayrılırsalar kadının ilk eşine İmam Züfer'in görüşüne göre iddet bekleme durumu İbn Kemal'e sorulur. Cevaben İmam Züfer'in ictihadına göre kadın, üç talâkla boşayan ilk eşine iddet beklemeden dönebildiği belirtilmektedir.

(326) “Mesele: Zeyd, zevcesi Hind'i üç talâk boşasa, zevc-i âhara hülle olunup, ba'dehû zevc-i âhara talâk verse, İmam Züfer kavliyle yine zevc-i âhara nikâh eyleseler kable'd-dühûl yine Hind'e talâk verse, sonra zevci Zeyd'e varmakla, zevc-i âhardan İmam Züfer kavliyle iddet çeker mi? Cevap: İddet çekmez.”⁸¹⁴

Tahlil yapıldığında tezevvüc gerçekleştikten sonra, adam cima olmadığını söyleyip kadın cima olduğunu ileri sürüp savunsa tahlil geçerli kabul edilir.⁸¹⁵ Koca, karısını üç talâkla boşayıp başka bir adama tahlil yapsalar ardından hülle eden adam kadını boşasa ve kadın, ilk kocasına geri dönüp nikâhlansa aradan zaman geçip de tartıştıkları vâkit kadın, kocasına tahlil yaptığı adamla cinsel birliktelik yaşamadığını söyleyip yemin etse bu durum İbn Kemal'e sorulduğunda kadının sinirle söylediğine itibar edilmeyeceğini ifade eder.

(327) “Mesele: Zeyd, Hind'i “Talâk-ı selâse ile boşadım.” deyip Amr'a hülle eyleseler, ba'dehû Amr, Hind'e talâk verip yine Zeyd nikâhlanıp beş yıl zindekânî (geçim) eyleseler haliyen Zeyd ile Hind kavga edecek Hind “Amr'a nikâhlandığım vâkit dühûl vâkî olmadı.” diye yemin edecek nice olur? Cevap: Nesne lazım gelmez, sonra garazıyla dediğine itibar yoktur.”⁸¹⁶

Kocanın talâkının sahih olması için baliğ olması gerekir. Bâliğ olmayan koca cima ve boşamaya güç yetiremediği takdirde kadın eğer emzirme dönemi içerisinde ise sütünü içmekle boşanması Ebussuûd Efendi'ye sorulmuş o da “kadın boşanmış olur ancak bu durum hülle değil lağv olur” şeklinde fetva vermiştir.

(328) “Mesele: Hind-i mutallakayı Zeydi na-bâliğa hülle eyleseler Zeyd vat' ve tatlika kâdir olmasa Hind südün emmek ile talâk vâkî' olur mu? Cevap: Müddet-i rezâ'da emdi ise olur amma hülle değildir lağvıdır.”⁸¹⁷

(329) “Mesele: On iki yaşın tamam edip buluğuna i'tiraf etmeyen oğlana hülle-i sahîha olur mu? Cevap: Buluğuna ikrâr etmeyecek talâkî sahîh olmaz.”⁸¹⁸ İhtiyât oluna. Ebussuûd.”⁸¹⁹

⁸¹⁴ İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 45a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 75.

⁸¹⁵ İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Âşir Efendi, 270), 90a.

⁸¹⁶ İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 43a-b; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 75.

⁸¹⁷ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 46b; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 52.

⁸¹⁸ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 121b; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 52.

⁸¹⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 45b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 67b.

Koca, karısının küfür söz söylediğini bilmeyip karısına üç talâk verse bu durumda hüllenin gerekli olup olmadığı konusu Ebussuûd Efendi'ye sorulduğunda, hülleye ihtiyaç olduğu yönünde fetva vermiştir:

(330) “Mesele: Küfür söyleyen Hind’in zevci Zeyd el-iyâz-ü billâh Hind’in küfür söylediğini bilmeyub Hind’e üç talâk verse ba’dehu Hind’dan kable’t-talâk küfür sâdır olduğun bilecek mezbûre Hind’i hüllesiz nikâhlanmağa kâdir olur mu? Cevap: Olmaz. Küfür söyledikten sonra iddet tamam olub üç talâk verdiği ba’del iddet idiğü sabit olmak gerekdir ki vâk’i olmaya. Küfür söyledüğünün ibtidâ-i tarihi malum olmak beyyinesiz olmaz şahidler küfür söylediğün işidub hurûc-i iddete değin te’hîr ile şehadetten bil-küllîye düşerler. Üç talâk ba’de hurûci’l-iddet sâdır olduğü sabit olmak muhâldir. Hülleye hâcet mukarrerdir. Ebussuûd.”⁸²⁰

Ebussuûd Efendi'ye kocanın, karısını üç talâkla boşayıp sonra bir köle satın alıp ve bunu boşadığı karısıyla evlendirmesi ardından o köleyi mutallaka olan karısına hibe etmesi durumunda aralarındaki hüllenin durumu sorulmuş Ebussuûd Efendi ise hibe etmeden cima gerçekleşseyse hüllenin geçerli olduğunu söylemiştir.

(331) “Mesele: Zevci Hind’i üç talâk boşayan Zeyd bir kul iştirâ edüb Hind’e tezvîc edüb ba’dehû kulu Hind’e hibe eylese boş oldukda hülle olur mu? Cevap: Olur eğer dahi hibe etmeden kul Hind’e idhâl etdi ise. Ebussuûd.”⁸²¹

Karısını üç defa boşayıp hüllesiz tekrar evlenmesi mümkün olmayan adam, hülle yapmadan mutallaka karısından tasarrufta bulunsa o kocaya ceza olarak had gerektiği yönünde fetva verilmiştir:

(332) “Mesele: Zeyd menkûhası Hind üç def’a bâin talâk boşayıp ba’dehu hüllesiz yine tasarruf eylese Zeyd’e ne lâzım olur? Cevap: Hadd ikâmet olunur.”⁸²²

(333) “Mesele: Zeyd üç talâk boşadığı Hind’i hüllesiz tekrar kendine nikâh sahîh olmadığını bilip hüllesiz kendine nikâh ettirse şerân ne lazım olur? Cevap: İmâm-ı A’zam katında darb-i şedîd ile ta’zîr olunur İmâmeyn katında had ikâmet olunur.”⁸²³

(334) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’i üç talâk boşayıp ba’dehu hülle olunmadan nikâh ettirip tasarruf eylese ne lâzım olur? Cevap: Ta’zîr-i şedîd ve habs-i medîd lâzımdır.”⁸²⁴
Diğer cevap: Hadd ikâmet olunur. Ebussuûd.⁸²⁵ Diğer cevap: Hüllesiz nikâhla duhul etti ise ta’zîrin aksa-yı meratibi ikâmet olundukdan sonra habs-i medîd olunur. Ebussuûd.”⁸²⁶

⁸²⁰ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 45b-46a.

⁸²¹ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 121b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 68b; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 52.

⁸²² Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 70b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 69b; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 51.

⁸²³ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 46b; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 52.

⁸²⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 46a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 121b, 122b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 68b; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 51.

⁸²⁵ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 122b.

⁸²⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 46a.

(335) “Mesele: Zeyd-i hatîb bir işi işlememeğe şart edüb ba’dehu muhalefet edüb hüllesiz yine zevcesiyle bile izdivac muâmelesi eylese ona ne lâzım olur? Cevap: Tecdid-i nikâh etti recm lâzımdır, etmedi ise ta’zir-i şedîd ve habs-i medîd lâzımdır. Ebussuûd.”⁸²⁷

Koca, karısıyla evlenip cimadan önce üç talâk boşaması durumunda hülleye gerek olup olmadığı sorulduğunda sünnet üzere tedricen, aşamalı olarak boşaması halinde hülleye gerek olmadığı ancak ma’iyetle boşaması durumunda hüllenin gerekli olduğu yönünde hükmedilmiştir:

(336) “Mesele: Zeyd menkûhesi Hind’i kable’-d-uhûl üç talâk boşasa sonra Hind nikâhlanmak isteyicek hülle lâzım olur mu? Cevap: Ma’iyetle boşadı ise lâzımdır. Tedricle sünnet üzerine boşadı ise lâzım değildir. Ebussuûd.”⁸²⁸

(337) “Mesele: Hind’i sağıra-ı zevci Zeyd üç talâk boşasa gayr-i mevtûe olıcak tekrar nikâhla hülle lâzım olur mu? Cevap: Üç talâk teferruk üzerine vâk’i olmuş ise olmaz. Eğer bir kerre de vâk’i olmuş ise hüllesiz caiz olmaz. Ebussuûd.”⁸²⁹

Koca mükeyyifât olan bir maddeyi yemeyeceğine dair yemin etse ancak üç talâka mı bâin talâka mı yemin ettiğini unutsa sonra o yemini bozup o maddeyi yese Ebussuûd Efendi, “ettiği yeminde hangi görüş galip geliyorsa ona göre amel etsin ancak eşiyle beraberse hüllesiz evlenmesin” yönünde hükmeder:

(338) “Mesele: Zeyd mükeyyifât ekl etmem deyu talâka yemin eylese üç talâk mı yemin eyledi yohsa bâin talâka mı mütereddîd olsa mükeyyifât ekl edicek hüllesiz nikâhlanmak caiz olur mu? Cevap: Kanki cânibe gâlib ise anın ile amel olunsun beraber ise tahlilsiz tezvîc etmesun. Ebussuûd.”⁸³⁰

Kadın ve erkek aynı olay üzerine farklı görüşlerde bulunması durumu Ebussuûd Efendi’ye sorulduğunda fetvayı sorulan duruma göre vermiştir:

(339) “Mesele: Zeyd’in zevcesi Hind’e hülle lazım olup Amr hülle olundukda halvet-i sahîha olup Amr vat’ etdim dese Hind vat etmediyse şer’an kangisi tasdik olunur? Cevap: Hind tasdik olunur. Ebussuûd.”⁸³¹

(340) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’i üç talâk boşayub Hind’in âhara varub hülle olduğu sabit olmayub mahza Hind’in ben hülle oldum demesiyle Zeyd Hind’i nikâhlanmak sahîh olur mu? Cevap: Zaman-ı talâk iki iddet ile muhallile vasıl ise Zeyd i’tikâd edicek sahîhtir. Ebussuûd.”⁸³²

⁸²⁷ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 46a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 121b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 68b.

⁸²⁸ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 46a, 59a.

⁸²⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 45b.

⁸³⁰ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 68a.

⁸³¹ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 121b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 68b-69a.

⁸³² Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 46b.

(341) “Mesele: Hind Zeyd’e hülle olundukda Zeyd idhâl etmedim dese Hind idhâl etdi dese şer’an Hind’in kelâmı yemini ile tasdik olur mu? Cevap: Kavli mu’teberdir yemin lazım değildir. Ebussuûd.”⁸³³

Koca, hülle gerekmesin diye karısını üç talâk boşadıktan sonra küfür söz söylemesini tavsiye eden kişinin dedikleri üzere küfr kelimeler söylediğinde, tavsiye eden de söyleyen de kâfir olup katli mübah olur.

(342) “Mesele: Zeyd zevci Hind’i boşadıktan üç talâk hülle ihtiyâr etmeyip nâib olan Amr Zeyd’e kâfir ol yine müslüman ol deyip Zeyd dahi eliyazu billah kâfir olup yine müslüman olduktan sonra Amr Hind’i Zeyd’e nikâh eylese ettiği nikâh sahîh olur mu? Cevap: Nâib Zeydden evvel kâfirdir ikisinin dahi katli mubâh-ı sahîh olmak mümkündür.”⁸³⁴

Koca, karısını halvet olmadan üç talâk boşasa, yeniden evlenme durumu Ebussuûd Efendi’ye sorulduğunda üç talâk tek seferde verildiyse hülle ihtiyâç olduğunu ancak ayrı ayrı verildiyse hülle ihtiyâç olmadığı bahsedilmiştir.

(343) “Mesele: Zeyd zevci Hind-i sağîre ile halvet olmadın üç talâk boşasa sonra Hind’i hüllesiz almağa kadir olur mu? Cevap: Olmaz. Eğer üç talâkı bir kereden verdi ise. Amma evvelâ bir talâk yahud iki talâk verüb üçü sâniyen tekmîl etdi ise hülle lazım olmaz. Ebussuûd.”⁸³⁵

Koca, hülle gerektirecek bir boşamada bulunsa ve karısı bu durumu ispat edemese ve kocası yakınlık göstermek istediği takdirde kocasının yemeğine zehir katmak Ebussuûd Efendi’ye sorulduğunda zehir katılabileceğini ve bunun dünyada da ahirette de cezasının olmayacağı yönünde fetva vermiştir:

(344) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’i evinde üç talâk boşayub müslümanlar huzûrunda inkâr eylese Hind-i mezbûre beyyineye kâdire olmayıcak Hind’in yemîniyle tasdik olunur mu? Cevap: Olmaz. Amma yanına getürmemek gerekdir. Elbette tasarruf etmek isteyub gayri tarikle halâs mümkün değil ise ta’âmına zehir katmak lâzımdır. Helâk oldukda Hind’e ne dünyada diyet ve ne âhirette azab lâzımdır. Ebussuûd.”⁸³⁶

Koca, karısına talâk vermeyi bir şeyi yapmaya şart kılar da o şart daha gerçekleşmeden karısını üç talâk boşayıp iddet tamam olduktan sonra talâkı şartladığı eylemi gerçekleştirse o kadına tekrar dönmek için iddet bittikten sonra yaptığından dolayı hülle ihtiyâç yoktur.

(345) “Mesele: Zeyd zevci Hind’e ekber oğlun Amr’ı eve getürecek olusan benden üç talâk boş ol dedikde Hind dahi ben oğlumdan ayrılayın deyicek bâin talâk boş ol demesiyle hülle lazım olur mu? Beyân buyurulub müsâb oluna. Cevap: -Allah-u a’lem- Talâk bâin iddeti

⁸³³ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 121b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 69a.

⁸³⁴ Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 52.

⁸³⁵ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 121b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 68b.

⁸³⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 39a.

tamam olmadın Amr'ı evine götürürse hülle lâzımdır ve illâ iddet tamâmından sonra getürmekle hülle lâzım olmaz. Ketebehû Ebussuûd el-hakîr ufiye anhu.”⁸³⁷

(346) “Mesele: Zeyd Amr’a bir dahi bu san’atı senin ile işlersem avretim Hind üç talâk boş olsun dedikten sonra Hind talâk-ı bâin verip ba’dehu yine Amr ile işlese geri Hind’i tezevvüc eylese sonra Amr ile işlediği takdirce talâk vâki’ olur mu? Cevap: Ba’d-et-talâk Amr ile işlediği iddet içinde ise üç talâk boştur hüllesiz nikâh mümkün değildir. Eğer iddet tamâmından sonra işledi ise andan sonra nikâh sahihtir andan sonra işlemekle talâk vâki’ olmaz.”⁸³⁸

Bir erkek, başka bir erkeğe “bir daha bu sanatı senin ile işlersem karım üç talâk boş olsun” dedikten sonra karısını bâin talâk boşayıp arkadaşı ile yeniden iş yapsa sonra boşadığı kadınla evlenip o arada arkadaşıyla yaptığı işe devam etmesi durumunda talâk vâki olur mu diye sorulmuştur. Talâktan sonra iddet içinde arkadaşıyla iş yaptıysa karısı üç talâk boş olur ve yeniden evlenmesi için hülle gerekir. İddet bitiminden sonra iş yaptılarsa nikâh sahihtir sonradan iş yapmakla talâk vâki olmaz, şeklinde fetva verilmiştir.

(347) “Mesele: Zeyd Amr’a bir dahi bu san’atı senin ile işlersem avratım üç talâk boş olsun dedikten sonra Hind’e talâk-ı bâin verüb ba’dehu yine (Zeyd)⁸³⁹ ile işlese gerü Hind’i tezevvüc eylese sonra (Zeyd)⁸⁴⁰ ile işlediği takdirce talâk vâk’i olur mu? Cevap: Ba’de-talâk Amr ile işlediği iddet içinde ise üç talâk boşdur. Hüllesüz nikâh mümkün değildir. Eğer iddet (tamâmından)⁸⁴¹ sonra ise nikâh sahihtir. Andan sonra işlemek ile talâk vâk’i olmaz. Ebussuûd.”⁸⁴²

2.6. ÎLÂ

Îlâ, kocanın karısına yaklaşmayacağına dair yemin etmesidir. İslam hukukuna göre bu süre dört aydır. Bu süre içerisinde koca, karısına dönerse yemininden dönmesi sebebiyle yemin kefareti ödemesi gerekir ancak dönmezse süre sonunda kadın, kocasından Hanefî mezhebince bir bâin talâkla boşanmış olur.⁸⁴³

(348) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e, “Eğer ben sana bir daha cima edersem benden üç talâk boş ol.” dese, şer’an keyfiyeti nedir? Cevap: Cima ederse üç talâk boş olur. Cima etmezse dört ay geçerse bir talâk vâki olur, tecdid-i nikâhtan sonra hal yine böyledir, üç talâk tamam oluncaya değin.”⁸⁴⁴

⁸³⁷ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-fetâvâ* (Şehit Ali Paşa, 2868), 139a.

⁸³⁸ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 121b; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 51.

⁸³⁹ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 68a.

⁸⁴⁰ “Amr” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 68a.

⁸⁴¹ tamam olduktan” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 68a.

⁸⁴² Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 45b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 68a.

⁸⁴³ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/298; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/278.

⁸⁴⁴ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü’l-Mesnevi, 118), 41a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224),

(349) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e “Eğer ben sana bir daha cima edersem, benden üç talâk boş ol.” dese, cima etmezse dört ay geçerse bir talâk vâkî olur mu, üç talâk tamam olunca tecdid-i nikâhta hülleye hacet olur mu? Cevap: Tecdid-i nikâh etmeyince talâk-ı âhar vâkî olmaz.”⁸⁴⁵

(350) “Mesele: Eğer şimdi zevcem Hind’e cima edersem benden üç talâk boş olsun dedikten sonra cima etmedin bâin talâk boşayıp ba’d-e’l-iddet nakihlansa sahîh olur mu? Cevap: İlâdır buna çare yoktur. Ebussuûd.”⁸⁴⁶

(351) “Mesele: Zeyd eğer zevcem Hind’e şimden geri cimâ’ edersem benden üç talâk boş olsun dedikten sonra cimâ’ etmeden bâin talâk boşayıp ba’d-e’l-iddet nikâhlansa (sahîh)⁸⁴⁷ olur mu? Cevap: İlâdır buna çare yoktur.”⁸⁴⁸

(352) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e eğer (min ba’d sana)⁸⁴⁹ cima edersem benden üç talâk boş ol dese Zeyd âhir ömrüne değin Hind’e cima etmeyecek bir hükm-i şer’î lâzım olur mu? Cevap: İlâdır dört aydan beride cima ederse üç talâk vâk’i olur etmez ise bâin olur. Tekrar nikâh ederlerse yine cima edicek üç talâk vâk’i olur. Ebussuûd.”⁸⁵⁰

Hanefî mezhebine göre, eğer koca karısına yaklaşmayacağına dair yemin ederse bu durum îlâ olarak değerlendirilir. Ayrıca belirtilen süre sonunda geri dönmezse, bâin talak gerçekleşir. Yukarıda verilen fetvalar bu çerçevede değerlendirilmiştir.

(353) “Mesele: Zeyd (filân)⁸⁵¹ avretimi tasarruf edersem Mekke-i şerîfeye taş atmışlardan olayım dese böyle demesi ile avreti boş olur mu? Cevap: Etmiş olayım dedi ise olmaz bâtil-i lağvdir. Etmişlerden olayım dedi ise kâfirlerden olayım demek gibidir tasarruf ederse kâfir olur bâin talâk boş olur. Avreti etmez ise ilâdır dört ay geçdikten sonra bâin talâk boş olur. Cevap: Nesne lâzım gelmez ol şart ile.- (Ahmed.)⁸⁵².”⁸⁵³

Bu fetva, şartlı boşama ve îlâ üzerine yapılan bir değerlendirmedir. Zeyd’in “etmiş olayım” şeklindeki beyanı, boşama açısından geçersiz olup, lağv olarak kabul edilir, çünkü lafzı itibariyle geçerli bir beyan değildir.⁸⁵⁴ Ancak “etmişlerden olayım” demek, bir küfür beyanı olduğundan, karısı bâin talâkla boşanır.⁸⁵⁵ İlâ durumunda ise,

132a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 39a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 70.

⁸⁴⁵ İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 39a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 70.

⁸⁴⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 62b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 131b-132a.

⁸⁴⁷ “nikâh sahîh” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 88a.

⁸⁴⁸ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 88a; Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 49.

⁸⁴⁹ “sana min ba’d” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 88a.

⁸⁵⁰ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 62b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 131b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 88a.

⁸⁵¹ “filâne” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 75b.

⁸⁵² (Parantez içi metin yok) Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 129b.

⁸⁵³ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 129b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 75b; Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 116.

⁸⁵⁴ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/325.

⁸⁵⁵ Serahsî, *el-Mebsûr*, 4/112.

koca karısına yaklaşmama yemin ederse, dört ayın sonunda karısı bâin talâkla boşanır.⁸⁵⁶

2.7. LÎÂN/MÜLÂANE

Kocanın, karısının zina yaptığını öne sürmesi veya çocuğun kendinden olmadığını öne sürerek bu iddiasını dört şahitle kanıtlayamaması durumunda karşılıklı olarak hâkim huzurunda yeminleşmeleridir.⁸⁵⁷

Hanefî fukahasına göre, karısını zina ile suçlayan bir adam, iddiasını ispat edemezse ve karşılıklı yemin yaparak suçlamayı reddetmezse, cezalandırılır.⁸⁵⁸

(354) “Mesele: Zeyd Hind’i bikri tezevvüc ettikde bikr bulmadım deyüb Hind’e zina ile kazf eylese şer’an Zeyd’e ne lâzım olur? Cevap: Şerâiti ri’âyet olunub li’an ettürülür. Ebussuûd.”⁸⁵⁹

Koca, karısıyla boşandıktan sonra karısına zina isnadında bulunması liân olarak değerlendirilmez. Nitekim aşağıdaki fetva örneği üzerinde koca, karısını boşadıktan dört ay sonra kadın doğum yapıp bir evlat dünyaya getirmesi sebebiyle mutallaka karısıyla mülâane etmek istese de Ebussuûd Efendi talâktan sonra mülâane olmayacağı yönünde fetva vermiştir.

(355) “Mesele: Zeyd (zevcesi)⁸⁶⁰ Hind’i boşadıktan sonra dördüncü ayda Hind bir oğlan doğurdukda Zeyd-i mezkûr oğlan benden değildir dese Hind Zeyd’e veledinin nafakasını ver ve illâ li’an edişelim demeğe kâdire olur mu? Cevap: Elbette nafakasını verir. Ba’de’t-talâk li’an olunmaz. (Nefye)⁸⁶¹ kâdir değildir. Ebussuûd.”⁸⁶²

Bu fetvada li’ân uygulamasının boşanma sonrasında geçerli olmadığına dikkat çekilmektedir. Hanefî mezhebine göre, boşanmanın ardından eşler arasında li’ân işlemi yapılamaz; zira li’ân, evlilik devam ederken suçlamaların karşılıklı olarak reddedilmesi amacıyla yapılır.⁸⁶³ Ayrıca, boşandıktan sonra çocuğun nafakasının babaya ait olduğuna hükmedilmiştir.⁸⁶⁴ Bu fetva, boşanmış eşler arasında nafaka yükümlülüğünün ve li’ânın birbirinden ayrıldığı bir düzeni ortaya koymaktadır.⁸⁶⁵

⁸⁵⁶ İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 4/175.

⁸⁵⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/216; Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/276.

⁸⁵⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/62.

⁸⁵⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 58a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 123b.

⁸⁶⁰ “zevci” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 89b.

⁸⁶¹ “Nef’aya” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 90a.

⁸⁶² Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 58a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 123b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 89b-90a.

⁸⁶³ Serahsî, *el-Mebsût*, 8/183.

⁸⁶⁴ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/436.

⁸⁶⁵ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/241.

2.8. TEFVÎZ-İ TALÂK

Kocanın boşama yetkisini eşine veya başka birine devretmesine "tefvîzü't-talâk" denir. Bu durum kocanın talâk sayısını etkilemez. Kadının tefviz hakkı olsa bile kullanıp kullanmamak kendi ihtiyarına kalmıştır. Kadın, tefvîz hakkını kullandıktan sonra talâktan dönemez.⁸⁶⁶

Hanefî fukahasına göre, bir kişi başkasına talâk verme yetkisini devrettiğinde, o kişi bu yetkiyi kullanarak talâk verebilir ve verilen talâk bâin olur. Bu durum, "Siz bilirsiniz" şeklinde bir ifade ile teyit edilse dahi, bu söz, talâkın geçerli olduğunu ve üç talâk olarak sayıldığını gösterir.⁸⁶⁷

(356) "Mesele: Birkaç kimesneler Zeyd'e avratın Hind'e talâk ver dediklerinde Zeyd de bâin talâk boş olsun dese mezkûrun elbette üç talâk boş deyû ibram ettiklerinde Zeyd dahi siz bilürsüz dese mezkûrun biz üç talâk boşadık deseler mücerred böyle demekle Hind Zeyd'den üç talâk boş olur mu? Cevap: Olur. Anlara tefvîz etti ise. Ebussuûd."⁸⁶⁸

Hanefî fukahasına göre, bir kişi başkasına talâk verme yetkisini devrettiğinde, o kişi bu yetkiyi kullanarak talâk verebilir. Şart gerçekleştiği takdirde yetki verilen kişi boşama hakkına sahiptir.⁸⁶⁹

(357) "Mesele: Zeyd Amr'a zevcem Hind her ne vâkit benden şikâyeteye varırsa Hind'i üç talâk boşamağa vekilim ol dedikden bir buçuk yıl sonra Hind Zeyd'den şikâyeteye vardıkda Amr vekalet-i mezbûre ile Hind'i üç talâk boşasa Hind Zeyd'den üç talâk boş olur mu? Cevap: Olur. Ebussuûd. Bu sûrette ba'de't-talâk Hind şer'an mehrini almağa kâdir olur mu? Cevap: Olur. (Nafaka iddetin dahi alır.)⁸⁷⁰ Ebussuûd.⁸⁷¹ Ba'de't-talâk Hind Zeyd'den mehrini alıbilür mi? Cevap: Alıbilür. Ebussuûd."⁸⁷²

(358) "Mesele: Zeyd zevcesi Hind ile çekişdikde Amr Zeyd'e ne incinüb yurursün gel şu Hind'den vaz geç dedikde siz bilürsüz deyüb Amr dahi vazgeçdim dese talâk vâk'i olur mu? Cevap: Zeyd Amr'ı tevkil etti bâin talâk boş olur. Ebussuûd."⁸⁷³

Bir önceki fetvada olduğu gibi Hanefî fukahasına göre, talâk yetkisi kişinin karısına da verilebilir.

(359) "Mesele: Zeyd talâk (tezekkür)⁸⁷⁴ etmedin ihtiyârın elinde olsun demek ile şer'an Hind boş olur mu? Cevap: Hind nefsinin boşadı ise olur ve illa olmaz. Ebussuûd.⁸⁷⁵ Diğer Cevap: Hind nefsinin boşamadı ise olmaz. Ebussuûd."⁸⁷⁶

⁸⁶⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 21/16; Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/300.

⁸⁶⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 21/45; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/400.

⁸⁶⁸ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 62a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 131b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 87a-b.

⁸⁶⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 21/45; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/400.

⁸⁷⁰ (Parantez içi metin yok) Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 131b.

⁸⁷¹ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 62a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 131b.

⁸⁷² Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 131b.

⁸⁷³ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 62a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 131b.

Hanefî fukahasına göre, müvekkilin vekile verdiği vekâletin sınırları ancak belirtilen şekilde uygulanabilir. Vekil, müvekkilin talimatına aykırı hareket ederek müvekkilin karısına üç talâk vermişse, bu talâk geçerli olmayacaktır çünkü vekâletin kapsamı aşılmıştır.⁸⁷⁷ Ancak müvekkil üç talâkı kabul ederse bu durumda müvekkile habs, ta'zir ve tefrik gerekir.

(360) “Mesele: Zeyd cemâat mahzarında zevcesi Hind’e talâk-ı bâin ve ric’î zikr etmeyüb heman talâk ver deyü karındaşı Amr’ı vekil etmiş olsa Amr Hind’i müslümanlar yanında üç talâk boşadıktan sonra hüllesiz olmuş olsa Zeyd’e şer’an ne lâzım olur? Cevap: Ben üç talâk vermeğe tevkil etmedim. Heman talâk vermeğe tevkil ettim emrime muhalefet etmiş talâk vâk’i olmaz deyü etmiş ise nesne yokdur mesele öyledir. Üç talâk verdüğün kabul etti ise tefrik etmek ve habs ve Ta’zir lâzımdır. Ebussuûd.”⁸⁷⁸

Aşağıda verilen iki fetva da yukarıda vekilin sınırlarıyla ilgili olup, müvekkilin kabul edip etmemesine göre değerlendirilir.

(361) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’i bâin talâk boşamağa Amr’ı vekil eylese Amr Hind’i üç talâk boşamağa vâk’i olur mu? Cevap: Olmaz. Ebussuûd.”⁸⁷⁹

Hanefî mezhebine göre, erginlik çağına gelmemiş bir kişinin vekâletiyle talâk verilmesi, genel olarak geçersiz kabul edilir. Ancak, vekil olan kişi akıl-baliğ olmuşsa, bu durumda vekâletle talâk geçerli kabul edilir. Bu görüş, evlilik hukuku açısından vekâletin geçerliliğini, vekilin akıl ve erginlik seviyesine bağlar.⁸⁸⁰

(362) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e talâk vermek için Amr-ı sağîrî vekil edüb Amr dahi vekaletiyle talâk verse vâk’i olur mu? Cevap: Murâhık olup taakkul eder ise olur. Ebussuûd.”⁸⁸¹

Hanefî fukahasına göre, kadının bir şartla boşama hakkı elde etmesi, geçerli bir akit ile mümkündür⁸⁸² ve bu durumda belirli bir süre içinde gerçekleşmesi gereken bir eylemi ifade eder.

(363) “Mesele: Hind zevci Zeyd’e eğer bir yıla dek sıldan gelmez isen iradetim elimde olsun mu (deyüb Zeyd)⁸⁸³ olsun dese ba’dehu mezbûr Zeyd bir yıla dek gelmediği takdirce

⁸⁷⁴ “zikr” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 87b.

⁸⁷⁵ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 61a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 131a; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 43.

⁸⁷⁶ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 131a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 87b Elcevap bölümlerinde takdim ve tehir var.

⁸⁷⁷ Serahsî, *el-Mebsûr*, 9/24; Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/303.

⁸⁷⁸ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 61b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 131a.

⁸⁷⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 62a.

⁸⁸⁰ Serahsî, *el-Mebsûr*, 8/113; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/405.

⁸⁸¹ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 62a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 131a-b.

⁸⁸² Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/346.

Hind (kendüyi üç yıla dek)⁸⁸⁴ boşamağa kâdire olur mu? Cevap: Olur. Bir yıl tamam oldukça tehir etmeyecek. Ebussuûd.”⁸⁸⁵

(364) “Mesele: Zeyd sefer eder oldukça zevcesi Hind Zeyd'e sen yine gelmezsen irâdetim elime ver dahi gidilse Zeyd dahî Hind'e bu günden sonra doksan güne degin seferden gelmezsem irâdetin elinde olsun dese ba'dehû doksan günden zâid murûr edüb Zeyd ol seferden gelmeyecek Hind nefsinin boşamağa Şer'an kâdire olur mu? Beyân buyurulub müsâb oluna. Cevap: -Allah-u a'lem- Doksan günden sonra te'hîr eyledi ise hiyâr bâtil olur. Ketebehû Ebussuûd el-hakîr ufiye anhu.”⁸⁸⁶

2.9. FESİH

Talâk meselesinde nikâhın feshi, evlilik birliğinin nikâh akdi sırasında var olan veya daha sonra ortaya çıkan bir eksiklik sebebiyle sona erdirilmesidir. Örneğin, eşlerden birinin irtidat etmesi, süt haramlığı, kefaetin bulunmaması gibi durumlarda fesih gündeme gelebilir. Fesih, evliliği hemen sonlandırırken talâk sayısına da etki etmez. Fıkıh kitaplarında kullanılan “talâk olmayan ayrılık”, “evlilik bağı kesilir”, “aralarında nikâh yoktur” gibi ifadeler fesih söylenmeden feshi kasteden ifadelerdir.⁸⁸⁷

Kişinin küfür sözler söylemesi, küfür söyleyen şahsı iman dairesinden çıkarır. Dinden çıkmak yani irtidat büyük günahdır. İslam dininin mukaddes kıldığı değerleri hafife almak, alay etmek gibi saygısızca tavır takınıp küfür ehli olmak nikâh akdini de bitirir. Çünkü nikâh akdi, dine bağlı ibadet olan bir eylemdir. İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi Efendi da bu konuda mezhepteki hâkim olan görüşü benimseyerek bu konudaki fetvalarda “tecdid-i iman” ve “tecdid-i nikâh” önerir.

Hanefî fukahasına göre, küfürlü bir söz söyleyen kişinin, bu sözüyle nikâhı bozulur. İmanını tazeleyip istiğfar etmesi, onu yeniden müslüman yapar ancak eski nikâh geçerli olmaz. Bu durumda, eşleriyle yeni bir nikâh yapılması gerekir.⁸⁸⁸

(365) “Mesele: Zeyd, kelimeyi küfür söylese, ol mahalde istiğfar ve tecdid-i iman eylese, şer'an afv olunur mu yahut avratına tecdid-i nikâh lazım olunur mu? Cevap: Olur.”⁸⁸⁹

⁸⁸³ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 131a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 87a; “dedikde Zeyd dahî” Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 44.

⁸⁸⁴ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 131a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 87a; “kendü kendüyi üç talâk” Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 44.

⁸⁸⁵ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 61a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 131a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 87a; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 44.

⁸⁸⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehit Ali Paşa, 2868), 144a.

⁸⁸⁷ Serahî, *el-Mebsût*, 17/118; Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/438.

⁸⁸⁸ Serahî, *el-Mebsût*, 10/236; Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/452.

(366) “Mesele: Zeyd-i Müslim bir nesneye incinüb yine barışmalı olmak kafir idim Müslüman dese şer’an ne lazım olur? Cevap: Cedid Müslüman lazım olur nakih lazım olur. Ketebehu Ebussuûd. Ufiye anhu.”⁸⁹⁰

(367) “Mesele: Zeyd-i müslim Amr’a senden olan akçemi alursam dinim kâfirin olsun dese ba’dehu alıcak Zeyd-i müslime ne lâzım olur? Cevap: Tecdîd-i iman ve nikâh lâzımdır. Ebussuûd.”⁸⁹¹

(368) “Mesele: Zeyd şer’i şerîfe⁸⁹² muhâlif bazı kelimât edüb üç def’a tecdîd-i nikâh olundukda zevcesi zevc-i âhara varmadın Zeyd almak caiz olur mu? Cevap: Hind rızasıyle olur. İrtidâd ile vâk’i olan talâk değildir fesihdir. Ebussuûd.”⁸⁹³

(369) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’i iki defa boşayub yine aldıktan sonra kelime-i küfür söyleyüb zevcesi bâin olub yine almak murâd edicecek hülle lâzım olur mu? Cevap: Olmaz. İrtidâd ile vâki olan fesihdir talâk değildir. Ebussuûd.”⁸⁹⁴

(370) “Mesele: Zeydi müslimden hataen elfazı küfr sadır olsa zevcesi haram olduğu takdirde boş olur mu? Cevap: Ol vech ile vâki’ olan firkat fesh-i nikâhlardır talâk ile değildir kaç def’a vâki’ olduysa hülle hacet yoktur.”⁸⁹⁵

(371) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind’in ağzına ve dinine cimâ’ lafzı ile şetm eylese şer’an Hind Zeydden boş olur mu? Cevap: Firkat vâki’ olur.”⁸⁹⁶

(372) “Mesele: Tecdîdi iman lâzım geldiği yerde tecdi-i nikâh dahi lâzım olur mu beyân buyurulub müsab oluna. Cevap: Her kaçan Tecdîd-i imân lâzım olsa tecdîdi nikâh dahi lâzım olur. Ketebehu Ebussuûd ufiye anhu.”⁸⁹⁷

Eğer kişi küfürlü sözleri kasıtlı bir şekilde, bilinçli olarak söylemişse, nikâh feshedilir; ancak sinirle veya öfkeyle söylenen sözler fesih anlamına gelmez. Burada kişinin niyetinin de önemli olduğu vurgulanmıştır.⁸⁹⁸

(373) “Mesele: Zeyd hîn-i gazabda mukabelede Amr can alıcı dese amma meleği tahkir kasd eylemese ve meleği tahkir hatırına gelmese buni dedüğün tedarük edüb ol hinde istiğfar eylese Zeyd’e ne lâzım gelür? Cevap: Amr’a tahkir edicek tecdîd-i iman ve tecdîd-i nikâh lâzım gelür. Ahmed.”⁸⁹⁹ Diğer Cevap: Meleğ-i kerime buğz tariki ile demiycek küfür lâzım olmaz. Ebussuûd.”⁹⁰⁰

(374) “Mesele: Elfaz-ı küfürden vâk’i olan talâk ric’î midir? Cevap: Talâksız fırka vâk’i olur bâin hürmeti mertebesinde hürmet gelür. Tecdîd-i nikâh lâzım olur. Nikâhsız tasarruf

⁸⁸⁹ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü’l-Mesnevi, 118), 44a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 133a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 41b.

⁸⁹⁰ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 109b.

⁸⁹¹ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 215.

⁸⁹² “üç def’a şer-i şerîfe” Düздаğ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 46.

⁸⁹³ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 61a.

⁸⁹⁴ (Kenar Kayıt) Ali Efendi (ö. 1103/1692) Çatalcalı, *Fetâvâ-yı Ali Efendi* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1067), 29a.

⁸⁹⁵ Düздаğ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 46.

⁸⁹⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 61a; Düздаğ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 45-46.

⁸⁹⁷ Ebussuûd, *Mecmûa* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 3783), 164a.

⁸⁹⁸ İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 3/370.

⁸⁹⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 216b.

⁹⁰⁰ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 216b.

zinadır. Amma kaç defa olur ise hülle hacet yokdur. Heman tecdidi-i nikâh kâfidir. Ebussuûd.”⁹⁰¹

(375) “Mesele: Zeyd Hakk sübhanehu ve teâlâ el-iyaz-ü billah-i bir şekle mütemessil olub aşikâre görünmek caizdir Cebrail aleyhisselam gibi ki şekl-i insana mütemessil olub göründi deyû itikad üzerine musırr olub Zeyd’e ne lâzım olur? Cevap: Tecdid-i iman ve nikâh lâzımdır. Ebussuûd.”⁹⁰²

(376) “Mesele: Zeyd üç defa küfür söyleyüb üç defa Tecdid-i imân lâzım olub dördüncü söyleyüb yine tecdid-i nikâh olunur mu yoksa hülle lâzım olur mu? Cevap: Nikâh kifâyet eder hülle lâzım değildir. Ebussuûd.”⁹⁰³

(377) “Mesele: Zeyd-i müslim Amr’a sende olan hakkım alursam dinim kâfırın olsun dese ba’dehu Amr’dan akçesin alsa şer’an Zeyd’e ne lâzım olur? Cevap: Tecdid-i imân ve nikâh lâzımdır. Ahmed. Cevap: Murâdı kâfir İslam’a gelsun demek ise nesne lâzım olmaz. Ebussuûd.”⁹⁰⁴

Hanefî fukahasına göre, âlimlere hakaretin büyük günah ve küfür sayıldığına işaret etmektedir. Allah'a, Peygamber'e veya dinî değerlere hakaretin, dinin özüne yapılan bir saldırı olarak kabul edildiği ve bu tür fiillerin kişinin imanını tehlikeye sokacağı vurgulanır.⁹⁰⁵ Özellikle burada belirtilen "kim âlime hakaret ederse bana hakaret etmiş olur" hadisi, âlimlere saygının dini bir yükümlülük olduğunu ifade eder ve hakaretin büyük bir küfür olarak görülmesi gerektiğini ortaya koyar.⁹⁰⁶

(378) قال الأستاذ من اهان العلماء باى لفظ كان يكفر لان اهانتهن اهانته النبي صلى الله عليه وسلم واهانة النبي اهانة الله تعالى عن ذلك كما قال عليه السلام من اهان عالما فقد اهانني ومن اهانني فقد اهان الله تعالى ومن اهان الله تعالى دخل النار يعني بسبب كفره و تطلق امرأته والمراد من العالم هو مستخرج المعنى من التركيب والجاهل عكسه deyû yazılmış sahîh midir? Cevap: Değildir bir gayr-i müstahric cahil düzmüş ve رسول الله صلى الله عليه وسلم sirâyet edenler ulemâ-i şeriat-i şerîfedir anları ulemâ-i şeriat oldukları cihetden ihanet sahibi-i şer’a saridir küfr-ü saridir avratı boş olmaz nikâhı münfesihi olur kime dilerse varır. Ebussuûd.”⁹⁰⁷

Evlenen kadın ve erkekten teki elfaz-ı küfürden sözler söyleyip dinden çıkması durumunda İmâm-ı Âzâm ve Ebu Yusuf, boşamaya gerek duyulmadan nikâhın fesh olduğunu belirtmiştir. İmam Muhammed ise şöyle demiştir: Elfaz-ı küfürü kocanın söylemesi durumunda karı-koca ayrılırlar. Bu durum, bir bâin talâk kabul edilir ve kadın, mehr-i müeccelini de alır.⁹⁰⁸

(379) “Mesele: Avretin eri elfâz-ı küfürden nesne telaffuz eylese, tecdid-i iman ve tecdid-i nikâh lazım olup tecdid-i nikâh olursa, sabıkta olan mehr-i müecceli erinden talep eylese,

⁹⁰¹ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 61b.

⁹⁰² Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 225b-226a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 117a.

⁹⁰³ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 61b.

⁹⁰⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 66b.

⁹⁰⁵ Serahsî, *el-Mebsûr*, 10/345; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 4/126.

⁹⁰⁶ Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/320.

⁹⁰⁷ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 225b.

⁹⁰⁸ İbn Kemal, *Hâşiye ale'l-Hidâye* (Amcazâde Hüseyin Paşa, 181), 58a.

ser'an alabilir mi? Cevap Alabilir. Sûret-i mezkûrede, sonra olunan nikâh için mehir lazım olur mu? Cevap: Olur.”⁹⁰⁹

Elfaz-ı küfür sözünü kadın söylediğinde ise daha farklıdır. Cebr ile imana getirilip nikâh kıyılır:

(380) “Mesele: Zeyd’in zevcesi elfâz-ı küfürden nesne telaffuz edip sonra tecdid-i nikâh lazım olup, nikâha razı olmayıp kabul etmese, “Boş olmuşam, min ba’d erime varmazam.” dese, şer'an nice etmek gerek? Cevap: Cebr olunur.”⁹¹⁰

(381) “Mesele: Zeyd zevcesi Hind mürtedd olsa şer'an Zeyd'den firkat vâk'i olur mu? Cevap: Rivâyât-ı zâhirede bi lâ talâk firkat vâk'i olub avret habs olunub tecdid-i imân ve tecdid-i nikâh lâzım olunur. Bu bâb-ı sedd için. Ebussuûd.”⁹¹¹

(382) “Mesele: Zeyd’in zevcesi Hind kasd ile küfür söyledikde Zeyd talâk vâki olur deyû zan edüb esbâbdan bazı alub gitse talâk vâk'i olmuş olur mu? Cevap: Küfür söylemekle talâk vâk'i olmaz. Fesh-i nikâhla bâin olur. Amma yine ta'zir-i belîğ ile İslâm'a getürdükden sonra Zeyd cebr ile tecdid-i nikâh eder olur. Ebussuûd. Sûret-i mezbûrede Hind'e mertebede meşrudur. Cevap: İslama cebr-i şedid ve habs-i medid ile olur. İslâm'a geldikten sonra hâkim iki şâhid mahzarında Zeyd'e nikâh etmekle Zeyd'in menkûhesi olur. Cebr ile evine alur gider. Ebussuûd.”⁹¹²

(383) “Mesele: Zeyd’in zevcesi Hind elfâz-ı küfür söylemekle Zeyd'den boş olur mu? Cevap: Olmaz. Nikâh münfesihi olmağa bâin olur. Ebussuûd.”⁹¹³

(384) “Mesele: Hind zevci Zeyd'e can alıcıya benzersin dese ne lâzım olur? Cevap: Mürtededir. Bâindir darb-ı şedid ile tecdidi iman ve tecdid nikâh lâzımdır cebren. Lilmerhum.”⁹¹⁴

(385) “Mesele: Hind zevci Zeyd'e bi huzûr olub bir gün senden boş düşmek için küfür söylerin dese Hind'e ne lâzım olur? Cevap: Küfür söylemeğe azm ettiği gibi kâfire olub Zeyd'den bâin olur. Amma yine cebr ile yine imana getürdülüb tecdid-i nikâh olunur. Ebussuûd. Bu sûretde Hind nikâha râziye olmaduğı takdirce ne vechile olunur? Cevap: Kâdi meclis-i şer'a getürdüb iki şâhid mahzarında nikâh eder. Ebussuûd.”⁹¹⁵

(386) “Mesele: Hind, Zeyd-i ehl-i ilme ben zevcim Amr'dan boş olmağa tarîk nedir deyû su'âl ettikte Zeyd dahi Bazı kimseler huzurunda kâfire oldum de deyû ta'lim eylese ol dahi dese ne lâzım olur? Cevap: Hind'den evvel ol mel'un kâfir olup katli mubah olur Hind yine imana getirilip cebr ile Amr'a nikâh olunur.”⁹¹⁶

(387) “Mesele: Zeyd'in zevci Hind kasıtlı küfr söyledikte Zeyd talâk vâk'i oldu zannedip esbâbından ba'zınalıp gitse talâk-ı bâin vâki' olmuş olur mu? Cevap: Küfür söylemekle talâk vâki' olmaz Fesh-i nikâh ile bâin olur. Amma yine ta'zir-i belîğ ile islama getirdikten sonra Zeyd cebire tecdid-i nikâh edip alır. Bu sûretde: Hind'e cebir ne mertebede

⁹⁰⁹ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 45a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 43b.

⁹¹⁰ İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Darü'l-Mesnevi, 118), 16a-b, 42a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Carullah, 971), 8a; İbn Kemal, *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde* (Hacı Mahmut Efendi, 1224), 132b; İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 40a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*, 73.

⁹¹¹ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 61a.

⁹¹² Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 61a.

⁹¹³ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 61a; Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 46.

⁹¹⁴ Ebussuûd, *Mecmûa* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 3341), 168b.

⁹¹⁵ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 61a; Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 46.

⁹¹⁶ Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 46.

meşrû'dur? Cevap: İslama cebr-i şedid ve habsı medid ile olur. İslama geldikten sonra hâkim iki şâhid mahzarında Zeyd'e nikâh etmekle Zeyd'in menkûhası olur cebrile evine alır gider."⁹¹⁷

Bu fetvalardan anlaşıldığı üzere kadın evliliği bitirmek için bilerek irtidat etmiştir. Kadınların, kocalarından ayrılma durumları fıkıhta kısıtlı olduğundan dolayı zaman zaman bu yönteme başvurdıkları anlaşılır. İbn Kemal, elfaz-ı küfür söyleyip irtidat ederek hileyle boşanmalarını sağlamayı kadınlara öğreten ahlaksızların olduğundan yakınmaktadır.⁹¹⁸ Böyle hileye başvurarak boşanmak isteyen kadınlara karşı İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi, onların iradelerini dikkate almadan cebr ile tecdid-i nikâh yapılmasına hükmetmiştir.⁹¹⁹ Ebussuûd Efendi zorlamanın derecesini şöyle açıklar: "Bir kadın, kocasından boşanmak için irtidat etse, ta'zîr-i belîğ den sonra, zorla müslüman yapıp nikâhı tazelenir."⁹²⁰

Hanefî fukahasına göre, veli, izin verilmeden yapılan nikâhı feshetme hakkına sahip olup, bu fesih hakkı sadece iznin olmaması kötü bir niyetle yapılmamışsa geçerlidir.⁹²¹

(388) "Mesele: Hind'in küfvî olan Zeyd'e izn-i velîsiz şuhûd mahzarında nikâh olursa velî feshâ kâdir olur mu? Olduğu takdirce مدارمي nedir? Cevap: Olur. Adem-i izin garaz-ı fâside mebnî değil ise böyle me'mûrdur. Ebussuûd."⁹²²

(389) "Mesele: Zeyd Hind-i bâliğa-i babası Amr izinsiz nikâh eylese Amr râzî olmasa nikâhı feshâ kâdir olur mu? Cevap: Olur. Ebussuûd."⁹²³

Hanefî fukahasına göre, kadının velisi babası veya dedesi değilse, nikâh akdi bülûğ yaşına geldiğinde geçerli olur, ancak kadının nikâhı feshetme hakkı doğar. Hanefî fukahasına göre, bülûğ çağına ulaşan kadın, velisinin izni olmasa da nikâhı geçerli sayılır, ancak bu durumda ona hıyâr-ı fesih hakkı tanınır; yani nikâhı bozmaya yetkili olur.⁹²⁴

⁹¹⁷ Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 46-47.

⁹¹⁸ İbn Kemal, *Mühimmâtü'l-Müftî* (Çorlulu Ali Paşa, 280), 36a.

⁹¹⁹ İbn Kemal, *Risale fî Beyani Elfazı'l-Küfr* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kasidecizâde, 677), 169a.

⁹²⁰ Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 70; İnanır, *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslâm Hukuku*, 175.

⁹²¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/205; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 3/213.

⁹²² Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 38b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 46a, 49b.

⁹²³ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 37b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 47a; Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, 38.

⁹²⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/215.

(390) “Mesele: Hind nâ bâliğa-i velîsi Zeyd nikâh eylese sahîh olur mu? Cevap: Olur. Amma velî babası yahud dedesi değil ise Hind’in hıyâr-ı feshi vardır (hîn-i bülûğda).⁹²⁵ Ebussuûd.”⁹²⁶

(391) “Mesele: Zeyd sağîre kızını Amr’ın sağîre oğluna şuhûd mahzarında tezvîc eylese Amr dahi kabul eylese amma ma’rifet-i hâkim olmasa nikâh-ı mezbûr sahîh olur mu? Cevap: Vilâyetleri kâmilidir olur. Hâkim kabul etmemek olmaz. Ebussuûd.⁹²⁷ Bu suretde Hind bâliğa oldukça nikâhı feshâ kadire olur mu? Cevap: Olmaz. Ebussuûd.”⁹²⁸

(392) “Mesele: Hind-i yetîme-i ammîsi Zeyd Amr’a nikâh edüb bir haftadan sonra Hind ben bâliğa oldum nikâhı fesh eyledim demesiyle nikâh münfesiğ olur mu? Cevap: Hâkime varıcak hâkim elbette fesh etmek gerekdir vâcibdir. Ebussuûd.”⁹²⁹

Hanefî fukhasına göre, velîlikte öncelik babada, baba vefat ederse dede, o da vefat ederse, amcadır.⁹³⁰ Bu bağlamda, babası ve dedesi vefat edip annesi tarafından evlendirilen kız çocuğunun amcası tarafından nikâh fesih hakkı doğar.

(393) “Mesele: Dört yaşında olan Hind’i, ammisi Zeyd’in izinsiz anası Zeyneb ere vermiş olsa Zeyd kabul etmeyüb nikâhı feshâ şer’an kadir olur mu? Cevap: Olur. Ebussuûd.”⁹³¹

Hanefî fukahasına göre, bir kişinin mezhebi değiştirerek başka bir mezhep ile işlem yapması kabul edilmez ve o işlem geçersiz sayılır; bu da, fıkhi geçerliliği olmayan bir nikâhı gerektirir. Fetvaya göre, bir kişinin Şafi mezhebi ile yaptığı nikâh, Hanefî mezhebine göre batıl kabul edilir ve o nikâh feshedilir.⁹³²

(394) “Mesele: Zeyd İmâm (Ebu Hanife)⁹³³ mezhebinden dönüb İmâm Şâfi’î mezhebi üzre Hind’i Amr’a nikâh eylese ne lâzım olur? Cevap: Ta’zîr-i şedîd edüb azl olunub ettiği akd fesh olunub batıl-ı mahzûr. Ebussuûd.”⁹³⁴

Hanefî fukahasına göre, kişinin istemediği şartlar altında nikâhı kabul etmeyip fesh hakkına sahip olabilir. Aşağıdaki fetvalarda bu durum için örnek teşkil etmektedir.

(395) “Mesele: Hind Zeyd’e nikâh olunmağa beşyüz akçe mehr ile olmak üzre Amr’ı vekil edüb Amr iki yüz akçeye nikâh eylese cem’den sonra Hind vâkıfa olsa nikâh kabul etmemeğe kâdire olur mu? Cevap: Olur. Duhûldan ötürü mehr-i mislin alır. Ebussuûd. Bu sûretde kable’l-cem’ duysa nikâh sahîh olur mu? Cevap: Hind kabul etmeyince sahîh olmaz. Ebussuûd. Bu sûretde ikiyüz mehr-i misilden eksik olsa mehr-i misline varınca mâ

⁹²⁵ “hîn-i bülûğda hür olıcak emede meşrut değildir, hîn-i bülûğ. Ebussuud.” Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 37b-38a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 47b.

⁹²⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 43b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 47b.

⁹²⁷ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 36b; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 46a.

⁹²⁸ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 46a.

⁹²⁹ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 36b.

⁹³⁰ Serahsî, *el-Mebsûṭ*, 10/350.

⁹³¹ Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 48a.

⁹³² Serahsî, *el-Mebsûṭ*, 7/248.

⁹³³ “Hanefî” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 122a.

⁹³⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 187, 46a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 122a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 50b.

beyni alıbilür mi? Cevap: Dilerse mehr-i müsemma ile nikâh kabul eder dilerse fesh eder. Ebussuûd.”⁹³⁵

(396) “Mesele: Hind’in akd-i nikâha vekîli olan Zeyd mehri Hind’in ta’yîn ettiginden eksik üzre akd ettirmiş olıcak Hind-i mezbûre nikâh-ı feshe Şer’ân kâdire olur mu? Beyân buyrulub müsâb oluna. Cevab -Allah-u a’lem- : Olur. Ketebehû Ebussuûd el-hakîr ufiye anhu.”⁹³⁶

Hanefî fukahasına göre, küçük yaştaki çocuğa velisi harici başkası tarafından yapılan nikâhlar, ergenlik çağına ulaşan birey tarafından bülûğ muhayyerliği sebebiyle feshedilebilir.⁹³⁷ Ancak koca varken, hâkim ayırmazsa fesih gerçekleşmez.

(397) “Mesele: Hind-i sağîreyi Zeyd nikâhlanub na bedid olsa halen Hind-i mezbûre bâliğa olub nikâhı feshe kâdire olur mu? Cevap: Olur. Amma Zeyd hazır olub hâkim fesh etmeyince ere varamaz. Ebussuûd.”⁹³⁸ Sûret-i mezbûrede Hind-i sağîrenin velisi babası veya dedesi hîn-i bülûğda yine feshe kâdire olur mu? Cevap: Olmaz. Ebussuûd ufiye anhu.”⁹³⁹

Hanefî hukukunda köle, sahibinin malıdır ve bir kişinin kölesi, kendisine ait mülkü olarak kabul edilir.⁹⁴⁰ Bu fetvada koca, karısını üç talak boşadığı için hülleye ihtiyaç duymaktadır. Karısıyla yeniden evlenebilmek için kölesiyle evlendirir ve cimadan sonra kölesini boşadığı karısına hibe eder. Bu durumda köle, kadının mülkü olduğundan nikâh fesh olunur.

(398) “Mesele: Zeyd üç talâk boşadığı Hind’i on iki (yaşında)⁹⁴¹ kuli Amr’a nikâhlendirub halvet-i sahiha olduktan sonra duhul bulunub inzal olsa⁹⁴² sonra Zeyd Amr’ı (hibe)⁹⁴³ eylese nikâh fesh olunur mu? Cevap: Olunur. Ebussuûd.”⁹⁴⁴

Hanefî mezhebine göre kızın babası, kızı ile evlendiği erkek arasında denklik olmadığı durumda veya mehir azlığı durumunda nikâhı feshedebilir. Kızın babasını zorla kabul ettirip nikâh kıysalar bile kefâet (denklik) olmaması, kızın mehrinin az verilmesi Hanefîlerde babaya nikâhı fesh etme hakkı verir.⁹⁴⁵

⁹³⁵ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 61b.

⁹³⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-fetâvâ* (Şehit Ali Paşa, 2868), 59a.

⁹³⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 7/132; Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/258.

⁹³⁸ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 36b.

⁹³⁹ (Kenar kayıt) Üskübî, *Fetâvâ-yı Üskübî* (Esad Efendi, 1094), 21a.

⁹⁴⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/192.

⁹⁴¹ “yaşındaki” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 69a.

⁹⁴² “olmasa” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 122a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 69a.

⁹⁴³ “Hind’e hibe” Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 69a.

⁹⁴⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, 187, 46a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 216), 122a; Ebussuûd, *Fetâvâ-yı Ebussuûd* (İsmihan Sultan, 241), 69a.

⁹⁴⁵ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i*, 2/317; Serahsî, *el-Mebsût*, 5/13.

(399) “Mesele: Zeyd’i ikrah ile sağire kızını Amr’a nikâh ettirseler sonra Zeyd, bunun feshine kadir olur mu? Cevap: Kefâet yok ise ve mehr-i misilden kusur var ise.”⁹⁴⁶

Tablo 2.1.’de İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi’nin talâk ile ilgili tespit edilen fetva sayıları mukayeseli olarak verilmiştir. Tablonun ilk sütununda, fetva hükümleri verilirken, ardından sırasıyla İbn Kemal’in ve Ebussuûd Efendi’nin ilgili hükümlerle alakalı fetva sayıları verilmiştir. Böylece okuyucular için bölümde sunulan fetva sayıları ile ilgili daha kolay bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır.

Tablo 2.1. İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi’nin Talakla İlgili Fetvaları

FETVA HÜKMÜ	FETVA VEREN KİŞİ	
	İbn Kemal	Ebussuûd Efendi
Evliliği Devam Ettiren	24	66
Evliliği Sonlandıran	4	10
Ric’i Talâk	2	19
Bain Talâk	16	98
Tefrik	14	35
Muhâlea	3	25
Tahlil	9	26
Îlâ	3	4
Liân	-	2
Tefvîz-i Talâk	-	9
Fesih	6	31
TOPLAM	81	325

⁹⁴⁶ İbn Kemal, *Fetâvây-ı İbn Kemal* (Nuruosmaniye, 1967), 37a; İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, 73.

İbn Kemal'in fetvalarında, bu tez çalışmasında tespit edilen talâk lafzının geçtiği 111 fetvanın 81 tanesi talâkı ilgilendirmektedir. Bunlardan 24'ü evliliği devam ettiren, 4'ü evliliği sonlandıran, 2'si ric'i talâk, 16'sı bâin talâk, 14'ü tefrik, 3'ü muhâlea, 9'u tahlil, 3'ü îlâ ve 6'sı fesihtir.

Ebussuûd Efendi'nin fetvalarında ise, tespit edilen talâk lafzının geçtiği 821 fetvanın 325 tanesi talâkı ilgilendirmektedir. Bunlardan 66'sı evliliği devam ettiren, 10'u evliliği sonlandıran, 19'u ric'i talâk, 98'i bâin talâk, 35'i tefrik, 25'i muhâlea, 26'sı tahlil, 4'ü îlâ, 2'si liân, 9'u tefviz-i talâk ve 31'i fesihtir.

İlgili tablo değerlendirildiğinde, Ebussuûd Efendi'nin İbn Kemal'e göre talâkla alakalı daha çok fetva verdiği görülmektedir. Bundan hareketle Ebussuûd Efendi zamanında ailevi meselelerin daha fazla sorun olduğu söylenebilir. Sorulan sorular üzerinden verilen fetvalara bakıldığında iki âlimin de evliliği devam ettirme gayretinde oldukları görülmektedir. İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi'nin ric'i ve bâin talâkla ilgili fetva sayılarına bakıldığında Ebussuûd Efendi'nin bu konuyla alakalı fetva sayısının daha fazla olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Ebussuûd Efendi'nin fetvalarında, İbn Kemal'in fetvalarına göre hâkimin yaptığı kazâî boşama olan tefrikin daha fazla olduğu görülmektedir. İbn Kemal'in liân ve tefvîz-i talâkla ilgili fetvalar görülmezken Ebussuûd Efendi'nin bu konularla alakalı da fetva verdiği görülmektedir. Fesih ile ilgili fetva sayılarına bakıldığında yine Ebussuûd Efendi'nin daha fazla fetva verdiği görülmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma, İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi arasındaki fetva farklarını, sadece kişisel bir yaklaşım farkı olarak değil, aynı zamanda dönemin toplumsal yapısı, kültürel dinamikleri ve hukuki gereksinimlerinin bir yansıması olarak değerlendirmektedir. Ebussuûd Efendi'nin fetva verdiği konular, onun zamanındaki toplumsal ihtiyaçların ve hukuki sorunların çeşitliliğinin arttığını ortaya koymaktadır. İbn Kemal ise Ebussuûd Efendi'ye göre daha az çeşitliliğe sahip sorunlara muhatap olup, daha çok evliliğin devamını teşvik eden fetvalar vermiştir. Bu sonuçlar, her bir âlimin yaşadığı dönemin sosyal ve hukuki yapısını anlamada önemli bir kaynak oluşturduğunu ve her bir âlimin hukuki yaklaşımlarının toplumsal bağlamla doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Osmanlı dönemi şeyhülislamı İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi'nin talâk, tefrik, muhâlea, tahlil, îlâ, liân, tefviz ve fesih konularındaki fetvaları incelenmiştir. Bu fetvaların, Osmanlı dönemi aile hukuku ve talâk meselelerine nasıl ışık tuttuğu değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonuçları, Osmanlı'daki talâk uygulamalarının ve hukuki yaklaşımlarının, toplumsal yapı ve aile kurumuyla yakından ilişkili olduğunu ve bu anlayışın günümüzdeki talâk sorunları ve aile yapısı üzerinde önemli çıkarımlar sunabileceğini göstermektedir.

İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi, talâk ve aile hukukuna dair fetvalarında, evlilik kurumunun devamını sağlama amacını her zaman ön planda tutmuşlardır. Her iki âlim de, talâkın sadece bireysel bir mesele değil, aynı zamanda toplumsal bir mesele olduğunu kabul etmiş ve bu doğrultuda aileyi koruyacak hukuki yollar geliştirmeye çalışmışlardır. Bu çerçevede, gerekirse hile-i şer'iyeye gibi araçlara başvurulmuş ve evliliğin devamını sağlama cihetine gidilmiştir. Bu uygulama, günümüz talâk sorunları açısından önemli bir referans oluşturabilir. Zira aile yapısındaki bozulmaların hızla arttığı günümüzde, boşanmanın toplumsal bir mesele haline gelmesinin önüne geçmek için, geçmişteki hukuki çözümler incelenerek, benzer çözümler geliştirilmesi mümkün olabilir.

İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi'nin fetvalarındaki bir diğer dikkat çeken nokta, hukuki üsluplarındaki farklılıklar ve bu farklılıkların talâk meselelerine nasıl yansıdığıdır. İbn Kemal, fetvalarında genellikle daha kısa ve özlü bir dil kullanmış, meseleleri hızlı ve net bir şekilde çözme cihetine gitmiştir. Bu, onun faydacı ve çözüm odaklı yaklaşımını yansıtmaktadır. Diğer yandan Ebussuûd Efendi, daha ayrıntılı ve açıklayıcı bir dil benimsemiştir. Bu farklı yaklaşımların, her iki şeyhülislamın, kendi dönemlerinde karşılaştıkları toplumsal ve bireysel meselelerden kaynaklandığı görülmektedir.

Bu dönemde, sarhoşken yapılan talâk ile ilgili çeşitli fetvalara rastlanmaktadır. İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi sarhoşken yapılan boşanma konusunu ele alarak hukuki ve dini açıdan değerlendirmişlerdir. Her iki âlim de, haram yollarla sarhoş olan kişinin iradesinin kısmen veya tamamen ortadan kalktığını kabul etmekle birlikte, bu durumun talâkın geçerliliğini etkilemeyeceği kanaatine varmıştır. Bu görüş, kişinin sarhoşluk

durumunu kendi iradesiyle meydana getirdiği ve dolayısıyla bu halin doğurduğu sonuçlardan sorumlu tutulması gerektiği anlayışına dayanmaktadır. İlgili fetvalar, o dönemin İslam hukuku uygulamalarında hem bireysel sorumluluk hem de toplumsal düzen açısından önemli bir yer tutmuş ve hukukî ictihadların şekillenmesinde etkili olmuştur.

İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi'nin fetvalarında, kadınların boşanma taleplerinin sınırlı olduğu bir sistemde başvurdukları bazı alternatif çözüm yolları dikkat çekicidir. Kadınlar, boşanma için irtidat gibi yöntemlere başvurmuş ve bu durumda talâkın gerçekleşmesini sağlamaya çalışmışlardır. İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi, bu tür durumlardaki boşanma taleplerini kabul etmek yerine, kadınların iradesini dikkate almadan cibr ile tecdid-i nikâh yapılmasına hükmetmişlerdir. Bu tutum, Osmanlı İslam hukukunun kadının boşanma hakkındaki kısıtlamalarını ve aynı zamanda hukukun kötüye kullanımını engellemeye yönelik yaklaşımını göstermektedir.

Kocanın sefere gidip uzun süre geri dönmediği veya kaybolduğu durumlarla ilgili hukuki ve dini meseleler, İslam hukukunda tartışmalı konulardan biri olmuştur. Osmanlı dönemi fetva mecmualarında, bu tür durumlara ilişkin çeşitli fetvaların yer aldığı görülmektedir. Özellikle uzun süre haber alınamayan veya gaipliği kesinleşen kocaların eşleriyle olan evlilik bağının hukuki durumu sıkça ele alınmıştır. Bu bağlamda, kadının mağduriyetini önlemek ve toplumsal düzeni korumak amacıyla, bazı hallerde kadınların kocalarına belirli bir süre verip “Bu süre zarfında dönmezsen, iradem elimde olup kendimi boşayayım mı?” şeklinde soru yönelttiği ve bununla ilgili fetvalar aldığı bilinmektedir. Tefviz-i talâk, kocanın gaip olduğu veya geri dönmesinin imkânsız hale geldiği durumlarda kadının mağduriyetini gidermek için de kullanılmıştır. Bu tür fetvalar, sadece bireysel hukuki çözümler sunmakla kalmamış, aynı zamanda dönemin sosyal ve kültürel yapısını da yansıtmaktadır. Kadın haklarının korunması ile aile düzeninin devamlılığı arasında bir denge kurma amacı güden bu fetvalar, Osmanlı dönemi hukuki düşüncesinde kadın haklarına dair önemli bir delil sunmaktadır.

Osmanlı döneminde hülle uygulamalarıyla ilgili örnekler arasında, on iki yaşındaki çocukların veya kölelerin bu süreçte kullanıldığına dair vakalar da yer almaktadır. Bu bağlamda, Osmanlı şeyhülislamı İbn Kemal'in görüşleri dikkat çekicidir. İbn Kemal, hülle uygulamasında on iki yaşından küçük çocukların kullanılmasına izin

vermemiş ve bu tür durumları kendi yetki alanından çıkarmış ve Şafî mezhebine mensup kadınlara yönlendirmiştir. Ebussuûd Efendi döneminde ise bu tür suistimalleri önlemek amacıyla hüллеde şekli evliliklerin gerçekleşmesini sağlayan teşeffü yöntemi yasaklanmıştır. Teşeffünün yasaklanması, evliliğin cinsel birliktelik olmadan sona erdirilmesini engellemiş ve on iki yaşından küçük çocuklar ile kölelerin bu süreçte kullanılmasının önüne geçilmiştir. Bu düzenleme, hem hukuki hem de ahlaki açıdan hüлле suistimallerini engellemeye yönelik bir adım olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı hukukunda muhâlea uygulamaları, boşanma veya ayrılık durumlarında kadının çocuklarının nafakasını karşılamasına yönelik yapılan düzenlemeleri kapsamaktadır. Bu tür anlaşmalarda, kadın ve erkek belirli bir süre boyunca çocukların bakım ve ihtiyaçlarını karşılama konusunda anlaşabilirler. Ancak bazı fetvalarda, eğer çocuklar vefat ederse, kadının bu anlaşmaya dayalı olarak belirlediği nafakanın geri kalan kısmını kocasına ödemesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu yaklaşım, kadının çocukların bakımını üstlenmesi durumunda, nafakanın sözleşme gereği bir yükümlülük olarak değerlendirilmesini sağlamaktadır. Çocuğun vefatı, nafaka sorumluluğunu sona erdirmemekte; aksine, anlaşma uyarınca kadının kalan meblağı kocasına ödeme yükümlülüğü devam etmektedir. Osmanlı hukukunda bu tür uygulamalar, nafakanın sadece çocukların hayatta olduğu süreyle sınırlı olmadığı, anlaşmaların hukuki bağlayıcılığının da bir sonucu olarak görülmüştür. Böylece, muhâlea uygulamaları, boşanmış eşler arasındaki mali yükümlülüklerin korunması adına önemli bir hukukî çerçeve oluşturmuştur.

Sonuç olarak, İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi'nin fetvaları yaşadıkları dönemde evlilikleri devam ettirme yönünde, Hanefî fukahasının görüşünü benimsedikleri, meseleleri evla görüşle çözemedikleri bazı durumlarda ise zayıf görüşe göre de hüküm verdikleri görülmüştür. Bunların da meselelere çözüm getiremediği durumlarda ise teşeffü gibi diğer mezhebe geçiş yoluyla meseleleri çözmeye çalışmışlardır.

İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi ile ilgili çalışmalar yapılmasına rağmen fetvalar üzerinden konu temelli çok fazla çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Araştırmacılar, farklı konularda konu temelli fetva çalışması yapabilir, o dönemde verilen fetvaları sonraki dönemlerle kıyaslayabilir ve günümüz meselelerine ışık tutabilirler.

KAYNAKÇA

- Acar, Halil İbrahim. *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Acar, Halil İbrahim. “Talâk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/496-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Acar, Halil İbrahim. “Tefrik”. *DİA*. 40/277-279. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Akgündüz, Ahmed. *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2013.
- Akgündüz, Ahmed. *Osmanlı Kanunnâmeleri Ve Hukukî Tahlilleri*. 11 Cilt. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990-2016.
- Akgündüz, Ahmed. *Şeyhü'l-İslâm Ebüssu'ûd Efendi Fetvaları (Fetâvây-ı Ebüssu'ûd Efendi)*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2018.
- Akgündüz, Ahmet, DİA. “Ebüssuûd Efendi”. *DİA*. 10/365-371. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Aktan, Hamza. “Kazf”. *DİA*. 25/148-149. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Akyılmaz, Sevgi Gül. “İslam Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi ile İlgili Düzenlemeler ve Tanzimat Fermanı'nın İlanından Sonra Kölelik Müessesesi”. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 9/1-2 (ts.), 231-238.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.
- Ankaravî, Mehmet Emin Efendi (ö. 1098/1687). *Fetâvâ-yı Ankaravî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi, 134.
- Atar, Fahrettin. “Fetva”. *DİA*. 12/486-496. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Atar, Fahrettin. “Kadı”. *DİA*. 24/66-69. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Aydemir, Abdullah. “Ebüssu'ûd Efendi”. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 12/2 (1973), 97-104.
- Aydemir, Abdullah. *Ebüssuûd Efendi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Aydın, Mehmet Âkif. *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1985.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Liân”. *DİA*. 27/172-173. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Aydın, Mehmet Âkif. *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.

- Aydın, Mehmet Âkif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 15. Basım, 2018.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed (ö. 855/1451). *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*. Beyrut: y.y., 1990.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî el-Mısırî (ö. 786/1384). *el-Înâye şerhu'l-Hidâye*. 10 Cilt. Mısır: Şeriketu Mektebe, 1970.
- Baltacı, Cahid. *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İrfan Yayınları, 1976.
- Baysun, M. Câvid. "Ebussu'ûd Efendi". *İslam Ansiklopedisi*. 4/92-99. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.
- Bilgin, Vejdî. *Fakih ve Toplum*. İstanbul: İz Yayınları, 2003.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.
- Boyalı Gürpınar, Hatice. *İslam Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Nafaka Ve Süknâ Hakkı*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî (ö.256/870). *el-Câmi'u'l-Musnedu's-Şaḥîhu'l-Muḥtaşar*. nşr. Muhammed Zuheyr en-Nâsır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavḳî'n-Necât, 1422.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmi'u's-şahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Cin, Halil - Akgündüz, Ahmed. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1995.
- Çatalcalı, Ali Efendi (ö. 1103/1692). *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi, 138.
- Çatalcalı, Ali Efendi (ö. 1103/1692). *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1082.
- Çatalcalı, Ali Efendi (ö. 1103/1692). *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1067.
- Çeker, Orhan. "Beynûnet". *DİA*. 6/79-80. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Çelebi, İlyas. "Kemalpaşazâde". *DİA*. 25/242-244. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Çelebi, İlyas. "Kemalpaşazâde". *DİA*. 25/245-247. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

- Demir, Abdullah - Günay, Ramazan. *Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin Fetvaları Fetava-yı Ebussuud*. İstanbul: SD Yayınevi, 2020.
- Demir, Halis - Çatılı, Kemal. "İbn Kemal Üzerine Yapılan İlmi Çalışmalar". *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2019), 151-178.
- Döndüren, Hamdi. "Îlâ". *DİA*. 22/61-62. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Dursun, Davut. *Yönetim-Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2. Basım, 1992.
- Düzdağ, M. Ertuğrul. *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983.
- Düzenli, Pehlul. *Osmanlı Hukukçusu Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Ve Fetvâları*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Düzenli, Pehlul. "Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi: Bibliyografik Bir Değerlendirme". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005), 441-475.
- Düzenli, Pehlul. *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi ve Fetvâları*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2012.
- Düzenli, Pehlul. "Türkçe Talâk Tabirleri Ve Fıkhî Sonuçları". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (2018), 107-140.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889). *Sunenu Ebî Dâvûd*. nşr. 'Adil Muhammed, 'Ammâr 'Abbâs. 8 Cilt. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1436/2015.
- Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ. *el-Ahvâlü's-şahşiyye*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1957.
- Ebussuûd. *Fetâvâ-yı Ebussuûd*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İsmihan Sultan, 216.
- Ebussuûd. *Fetâvâ-yı Ebussuûd*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İsmihan Sultan, 241.
- Ebussuûd. *Ma'rûzât*. Amasya Sultan Bayezid Kütüphanesi, 937/2.
- Ebussuûd. *Mecmûa*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 3729.
- Ebussuûd. *Mecmûa*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 3735.
- Ebussuûd. *Mecmûa*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 3783.
- Ebussuûd. *Mecmûa*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 3341.
- Ebussuûd. *Mecmûatü'l-Fetâvâ*. İstanbul: İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 187.

- Ebussuûd. *Mecmûatü'l-fetâvâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, 2867.
- Ebussuûd. *Mecmûatü'l-fetâvâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, 2868.
- Fetâvây-ı Hindiyeye*. çev. Mustafa Efe. 16 Cilt. İstanbul: Akçağ Yayınevi, 1983.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *Osmanlı Hukuku: Adalet ve Mülk*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2008.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 7. Basım, 2019.
- Ertürk, Mehmet Emin. *Muhammed Sürûrî'nin Ahkâmu't-Talâk Adli Eseriyle Hukûk-ı Aile Kararnamesi'nin Mukayesesi*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Fendoğlu, Hasan Tahsin. *İslam ve Osmanlı Anayasa Hukukunda Yargı Bağımsızlığı*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed (ö. 817/1415). *el-Kamusu'l-Muhit*. Beyrut: y.y., 1987.
- Göktaş, Mücahit. *Muhâleanın Hukuki Niteliği*. İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Halebî, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm (ö. 956/1549). *Mülteka'l-Ebhur*. nşr. Hâlîl 'İmrân el-Mansûr. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî (ö. 1252/1836). *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Darül Fikr, 2000.
- İbn Kemal. *Fetâvây-ı İbn Kemal*. İstanbul: Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 1967.
- İbn Kemal. *Fetâvây-ı İbn Kemal*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Âşir Efendi, 270.
- İbn Kemal. *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Darü'l-Mesnevi, 118.
- İbn Kemal. *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 971.
- İbn Kemal. *Fetâvây-ı Kemalpaşazâde*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, 1224.

- İbn Kemal. *Hâşiye ale'l-Hidâye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazâde Hüseyin Paşa, 181.
- İbn Kemal. *İzâhu'l-Islâh*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1485.
- İbn Kemal. *Mühimmâtü'l-Müftî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Çorlulu Ali Paşa, 280.
- İbn Kemal. *Risale fî Beyani Elfazı'l-Küfr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kasidecizâde, 677.
- İbn Kemal. *Risâle fî Mesâili'l-Fetâvâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, 685.
- İbn Kemal. *Tevârih-i Âli Osman: VII. Defter*. haz. Şerafettin Turan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (ö. 273/887). *es-Sünen*. nşr. Şu'ayb el-'Arna'ût, Âdil Murşid, Muhammed Kâmil Karabelli, Abdullaîf Harezûllâh. 5 Cilt. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711/1311). *Lisânü'l-Arab*. 18 Cilt. İran: Edebi'l-havza, 1405/1984.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî (ö. 970/1563). *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-dekâ'ik*. 8 Cilt. Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 2. Basım, ts.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî (ö. 970/1563). *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*. nşr. Zekeriyâ Umeyrât. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî (ö. 595/1198). *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2004.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî (ö. 861/1457). *Şerhu Fethi'l-Kadîr*. Beyrut: y.y., ts.
- İnanır, Ahmet. *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslâm Hukuku*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- İnanır, Ahmet. *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslam Hukuku*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2015.
- İnanır, Ahmet. *Manav İvaz Efendi ve Furûku'l-Usûl'ü*. Ankara: Sonçağ yayıncılık, 2021.

- İnanır, Ahmet. *Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Kanûnî Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2011.
- İnanır, Ahmet. "XVI. Yüzyıl Osmanlı Fetvalarında Ahilik". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2014), 103-138.
- İpşirli, Mehmet. "Kazasker". *DİA*. 25/140-143. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- İpşirli, Mehmet. "Şeyhülislâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. 39/91-96. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği). *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2010.
- İzgi, Cevat. "Demîrî". *DİA*. 9/152-153. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Karaca Teke, İmran. *Sünnette Boşanma*. Uşak: Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Karaman, Hayreddin. *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 21. Basım, 2019.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Nesil Yayınları, 3. Basım, 1991.
- Karaman, Hayreddin - Topaloğlu, Bekir. *Yeni Kamus*. İstanbul: y.y., 1987.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed (ö. 587/1191). *Bedâ'i' u's-şanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*. thk. Ali Muhammed Muavvaz, Adil Ahmed Abdülmevcut. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Keskin, Zahide. *Hanefî Fesih Teorisi (Borçlar Hukuku Özelinde)*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Koca, Ferhat. "Fetvahâne". *DİA*. 12/496-500. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Köse, Saffet. "Aile Hukuku". *İslam Hukuku*. ed. Talip Türcan. 281-372. Ankara: Grafiker Yayınları, 8. Basım, 2019.
- Köse, Saffet. *İslam Mezhepleri II Fikhî Mezhepler*. İstanbul: Yazıgen Yayıncılık, 2016.
- Kudûrî, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed (ö. 428/1037). *el-Muhtaşar*. thk. Kâmil Muhammed. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Kudûrî, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed (ö. 428/1037). *et-Tecrid*. nşr. Muhammed Ahmed Sirâc, Ali Cuma Muhammed. 12 Cilt. Kahire: Dâru's- Selâm, 1424.

- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh (ö. 671/1273). *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l- Kütübü'l-İlmiyye, 1985.
- Kütükoğlu, Mübahat S. "Defterdar". *DİA*. 9/94-96. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Mahbûbî, Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullâh b. Mes'ûd b. Tâcişşerîa Ömer b. Sadrişşerîa el-Evvel Ubeydillâh b. Mahmûd el-Buhârî (ö. 747/1346). *et-Tavsîh fî Şerhi'l-Vikâye*. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2012.
- Mecdî Mehmed Efendi. *Şekâik-i Nu'maniye Ve Zeyilleri - (Hadaiku's-Şekâik)*. haz. Abdülkadir Özcan. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Mehmed Süreyyâ. *Sicill-i Osmânî*. 4 Cilt. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1308/1890.
- Mehmed Tâhir, Bursalı. *Osmanlı Müellifleri*. 3 Cilt. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333/1915.
- Mergen, Faruk. *İbn Kemal Paşa'nın "Risâle Li Hakkı'z-Zenâdika" Adlı Eseri Bağlamında Râfıza Ve Zındıklara İlişkin Görüşleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Mergînânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî (ö. 593/1197). *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*. nşr. Tâllâl Yûsuf. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Turâşî'l-'Arabî, 2002.
- Mevsîlî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd (ö. 683/1284). *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*. 4 Cilt. Beyrut: Darür Risaletül Alemiyye, 1430/2009.
- Midilli, Muharrem. "Allah Dileseydi Onu Daha Ağırıyla Sınardı: Hanefî Köklerinden Osmanlı Dönemi Fetvalarına Mükrehin Boşamasının Geçerliliği". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 43 (Haziran 2024), 181-210.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî (ö.261/875). *el-Musnedu's-Şaḥîhu'l-Muḥtaṣar bi Nakli'l-'Adl 'ani'l-'Adl ilâ Resûlillâh*. nşr. Muḥammed Fuâd 'Abdulbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru 'İhyâ'î't-Turâşî'l-'Arabî, ts.
- Müstakimzâde, Süleyman Sâdeddin (ö. 1202/1788). *Devhatü'l-Meşâyah*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978.
- Nesâ'î, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî (ö. 303/915). *el-Muctebâ mine's-Sunen es-Sunenu's-Şuḡrâ*. nşr. 'Abdulfettâh Ebû Ğudde. 9 Cilt. Halep: Mektebetu'l-Maḥbû'âtî'l-İslâmiyye, 1406/1986.
- Ongan, Halit. *Ankara'nın İki Numaralı Şer'iyye Sicili*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1974.

- Ortaylı, İlber. *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*. İstanbul: Kronik Kitap, 2017.
- Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: İletişim Yayınları, 19. Basım, 2004.
- Osmanoğlu, Murat. *Nazari Ve Uygulamalı Yönleriyle İslam Hukukunda Üç Talak*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Özay, Hilal. *Ebüssü'ûd Efendi*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2022.
- Özen, Şükrü. "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 [Türk Hukuk Tarihi Sayısı] (2005), 249-378.
- Öztürk, Necdet - Yıldız, Murat. *İmparatorluk Tarihinin Kalemlı Muhafızları Osmanlı Tarihçileri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2013.
- Saraç, M. Ali Yekta. *Şeyhülislâm Kemalpaşazâde*. İstanbul: Risale Yayınları, 1995.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed (ö. 483/1090 [?]). *el-Mebsûf*. nşr. Halîl Muhyiddîn el-Meyyis. 30 Cilt. Beyrut: Dâr al-İhyâ'î't-Turâşî'l-'Arabî, 1414/1993.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi (ö. 771/1370). *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*. nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvaz. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî (ö. 911/1505). *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fî kavâ'id ve fûrû'î fıkhi's-Şâfi'iyye*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411.
- Şaban, Zekiyyüddin. *İslâm Hukuk İlminin Esasları*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: TDV Yayınları, 1990.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs (ö. 204/820). *el-Ümm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Şemsettin Sâmî. *Kamusu'l-A'lâm*. 6 Cilt. İstanbul: Mihrân Matbaası, 1889.
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî (ö. 189/805). *el-Asl*. thk. Mehmet Boynukalın. 12 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hâzım, 2012.
- Taşköprizâde, Ahmed Efendi(ö. 968/1561). *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâ'i'd-devleti'l-'Osmâniyye*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2000.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) (ö. 279/892). *el-Câmi'u'l-Kebîr*. nşr. 'İsâm Mûsâ Hâdî. el-Cubeyl: Dâru's-Şiddîk, 1433/2012.

- Turan, Şerafettin. “Kemalpaşazâde”. *DİA*. 25/238-240. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Basım, 1988.
- Üskübî, Pîr Mehmed. *Fetâvâ-yı Üskübî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi, 133.
- Üskübî, Pîr Mehmed. *Fetâvâ-yı Üskübî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1094.
- Üzüm, İlyas. “Mezhep”. *DİA*. 29/526-532. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Yaman, Ahmet. “Zihar”. *DİA*. 44/387-390. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Yasar, Hüseyin Hüsâmeddin. *Amasya Tarihi*. 12 Cilt. İstanbul: Dersaadet, 1327-1330.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *İslâm Hukuku ve Fıkıh Istılahları Kâmusu*. İstanbul: Eser Yayınları, 2. Basım, 1997.
- Yılmaz, Gülnihal. *İslam Aile Hukukunda Fesih, Talak ve Tefrik İlişkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Yılmaz, İbrahim. *Yetki ve Sistem Açısından İslâm Hukukunda Boşanma*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Zenbilli Ali Efendi. *Muhtârât mine'l Fetâvâ*. çev. M. Ali Sarı - İbrahim Sarı. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1996.
- Zeydân, Abdülkerîm. *el-Mufasssal fî Ahkâmî'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fî 'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye*. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- Zuhayli, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühû*. 10 Cilt. Dimaşk: Dârü'l-Fıkr, 2014.
- Zuhayli, Vehbe. *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*. 10 Cilt. İstanbul: Feza Yayıncılık, 1994.
- Fetâvâ*. Amasya: Amasya Beyazıt Kütüphanesi, Amasya Beyazıt, 937.
- Hukûk-ı Aile Kararnâmesi*, 1917.

ÖZ GEÇMİŞ
